JYVÄSKYLÄ STUDIES IN EDUCATION, PSYCHOLOGY AND SOCIAL RESEARCH
264

Hannu Piiroinen

Epävarmuus, muutos ja ammatilliset jännitteet

Suomalainen sosiaalityö 1990-luvulla sosiaalityöntekijöiden tulkinnoissa

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

JYVÄSKYLÄ STUDIES IN EDUCATION PSYCHOLOGY AND SOCIAL RESEARCH 264

Hannu Piiroinen

Epävarmuus, muutos ja ammatilliset jännitteet

Suomalainen sosiaalityö 1990-luvulla sosiaalityöntekijöiden tulkinnoissa

Esitetään Jyväskylän yliopiston yhteiskuntatieteellinen tiedekunnan suostumuksella
julkisesti tarkastettavaksi yliopiston vanhassa juhlasalissa (S212)
toukokuun 20. päivänä 2005 kello 12.

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

JYVÄSKYLÄ 2005

Epävarmuus, muutos ja ammatilliset jännitteet

Suomalainen sosiaalityö 1990-luvulla sosiaalityöntekijöiden tulkinnoissa

JYVÄSKYLÄ STUDIES IN EDUCATION PSYCHOLOGY AND SOCIAL RESEARCH 264

Hannu Piiroinen

Epävarmuus, muutos ja ammatilliset jännitteet

Suomalainen sosiaalityö 1990-luvulla sosiaalityöntekijöiden tulkinnoissa

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

JYVÄSKYLÄ 2005

Editors
Jussi Kotkavirta
Department of Social Sciences and Philosophy/philosophy, University of Jyväskylä
Pekka Olsbo, Marja-Leena Tynkkynen
Publishing Unit, University Library of Jyväskylä

Cover picture by Timo Tanila

URN:ISBN:9513921735
ISBN 951-39-2173-5 (PDF)

ISBN 951-39-1808-4 (nid.)
ISSN 0075-4625

Copyright © 2005, by University of Jyväskylä

Jyväskylä University Printing House, Jyväskylä 2005

ABSTRACT

Piiroinen, Hannu
Uncertainty, Change and professional tensions. The Finnish social work in the 1990s in the light of social workers' representations
Jyväskylä: University of Jyväskylä, 2005, 207 p.
(Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research
ISSN 0075-4625; 264)
ISBN 951-39-2173-5
English Summary
Diss.

The study focuses on an analysis of the writings of social workers', published in two Finnish professional journals of social work, from 1990 to 1997. The aim is to study the ways of how social workers categorize uncertainty and professional tensions of social work, due to the socio-cultural changes in Finland during the 1990s. The research method for this study is based on a categorization analysis inspired by (1) the concept of "category" by Aristotle; (2) the issues of discourse analysis in general; and (3) MCD, originally developed by Harvey Sacks in the 1960s and 1970s. The basic concept of this study – "categorization" – refers to two different forms of written representation by social workers.

In representations on 'the politics of uncertainty', social workers raise up three issues. They emphasize that the recession of the 1990s left certain marks on the Finnish society and, thus, also on social work. They see that job description has totally changed in the 1990s and become more challenging and demanding. They believe that the conflicts between decision-makers and social workers produce a natural uncertainty in social work. In representations on 'professional tensions', social workers address three main problems. They think that the relationship between client and worker creates a fundamental tension in social work practice. They regard burnout in work as a hassle for many frustrated and stressed workers. They argue that the difficulties to define the limits of responsibility and power are due to the situation in which workers are both professionals in natural responsible positions, and indisputable experts in power based on their professional status.

Keywords: category, categorization, condition, professionalism, socio-cultural change, uncertainty

Author's address

University Teacher Hannu Piiroinen
The Chydenius Institute,
Kokkola University Consortium
PL 567
67701 Kokkola, Finland

Supervisors

Professor Jari Heinonen
Department of Social Sciences and Philosophy
University of Jyväskylä, Finland

Professor Mikko Mäntysaari
Department of Social Sciences and Philosophy
University of Jyväskylä, Finland

Reviewers

Professor Juha Hämäläinen
Department of Social Work and Social Pedagogy
University of Kuopio, Finland

Professor Petri Kinnunen
Department of Social Work
University of Lapland, Finland

Opponents

Professor Petri Kinnunen
Department of Social Work
University of Lapland, Finland

PROLOGI: *Ensikatse sosiaalityön arkeen*

Joka kerta kun lähestymme jotakin uutta, itsellemme vierasta asiaa tai ilmiötä, katsomme sitä aluksi etäältä. Syy on se, että emme tunne sitä emmekä osaa sanoa siitä juuri mitään. 1990-luvun alkupuolella sosiaalityö oli minulle lähes vieras asia, jota en kyennyt jäsentämään ja ymmärtämään ammattina ja työnä. Minun ensikatseeni sosiaalityöhön oli etäinen ja hapuileva. Oikeastaan nämä merkitykset selkiintyivät minulle vasta myöhemmin 2000-luvun alkupuolella, kun aloin ymmärtää, millaista suomalainen sosiaalityö oli 1990-luvulla epävarmuuden oloissa, suuren yhteiskunnallis-kulttuurisen muutoksen keskellä ja moninaisten ammatillisten jännitteiden pyörteissä.

Aloittaessani sosiaalityön opintoja Tampereella syyskuussa 1993 minulla ei ollut selkeää käsitystä sen enempää siitä, mitä sosiaalityö on, kuin myöskään siitä, mitä sosiaalityöntekijät tekevät arkisessa työssään. Ennen opintojeni alkua olin käynyt kaupungin sosiaalitoimistossa vain pari kertaa. En kuitenkaan ehtinyt näkemään muuta kuin viraston käytävillä kulkevia ihmisiä sekä jatkuvasti avautuvia ja sulkeutuvia toimiston huoneiden ovia. Odottaessani omaa pääsyäni paikallisen alueen toimeentulotukiasioita hoitavan kanslistin vastaanotolle panin merkille, että sosiaalityöntekijät ja kanslistit eivät kutsuneet asiakkaita nimenhuudolla vastaanotolleen. Toisin kuin lääkärit ja hammaslääkärit omassa työssään, sosiaalityöntekijät ja kanslistit vain pyysivät anonyymejä asiakkaitaan vastaanotolle niin, että kukaan ulkopuolinen henkilö ei voinut kuulla heidän nimeään eikä siten myöskään saada tietää heidän henkilöllisyyttään. Istuessani viraston odotustilassa en todellakaan voinut tietää, keitä ne muut vastaanotoilleen pääsyä odottavat ihmiset olivat, eivätkä he myöskään voineet tietää, kuka minä olin ja miksi olin ylipäänsä tullut sosiaalivirastoon.

Maanantaiaamuna 13. helmikuuta vuonna 1995 astelin sosiaalitoimistoon. Oli sosiaalityön käytännön harjoittelujakson ensimmäinen päivä. En tiennyt, mihin itse asiassa olin menossa. Tiesin, että olin astumassa aivan uudenlaiseen maailmaan, josta olin kuullut muilta ihmisiltä lähinnä vain ikäviä asioita. Ikävät asiat liittyivät muun muassa kansalaisten kokemuksiin hitaasta ja huonosta asiakaspalvelusta kaupungin sosiaalitoimistossa. Ennakko-odotukseni sosiaalityön harjoittelua kohtaan olivat ristiriitaisia, sillä ajatukseni pyörivät yhden peruskysymyksen äärellä: ketä tässä pitäisi uskoa, ketä taas ei? Kahden vuoden takaiset pikaiset käynnit kaupungin sosiaalitoimistossa olivat yhä tuoreessa muistissa. Tuttavieni esittämät värikkäät kertomukset sosiaalitoimistossa asioimisesta palautuivat hetkessä mieleeni. Kaikki sosiaalitoimistoon liittyvät kertomukset pyörivät yhtä aikaa mielessäni niin, että monet niistä sekoittuivat keskenään synnyttäen omia uusia, mielenkiintoisia tarinoitaan.

Tulen muistamaan tuon päivän. Se palautuu mieleeni joka kerta, kun kuulen ihmisten puhuvan jotakin sosiaalitoimistossa asioimisesta tai siitä työstä, jota kaupungin sosiaalitoimistossa tehdään. Aloittaessani sosiaalityön käytännön harjoittelujaksoa työharjoittelupaikallani oli meneillään täydellinen kaaos. Viraston käytävälle riviin sijoitetuille oransseille muovituoleille istuutuneet asi-

akkaat odottivat pääsyä kanslistien tai sosiaalityöntekijöiden luokse. Työharjoittelun ohjaajani ajanvarauskirjassa ei ollut ollenkaan vapaita aikoja uusille asiakkaille, joiden olisi pitänyt lain mukaan päästä jonkun sosiaalityöntekijän vastaanotolle mahdollisimman pian, viimeistään parin viikon kuluttua ajanvarauksesta, selvittämään omaa ongelmatilannettaan. Samalla kun vapaat ajat olivat vähissä, työharjoittelun ohjaajani vastaanotolla kävi asiakkaita jopa alle puolen tunnin välein. Näin, että työharjoittelun ohjaajallani oli sosiaalityöntekijänä käytettävissään erittäin vähän aikaa kuunnella ja auttaa yksittäistä asiakasta.

Pidimme ensimmäisen pikaisen kahvitauon aamupäivällä sen jälkeen, kun työharjoittelun ohjaajani oli saanut hoidettua aamulla toimistoon vastaanotolle tulleen asiakkaan käynnin odotettua nopeammin. Kävellessäni kahvihuonetta kohti kuulin seinustalla olevasta keskusradiosta musiikkia. Tunnistin paikallisradiossa soitetun kappaleen nimeltä. Taiska lauloi: *Kuuman kostean, minä tunsin Mombasan, ja meren, taivaan Afrikan*.

Pohtiessani vuosien jälkeen työharjoittelujaksoni ensimmäistä päivää tajusin olleeni tuolloin keskellä 1990-luvun laman ja rakennemuutoksen mukanaan tuomia epävarmuustekijöitä, muutospaineita ja ammatillisia jännitteitä, jotka kaikki kohdistuivat tavalla tai toisella työharjoittelupaikallani mutta myös muissa sosiaalityön arjen käytännön toimintaympäristöissä tehtävään sosiaalityöhön. Kolmen kuukauden työharjoittelujakson aikana ehdin keskustella kunnan sosiaalitoimistossa muutaman asiakastyön parissa olleen, kokeneen sosiaalityöntekijän kanssa sosiaalityöstä Suomessa.

Sosiaalityöntekijöiden kanssa lähinnä kahvitauoilla ja ruokatunneilla käymieni keskustelujen ansiosta ymmärsin, että erittäin monet sosiaalityöntekijät olivat 1990-luvulla työssään turhautuneita, uupuneita ja väsyneitä. Samalla kuitenkin tiedostin, että asioiden ymmärtäminen ja niiden kokeminen ovat eri asioita. Yhtäältä tunsin ymmärtäväni, että sosiaalityöntekijöiden ei ollut hyvä olla työssään 1990-luvun Suomessa. Toisaalta minusta tuntui, että en tainnut kuitenkaan riittävän hyvin ymmärtää, miltä sosiaalityöntekijöistä todella tuntui työskennellä jatkuvan epävarmuuden oloissa. Omat kokemukseni sosiaalityön arjesta näyttivät kokeneisiin työntekijöihin verrattuna lähinnä vain lyhyiltä, ohimeneviltä, pinnallisilta havainnoilta ja tuntemuksilta.

ESIPUHE JA KIITOKSET

Etsin kotoisaa paikkaa, minne asettua. Ajauduin sinne minne muutkin, kaupunki ympärillä, mä siellä sisällä. Haistelen tuulta, joka johdattais mua oikeaan suuntaan. Tahdon olla kuningas. Kelaan, kelaan, kelaan, mut en mihinkään päädy. Pelaan, pelaan, pelaan, enkä ikinä näänny.
(Neljä Ruusua: "Kelaan".)

Tutkimusmatkani suomalaisen sosiaalityön tulkintojen kiehtovaan maailmaan on päättynyt. Tämä vuosia kestänyt matka sai alkunsa itse asiassa keväällä 1996 Tampereen yliopistossa sosiologian sivuaineopintojen yhteydessä lukiessani postmodernin muutoksen monimuotoisesta itseymmärryksestä länsimaisessa yhteiskunnassa. Innostukseni postmodernin ajan mukanaan tuomia sosiaalityön professionaalisia haasteita kohtaan synnytti jo seuraavana vuonna sosiaalityön pro gradu -tutkielman *Moderni murroksessa – Tutkimusmatka postmodernin ajan haasteisiin suomalaiselle hyvinvointivaltiolle, sosiaalipolitiikalle ja sosiaalityölle* (ks. Piiroinen 1997a). Vuonna 2000 sain valmiiksi samasta aiheesta lisensiaatintutkimuksen *Moderni ja postmoderni sosiaalityön tulkinta – 1990-luvun suomalainen sosiaalityö sosiaalityöntekijöiden kirjoitusten valossa* (Piiroinen 2000; 2001, 247–264). Käsillä olevaa väitöskirjatyötäni olen tehnyt syyskuusta 2000 lähtien aina työn valmistumiseen, helmikuuhun 2005 saakka. Kiitän Ellen ja Artturi Nyyssösen säätiötä minulle myönnetystä apurahasta väitöskirjatyöni viimeistelyä varten.

Vaikka tutkimuksenteko on aina tavalla tai toisella ollut itsenäistä ja yksinäistä puuhaa, se ei olisi kuitenkaan koskaan valmistunut ilman kannustusta ja tukea. Eniten minua on viime vuosina kannustanut sosiaalityön professori, YTT Jari Heinonen. Hän on ohjannut ja kannustanut minua myös silloin, kun en ole itse jaksanut uskoa omaan osaamiseeni. Sosiaalityön professori, YTT Mikko Mäntysaari on tukenut tutkimustyöni edistymistä väitöskirjaksi merkittävällä tavalla, mistä jään hänelle ikuiseen kiitollisuudenvelkaan. Kiitän teitä kumpaakin siitä, että olette ottaneet minut sosiaalityön jatko-opiskelijaksi Jyväskylän yliopiston yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitokselle ja uskoneet tutkimukseni myötä avautuviin mahdollisuuksiin tehdä suomalaista sosiaalityötä uudella tavalla ymmärrettäväksi.

Tutkimusmatkallani en ole unohtanut sitä paikkaa, jossa panin väitöskirjatyöni alulle. Paikka oli Tampereen yliopiston sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos, johon jätin sosiaalityön lisensiaatintutkimukseni. Työskennellessäni laitoksella minua ohjasivat sosiaalityön professorit, YTT Kirsi Juhila ja VTT Kyösti Raunio. Kiitän teitä kumpaakin kaikista kriittisistäkin kommenteistanne, joita olette viime vuosina esittäneet niin väitöskirja-aiheestani kuin myös tutkimusotteestani. Tapa, jolla olette jäsentäneet ja ymmärtäneet tutkimustyöni osana sosiaalityön tutkimusta Suomessa vaatisi aivan oman historiankirjoituksensa.

Tutkimukseni esitarkastajina ovat toimineet sosiaalityön professorit, YTT Juha Hämäläinen Kuopion yliopiston sosiaalityön ja sosiaalipedagogiikan laitokselta ja YTT Petri Kinnunen Lapin yliopiston sosiaalityön laitokselta. He kummatkin ovat esittäneet arvokkaita huomautuksia ja korjausehdotuksia tämän tutkimuksen viimeistelyä varten. Haluan esittää teille kummallekin par-

haimmat kiitokset yhtäältä siitä, että suostuitte väitöskirjatutkimukseni esitarkastajiksi, toisaalta myös siitä, että suhtauduitte alusta pitäen myönteisesti väitöskirja-aiheeseeni ja tutkimusotteeseeni. Kiitokset Petri Kinnuselle myös siitä, että suostuit tulemaan vastaväittäjäkseni.

Tämän tutkimuksen julkaisuun ja painatukseen liittyvissä asioissa olen saanut ammattitaitoista apua sekä Jyväskylän yliopiston kirjaston Julkaisuyksiköstä että yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitokselta. Haluan kiittää julkaisukoordinaattori Pekka Olsbo'ta ja julkaisusihteeri Marja-Leena Tynkkystä, jotka kummatkin ovat omalla merkittävällä työpanoksellaan edesauttaneet väitöskirjatutkimukseni julkaisun valmistumista. Kiitokset yhteistyöstä ansaitsevat myös *Jyväskylä studies in Education, Psychology and Social Research* -julkaisusarjan tieteelliset toimittajat Esa Konttinen ja Jussi Kotkavirta Jyväskylän yliopiston yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitokselta. Lämpimät kiitokset englanninkielisen tiivistelmän ja yhteenvedon oikoluvusta ansaitsevat kääntäjä ja tulkki, MA Stephen Avae II sekä kääntäjä ja tutkija, FM Sari Kokkola.

Elämääni on kuulunut muutakin kuin vain väitöskirjan tekemistä, vaikka sitä onkin vaikea uskoa todeksi. Opiskellessani vuosina 1993–2002 Tampereen yliopistossa olen saanut muutamiva hyviä ystäviä, joita kaikkia haluan kiittää erityismaininnoin. Tutkija, YTM Pasi Pyöriä Tampereen yliopiston sosiologian ja sosiaalipsykologian laitokselta on ollut vuosien ajan tärkeä keskustelukumppani, jonka kanssa olen voinut käydä läpi kaikenlaisia pirstoutuvan elämän, enemmän tai vähemmän poliittisia kysymyksiä. Kaverit ja ystävät Lahdesta, Tampereelta ja hajanaisesti eri puolelta Suomea ovat antaneet elämääni muutakin ajateltavaa kuin mitä tutkimuksen tekemiseen kuuluu. Kiitos teille kaikille siitä, että olette piristäneet arkeani ja tuoneet siihen lukemattomasti onnea ja hyvää mieltä. Viimeisenä vaan ei kuitenkaan vähäisimpänä haluan todeta, että perhepiiriini kuuluvat ihmiset ovat olleet minulle aina kaikkein rakkaimpia – olettehan jaksaneet kuunnella tarinoitani kaikenlaisissa arkisissa tilanteissa, siis myös silloin, kun väitöskirjatutkimuksen tekeminen on minusta tuntunut tutkijan itse itselleen delegoimalta mahdottomalta tehtävältä. Eihän tämä väitöskirja lopulta ollutkaan mikään mahdoton tehtävä, vaan ennemminkin suuri haaste, johon pystyin kaikista vastoinkäymisistä huolimatta vastaamaan.

Jyväskylän yliopiston Chydenius-instituutissa, Kokkolassa 22.4.2005

Hannu Piiroinen

SISÄLLYS

ABSTRACT
PROLOGI: Ensikatse sosiaalityön arkeen
ESIPUHE JA KIITOKSET

1 JOHDANTO ... 11
1.1 Lähtökohtana sosiaalityöntekijän ääni ... 12
1.2 Tutkimuksen inspiraation lähteet ... 14
1.3 Positioni sosiaalityön tutkimuksen kentässä ... 16
1.4 1990-luvun Suomi sosiaalityön toimintaympäristönä ... 19
1.5 Tutkimuksen rakenne ... 20

2 TUTKIMUSASETELMA ... 22
2.1 Tutkimusongelma ... 22
2.1.1 Taustaa ... 22
2.1.2 Tutkimusongelman rajaus ... 23
2.1.3 Tutkimuskysymykset ... 24
2.2 Tutkimusaineisto ... 26
2.2.1 Taustaa ... 26
2.2.2 Lähteet ... 26
2.2.3 Sosiaalityöntekijät ... 31
2.2.4 Kaupunkisosiaalityö ... 32
2.3 Tutkimusmenetelmä ... 35
2.3.1 Kategoria käsitteenä ... 35
2.3.2 Aiemmat diskurssianalyyttiset tutkimukset ... 41
2.3.3 Tekstianalyysi ... 43
2.3.4 Aineistonäytteet ... 52

3 YHTEISKUNNALLINEN MUUTOS, SUOMI 1990-LUVULLA JA SOSIAALITYÖ ... 53
3.1 Sosiaalityön muutoksen lähtökohdat ... 53
3.2 Sosiaalityön paikalliset kontekstit ... 55
3.3 Yhteiskunnallinen muutos sosiaalityöntekijöiden tulkintojen näkökulmasta ... 61

4 EPÄVARMUUDEN POLITIIKKA SOSIAALITYÖSSÄ ... 72
4.1 Lama ja murros ... 72
4.2 Työnkuva ... 80
4.3 Sosiaalityö-politiikka ... 88

5 SOSIAALITYÖN AMMATILLISET JÄNNITTEET ... 94
5.1 Asiakassuhde ... 94
5.2 Työuupumus ... 104
5.3 Sosiaalityön vastuu ja valta ... 110

6 EPÄVARMUUS, MUUTOS JA AMMATILLISET JÄNNITTEET SOSIAALITYÖSSÄ 1990-LUVULLA 117
6.1 Sosiaalityön epävarmuuden politiikan kategorisoinnit 118
6.2 Sosiaalityön ammatillisten jännitteiden kategorisoinnit 124
6.3 Tyypillinen sosiaalityöntekijän kirjoitus 132
6.4 Yhteenveto: 1990-luvun Suomi, sosiaalityö ja muutos 133

7 SOSIAALITYÖN YMMÄRRYKSEN MUUTOKSET SUOMESSA 1990-LUVULLA 135
7.1 Modernista postmoderniin sosiaalityön tulkintaan? 136
7.2 Postmoderni muutos ja sosiaalityön ammatillisuus 147

7 MODERNIT OLOSUHTEET JA POSTMODERNIT RISTIRIITAISUUDET 158
8.1 Postmodernin käsitteellistämisen monet kasvot 158
8.2 Sosiaalityön postmodernien tulkintojen relevanssi 161
8.3 Sosiaalityön postmodernin tulkintakehyksen vaihtoehdot 165
8.4 Sosiaalityön uudet virtaukset: kohti 2000-luvun haasteita 171

YHTEENVETO 175

SUMMARY 177

KIRJALLISUUS 179

LIITE: Lähteet 201

EPILOGI 207

1 JOHDANTO

Tämä tutkimus kohdentuu keskusteluun sosiaalityöstä Suomessa 1990-luvulla sosiaalityöntekijöiden kirjoitusten näkökulmasta. Tutkimuksessa tarkastellaan niitä tapoja, joilla sosiaalityöntekijät jäsentävät kirjoituksissaan 1990-luvun yhteiskunnallis-kulttuurisen muutoksen taustalla vallitsevaa epävarmuutta ja siihen liittyviä ammatillisia jännitteitä suomalaisessa sosiaalityössä. Tutkimuksessa ”epävarmuus”, ”muutos” ja ”ammatilliset jännitteet” ovat kategorioita, joiden taustalla on käsitys siitä, että kaikilla niillä on tavalla tai toisella liittymäkohtia postmoderniin muutokseen yhteiskunnassa – tai ainakin postmodernin ajan yhteiskunnan keskeisiin tunnuspiirteisiin kuten vaikkapa ennalta-arvaamattomuuteen ja jatkuvan muutoksen olotilaan (Beck, Giddens & Lash 1994). Tutkimuksen metodi perustuu itse kehittämääni tekstianalyysiin, johon ovat ennen muuta vaikuttaneet Aristoteleen tapa ymmärtää kategorioita (Aristoteles, Kat.), diskurssianalyysin yleiset peruskysymykset (Potter & Wetherell 1987; Burman & Parker 1993; Wood & Kroger 2000) sekä Harvey Sacksin 1960- ja 1970-luvuilla kehittämä jäsenkategorisoinnin analyysi (Sacks 1966; Jayyusi 1984; Watson 1997). Tutkimuksen keskeinen peruskäsite on kategorisointi, joka kuvaa sosiaalityöntekijöiden tapoja jäsentää ja ymmärtää sosiaalityöhön 1990-luvulla Suomessa liittyviä epävarmuustekijöitä ja ammatillisia jännitteitä.

Tässä luvussa taustoitan tutkimuksen perusidean, kategorisointien tutkimisen syntyä ja rakennetta. Ensiksi kerron tutkimuksen peruslähtökohdasta, joka on sosiaalityöntekijän äänen kuuluviin saaminen sosiaalityön murroskeskustelussa (luku 1.1). Toiseksi kerron niistä innostuksen ja inspiraation lähteistä, jotka ovat omalla tavallaan antaneet merkittävän alkusysäyksen koko tutkimukselle (luku 1.2). Kolmanneksi määrittelen oman tutkijan paikkani sosiaalityön tutkimuksen kentässä (luku 1.3). Neljänneksi kuvailen 1990-luvun Suomea sosiaalityön arjen toimintaympäristönä (luku 1.4). Lopuksi esittelen, miten koko tutkimus etenee luvuittain (luku 1.5).

1.1 Lähtökohtana sosiaalityöntekijän ääni

Sosiaalityön johtavan periaatteen, joka korostaa ihmisarvon merkitystä ja ainutkertaisuutta, ei tarvitse nykyisessäkään yhteiskunnassamme olla nyyhkysosiaalipolitiikkaa. Huoltotyöntekijöiden realistinen näkemys yhteiskunnasta ja sen epäkohdista voi muuntaa vaikeudet ja epäkohdat yksilötasolta yhteiskuntatasolle. Tämä edellyttää, että sosiaalityöntekijöille kertynyt arvokas tieto kuljetetaan yhteiskunnan päätöksentekijöille.

Näillä sanoilla Riitta Auvinen (1980, 142) kuvailee sosiaalityön yhteiskunnallista tavoitetta sosiaalipolitiikan perusoppikirjassaan *Tämän päivän sosiaalipolitiikka* yli kaksi vuosikymmentä sitten. Vaikka Auvisen esittämä ajatus on vanha, sitä voi pitää osuvana kuvauksena sosiaalityöntekijöiden ja päätöksentekijöiden välisen vuorovaikutuksen välttämättömyydestä. Jotta sosiaalityö köyhien ja huono-osaisten ihmisten auttamisen välineenä voisi muuttua ja kehittyä, sosiaalityöntekijöiden on pystyttävä kuljettamaan kokemusperäinen tietonsa niille päätöksentekijöille, jotka voivat olla sosiaalityön muutosagentteina. Kyse on ennen muuta sellaisesta poliittisuudesta, jossa aktiiviset sosiaalityöntekijät määrittyvät omassa arkisessa työssään käytännön sosiaalityön kysymysten kokemusperäisiksi asiantuntijoiksi. Sosiaalityön arjen asiantuntijoina nämä sosiaalityöntekijät asettuvat omassa ammatti-asemassaan suhteessa poliittista valtaa tavalla tai toisella käyttäviin päätöksentekijöihin. Tämä tarkoittaa sitä, että sosiaalityöntekijät ovat ammatillisia toimijoita, jotka joutuvat työssään sopeutumaan niihin odotuksiin, joita päätöksentekijät ovat heille asettaneet. Voi kysyä, ovatko nämä aktiiviset, oman ammattikuntansa edustajat postmodernin ajan kriittisiä asiantuntijoita (Pease & Fook 1996), jotka eivät suostu alistumaan poliittisen kontrollin vallan alle vaan jotka pyrkivät omalla toiminnallaan asettamaan kyseenalaiseksi poliittisten päätöksentekijöiden ylläpitämiä sosiaalityön vallitsevia käytäntöjä (Dominelli 1998) ja saamaan sosiaalityön arjessa aikaan muutoksen kohti reflektiivisiä, joustavia, mitä erilaisimpiin tilanteisiin soveltuvia työkäytäntöjä (Karvinen 1993b).

Poliittisuus kuuluu erottamattomana osana sosiaalityöhön. Sosiaalityö on aina tavalla tai toisella poliittista toimintaa. Asiakastyön yhteydessä poliittisuus saa oman merkityksensä asiakkaan ja sosiaalityöntekijän välisessä suhteessa, jossa poliittisuus liittyy eron politiikkaan. Perinteisesti eron politiikka tarkoittaa modernin ajan sosiaalityössä sitä, että asiakas ja sosiaalityöntekijä ovat erilaisia, koska heillä kummallakin on erilaiset roolit vuorovaikutustilanteessa: sosiaalityöntekijään nähden alisteisessa asemassa oleva asiakas hakee apua ammattitaitoiselta auttajalta (Coady 1993; L. Eräsaari 1995; Payne 1995; Sipilä 1989). Toisin kuin modernin ajan sosiaalityössä, postmodernin ajan sosiaalityössä eron politiikka ei ole itsestään selvä asia, jonka kaikki sosiaalityöntekijät omaksuvat sellaisenaan ikään kuin annettuna, valmiina toiminnallisena lähtökohtana. Postmoderni eron politiikka – jota voisi yhtä lailla kutsua ”erottautumisen politiikaksi” – riippuu jokaisesta sosiaalityöntekijästä ja hänen tekemistään tapaus- ja tilannekohtaisista valinnoistaan eli siitä, miten hän kulloinkin haluaa asemoitua suhteessa asiakkaaseensa (Brown 1994; Clarke 1996; Parton 1996a).

Poliittisuus kuuluu epäilemättä kiinteänä osana niin sosiaalityöntekijöiden kuin päätöksentekijöidenkin toimintaan – joskin se tarkoittaa eri asioita sosiaalityöntekijöille ja päätöksentekijöille. Sosiaalityöntekijät ilmaisevat usein omaa poliittisuuttaan vetoamalla poliittisiin päätöksentekijöihin esimerkiksi työehtojen ja työskentelyolosuhteiden parantamisen puolesta. Poliittiset päätöksentekijät puolestaan käyttävät usein sosiaalityötä eräänlaisena ”poliittisena aseenaan” vaikkapa erityyppisissä vaaleissa, joissa heidän on tarkoituksena profiloitua köyhien ja huono-osaisten ihmisten puolestapuhujina menestyäkseen. Näyttää siltä, että 1990-luvun jälkeisessä sosiaalityössä poliittisuus on korostunut entisestään, sillä sosiaalityöntekijät ja muut sosiaalialan ammattilaiset ovat alkaneet esittää aikaisempaa enemmän kritiikkiä sosiaalityön arjen käytännöissä pitkään, jo lamavuosilta nykypäiviin asti jatkunutta epävarmuutta kohtaan. Näyttää myös siltä, että viimeaikaisessa julkisuudessa monet poliittiset päätöksentekijät ovat rakentaneet sosiaalityöstä omaan poliittiseen retoriikkaansa soveltuvan keskeisen poliittisen kiistakysymyksen, jota kukin heistä voi muotoilla haluamallaan tavalla mihin tahansa tarkoitukseen. Sopii kysyä, ovatko tällaiset päätöksentekijät postmodernin ajan poliittisia opportunisteja (Bauman 1993 ja 1995; Doherty 1992; Karisto 1994), jotka pyrkivät omaa etuaan tavoitellen valitsemaan sopivan asennoitumis- tai menettelytapansa kulloisessakin tilanteessa itselleen parhaiten sopivalla tavalla.

Keskustelu siitä, miten sosiaalityöntekijät voivat saada oman äänen kuuluviin yhteiskunnassa, on epäilemättä yksi sosiaalityön poliittinen ikuisuuskysymys, johon ei ole onnistuttu viime vuosikymmenien aikana löytämään lopullista ratkaisua. Suomalaisessa modernissa hyvinvointivaltiossa – jota voidaan yhä luonnehtia keskeneräiseksi, modernin ajan projektiksi (Habermas 1986) – sosiaalityön poliittisuudesta on muotoutunut ensisijaisesti päätöksentekijöiden näkökulmasta rakentunut tapa jäsentää ja ymmärtää sosiaalityötä niin arjen asiakas- ja palvelutyönä kuin myös ammattina. Tällainen tapa lähestyä sosiaalityötä on usein ollut etäinen erityisesti asiakastyötä tekeville sosiaalityöntekijöille, sillä sen avulla ei ole kyety riittävässä määrin ottamaan huomioon saati hyödyntämään asiakastyön parissa toimivien sosiaalityöntekijöiden kokemuksia ja näkemyksiä sosiaalityön arjen käytännöistä sosiaalityön kehittämistyötä varten. 1990-luvun Suomessa monet sosiaalialan ammattilehtiin kirjoittaneet sosiaalityöntekijät ovat osoittaneet olevansa tyytymättömiä omiin mahdollisuuksiinsa vaikuttaa työnsä kehittämiseen ja uudistamiseen – tai ainakin monet heistä ovat suoraan ilmaisseet olevansa kriittisiä ”poliittisten päätöksentekijöiden vanhakantaisia maallikkonäkemyksiä kohtaan”, kuten eräs sosiaalityöntekijä asian osuvasti ilmaisee omassa kirjoituksessaan [66]. Näyttää siltä, että monet sosiaalityöntekijät eivät hyväksy erilaisten poliittisten päätöksentekijöiden käsitystä sosiaalityöstä. Päätöksentekijöiden näkemys perustuu usein ulkopuolisiin havaintoihin tai luuloihin sosiaalityön arjen käytännöistä ja niihin liittyvistä toimintatavoista ilman suoraa kosketusta asiakkaiden ongelmiin, sosiaalityöntekijöiden käyttämiin ja soveltamiin menetelmiin tai asiakas- ja palvelutyöhön.

Sosiaalityöntekijät ovat arjen asiantuntijoita (Borgman 1998; Mutka 1998; Sipilä 1989). Kirjoituksissaan he kertovat sosiaalityöhön liittyvistä omista koke-

muksistaan ja näkemyksistään. Kokemukset ja näkemykset ovat henkilökohtaisia asioita (Saarenheimo 1997), joita sosiaalityöntekijät kantavat mukanaan niin työssään kuin myös vapaa-ajallaan. Sosiaalialan ammattilehtiin kirjoittaminen merkitsee sosiaalityöntekijöille ensisijaisesti sitä, että he voivat saada oman äänensä kuuluviin julkisella keskusteluareenalla. Toisaalta se merkitsee myös sitä, että sosiaalityöntekijöiden kaikista kirjoituksissaan esiin nostamista kysymyksistä – olivatpa ne sitten sosiaalityöntekijän henkilökohtaiseen ajattelu- tai kokemusmaailmaan perustuvia ilmaisutapoja tai koko sosiaalityön ammattikunnan keskuudessa vallitsevia kollektiivisia, yhteisesti jaettuja näkemyksiä – tulee julkisia keskustelunaiheita. Sosiaalityöntekijöiden esittämät näkemykset ovat periaatteessa kaikkien lukijoiden saatavilla ja joihin kuka tahansa lukija voi halutessaan ottaa kantaa.

Tässä tutkimuksessa lähden liikkeelle siitä, että sosiaalityöntekijän ääni on tärkeä saada kuuluviin tarkasteltaessa suomalaista sosiaalityötä 1990-luvulla jatkuvan epävarmuuden, suuren yhteiskunnallis-kulttuurisen rakennemuutoksen ja ammatillisten jännitteiden oloissa. Tutkimuksessani sosiaalityöntekijän ääni kuuluu kahdessa sosiaalialan ammattilehdissä, Sosiaaliturvassa ja Sosiaalityöntekijässä 1990-luvulla julkaistuissa kirjoitusksissa. Sosiaalityöntekijöille sosiaalialan ammattilehdet ovat oman ammattikunnan yhteisiä keskusteluareenoita, joilla erilaiset kokemukset, mielipiteet ja näkökulmat kohtaavat. Parhaimmassa tapauksessa yhden kirjoittajan kokemukset ja näkemykset voivat edustaa monien eri sosiaalityöntekijöiden ajatus- ja kokemusmaailmaa. Kapeimmillaankin yksi kirjoittaja voi omalla artikkelillaan tai puheenvuorollaan herättää sosiaalityön ammattikunnan edustajien keskuudessa laajaa mielenkiintoa niin, että kirjoitus palvelee ja puhuttaa monia sosiaalityöntekijöitä.

1.2 Tutkimuksen inspiraation lähteet

Kiinnostukseni sosiaalityön tulkintojen tutkimista kohtaan sai alkunsa muualta kuin yliopiston luennoilta ja oppikirjoista. Nähtyäni Jean-Jacques Annaud'in ohjaaman elokuvan *Ruusun nimi (The Name of the Rose)*, jossa englantilainen näyttelijä Sean Connery esittää 'sherlockholmesmaista' roolihenkilöä William of Baskervilleä 1200-luvun keskiaikaisessa italialaisessa munkkiluostariympäristössä, kiinnostuin itse asiassa ensimmäisen kerran tutkimuksenteosta arvoituksena (Alasuutari 1989). Arnaud'in ohjaama elokuva perustuu Umberto Econ samannimiseen kirjaan, jonka italian kielisen alkuteoksen nimi on *Il nome della Rosa* (Eco 1983). Pohdin, onko nyky-yhteiskunnassammekin paljon arvoituksia, joista vain jotkut harvat ja valitut henkilöt tietävät "totuuden" ja jos on, niin millaisessa yhteiskunnassa oikeastaan elämme. Pohdin myös sitä, voidaanko myös nyky-yhteiskuntaamme kutsua elokuvan keskeisten tapahtumien valossa moniulotteiseksi labyrintiksi ja jos voidaan, niin voiko kukaan yksittäinen tutkija koskaan löytää labyrintin sokkeloista niin sanotuilta tavallisilta kansalaisilta piiloon kätkettyä "totuuksia" joistakin yhteiskunnallis-kulttuurisista arvoituk-

sista. Erityisesti kysymys siitä, millainen kohtalo on kaikilla yhteiskunnassa vaiennetuilla totuustulkinnoilla, tuntui sosiaalityön epävarmuutta ja ammatillisia jännitteitä koskevan keskustelun yhteydessä kiinnostavalta tarkastelukulmalta.

Tutkimuksessaan *Sosiaalityön neljäs käänne* Ulla Mutka (1998) avasi keskustelun ”hiljaisuuden kulttuurista” sosiaalityöntekijöiden ja koko sosiaalityön ammattikunnan keskuudessa. Keskustelunavaus osoittautui tutkimukseni kannalta mielenkiintoiseksi tarkastelukulmaksi, sillä olin lyhyen aikaa kunnan sosiaalivirastossa sosiaalityöntekijänä toimiessani tavannut muutamia pitkään asiakastyössä toimineita sosiaalityöntekijöitä. Huomasin, että heillä paljon kokemuksia ja näkemyksiä sosiaalityöstä, sen kehittämismahdollisuuksista ja uhkakuvista. Kuitenkin vain harva heistä oli oikeasti valmis ”taisteluun” oman työnsä ja samalla myös ammattikuntansa puolesta. Monet sosiaalityöntekijät katsoivat olevansa huono-osaisten ja köyhien ihmisten viimesijaisina auttajina suomalaisessa yhteiskunnassa niin marginaalissa asemassa, että tuskin heidän äänensä voisi koskaan tulla kuulluksi yhteiskuntapoliittisessa päätöksenteossa.

Myöhemmin ilmestyneessä *Marginaalit ja sosiaalityö* -kirjassa (Juhila, Forsberg & Roivainen 2002) eri tutkijat ottivat lähtökohdakseen kysymyksen sosiaalityöntekijän äänen kuuluviin saamisesta tarkastellessaan sosiaalityötä marginalisaation teeman näkökulmasta. Esipuheessa kirjan toimittajat näkevät, että sosiaalityön paikka yhteiskunnassa määrittyy osaksi marginaalia (Juhila, Forsberg & Roivainen 2002a, 7). Tällainen määritelmä perustuu ajatukseen siitä, että sosiaalityö nähdään yhteiskunnallisen marginalisaation ruumiillistumana. Marginaali tarkoittaa toiseuden kategoriaa, johon koko sosiaalityö asiakas- ja palvelutyönä, kaikki sen piriin kuuluvat asiakkaat ja kaikki sitä palkkatyönään tekevät sosiaalityöntekijät sijoittuvat. Asiakkaiden näkökulmasta sosiaalityö edustaa viimesijaisia palveluja, joiden piiriin ihminen joko hakeutuu vapaaehtoisesti tai joutuu vasten omaa tahtoaan silloin, kun mikään muu yhteiskunnan palvelumuoto ei kykene enää häntä auttamaan. Sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta sosiaalityö on työtä, jota tehdään yhteiskunnan keskeisiltä toiminta-areenoilta kuten esimerkiksi työelämästä syrjäytyneiden ihmisten parissa. Se, että sosiaalityön ammattilaiset ovat työssään lähes jatkuvasti tekemisissä yhteiskunnassa marginalisoituneiden ihmisten kanssa, antaa sosiaalityölle ammattina ja palkkatyönä marginaalin statuksen. Tästä statuksesta sosiaalityön on vaikea päästä eroon.

Kiinnostuin sosiaalityön tulkintojen tarkastelun yhteydessä modernisuuden ja postmodernisuuden viitekehyksistä, jotka omaksuin pääasiassa anglosaksissa maissa käydyistä sosiaalityökeskusteluista (Chambon & Irving 1994; Parton 1996; Pease & Fook 1999) ja keskusteluista modernin lopusta ja siirtymisestä postmoderniin aikakauteen (Bauman 1992; Lyotard 1985; Rosenau 1992). Kinnostuin molemmista viitekehyksistä sen takia, että liittyivät läheisesti toisiinsa. Modernisuus edusti ennustettavuutta, järjestelmällisyyttä ja varmuutta sosiaalityön ymmärryksessä. Postmodernisuus puolestaan edusti modernisuuden kritiikkiä. Kritiikin taustalla oli käsitys siitä, että sosiaalityöhön liittyy paljon epävarmuuden ja ammatillisten jännitteiden aineksia, jotka tekevät yhdessä ja erikseen sosiaalityöstä vaikeasti ennustettavaa ja hallittavaa. Nämä kummat-

kin viitekehykset antoivat suomalaisen sosiaalityön murroksesta vaikeasti määriteltäviä ja ymmärrettäviä tulkinnallisia jäsennyksiä. Modernisuus ja postmodernisuus omina viitekehyksinään peittivät alleen monia tulkinnallisia jäsennyksiä sosiaalityön epävarmuudesta ja ammatillisista jännitteistä.

Aivan kokonaan en ole kuitenkaan hylännyt keskustelua modernin lopusta ja siirtymisestä postmoderniin aikakauteen. Lähtiessäni tutkimaan suomalaista sosiaalityötä 1990-luvulla olen halunnut selvittää, onko postmodernia murrosta koskevista keskusteluista mihinkään käyttäen hyväksi empiiristä esimerkkiä, suomalaisen yhteiskunnan rajua murrosta 1990-luvulla. Kun murros on ollut näinkin selvä, sen voisi ajatella näkyvän tavalla tai toisella 1990-luvun Suomessa yhteiskunnallista tilaa koskevassa keskustelussa. Tätä taustaa vasten haluan ottaa esimerkiksi yhden tekstinlajin, sosiaalityöntekijöiden työstään esittämät kirjoitukset ja katsoa, miten suomalaisessa yhteiskunnassa 1990-luvulla tapahtuneet muutokset ja murrokset näkyvät niissä. Tarkoituksenani on testata, miten postmodernia muutosta koskeva keskustelu toimii sosiaalityöntekijöiden arjesta esiin nousevien tulkintojen valossa.

1.3 Positioni sosiaalityön tutkimuksen kentässä

Artikkelissaan "Tutkijan positiot" Kirsi Juhila (1999, 201–232) nimeää neljä tutkijan roolia diskurssianalyyttisessa tutkimuksessa. Juhilan mukaan tutkijan positiot ovat periaatteessa vaihtuvia ja yhdisteltävissä niin, että jokainen tutkija voi liikkua niiden välillä tutkimusprosessin eri vaiheissa tai ainakin siirtyessään yhdestä tutkimuksesta toiseen. Analyytikko pyrkii pitämään oman osallisuutensa suhteessa analysoitavaan aineistoon mahdollisimman pienenä ja kontrolloituna. Asianajaja haluaa tutkimuksellaan ajaa tai edesauttaa jotakin asiaa, jonkin tietyn päämäärän saavuttamista. Tulkitsija omaksuu tutkimusorientaatiossaan käsityksen, jonka mukaan erityyppiset puheet ja tekstit näyttäytyvät monenlaisten tulkintamahdollisuuksien maailmana. Keskustelija puolestaan pyrkii selvittämään, miten hän voisi hyödyntää tutkimustuloksiaan tavalla, joka avaa mahdollisuuksia uusille, aiheeseen liittyville keskusteluille.

Omassa ymmärryksessäni analyytikko, asianajaja, tulkitsija ja keskustelija ovat Juhilan kuvaamia sosiaalityön tutkimuksen ideaalityyppejä. En siis voi suoraan paikantaa itseäni johonkin edellä esitettyyn tutkijan positioon. Nämä kaikki positiot ovat olleet merkityksellisiä ennen tämän tutkimuksen alkua ja sen aikana. Positioni sosiaalityön tutkimuksessa on muotoutunut vaiheittain siten, että olen käynyt läpi kaikki edellä esitetyt positiot. Seuraavaksi arvioin, kuinka tutkijan eri positiot ovat vaikuttaneet tähän tutkimukseen.

Ennen sosiaalityön tutkijana toimimista olen osallistunut sosiaalityöhön keskustelijana (Juhila 1999, 219). Osallistuin julkisuuskeskusteluun, jossa kohdistin katseeni suomalaiseen sosiaalityöhön, sen nykytilaan ja tulevaisuudennäkymiin (Piiroinen 1997b ja 1998). Näissä puheenvuoroissa toin esiin näkemykseni siitä, miten sosiaalityö on muuttunut entistä haasteellisemmaksi ja vaikeam-

min hallittavaksi 1990-luvulla Suomessa sekä ammattina että asiakastyönä. Viime vuosina, tämän tutkimusprosessin ollessa jo käynnissä, olen myös soveltanut sosiaalityön keskusteluista omaksumiani kysymyksiä hyvinvointiteknologiakeskusteluun (Piiroinen 2002a ja 2002b). Hyvinvointiteknologiakeskustelussa olen pohtinut sitä, miten ikääntyvälle väestölle suunnatuista turvapuhelinpalveluista voisi kehittyä toimivia palveluketjuja, joissa asiakas ja auttaja kohtaavat toisensa oikeaan aikaan oikeassa paikassa (Melkas 2004).

Tätä tutkimusta aloittaessani olen pitänyt kiinni ajatuksesta, että asiakastyötä tekevän sosiaalityöntekijän ääni on saatava kuuluviin sosiaalityön tutkimuksessa. Tässä suhteessa olen ollut asianajajan positiossa (Juhila 1999, 207–208). Asiakastyössä toimineiden sosiaalityöntekijöiden tulisi olla mukana tutkimuksessani rakentamassa kuvaa suomalaisesta sosiaalityöstä, siihen liittyvistä epävarmuustekijöistä ja ammatillisista jännitteistä. Antaessani tutkimuksessani tilaa sosiaalityöntekijän äänelle olen halunnut tehdä mahdolliseksi sen, että keskustelu suomalaisesta sosiaalityöstä ei jää ainoastaan sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkijoiden keskinäiseksi keskusteluksi vaan että tässä keskustelussa voivat myös näkyä vaiennettujen ja marginalisoitujen – tai sellaisiksi oman olotilansa kokevien – sosiaalityöntekijöiden äänet (Petrelius 2002, 188–210).

Tarkastellessani sosiaalityötä olen soveltanut tekstianalyysia. Soveltaessani tekstianalyysia olen ollut analyytikko, joka tarkastelee valitsemansa metodinsa avulla sosiaalityöntekijöiden kielellistä toimintaa ja pitäytyy heidän itsensä relevanteiksi tekemissä raameissa (Juhila 1999, 203). Tutkimuksessani sosiaalityöntekijöiden kirjoitukset muodostavat sen kontekstin, jossa tarkastelen sosiaalityön epävarmuutta ja ammatillisia jännitteitä koskevia tulkintoja. Sosiaalityöntekijöiden kirjoitusten kanssa samaan aikaan kotimaisissa ja kansainvälisissä sosiaalityön tieteellisissä aikakauskirjoissa julkaistut kirjoitukset eivät ole tutkimuksessani kiinnostuksen eivätkä siten myöskään tarkastelun kohteena. Sosiaalityöntekijöiden kirjoitusten aihealueiden ulkopuolella käydyn, lähinnä sosiaalityön tutkijoiden virittämän 1990-lukulaisen sosiaalityökeskustelun analyysin olen rajannut pois tutkimuksestani, koska se vaatisi oman historiankirjoituksensa ja tutkimusasetelmansa.

Kun olen määritellyt tutkimukseni kohteeksi sosiaalityön tulkinnat, olen ollut tulkitsijan positiossani vaikuttamassa työni lopputulokseen (Juhila 1999, 212–213). Rakentaessani epävarmuudesta, muutoksesta ja ammatillisista jännitteistä 1990-luvun suomalaisen sosiaalityön ymmärryksen keskeisen perustan tutkimusasetelmaani olen ollut kuvaamassa ja luomassa sosiaalityöntekijöiden tulkintojen kautta rakentuvaa tulkintatodellisuutta (Jokinen 1999, 40–41). Koska olen ollut koko tutkimusprosessini ajan aktiivisesti rakentamassa sosiaalityön tulkintatodellisuutta, on myös noussut esiin kysymys ”kaksoishermeneutiikasta” (McKenzie 1997, 18–22; Raunio 1999, 62), jota on usein pidetty yhtenä suurimmista diskurssi- ja tekstianalyyttisten tutkimusten perusongelmista.

”Kaksoishermeneutiikassa” on ollut kyse ennen muuta siitä, että olen tulkintojen tutkijana ollut itse tuottamassa ’tulkintojen tulkintoja sosiaalityöstä’. ”Kaksoishermeneutiikka” kuuluu tekstianalyyseihin, joissa tarkastellaan eri toimijoiden tulkintoja. Hermeneuttisesta näkökulmasta onkin selvää, että olen tul-

kintojen tutkijana itsekin joutunut asemoitumaan sosiaalityön tulkitsijaksi ja siten tuottamaan oman sosiaalityön ymmärrykseni kautta tulkintani siitä, mitä sosiaalityöntekijät ovat sanoneet kirjoituksissaan. Oma tulkintani on ollut läsnä kaikissa valinnoissa, joita olen tehnyt järjestellessäni sosiaalityöntekijöiden tulkintoja epävarmuuden, muutoksen ja ammatillisten jännitteiden kategorioiden alle.

Vaikka olen pohtinut omaa tutkijan paikkaani eri positioiden kautta, olen myös käynyt läpi aikaisempia tutkimuksia, joissa on tarkasteltu eri toimijoiden tuottamia tulkintoja. Tarkastellessani aikaisempia Suomessa ilmestyneitä tutkimuksia olen huomannut, että diskurssianalyyttisen tutkimuksen kenttä on pirstaloitunut eri osiin niin lähtökohdiltaan kuin myös lähestymistavoiltaan. Joissakin tutkimuksissa on korostettu enemmän pienten aineistojen täsmällistä analysoimista (Juhila 1993, 151-188; Rostila 1997; Suoninen 1992 ja 1997), toisissa tutkimuksissa taas on valittu analysoitavaksi suuri tekstiaineisto pitkältä aikaväliltä (Piispa 1997a ja 1997b; Roivainen 1999; T. Hautamäki 2002). Pienten ja suurten aineistojen analysoinneissa teoreettis-metodologiset lähestymistavat ovat olleet erilaisia. Pieniä aineistoja tarkastelleet tutkijat ovat omaksuneet lähestymistapoja keskustelunanalyysista, jossa keskitytään puheen ja tekstin mikrorakenteisiin (Edwards 1997; Edwards & Potter 1992). Suuria aineistoja analysoineet tutkijat ovat puolestaan saaneet tutkimuksiinsa vaikutteita kriittisestä diskurssianalyysista, jossa kiinnostuksen kohteena eivät ole vain puheen ja tekstin rakenteelliset ainekset vaan myös niiden laajemmat tulkinnalliset ulottuvuudet pyrittäessä tekemään ymmärrettäväksi puhujan tai kirjoittajan tulkinnassaan rakentamia, lukijoille kohdistettuja hegemonisia ja ideologisia sanomia (Fairclough 1992 ja 1995). Pidän itseäni enemmän suurten kuin pienten tutkimusaineistojen tutkijana.

Tapa, jolla Irene Roivainen (1999) on tutkimuksessaan *Sokeripala metsän keskellä* tarkastellut suomalaista lähiötä sanomalehden konstruktiona, on lähellä omaa tutkimusorientaatiotani. Analysoidessaan Helsingin Sanomissa vuosina 1955–1993 julkaistuja lähiökirjoituksia Roivainen on käynyt läpi suuren tekstiaineiston, joka koostuu paitsi eri toimijoiden laatimista artikkeleista ja puheenvuoroista, myös lähiökeskustelua koskevista uutisista. Roivaisen tutkimus eroaa kuitenkin omasta tutkimuksestani kahdella tavalla. Ensinnäkin Roivaisen tutkimuksessa saavat lähiötulkinnoillaan äänensä kuuluviin monenlaiset, eri positioissa olevat ihmiset kuten asiantuntijat, päätöksentekijät, toimittajat, virkamiehet tai nimettömänä pysyvät henkilöt (Roivainen 1999, 168–172). Sen sijaan omassa tutkimuksessani pääsevät sosiaalityötulkinnoillaan ääneen kirjoitushetkellä asiakastyötä tekevät sosiaalityöntekijät. Toiseksi Roivaisen suuressa tekstiaineistossa on mukana monenlaisia lähiökirjoituksia, joista osa on uutisia lähiöstä. Itse olen jättänyt sosiaalialan ammattilehdissä esiintyneet sosiaalityötä koskevat tiedotteet ja uutiset pois tutkimusaineistostani, koska ne eivät sisällöllisesti eivätkä myöskään temaattisesti tarjonneet kiinnostavia näkökulmia 1990-luvun suomalaisen sosiaalityön epävarmuuden, muutoksen ja ammatillisten jännitteiden jäsentämiseksi ja ymmärtämiseksi.

Anglosaksisissa maissa on 1980-luvulta alkaen tehty skandaalien tutkimusta. Näkökulma edustaa tutkimukseni kannalta tärkeää sosiaalityön julkisuustutkimuksen perinnettä. Peter Goldingin ja Sue Middletonin (1982) tutkimus *Images of Welfare* on sosiaalityön julkisuutta koskevan tutkimuksen kentällä oman alansa klassikko. Toisaalta julkisuustutkimuksen juuret ovat myös Jürgen Habermasin tutkimustyössä, jossa hän on tarkastellut kategorioita ”julkinen” ja ”yksityinen” modernissa yhteiskunnassa (Habermas 1976 ja 1991). Vuonna 1990 Sosiaalihallitus järjesti *Työn arki* -kirjoituskilpailun, johon se kutsui mukaan 100 000 työntekijää. Näistä työntekijöistä noin 300 osallistui kirjoituskilpailuun. Kirjoituskilpailun tuloksena syntynyt kirja *Sosiaalialan töissä* (Metteri & Rauhala 1993) edustaa kuvausta sosiaalialan työstä sosiaalialalla toimivien työntekijöiden näkökulmasta. *Ajankuvia mielenterveydestä* -kirjassa (Helminen & Kauttu 1998) on taas käyty läpi Mielenterveys-lehdessä vuosina 1928–1995 julkaistuja aikalaiskirjoituksia erittelemällä niiden keskeisiä aiheita ja kysymyksiä. Tällainen lähestymistapa on perustunut pääpiirteittäin samoihin pyrkimyksiin kuin tutkimuksessani omaksumani tapa luokitella sosiaalityöntekijöiden kirjoituksia ja etsiä niistä tulkintoja. Edellä esitetyt sovellutukset lehtianalyysista ajankohtaisten ja tärkeiden yhteiskunnallis-kulttuuristen aikalaiskeskustelujen analysoinnin välineenä ovat olleet metodisia esikuvia tutkimukselleni, jossa tarkastelun kohteena on sosiaalityön julkisuuskeskustelu.

Tutkimukseni liittyy sosiaalityön tieteenalan kenttään kohdistumatta sosiaalityön osa-alueisiin. Sisällöllisesti tutkimukseni on myös lähellä sosiologista profession tutkimusta. Teoreettis-metodologisesti paikannan tutkimukseni sosiaalisen konstruktionismin kategoriantutkimuksen kenttään. Sosiaalinen konstruktionismi perustuu ajatukseen, jonka mukaan sosiaalisesti rakennetut kategoriat määrittävät ja antavat merkityksiä erilaisille asioille, ilmiöille ja tapahtumille (T. Hautamäki 2001, 25). Sosiaalityössä kategorioita sosiaalityön ammatillisuudesta ja asiakkuudesta voi pitää sosiaalityön ammattikunnan keskuudessa vallitsevina sosiaalisina jäsennystapoina. Nämä käsitykset ovat syntyneet sosiaalityön ammattikunnan keskinäisen ja asiakaskuntaan nähden rakentuvan sosiaalisen toiminnan tuloksena. Lama ja murros ovat olleet 1990-luvulla työskennelleille sosiaalityöntekijöille yhteinen työn puite, mutta kielenkäyttö on ollut heille tulkinnallinen väline, joka on antanut heille mahdollisuuden jäsentää sosiaalityötä.

1.4 1990-luvun Suomi sosiaalityön toimintaympäristönä

Tässä tutkimuksessa sosiaalityön toimintaympäristönä oli 1990-luvun Suomi yhteiskunnallisen murroksen oloissa. 1990-luvun yhteiskunnallinen murros on ollut niin sosiaalityön ammattikunnan kuin myös koko sosiaalityön itseymmärryksen kannalta merkittävä ajanjakso suomalaisen sosiaalityön historiassa. 1990-luvun yhteiskunnallinen murros Suomessa jakautuu kahteen erilliseen vaiheeseen. Kutsun tutkimuksessani yhteiskunnallista murrosta vuosikymme-

nen alkupuolen (1991–1994) osalta lamaksi ja vuosikymmenen jälkipuoliskon (1995-) osalta murrokseksi.

Suomalaisten talous- ja yhteiskuntatieteilijöiden keskuudessa ei vallitse yksimielisyyttä siitä, milloin taloudellinen lama päättyi ja muuttui yhteiskunnalliseksi murrokseksi. Talous- ja yhteiskuntatieteilijät ovat yhtä mieltä siitä, että taloudellinen lama alkoi Suomessa vuonna 1991. Niinpä otan taloudellisen laman alkamisajankohdan annettuna.

Lamavuosien kirjoittelussa sosiaalityöntekijät keskittyivät paljolti suomalaisen yhteiskunnan rakennemuutokseen ja sosiaalityön paikkaan siinä. Työttömyydestä tuli 1990-luvun alussa suuri yhteiskunnallinen ongelma, kun yli 300 000 ihmistä oli vailla työtä (Ahlqvist 1996, 129–148). Työttömyyden kasvu heijastui sosiaalityön arkeen sekä asiakasmäärien kääntymisenä nousuun että asiakkuuden muuttumisena aiempaa kirjavammaksi ja monisyisemmäksi. Työttömyyden ohella myös muut sosiaaliset ongelmat kuten mielenterveysongelmat ja väkivaltaisuus tulivat yhä selvemmin sosiaalityöntekijöiden tietoisuuteen ja siten myös osaksi sosiaalityön arjen käytäntöjä.

Laman jälkeisessä kirjoittelussa sosiaalityöntekijät kohdistivat katseensa sosiaalityön uusiin mahdollisuuksiin ja uhkiin. Sosiaalityön näkökulmasta laman jälkeiset vuodet määrittyvät murroksen aikakaudeksi (Kananoja 1997; Raunio 2000). Murroksen aikana sosiaalityössä ei enää puhuttu syvästä kriisistä, vaikka monet lamavuosina syntyneet ongelmat kuten työttömyys, eriarvoisuus ja syrjäytyminen olivat sosiaalityöntekijöiden keskusteluissa yhä erottamaton osa yhteiskunnallista arkitodellisuutta.

1.5 Tutkimuksen rakenne

Edellä olen taustoittanut tutkimukseni lähtökohdan (luku 1.1), kuvaillut tutkimukseni inspiraation lähteitä (luku 1.2), määritellyt oman positioni sosiaalityön tutkimuksen kentässä (luku 1.3) sekä luonnehtinut 1990-luvun Suomea sosiaalityön toimintaympäristönä (luku 1.4). Seuraavaksi lähden rajaamaan tutkimuskohdettani. Ensiksi taustoitan tutkimukseni ongelman ja sen ympärille rakentuvien tutkimuskysymysten syntyä, minkä jälkeen määrittelen koko tutkimukseni ongelman kysymysten muotoon (luku 2.1). Toiseksi kerron sosiaalialan ammattilehtien valikoitumisesta tutkimukseni empiiriseksi aineistoksi sekä esittelen ja kuvailen näistä lehdistä keräämäni aineiston (luku 2.2). Kolmanneksi määrittelen kategorian käsitteen, käyn läpi tutkimukseni teoreettis-metodologiset lähtökohdat sekä kuvailen tutkimuksessani soveltamani tekstianalyysin kokonaisuudessaan (luku 2.3).

Luvussa *Yhteiskunnallinen muutos, Suomi 1990-luvulla ja sosiaalityö* taustoitan sosiaalityön muutosta suomalaisessa yhteiskunnassa (luku 3.1), kuvailen sosiaalityön paikallisia konteksteja (luku 3.2) ja nostan esiin muutamia sosiaalityöntekijöiden kirjoituksissaan esittämiä tulkintoja sosiaalityön muutoksesta (luku 3.3). Luvussa *Epävarmuuden politiikka sosiaalityössä* tarkastelen sosiaali-

työntekijöiden tapoja jäsentää kirjoituksissaan keskusteluja lamasta ja murroksesta (luku 4.1), työnkuvasta (luku 4.2) ja sosiaalityö-politiikasta (luku 4.3). Luvussa *Sosiaalityön ammatilliset jännitteet* puolestaan nostan esiin niitä jäsennystapoja, joilla sosiaalityöntekijät viittaavat kirjoituksissaan keskusteluun asiakassuhteesta (luku 5.1), työuupumuksesta (luku 5.2) sekä vastuun ja vallan rajoista (luku 5.3).

Luvussa *Epävarmuus, muutos ja ammatilliset jännitteet sosiaalityössä 1990-luvulla* teen yhteenvedon sosiaalityöntekijöiden tulkinnoista, jotka liittyvät paitsi työn epävarmuuteen (luku 6.1), myös ammatin ristipaineisiin (luku 6.2). Luvussa 6.3 syntesisoin tyypillisen sosiaalityöntekijän kirjoituksen sosiaalialan ammattilehdessä. Luvussa 6.4 liitän yhteen edellisissä luvuissa esiin nousseet kysymykset ja samalla rakennan sillan seuraavien lukujen (7–8) myötä esiin nouseviin keskusteluihin. Luvussa *Sosiaalityön ymmärryksen muutokset 1990-luvulla* pohdin sosiaalityöntekijöiden tulkintojen kulttuurisia merkityksiä ensiksi postmodernin yhteiskunnallis-kulttuurisen muutoksen ymmärryksen näkökulmasta (luku 7.1), toisaalta sosiaalityön postmodernin professionaalisuuden ymmärryksen näkökulmasta (luku 7.2). Luvussa *Modernit olosuhteet ja postmodernit ristiriitaisuudet* otan puheeksi kysymykset postmodernisuuden käsitteellistämisestä (luku 8.1), sosiaalityön postmodernien tulkintojen relevanssista (luku 8.2), sosiaalityön postmodernin tulkintakehyksen vaihtoehdoista (luku 8.3) ja sosiaalityön uusista virtauksista, jotka luotaavat sosiaalityötä kohti 2000-luvun haasteita (luku 8.4).

Tutkimukseni rakenne koostuu kolmesta jaksosta. Ensimmäinen jakso on pohjustus, johon kuuluvat johdanto-osa (luku 1) ja tutkimusasetelma-osa (luku 2). Pohjustus-jaksossa olen kuvannut, mikä on tutkimukseni kohteena, miksi pidän sen tutkimista tarpeellisena sekä miten tutkimus on toteutettu. Toinen jakso on analyysi, johon sisältyy empiirinen analyysi suomalaisessa yhteiskunnassa 1990-luvulla tapahtuneesta yhteiskunnallisesta muutoksesta, epävarmuuden politiikasta ja ammatillisista jännitteistä sekä näiden suhteesta sosiaalityöhön (luvut 3, 4 ja 5). Analyysi-jaksossa olen kuvannut, miten sosiaalityöntekijät jäsentävät, tulkitsevat ja ymmärtävät epävarmuuden, muutoksen ja ammatilliset jännitteet osana sosiaalityötä 1990-luvulla. Kolmas jakso on päätelmät, jossa esittelen aineiston analyysin myötä esiin nousseet keskeisimmät tutkimustulokset (luku 6) sekä sosiaalityön ajankohtaiset keskustelunaiheet ja kysymykset (luvut 7 ja 8). Päätelmät-jaksossa olen pohtinut, millaisia liittymäkohtia teoreettisiin näkökulmiin sosiaalityöntekijöiden kirjoituksissaan esittämissä tulkinnoissa voidaan nähdä ja miten tällaiset teoreettiset näkökulmat voidaan ymmärtää osana keskustelua sosiaalityön ammatillisuudesta ja sen haasteista.

2 TUTKIMUSASETELMA

2.1 Tutkimusongelma

2.1.1 Taustaa

Tämän tutkimuksen ongelma syntyi aikana, jolloin suomalaisissa akateemisissa tiede- ja tutkijayhteisöissä käytiin vilkasta keskustelua hyvinvointivaltion murroksesta. Näissä keskusteluissa hyvinvointivaltio sai monenlaisia merkityksiä. *Hyvinvointivaltio ristiaallokossa* -kirjassa (Andersson, Hautamäki, Jallinoja, Niiniluoto & Uusitalo 1993) eri alojen tutkijat pohtivat suomalaisessa hyvinvointivaltiokeskustelussa muuttuneita arvolähtökohtia. *Yksilö modernin murroksessa* -kirjassa (Hautamäki, Lagerspetz, Sihvola, Siltala & Tarkki 1996) filosofit esittivät omia näkemyksiään yksilöllisistä valinnoista, jotka tavalla tai toisella liittyvät hyvinvointivaltion muutokseen. *Köyhyys ja hyvinvointivaltion muutos* -kirjassa (Heikkilä & Karjalainen 2000) tutkijat puolestaan paneutuivat kysymykseen siitä, miten köyhyys ja huono-osaisuus ovat entistä selvemmin korostuneet 1990-luvulla suomalaisessa yhteiskunnassa.

Edellä esitetyt keskustelut voidaan jakaa yhtäältä yleisluonteisiin yhteiskuntapoliittisiin aikalaiskeskusteluihin, toisaalta erityisiin sosiaali- ja terveyspoliittisiin aikalaiskeskusteluihin. Yleisluoteiset yhteiskuntapoliittiset aikalaiskeskustelut korostivat sitä, että suomalainen hyvinvointivaltiomalli on muuttuneessa tilanteessa, jossa vastauksia niin taloudellisiin, sosiaalisiin kuin poliittisiin kysymyksiin on etsittävä uudenlaisista ratkaisuvaihtoehdoista (Heinonen 1999; Julkunen 2001; Rahkonen 1995, 7–15). Erityiset sosiaali- ja terveyspoliittiset aikalaiskeskustelut näkivät, että hyvinvointivaltion muutokseen Suomessa ovat vaikuttaneet sosiaaliturvan leikkaukset (Heikkilä & Uusitalo 1997; Kalland 1995; Lehtonen & Aho 2000, 97–113; Myllymäki & Uoti 1995) sekä kuntien sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujärjestelmässä ja sen toiminnoissa tapahtuneet rakenteelliset muutokset (Heikkilä & Rastas 2000; Kokko 1997, 49-71; Uusitalo 2000, 15-27).

Tutkimusongelmani liittyy läheisesti kansainvälisissä sosiaalipoliittisissa aikalaiskeskusteluissa 1990-luvulla esitettyihin argumentteihin, joiden mukaan postmodernille aikakaudelle ominainen epävarmuus olisi lisääntynyt kehittyneissä kapitalistisissa yhteiskunnissa (Leonard 1997; Penna & O'Brien 1996, 39–61; Taylor-Gooby 1994, 385-404) ja tuonut mukanaan ammatillisia jännitteitä sosiaalityöhön (Pardeck, Murphy & Min Choi 1994, 343–346; Parton 1996a, 4–18; Pozatek 1994, 396–403). Tällaisen rakennemuutoksen on sanottu merkitsevän siirtymistä modernin yhteiskunnan organisoituneesta kapitalismista kohti pirstoutuvaa postmodernia yhteiskuntaa luonnehtivaan disorganisoituneeseen kapitalismiin. Keskustelua yhteiskunnan rakennemuutoksesta on käyty anglosaksisissa maissa niin 1970-luvulla (Bell 1973; Touraine 1971), 1980-luvulla (Lash & Urry 1987; Offe 1985) kuin 1990-luvullakin (Burrows & Loader 1994; Lash & Urry 1994; Pierson 1991). Sosiaalipoliittisesta näkökulmasta tulkitsen, että siirtyminen organisoituneesta kapitalismista disorganisoituneeseen kapitalismiin voidaan ymmärtää 1990-luvun Suomessa hyvinvointivaltion diskurssin muutoksena, jonka myötä suomalaisessa hyvinvointiyhteiskunnassa on alettu entistä selvemmin korostaa kansainvälistä kilpailukykyä ja tulosvastuullisuutta. Sosiaalityössä pyrkimys tulosvastuullisuuteen edustaa postmodernille aikakaudelle ominaista tapaa toimia taloudellisesti ja tehokkaasti.

Kansainvälisissä sosiaalipoliittisissa keskusteluissa ovat nousseet esiin muun muassa sellaiset postmodernin ajan sosiaalityölle ominaiset ajankohtaiset kysymykset kuten sosiaalityön "hallittavuuden problematiikka" (Parton 1994, 9-32), sosiaalityön ammatillisten rajojen uudelleenmäärittelyyn liittyvät ongelmat (Aldridge 1996, 177–194; Dominelli 1996, 153–175; Howe 1994, 513–532) ja relevantin tiedon tuotantoon liittyvät ongelmat alati muuttuvassa yhteiskunnassa (Parton 2000, 449–463; Peile & McCouat 1997, 343–360; Shephard 1998, 763–781). Tällaiset kysymykset ovat auttaneet minua hahmottamaan, että 1990-luvun suomalaisessa sosiaalityökeskustelussa "epävarmuus", "muutos" ja "ammatilliset jännitteet" kategorisina viitekehyksinä voivat oikeastaan esiintyä yhtä aikaa monenlaisten, enemmän tai vähemmän toisiinsa liittyvien ongelmakysymysten yhteydessä. Olen katsonut, että niiden tarkastelu itsenäisinä, toisistaan riippumattomina viitekehyksinä ei ole ollut tutkimuksessani tarkoituksenmukaista, koska sosiaalityökeskustelussa epävarmuutta ja ammatillisia jännitteitä lähestytään usein myös yhteiskunnallisen muutoksen näkökulmasta.

2.1.2 Tutkimusongelman rajaus

Tutkimusongelmani rajaukseen vaikutti tutustuminen suomalaista sosiaalityötä 1990-luvulla käsittelevään kirjallisuuteen. Kirjallisuuden lukeminen avasi näkökulmia niin epävarmuuden, muutoksen kuin ammatillisten jännitteidenkin ymmärrykseen. *Sosiaalityön epävarmuuden oloissa* -kirjassa (Kemppainen, Koskinen, Pohjola & Urponen 1998) tutkijat tarkastelivat monia kysymyksiä, jotka tuntuivat soveltuvan omaan ymmärrykseeni sosiaalityön epävarmuudesta 1990-luvun suomalaisessa sosiaalityössä. Erityisesti kiinnitin huomiota tutkijoiden tapaan tarkastella sosiaalityön yhteiskunnallista tehtävää epävarmuuden aikana ja sosiaalityöntekijöitä omien työtehtäviensä tulkitsijoina (Kemppainen ym.

1998, 21–26, 77–93). Sosiaalityön selvityshenkilö Aulikki Kananojan (1997) tutkimusraportti *Murros on mahdollisuus* avasi minulle mahdollisuuden ymmärtää 1990-luvun laajaa yhteiskunnallista muutosta, joka vaikutti Suomessa kuntien eriytyneisiin tapoihin organisoida ja tuottaa asukkailleen kohdennettuja sosiaalityön peruspalveluja. Synnöve Karvisen (1996) tutkimus *Sosiaalityön ammatillisuus modernista professionaalisuudesta reflektiiviseen asiantuntijuuteen* taas tarjosi eväät käsitteellistää ja ymmärtää suomalaisen sosiaalityön ammatillisia jännitteitä 1990-luvun yhteiskunnallisessa kontekstissa.

Samalla kun 1990-luvun epävarmuus, yhteiskunnallinen muutos ja ammatilliset jännitteet tulivat tutkimukseni keskeisiksi näkökulmiksi suomalaiseen sosiaalityöhön, tein katsauksen kirjallisuuteen, jossa lähestyttiin sosiaalityötä 1990-luvun Suomessa yhtäältä vuosikymmenen alkupuolella vallinneen taloudellisen laman oloissa (Heikkilä & Lehto 1992; Hänninen, Iivari & Lehto 1995), toisaalta vuosikymmenen loppupuolella laman jälkeisessä yhteiskunnallisen murroksen oloissa (Aho 1999; Viialainen & Maaniittu 1997). Monet tutkijat olivat käsitteellistäneet suomalaisen sosiaalityön 1990-luvulla tavalla, jossa oli sosiaalityön ammatillisuuden näkökulmasta kyse aivan uudenlaisesta tilanteesta, johon sosiaalityöntekijöiden oli kyettävä sopeutumaan. Tapa puhua sosiaali- ja terveydenhuollon ja sen parissa toimivien eri alojen työntekijöiden sopeuttamisesta vallitsevaan arkitodellisuuteen toi murroskeskusteluun ulottuvuuden, jonka mukaan asiakaspalvelun työntekijät oli pyrittävä yhteiskuntapoliittisen ohjauksen ja kontrolloinnin avulla totuttamaan vallitseviin, muuttuneisiin olosuhteisiin. Toisaalta käsitys siitä, että 1990-luvun yhteiskunnallinen muutos ei merkinnyt sosiaalityölle vain epävarmuutta vaan myös uudenlaisia ammatillisia haasteita, loi suomalaisesta sosiaalityöstä kuvan, jonka mukaan epävarmuuden aika voi olla alkusysäys sosiaalityön itseymmärrykselle ja sen kautta rakentuvalle paremmalle sosiaalityölle ajassa ja paikassa (Kemppainen ym. 1998, 139–145; Satka 1997, 27–38).

2.1.3 Tutkimuskysymykset

Tässä tutkimuksessa tarkastelen, kuinka sosiaalityöntekijät konstruoivat omaan ammattiinsa liittyvän epävarmuuden ja työhönsä liittyvät ammatilliset jännitteet kirjoituksissaan. Tutkimuksessani epävarmuus, muutos ja ammatilliset jännitteet ovat keskeisiä kategorioita, jotka merkityksellistävät sosiaalityötä Suomessa 1990-luvulla. Epävarmuus ja ammatilliset jännitteet ovat saumattomasti toisiinsa liittyviä kategorioita, jotka kuvaavat sosiaalityön arjen epävakaita toimintaolosuhteita.

Tutkimukseni kohdistuu suomalaisen sosiaalityön julkisuuteen kahden sosiaalialan ammattilehden, *Sosiaaliturvan* ja *Sosiaalityöntekijän* kautta. Tutkimuksessani analyysin kohde on näissä kahdessa ammattilehdessä vuosina 1990–1997 julkaistuissa sosiaalityöntekijöiden kirjoituksissa esiin nouseva keskustelu siitä, miten ristiriitainen paikka sosiaalityöllä ammattina on. Erityisen kiinnostavaksi tällaisen keskustelun tarkastelun tekee ajallinen konteksti, 1990-luku, jolloin keskustelu sosiaalityön ammatillisesta muutoksesta ja toisin toimi-

misen mahdollisuuksista sosiaalityön arjen käytännöissä sai osakseen uudenlaista huomiota.

Määrittelen tutkimuskysymykseni seuraavan kahden kysymyksen muotoon:

1. Miten epävarmuus ja ammatilliset jännitteet nousevat esiin sosiaalityössä 1990-luvulla? Voidaanko epävarmuutta ja ammatillisia jännitteitä luonnehtia postmodernin ajan sosiaalityön tunnusmerkeiksi ja jos voidaan, niin missä määrin?

2. Miten yhteiskunnallinen muutos 1990-luvulla Suomessa liittyy sosiaalityön arjen epävarmuuteen ja ammatillisiin jännitteisiin? Voidaanko yhteiskunnallista muutosta luonnehtia postmoderniksi muutokseksi ja jos voidaan, niin missä määrin?

Ensimmäinen tutkimuskysymys kohdentuu epävarmuuden ja ammatillisten jännitteiden rakentumiseen osaksi suomalaisen sosiaalityön ymmärrystä 1990-luvulla sosiaalityöntekijöiden tulkintojen näkökulmasta. Epävarmuus määrittyy ”epävarmuuden politiikaksi”, johon liittyy ajatus siitä, että 1990-luvun lamasta huolimatta sosiaalityön epävarmuus Suomessa on paljolti tuotettu poliittisessa päätöksenteossa. Poliittisessa epävarmuudessa oli kyse ’sosiaalityö-politiikan’ luomasta ammatillisesta jännitteestä eli siitä, miten eri tavoin asiakastyötä tekevät työntekijät ja päätöksentekijät ymmärtävät sosiaalityön toiminta-ajatuksen. Taloudellisen epävarmuuden myötä sosiaalityössä nousi esiin kysymys toisin toimimisen mahdollisuuksista aiempaa niukemmissa puitteissa. Sosiaalinen epävarmuus näyttäytyi asiakastilanteissa, joissa monet asiakastyötä tekevät työntekijät pohtivat sekä omaa työssä jaksamistaan että ammatillista suhdettaan omiin asiakkaisiinsa jatkuvassa yhteiskunnallisessa muutospaineessa.

Toinen tutkimuskysymys kohdentuu yhteiskunnallisen muutoksen rakentumiseen osaksi niitä tulkintatapoja, joilla sosiaalityöntekijät tekevät kirjoituksissaan ymmärrettäväksi epävarmuutta ja ammatillisia jännitteitä suomalaisessa sosiaalityössä 1990-luvulla. Muutos oli samanaikaisesti sekä yhteiskunnallinen että kulttuurinen. Muutoksen yhteiskunnallisella ulottuvuudella oli kyse lamasta ja murroksesta sosiaalisina faktoina, jotka vaikuttivat suomalaisen yhteiskunnan erilaisiin palvelurakenteisiin, myös sosiaalityöhön. Sen sijaan sosiaalityökeskusteluissa muutoksen kulttuurisella ulottuvuudella oli kyse muustakin kuin epävarmuuden aikaa kuvaavasta arkitodellisuudesta ja sen heijastumisesta yhteiskunnan rakenteisiin ja toimijoihin. Kulttuurinen muutos sosiaalityössä Suomessa 1990-luvulla tarkoitti ennen muuta asenteellista muutosta, joka näkyi uudenlaisten ajattelu- ja toimintapojen esiinmarssina sosiaalityökeskusteluissa.

2.2 Tutkimusaineisto

2.2.1 Taustaa

Valitessani tutkimukseeni sopivaa empiiristä aineistoa tein katsauksen erilaisiin suomalaisiin sosiaali- ja terveysalan julkaisuihin. Kaiken kaikkiaan kävin läpi neljä sosiaali- ja terveysalan aikakauskirjaa, jotka olivat Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskuksen (STAKES) julkaisema Dialogi-lehti, Sosiaalipoliittisen yhdistyksen julkaisema sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti Janus, Sosiaalityöntekijäin Liiton (24.–25.11.2001 lähtien Sosiaaliala korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia) julkaisema sosiaalityön ammattilehti Sosiaalityöntekijä sekä Huoltaja-säätiön ja Sosiaaliturvan Keskusliiton julkaisema Sosiaaliturva-lehti.

Vertaillessani edellä mainittujen julkaisujen asiasisältöä huomasin, että joissakin alan julkaisuissa keskustelu sosiaalityöstä perustuu pääasiassa sosiaali- ja terveysalan akateemisten asiantuntijoiden kuten esimerkiksi professoreiden ja tutkijoiden kirjoituksiin. Tällaisia julkaisuja olivat Dialogi ja Janus. Toisissa julkaisuissa keskustelua sosiaalityöstä käyvät tutkijoiden ohella myös mitä erilaisimmat sosiaali- ja terveydenhuollon asiantuntijat. Näihin asiantuntijoihin lukeutuivat erilaisissa ammatillisissa positioissa toimivat sosiaalityöntekijät. Julkaisut, joissa sosiaalityöntekijät olivat esillä aktiivisina oman alansa keskeisinä mielipidevaikuttajina, olivat Sosiaaliturva ja Sosiaalityöntekijä.

Sosiaaliturva ja Sosiaalityöntekijä ovat ainoat sosiaali- ja terveysalan julkaisut, joissa asiakastyön parissa toimivat sosiaalityöntekijät kirjoittavat 1990-luvulla omista kokemuksistaan ja näkemyksistään suomalaisesta sosiaalityöstä laman ja murroksen oloissa. Dialogi vaikutti lähinnä sosiaali- ja terveydenhuollon johtotehtävissä toimivien henkilöiden sekä sosiaali- ja terveysalan tutkijoiden keskusteluareenalta ja Janus tutkijoiden tieteelliseltä julkaisulta. Tätä taustaa vasten valitsin tutkimukseni empiirisen aineiston lähteiksi Sosiaaliturvan ja Sosiaalityöntekijän.

2.2.2 Lähteet

Lukiessani ja analysoidessani Sosiaaliturvaa ja Sosiaalityöntekijää huomasin kuitenkin, että sosiaalityön ammattilehtinä ne edustavat osittain erilaisia tapoja lähestyä sosiaalityön professionaalisuutta koskevia kysymyksiä ja ylipäänsä koko aikalaiskeskustelua sosiaalityöstä 1990-luvun Suomessa. Miten Sosiaaliturva erosi Sosiaalityöntekijästä? Miten se vaikutti aineiston analyysiini – vai vaikuttiko se siihen ollenkaan?

Suurimmaksi eroksi Sosiaaliturvan ja Sosiaalityöntekijän välillä määrittyi tapa, jolla eri kirjoittajat ottivat puheeksi jonkin sosiaalityön arkea tai ammatillisuutta koskevan aiheen ja tuottivat siitä aikaan ja paikkaan sidotun tulkinnan. Toisin sanoen, oli ilmeistä, että Sosiaaliturva- ja Sosiaalityöntekijä-lehtiin kirjoittaneet henkilöt olivat omaksuneet näihin lehtiin soveltuvan tavan kontekstoida

artikkeleitaan ja puheenvuorojaan. Muokatessaan omia kirjoituksiaan jompaankumpaan lehtiformaattiin soveltuviksi artikkeleiksi tai puheenvuoroiksi henkilöt olivat varmasti tietoisia siitä, että, myös sosiaalialan ammattilehdissä julkaistaviksi tarkoitetut kirjoitukset joutuvat ennen julkaisuun pääsyä aina käymään läpi niin sanotun toimitustyökierroksen, jossa kirjoituksen ulkoasun ja sisällön tarkastaa joku toimittaja. Kyse oli siis siitä, että sosiaalialan ammattilehtien artikkelitoimittajat määrittyvät omassa työssään portinvartijoiksi (gate keeper; McGinty 1999), jotka ratkaisevat, missä muodossa ja milloin jokin kirjoitus julkaistaan lehdessä.

Tarkastellessani sosiaalityöntekijöiden kirjoitusten aihealueita Sosiaaliturvassa ja Sosiaalityöntekijässä havaitsin, että asiakastyötä tekevät sosiaalityöntekijät kirjoittavat näihin lehtiin 1990-luvulla sosiaalityön epävarmuudesta ja ammatillisista jännitteistä hyvin pitkälti samalla tavalla. Huomasin, että Sosiaaliturvaan ja Sosiaalityöntekijään artikkeleitaan ja puheenvuorojaan kirjoittavat sosiaalityöntekijät lähestyvät 1990-luvun suomalaisen sosiaalityön murroskeskustelua kolmella tavalla. Kummassakin lehdessä julkaistuissa kirjoituksissa sosiaalityön ammattilaiset (1) ilmaisevat omia henkilökohtaisia mielipiteitään, (2) purkavat omia paineitaan ja (3) pyrkivät vaikuttamaan vallitseviin käytäntöihin.

Sosiaalityön julkisuuskeskustelun kanavana Sosiaaliturva on niin sanottu 'vapaan keskustelun kenttä', jossa etusijalla ovat sosiaalityön sisällöllisiin kysymyksiin kohdistuvat kirjoitukset. Sosiaaliturvaa voi pitää sellaisena sosiaalialan yleisluonteisena julkaisuna, jossa esiintyy monien sosiaalialan eri toimijoiden kuten sosiaalialalla toimivien projektityöntekijöiden, asiakastyötä tekevien sosiaalityöntekijöiden, kunnan sosiaalijohtajien ja sosiaalipäälliköiden sekä sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkijoiden aikalaiskirjoituksia. Sosiaalityöntekijä on ensisijaisesti professiokeskustelu-painotteinen sosiaalialan ammatillinen julkaisu, jossa sosiaalityöntekijöiden kirjoitukset kohdistuvat temaattisesti kysymykseen sosiaalityön ammatillisesta edunvalvonnasta ja sosiaalityöntekijöiden ammatillisen statuksen pönkittämisestä. Luonnehdin Sosiaalityöntekijää sosiaalityön monimuotoista ammatillisuutta korostavaksi julkaisuksi, joka sisältää pääasiassa joko välittömän asiakas- ja palvelutyön parissa toimivien sosiaalityöntekijöiden tai muunlaisten käytännön työtehtävien parissa työskentelevien sosiaalityöntekijöiden kirjoituksia. (Virtanen 1994, 117–121, 124–125, 132, 141.)

Määrittelin tutkimukseni empiirisen aineiston aikaväliksi kahdeksan vuotta, enkä koko 1990-lukua. Sisällytin aineistooni Sosiaaliturvassa ja Sosiaalityöntekijässä julkaistut sosiaalityöntekijöiden kirjoitukset vuosilta 1990–1997, koska tämä ajanjakso sisältää näkökulmia sekä 1990-luvun alun lamaa ja hyvinvointivaltion kriisiä edeltäneeseen aikaan (vuosi 1990) että laman jälkeiseen yhteiskunnallis-kulttuurisen murroksen aikaan (vuosi 1995–). Itse asiassa luokittelin hyvin monenlaisia sosiaalityöntekijöiden kirjoituksia edellä mainittujen vuosien ajalta. Päätin jättää vuoden 1997 jälkeen julkaistut kirjoitukset kokonaan pois tarkasteluni ulkopuolelle. Katsoin, että sosiaalityöntekijöiden kirjoitusten tarkastelu kahdeksan vuoden ajalta antaa tutkimuksessani riittävän kattavan kokonaiskuvan suomalaisesta sosiaalityöstä 1990-luvulla epävarmuuden oloissa,

muutosten keskellä ja ammatillisten jännitteiden ympäröimänä. Toisaalta katsoin myös, että kahdeksan vuotta on laajan lehtiaineiston analysoinnin kannalta riittävän pitkä ajanjakso, jonka aikana monet eri kirjoittajat käyvät tietoisesti tai tiedostamattaan samanlaisia keskusteluja ja siten myös nostavat väistämättä esiin samoja kysymyksiä. Tulin siihen johtopäätökseen, että sosiaalialan ammattilehdet eivät enää vuoden 1997 jälkeisenä ajanjaksona voineet tarjota minulle tutkimusasetelmani kannalta mitään olennaisen tärkeää aineistoa, joka voisi tuoda esiin uusia, entistä hedelmällisempiä näkökulmia nimenomaan 1990-luvun laman ja murroksen aikaisen suomalaisen sosiaalityön ymmärrykseen sosiaalityöntekijöiden tulkintojen valossa (Bartlett & Payne 1997, 173-195; K. Mäkelä 1990, 42–61; Raunio 1999, 326–334).

Tutkimukseni empiirisessä aineistossa on mukana yhteensä 85 kirjoitusta. Näistä kirjoituksista 48 on julkaistu Sosiaaliturvassa ja vastaavasti 37 Sosiaalityöntekijässä. Alun perin aineistossani oli mukana lähemmäs 90 kirjoitusta, joista jouduin tarkemman analyysin jälkeen hylkäämään viisi kirjoitusta. Kirjoitusten hylkääminen johtui pelkästään kirjoittajien todellisista ammattiasemista kirjoitushetkellä, sillä kukaan heistä ei ollut toiminut kirjoittamishetkellä asiakastyön sosiaalityöntekijänä. Jo lähtiessäni keräämään tutkimusaineistooni Sosiaaliturvassa ja Sosiaalityöntekijässä julkaistuja sosiaalityöntekijöiden kirjoituksia pidin yhtenä keskeisinä kirjoitusten valintakriteerinä sitä, että tutkimuksessani mukana olevat sosiaalityöntekijät ovat toimineet kirjoitushetkellä välittömän asiakas- ja palvelutyön parissa. Tällä tavoin halusin sulkea aineistoni ulkopuolelle sellaiset asiantuntijakirjoitukset, joiden tekijät täyttävät valintakriteerini vain osittain. Tällaisia kirjoituksia olivat artikkelit ja puheenvuorot, joiden tekijät luonnehtivat kyllä itseään "entisiksi sosiaalityöntekijöiksi" mutta tosiasiassa työskentelivät kirjoitusta tehdessään sosiaali- ja terveysalan muissa työtehtävissä, esimerkiksi sosiaali- ja terveystoimen johtajina.

TAULUKKO 2.2.2 Sosiaalityöntekijöiden kirjoitusten aiheet vuosina 1990–1997 Sosiaaliturvassa ja Sosiaalityöntekijässä

KIRJOITUKSEN AIHE:	SOSIAALITURVA:	SOSIAALITYÖNTEKIJÄ:
1. erityissosiaalityö	13	9
2. laadun kehittäminen	5	8
3. lapset ja nuoret	9	4
4. professionaalisuus	12	8
5. työkyvyn ylläpito	2	5
6. verkostotyö	7	3
YHTEENSÄ:	48	37

Edellä esitetty taulukko 2.2.2 osoittaa, että sosiaalityöntekijöiden kirjoitusten aiheita Sosiaaliturvassa ja Sosiaalityöntekijässä vuosina 1990–1997 yhdistää yksi asia: monipuolisuus. Kummassakin lehdessä erityissosiaalityötä kuten koulukuraattorin työtä, kriisityötä, kriminaalihuoltotyötä, psykiatrista työtä, psykososiaalista työtä, päihdehuollon työtä, seikkailukasvatusta, sopeutumisvalmennusta ja terveydenhuollon sosiaalityötä käsiteltiin temaattisesti yhteensä 22 kirjoituksessa. Merkille pantavaa on huomata, että professionaalisuudesta muo-

dostui kaikkein yleisin teema sosiaalityöntekijöiden kirjoitusten joukossa. Toki professionaalisuus nousi esiin monissa muissakin kuin vain ammatillisia peruskysymyksiä käsittelevissä kirjoituksissa, mutta niissä sitä tarkasteltiin vain epäsuorasti. Tällaisia kirjoituksia olivat erityisesti kirjoitukset, joissa ensisijaisena keskustelunaiheena oli asiakastyö, koulukuraattorin työ, lastensuojelutyö, psykososiaalinen työ, terveydenhuollon sosiaalityö tai tulosvastuullisuus.

Sosiaalityöntekijöiden kirjoitusten määrä on vaihdellut eri vuosina. Vaikka muutokset kirjoitusten määrässä vuosina 1990–1997 ovatkin olleet pääsääntöisesti samansuuntaisia – vuodesta riippuen joko laskevia tai nousevia, kirjoitusten määrän muutosten osalta on myös ollut havaittavissa osittain erisuuntaisia käänteitä Sosiaaliturvassa ja Sosiaalityöntekijässä saman tutkimusajanjakson aikana. Ensinnäkin vuosina 1990–1991 Sosiaaliturvassa julkaistujen sosiaalityöntekijöiden kirjoitusten määrä nousi kolmella kirjoituksella, kun taas samana ajanjaksona Sosiaalityöntekijässä julkaistujen sosiaalityöntekijöiden kirjoitusten määrä ei ollenkaan muuttunut. Toiseksi vuosina 1995–1996 sosiaalityöntekijöiden kirjoitusten määrässä tapahtuneet muutokset olivat erisuuntaisia Sosiaaliturvassa julkaistujen kirjoitusten määrä noustessa kolmella kirjoituksella ja vastaavasti Sosiaalityöntekijässä julkaistujen kirjoitusten määrän laskiessa kahdella kirjoituksella.

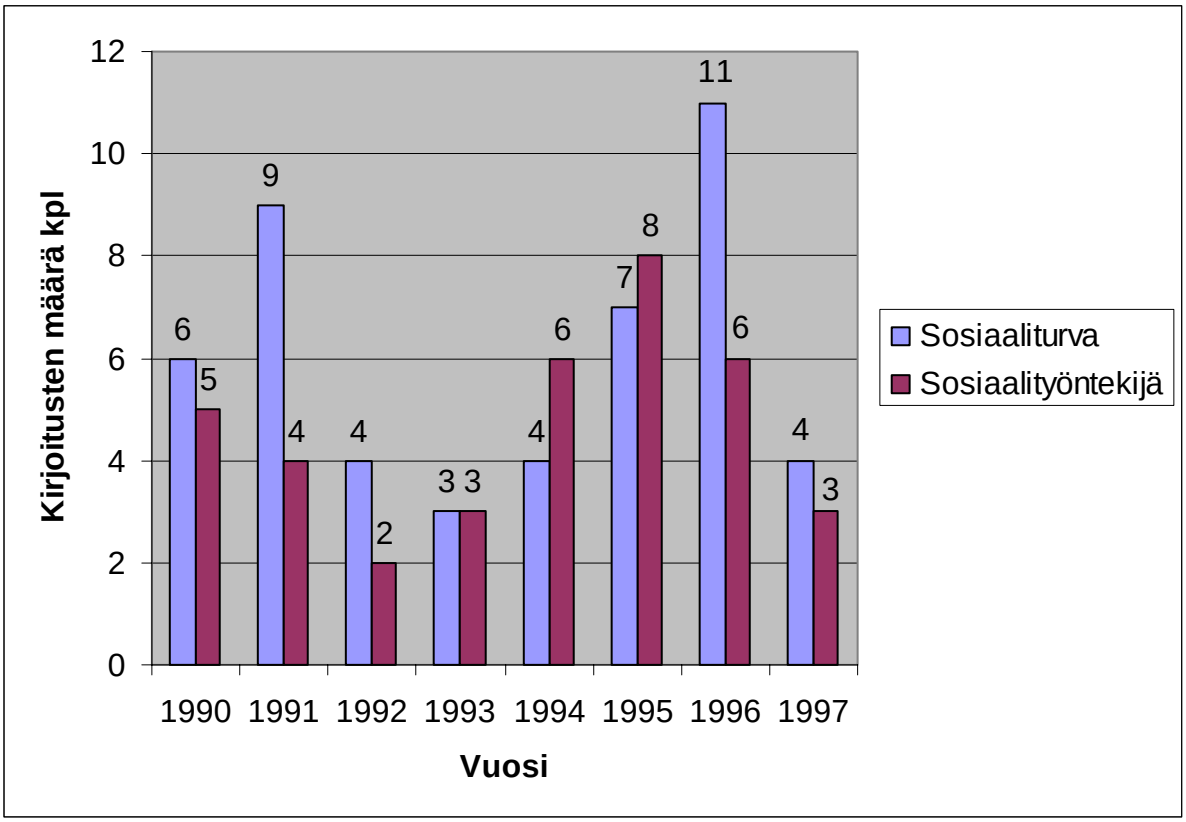

KAAVIO 2.2.2 Sosiaaliturvassa ja Sosiaalityöntekijässä julkaistut kirjoitukset vuosina 1990–1997 (N=85)

Tarkastellessani sosiaalityöntekijöiden kirjoitusten aiheiden jakaumia vuosittain Sosiaaliturvassa ja Sosiaalityöntekijässä huomasin myös, että jotkut aiheet olivat esillä enemmän, toiset aiheet taas vähemmän jonakin tiettynä vuotena. Jakauma osoitti, että sosiaalityöntekijät kirjoittivat eri aiheista vaihtelevasti. Sosiaalityöntekijöiden kiinnostus mitä erilaisimpia keskustelunaiheita kohtaan vaihteli niin, että yhtenä vuotena sosiaalityöntekijät kävivät kirjoituksissaan laajaa ja monipuolista keskustelua jostakin aiheesta, kun taas toisena vuotena he eivät enää suoraan viitanneet kirjoituksissaan samaan aiheeseen tai äärimmäisessä tapauksessa edes käsitelleet koko aihetta. Sosiaalityöntekijöiden kirjoitusten aiheiden vaihtuvuus ei vaikuttanut ratkaisevalla tavalla kirjoituksissa esiintyvien tulkintojen analysointiin. Aloittaessani tulkintojen analysoinnin olin jo ehtinyt löytää, tunnistaa ja paikantaa ne kirjoitukset, joissa sosiaalityöntekijät nostavat esiin omia kokemuksiaan ja näkemyksiään epävarmuudesta, muutoksesta ja ammatillisista jännitteistä. Seuraavaksi esittelen pääpiirteittäin sosiaalityöntekijöiden kirjoitusten aiheiden jakaumat Sosiaaliturvassa ja Sosiaalityöntekijässä vuosina 1990–1997.

Pohtiessani edellä esitettyjen kirjoitusten aiheiden paikkaa ja merkitystä suomalaisen sosiaalityön murroksen kuvaajina tulin siihen johtopäätökseen, että sosiaalityöntekijät haluavat sosiaalityön murrosta käsittelevissä kirjoituksissaan tehdä kukin omalla tavallaan ymmärrettäväksi sosiaalityöntekijänä toimimisen problematiikkaa, jota luonnehtivat niin työolosuhteiden epävarmuustekijät, työnkuvan muutospaineet kuin myös ammatillisuuden perusongelmia ylläpitävät ja pönkittävät yhteiskunnallis-kulttuuriset ristiriidat. Kuvatessaan sosiaalityön epävarmuutta sosiaalityöntekijät puhuvat 1990-luvun lamasta, yhteiskunnan sosiaalityölle ja sosiaalityöntekijöille delegoimista mahdottomista työtehtävistä sekä sosiaalityön ammattikunnan työturvallisuudesta. Nostaessaan esiin muutoksen sosiaalityön uudelleen jäsennyksen ja ymmärryksen muotona sosiaalityöntekijät korostavat sitä, että muutokset voivat lähteä liikkeelle niin sosiaalityöntekijästä itsestään ja hänen omaksumistaan lähestymistavoista kuin myös toiminnan tehostamisesta. Sen sijaan keskustellessaan sosiaalityön ammatillisista jännitteistä sosiaalityöntekijät viittaavat sosiaalityöntekijöihin kohdistuviin ristiriitaisiin professionaalisuusodotuksiin, sosiaalityön ammattikunnan työssä jaksamiseen ja vallitsevien käytäntöjen muuttumattomuuteen.

Valitessani tutkimukseni empiiriseen aineistoon mukaan välittömän asiakas- ja palvelutyön parissa toimivien sosiaalityöntekijöiden kirjoituksia katsoin, että periaatteessa nämä kaikki välitöntä asiakas- ja palvelutyötä tekevät työntekijät ovat tärkeitä oman työnsä asiantuntijoita, joista kenenkään ei tarvitse joutua tahtomattaan, esimerkiksi kollegoidensa mielipiteiden takia, tutkimusaineistoni ulkopuolelle. En siis halunnut ottaa tutkimusaineistooni sosiaalityön tulkitsijoiksi vain ”kollegoidensa arvostamia, kokeneita ja osaavia asiantuntijoita” (Mutka 1998, 18) sen takia, että pidin tällaista tapaa luokitella sosiaalityöntekijöitä ensimmäisen ja toisen luokan tulkitsijoiksi ongelmallisena, erityisesti sosiaalityön asiantuntijuuden ymmärrystä rajoittavana. Sen sijaan, että olisin alkanut itsekin luokitella sosiaalityöntekijöitä, halusin lähteä liikkeelle siitä, että kaikki tutkimuksessani mukana olevat sosiaalityöntekijät ovat päteviä sosiaali-

työn ammattilaisia, jotka kelpaavat sosiaalityön tulkitsijoiksi omista persoonallisista tunnuspiirteistään riippumatta.

2.2.3 Sosiaalityöntekijät

Sosiaalityöntekijät työskentelevät erityyppisissä sosiaalityön arjen käytäntöjen toimintaympäristöissä. Tyypillisimpiä toimintaympäristöjä, joissa nämä sosiaalityöntekijät ovat kirjoitushetkellä 1990-luvulla työskennelleet, ovat koulu, sairaala ja sosiaalitoimisto. Taulukossa 2.2.3 olen esittänyt koosteen tutkimukseni empiirisessä aineistossa esiintyvistä sosiaalityöntekijöistä. Seuraavaksi kerron tarkemmin, millaisia nämä sosiaalityöntekijät ovat.

Alueelliset sosiaalityöntekijät ovat työntekijöitä, joiden työpaikka ei ole tiedossa mutta jotka toimivat jonkin kunnan sosiaalitoimen palveluksessa. *Johtavat sosiaalityöntekijät*, ovat muiden sosiaalityöntekijöiden lähimpiä esimiehiä, jotka esimiesasemastaan huolimatta ovat tavalla tai toisella tekemisissä sosiaalityön asiakas- ja palvelutyön kanssa. *Koulukuraattorit* ovat koulun sosiaalityön parissa toimivia työntekijöitä, jotka selvittävät omassa arkisessa työssään enemmän tai vähemmän tarkasti määritellyn kohderyhmän, koulun oppilaiden, ongelmia jossakin tietyssä, paikallisessa kouluympäristössä. *Kuntoutussosiaalityöntekijät* ovat kuntoutuksen ammattilaisia, joiden työpaikka on jokin kuntoutuslaitos tai kuntoutuksen palveluyksikkö. *Lastensuojelun työntekijät* ovat sosiaalityöntekijöitä, jotka useimmiten työskentelevät jonkin kunnan sosiaalitoimessa lasten ja alaikäisten (alle 18-vuotiaiden) nuorten ongelmien parissa. *Nuorisotyöntekijät* ovat täysi-ikäisten (18 vuotta täyttäneiden) nuorten parissa toimivia sosiaalityöntekijöitä, jotka ovat usein mukana moniammatillisissa viranomaisyhteistyökuvioissa työskennellessään jonkun kunnan nuorisohuollon palveluksessa. *Projektisosiaalityöntekijät* ovat johonkin tiettyyn, paikalliseen projektiin määräajaksi sitoutuneita sosiaalityöntekijöitä, jotka liikkuvat työssään paikasta toiseen ja luovat erilaisia moniammatillisia verkostoyhteistyösuhteita. *Sairaalan sosiaalityöntekijät* ovat jossakin sairaalassa työskenteleviä sosiaalityöntekijöitä, jotka huolehtivat muun muassa potilaiden taloudellisista ja sosiaalisista asioista ennen heidän kotiuttamistaan. Sen sijaan *sosiaalitoimiston sosiaalityöntekijät* ovat jonkin kunnan sosiaalivirastossa asiakas- ja palvelutyön parissa työskenteleviä sosiaalityöntekijöitä, jotka voivat olla omasta työorientaatiostaan riippuen tekemisissä yhden tai useamman työtehtävän (esim. lastensuojelu, päihdehuolto, toimeentulotuki) kanssa.

Kaiken kaikkiaan tutkimusaineistooni tuli 58:n sosiaalityöntekijän kirjoituksia. Neljä kirjoittajaa määrittyy ammatillisen asemansa puolesta johtaviksi sosiaalityöntekijöiksi, loput kirjoittajista taas sosiaalityön arjen käytäntöjen eri toimintaympäristöissä työskenteleviksi sosiaalityöntekijöiksi. Suurin osa kirjoittajista on naisia. Se on ymmärrettävää, sillä sosiaalityöntekijän ammatti on vahvasti naisvaltainen ala Suomessa. Suomalaisista sosiaalityöntekijöistä noin viisi prosenttia on miehiä. (Forsberg, Kuronen & Ritala-Koskinen 1992, 367–372; Marjamäki, Mäntysaari & Ristimäki 1998; Rauhala 1991, 92). Huomautettakoon kuitenkin, että tutkimuksessani mukana olevista kirjoittajista monet ovat myös miehiä. Sukupuolijakaumaltaan hieman yli kaksi kolmasosaa kirjoittajista on

naisia ja vajaa kolmannes miehiä. Miesten suuri osuus kirjoittajista nosti epäilemättä esiin kysymyksen miesten ja naisten aktiisuuden eroista. Eroja oli tässä yhteydessä mahdotonta selittää mies- ja naispuolisten sosiaalityöntekijöiden erilaisilla työtehtävillä tai miesten ja naisten erilaisilla työkokemuksilla, sillä aineiston analyysi ei antanut siihen mahdollisuutta. Niinpä lähdin siitä, että tutkimusaineistooni vuosina 1990–1997 valikoituneiden miespuolisten sosiaalityöntekijöiden määrä oli poikkeuksellisen suuri naispuolisten sosiaalityöntekijöiden määrään verrattuna. Syytä siihen, miksi naisvaltaisella sosiaalialalla työskentelevät miehet olivat naiskollegoitaan aktiivisempia tulkintojen tuottajia, ei ole mahdollista nimetä sosiaalityöntekijöiden kirjoitusten analysoinnin perusteella.

TAULUKKO 2.2.3 Tutkimuksessa mukana olevat sosiaalityöntekijät

AMMATILLINEN ASEMA:	LUKUMÄÄRÄ:	TYÖPAIKAN TOIMIPISTE:
Alueelliset sosiaalityöntekijät	21 kirjoittajaa	(Ei mainintaa)
Johtavat sosiaalityöntekijät	1 kirjoittaja 3 kirjoittajaa	Helsingin sosiaalipäivystys (Ei mainintaa)
Koulukuraattorit	4 kirjoittajaa	(Ei mainintaa)
Kuntoutussosiaalityöntekijät	3 kirjoittajaa 1 kirjoittaja 1 kirjoittaja	Kankaanpään kuntoutuskeskus Oulun diakonialaitoksen kuntotalo TAYS:n kuntoutustoimen yksikkö
Lastensuojelun työntekijät	1 kirjoittaja 1 kirjoittaja	Helsingin sosiaalipäivystys (Ei mainintaa)
Nuorisotyöntekijät	1 kirjoittaja 1 kirjoittaja	Oulun kaupungin nuorisohuolto (Ei mainintaa)
Projektisosiaalityöntekijät	1 kirjoittaja 1 kirjoittaja 1 kirjoittaja	Helsingin Luotsi-projekti Kangasalan Sovitaan-projekti Oulun Tiimalasi-projekti
Sairaalan sosiaalityöntekijät	2 kirjoittajaa 1 kirjoittaja 1 kirjoittaja 1 kirjoittaja 1 kirjoittaja 1 kirjoittaja 1 kirjoittaja	Jorvin sairaala Auroran sairaala HYKS:n huumevieroitusyksikkö Lastenlinnan sairaala Keski-Suomen sairaanhoitopiirin Sädesairaala Muurolan sairaala Pitkäniemen sairaalan psykiatrinen klinikka
Sosiaalitoimiston työntekijät	1 kirjoittaja 1 kirjoittaja 6 kirjoittajaa	'Tampereen sosiaalikeskus' Varissuon sosiaaliasema (Ei mainintaa)
YHTEENSÄ:	58 kirjoittajaa	

2.2.4 Kaupunkisosiaalityö

Taulukko 2.2.3 osoittaa, maantieteellisesti tutkimuksessani mukana olevat kirjoittajat edustavat sosiaalityön ammattikunnan puolesta käytännöllisesti katso-

en koko Suomea. Taulukkoon 2.2.4 olen koonnut nykyisen läänijaon mukaisesti sosiaalialan ammattilehtiin 1990-luvulla kirjoittaneiden sosiaalityöntekijöiden taustalla olevat paikalliset kontekstit.

Tarkastellessani läänien välistä jakaumaa kiinnitin huomiota siihen, että suurin osa kirjoittajista työskentelee joko nykyisen Etelä-Suomen läänin (44 %) tai nykyisen Länsi-Suomen läänin (40 %) alueella. Merkille pantavaa oli myös se, että muutamista Etelä-Suomen, Itä-Suomen ja Länsi-Suomen läänien maakunnista ei ole päätynyt edellä esitettyyn tutkimusaineistooni mukaan yhtään sosiaalityöntekijän kirjoitusta. Etelä-Suomen läänin alueelta Itä-Uusimaa, Kanta-Häme ja Päijät-Häme loistivat poissaolollaan. Itä-Suomen läänin alueelta Etelä-Savo ja Pohjois-Karjala oli maakuntia, joiden alueella työskentevien sosiaalityöntekijöiden kirjoituksia ei esiintynyt tutkimusaineistossani. Länsi-Suomen läänin alueelta Keski-Pohjanmaa ja Pohjanmaa olivat maakuntia, joissa asiakastyössä toimineet sosiaalityöntekijät eivät tuoneet – eivätkä siten myöskään saaneet – kirjoitusten kautta ääntään kuuluviin tutkimuksessani. Näiden kaikkien maakuntien jääminen pois kokonaan tutkimusaineistostani saattoi johtua yhteiskunnan rakennemuutoksesta, joka passivoi työkiireidensä keskellä kamppailevia sosiaalityöntekijöitä samalla kun he vain yrittivät selviytyä työssään. Se, että Ahvenanmaalla työskentelevät sosiaalityöntekijät eivät kirjoittaneet kumpaankaan sosiaalialan ammattilehteen, on selitettävissä sekä työntekijöiden määrällä että kielitaidolla. Ahvenanmaalla työskentelee erittäin pieni määrä ruotsinkielisiä tai kaksikielisiä sosiaalityöntekijöitä, joista tuskin kukaan kirjoittaa vapaaehtoisesti artikkeleita tai puheenvuoroja suomenkielisiin sosiaalialan ammattilehtiin.

Tutkimusaineistossani on mukana sosiaalityöntekijöiden kirjoituksia yhteensä 26:lta eri paikkakunnalta, jotka sijoittuvat 12:een eri maakuntaan. Maakuntien joukkoon mahtuvat Etelä-Karjala, Etelä-Pohjanmaa, Kainuu, Keski-Suomi, Kymenlaakso, Lappi, Pirkanmaa, Pohjois-Pohjanmaa, Pohjois-Savo, Satakunta, Uusimaa ja Varsinais-Suomi. Kuvaus sosiaalialan ammattilehdissä julkaistujen sosiaalityöntekijöiden maantieteellisestä jakaumasta kertoo siitä, että joissakin maakunnissa sosiaalityöntekijät ovat olleet 1990-luvulla kahdeksan tarkasteluvuoden aikana selvästi aktiivisempia sosiaalialan ammattilehtiin kirjoittajia kuin toisissa. Eniten sosiaalialan ammattilehtiin ovat kirjoittaneet Uudenmaan maakunnan alueella työskentelevät sosiaalityöntekijät, joita edustavat tutkimusaineistossani 19 kirjoittajaa. Toiseksi aktiivisimpia sosiaalityöntekijöitä ovat Pirkanmaan maakunnan alueella toimivat sosiaalityöntekijät 14:n kirjoittajalla. Muista edellä mainituista maakunnista on mukana alle 10 kirjoittajaa kustakin maakunnasta.

Tarkastellessani paikkakuntien jakauma huomasin, että sosiaalityöntekijöiden kirjoitusten kautta jäsentyvä käsitys suomalaisesta sosiaalityöstä 1990-luvulla nojautuu pääsääntöisesti ruuhkaiseen kaupunkisosiaalityöhön, joka eroaa niin asiakas- ja työntekijämäärien kuin myös työtapojen osalta pienten kuntien sosiaalityöstä (Karisto 1997, 129–144). Kirjoittajista suurin osa, vajaa viidennes (eli 11 kirjoittajaa) työskenteli kirjoitushetkellä Helsingissä, viisi Tampereella, neljä Espoossa, kolme sekä Kankaanpäässä, Oulussa että Turussa. Kaksi kirjoit-

tajaa paikantui Kotkaan, Kuopioon, Lohjalle ja Nokialle. Yhden kirjoittajan paikkakuntana oli Hanko, Jyväskylä, Kajaani, Kangasala, Kemijärvi, Lappeenranta, Lempäälä, Rauma, Rovaniemi, Rusko, Vantaa ja Yläne. Huomionarvoista on myös mainita, että kahdeksasta kirjoittajasta ei ollut sosiaalialan ammattilehdissä minkäänlaista mainintaa siitä, millä paikkakunnalla he työskentelivät sosiaalityöntekijöinä.

TAULUKKO 2.2.4 Sosiaalityöntekijöiden kirjoitusten alueellinen jakauma (nykyisen läänijaon mukaan)

LÄÄNI:	MAAKUNTA:	PAIKKAKUNTA:	KIRJOITTAJIA:
Ahvenanmaa	–	–	(ei kirjoittajia)
Etelä-Suomi	Etelä-Karjala	Lappeenranta	1
	Itä-Uusimaa	–	–
	Kanta-Häme	–	–
	Päijät-Häme	–	–
	Kymenlaakso	Kotka	2
	Uusimaa	Espoo	4
		Hanko	1
		Helsinki	11
		Lohja	2
		Vantaa	1
Itä-Suomi	Etelä-Savo	–	–
	Pohjois-Karjala	–	–
	Pohjois-Savo	Kuopio	2
Lappi	Lappi	Kemijärvi	1
		Rovaniemi	1
Länsi-Suomi	Etelä-Pohjanmaa	Seinäjoki	1
	Keski-Pohjanmaa	–	–
	Keski-Suomi	Jyväskylä	1
	Pirkanmaa	Kangasala	1
		Lempäälä	1
		Nokia	2
		Tampere	5
	Pohjanmaa	–	–
	Satakunta	Kankaanpää	3
		Rauma	1
	Varsinais-Suomi	Rusko	1
		Turku	3
		Yläne	1
Oulu	Kainuu	Kajaani	1
	Pohjois-Pohjanmaa	Oulu	3
"Tuntematon"	(ei tiedossa)	(ei tiedossa)	8
YHTEENSÄ:	12 maakuntaa	23 paikkakuntaa	58 kirjoittajaa

Sosiaalityöntekijöiden kirjoitusten aiheiden jakauman (ks. edellä luku 2.2.2) perusteella katson, että tutkimusaineistoni kautta jäsentyvä kuva sosiaalityöstä Suomessa 1990-luvulla viittaa ennen muuta kaupunkisosiaalityöhön. Kaupunkisosiaalityö näyttäytyy tutkimuksessani erityisesti niissä kirjoituksissa, joissa sosiaalityöntekijät tarkastelevat sosiaalityötä paikallisten strategioiden kautta. Kirjoituksissa sosiaalityön paikalliset strategiat liittyvät sekä elämänpolitiikkaan että kaupunkipolitiikkaan. Elämänpolitiikan näkökulmasta sosiaalityöntekijät pohtivat kirjoituksissaan omien asiakkaidensa tai ylipäänsä sosiaalityön asiakkaiden elämäntapoja sekä asiakkaiden mahdollisuuksia osallistua yhdessä sosiaalityöntekijän kanssa omaa sosiaalityön asiakkuuttaan päätöksentekoon. Kaupunkipolitiikan näkökulmasta sosiaalityöntekijät kytkevät sosiaalityön osaksi moniammatillisia projektimuotoisia hankkeita, joissa on tarkoituksena hakea lyhytkestoisten toiminnallisten jaksojen avulla uusia ratkaisuja niin asiakkaiden ongelmiin kuin myös sosiaalityön arjen käytäntöjen kehittämiseen. (Karjalainen, Karisto & Seppänen 2002, 264–265.)

Artikkelissaan "Kaupunkisosiaalityö tulee" Antti Karisto (1997, 130) toteaa, että kaupunkiyhteiskunnassa on paljon elämisen epävarmuutta, jota ihmiset kuitenkin joutuvat myös sietämään enemmän kuin traditionaalisessa yhteiskunnassa. Monet tutkimuksessani mukana olevat, asiakastyötä tekevät sosiaalityöntekijät edustavat kukin omalla tavallaan kaupunkisosiaalityön ammattilaisia. Se, että valtaosa tutkimusaineistooni mukaan valikoituneista kirjoittajista työskentelee ruuhkaisen kaupunkisosiaalityön parissa, merkitsee myös sitä, että nämä kirjoittajat tarkastelevat omissa kirjoituksissaan suomalaista sosiaalityötä 1990-luvulla ennen muuta kaupunkiyhteiskunnan viitekehyksessä.

2.3 Tutkimusmenetelmä

2.3.1 Kategoria käsitteenä

Elämä on täynnä kategorioita. Ihmiset käyttävät niitä usein arkisessa kielenkäytössään. Kategorioihin kuuluu erilaisia asioita, ilmiöitä ja toimijoita. Niiden avulla voimme luokitella periaatteessa kaikenlaisia asioita, ilmiöitä ja toimijoita ymmärrettävällä tavalla. Kaikilla kategorioilla on aina oma paikkansa ja merkityksensä. Myös sosiaalityötä, sen parissa toimivia henkilöitä sekä siihen liittyviä asioita ja ilmiöitä voidaan tarkastella kategorioina monin eri tavoin.

Kategorian käsitteellinen historia juontaa juurensa Aristoteleen *Kategoriat*-teokseen (Kat.). Aristoteles selvittää, miten eri termien looginen muoto rakentuu yksinkertaisissa, subjekti-predikaatti -muotoisissa väitteissä. Aristoteleen mukaan yksinkertaisessa myöntävässä tai kieltävässä väitteessä nivotaan yhteen tai erotetaan toisistaan termien tarkoittamat asiat. Asioita voivat olla esimerkiksi jokin tietty yksilö tai laji.

Sana 'kategoria' on johdos kreikankielisestä teonsanasta, joka tarkoittaa *sanoa jotakin jostakin*. Vaikka Aristoteles kiinnittää jäsennyksessään huomiota eri

kategorioihin kuuluvien ilmausten loogiseen käytökseen, kategoriat ovat hänelle ensisijaisesti olevaisen ylin luokitus. Aristoteleelle oleminen sinänsä ei enää ole kategoria, vaan olemisella on yhtä monta merkitystä kuin on kategorioita. (Carlson 1994, 243.)

Tapa, jolla Aristoteles määrittelee kategorian käsitteenä, perustuu käsitteelliseen luetteloon. Tähän luetteloon kuuluu yhteensä 10 kategoriaa. Kategorioita ovat (1) substanssi, (2) kvantiteetti, (3) kvaliteetti, (4) suhteessa oleva, (5) paikka, (6) aika, (7) asento, (8) jollakin oleminen, (9) tekeminen sekä (10) kohteena oleminen. (Aristoteles, Kat., 1b25–15b17.) Luokitus muistuttaa osin kieliopin perinteistä sanaluokkajakoa, johon kuuluvat substantiivit, adjektiivit, numeraalit ja kvanttorit, prepositiot sekä verbit.

Sana 'substanssi' on perinteinen latinannos Aristoteleen käyttämälle, kreikan kielen olla-verbistä johdetulle substantiiville 'olio, oleminen, olemus'. Aristoteleelle substansseja ovat kaikenlaiset oliot. Puhuttaessa substansseista niiden ensisijaisesta merkityksessä on kyse riippumattomista olioista, joiden ei sanota olevan mistään muista subjekteista eikä missään muissa subjekteissa. Tällaisia substansseja ovat yksilöt, jotka voivat muuttua menettämättä identiteettiään. Toissijaisessa merkityksessä substanssit ovat erilaisia lajeja tai sukuja. Näistä lajit ovat sukujen subjekteja; suvut predikoidaan lajeista, mutta lajeja ei predikoida suvuista. Siten lajit ovat enemmän substansseja kuin suvut. (Aristoteles, Kat., 11b2–15b17; Carlson 1994, 246.)

Termi 'kvantiteetti' on peräisin latinankielisestä sanasta *quantum*, joka tarkoittaa 'kuinka paljon'. Samalla se on perinteinen latinannos Aristoteleen termille, joka voidaan ymmärtää kreikankielisenä kysymyssanana 'kuinka paljon tai suuri, jonkin kokoinen'. Kvantiteetteja ovat jotakin tiettyä määrää osoittavat suureet. Jotkut kvantiteeteista ovat erillisiä, osista muodostuvia suureita, joilla on sijainti toistensa suhteen. Tällaisia suureita ovat luku ja kieli. Yhtäältä luvun osilla ei ole yhteistä rajaa, jossa osat koskettavat toisiaan. Toisaalta kielen osat eivät kosketa toisiaan millään yhteisellä rajalla, sillä ei ole yhteistä rajaa, jolla tavut koskettavat toisiaan. (Aristoteles, Kat., 5a20–6a37; Carlson 1994, 246.)

Termi 'kvaliteetti' on latinannos Aristoteleen käyttämälle termille 'millaisuus, jonkinlaisuus'. Kvaliteetteja ovat joihinkin tiettyihin asioihin, ilmiöihin ja toimijoihin liittyvät ominaisuudet tai olotilat. Ominaisuudet eroavat olotiloista siinä, että ne ovat viimeksi manittuja pitkäaikaisempia ja pysyvämpiä. Tyypillisimpiä ominaisuuksia ovat jotakin asiaa koskevat tiedot, jotka ovat pysyviä ja vaikeasti muutettavissa. Olotiloiksi voidaan kutsua niitä kvaliteetteja, jotka ovat helposti vaihtuvia ja nopeasti muuttuvia. Tällaisia kvaliteetteja ovat esimerkiksi lämpöisyys ja kylmyys. Kvaliteetit, joiden mukaan joitakin ihmisiä sanotaan joksikin tietynlaisiksi toimijoiksi, perustuvat ihmisten luonnolliseen kykyyn tai kyvyttömyyteen. Vaikutukselliset kvaliteetit tarkoittavat joko vaikutusten aiheuttamia ominaisuuksia tai aisteihin vaikuttavia ominaisuuksia. (Aristoteles, Kat., 8b25.)

Termi 'suhteessa oleva' on käännös Aristoteleen substantiivina käyttämälle prepositiolausekkeelle 'minkä suhteen, jonkin suhteen'. Käännös pyrkii ilmaisemaan sen, että Aristoteles ei tarkoita olioiden välistä suhdetta vaan en-

nemminkin suhteen jäseniä. Esimerkiksi suurempaa sanotaan suuremmaksi, koska se on suurempi kuin jokin muu. Vastaavasti kaksinkertaista sanotaan kaksinkertaiseksi, koska se on jonkin suhteen kaksinkertainen. (Aristoteles, Kat., 6a39–8b24; Carlson 1994, 247.)

Lopuista kategorioista – joita ovat paikka, aika, asento, jollakin oleminen, tekeminen ja kohteena oleminen – Aristoteleella on varsin vähän sanottavaa. Merkille pantavaa on todeta, että listan loppupään kategoriat jäävät toisissa asiayhteyksissä joskus jopa kokonaan mainitsematta. (Aristoteles, Kat., 11b2–15b35; Carlson 1994, 247.) Näyttää siltä, että Aristoteleen omana aikanaan esittämä jäsennys kategorioista ja niiden olemuksesta on jäänyt ainakin osittain vain keskeneräiseksi hahmotelmaksi. Siten se soveltuu nykyaikaiseen kategoriakeskusteluun lähinnä taustoittavaksi puheenvuoroksi, jonka avulla on mahdollista yrittää avata kategorian käsitteen monimuotoista ymmärrystä ja samalla luoda pohjaa koko kategorian käsitteen tarkastelulle.

Aristoteleen jälkeen tunnettuja kategoriantutkimuksen oppi-isiä ovat olleet klassiset saksalaiset idealistit G.W.F. Hegel ja Immanuel Kant. He kummatkin ymmärsivät kategoriat universaaleina muotoina, jotka kuvaavat maailmaamme ja ylipäänsä koko sosiaalista todellisuuttamme. Viimeaikaisissa kategoriantutkimusta koskevissa kansainvälisissä keskusteluissa on noussut esiin osittain samantapaisia kategorian käsitteen jäsennyksiä kuin edellä esitetyssä 'aristoteelisessa' kategorioiden ymmärryksessä. Verbaalisten kategorioiden tutkimuksessa verbaalit kategoriat on jaettu kahteen ryhmään: klassisiin ja luonnollisiin kategorioihin. Klassiset kategoriat ovat luonteeltaan teknisiä ja ideaalisia. Tällaisia kategorioita ovat esimerkiksi algebran ja logiikan kategoriat, jotka ovat omalla tavallaan keinotekoisesti rakennettuja jäsennyksiä. Luonnollisia kategorioita voidaan pitää klassisten kategorioiden vastakohtana. Toisin kuin klassiset kategoriat, luonnolliset kategoriat saavat keskeisen merkityksensä mitä erilaisimpien arkipäiväiseen käyttöyhteyteen liittyvien käsitteiden (esim. työ, virasto, hakemus) kautta. (Edwards 1997, 202–204; Potter & Wetherell 1987, 128–132; Watson 1997, 3.)

Yhteiskuntatutkimuksen näkökulmasta luonnollisten kategorioiden analyysi ja tulkinta on nähty ongelmallisena. Pyrkiessään kuvaamaan arkitodellisuutta kirjaimellisesti se ei ota lainkaan huomioon kielenkäytön kontekstuaalisuutta, vaan irrottaa kielenkäytön sosiaalisesta toiminnasta ja samalla myös sen omasta diskursiivisesta ja retorisesta käyttöyhteydestään. Sen sijaan, että se lähtisi liikkeelle kategorioiden sosiaalisista ja kielellisistä käyttöyhteyksistä, se pyrkii ennemminkin palauttamaan kategoriat kielellisinä jäsennyksinä käsittämiseen ja aistikokemuksiin olettaen niillä olevan aina jokin suora vastine todellisessa maailmassa. Dirskursiivisen kategoriantutkimuksen mukaan arkitodellisuutta ja sitä kuvaavia ilmentymiä ei voi jäsentää eikä liioin ymmärtää täysin kontekstoimattomien, irrallisten kategorioiden kautta. Näin ollen ero kognitiivisen ja diskursiivisen kategoriantutkimuksen välillä piilee siinä, että ensin mainittu pyrkii korostamaan kielenkäytön peruskategorioiden realistista, havaintokokemuksellista perustaa, kun taas viimeksi mainittu omaksuu lähtökohdak-

seen kategorioiden kontekstuaalisen luonteen. (Billig 1987; Edwards 1998, 202–204; Potter 1996, 22).

Diskursiivisen kategoriantutkimuksen lähtökohtia seuraten olen lähtenyt tutkimuksessani liikkeelle siitä, että sosiaalialan ammattilehdissä kahdeksan vuoden aikana julkaistuissa sosiaalityöntekijöiden kirjoituksissa esiintyvät tulkinnat suomalaisesta sosiaalityöstä 1990-luvulla sisältävät monenlaisia kategorioita, jotka kaikki saavat oman merkityksensä sosiaalityön paikallisissa konteksteissa. Sosiaalityöntekijät jäsentävät kirjoituksissaan sosiaalityöhön liittyviä asioita, ilmiöitä ja toimijoita kategorioina kahdella tavalla. Yhtäältä he pyrkivät sijoittamaan niitä yleisiin kategorioihin (esim. ”asiakas”, ”sosiaalityöntekijä”, ”sosiaalitoimisto”), jotka ovat helposti tunnistettavia ja ymmärrettäviä jäsennyksiä (Billig 1987, 131). Samalla tällaisia kategorioita voi myös luonnehtia sosiaalityön ammattikunnan keskuudessa kollektiivisesti jaetuiksi kulttuurisiksi resursseiksi (Keesing 1987, 375–381; Potter 1996, 103–104; Potter & Wetherell 1987, 119–121; Watson 1997, 3–5). Toisaalta he myös pyrkivät eriyttämään sosiaalityön arjen käytäntöjen kokemusmaailmassa tunnistamiaan asioita, ilmiöitä ja toimijoita niille ominaisista yleisistä kategorioista. Tällä tavoin eri asioita, ilmiöitä ja toimijoita kuvaavat kategoriat saavat sosiaalityöntekijöiden kirjoituksissa oman merkityksensä niiden erityisten, ainutkertaisten ominaispiirteiden kautta (Billig 1987, 140).

Tarkastellessani kategorian käsitteen luonnetta olen pohtinut, missä määrin aineiston analyysin ja tulkinnan myötä esiin nousseet kategoriat ovat minun omia, tutkijana rakentamiani kategorisia tulkintoja ja missä määrin ne taas määrittyvät sosiaalialan ammattilehtiin kirjoittaneiden sosiaalityöntekijöiden kategorisiksi jäsennyksiksi. Analyysin yhteydessä olen huomannut, että joidenkin kategorioiden jakaminen tutkijan ja tutkimukseen osallistujien välisiin kategorioihin ei ole ollut yksinkertaista (Potter 1998, 29–44). Yhtäältä ’epävarmuuden politiikan’, ’yhteiskunnallisen muutoksen’ ja ’ammatillisten jännitteiden’ kategoriat ovat olleet alun perin minun tutkimustyössäni rakentamiani kategorisia jäsennyksiä, jotka ovat aineiston analyysin ja tulkinnan myötä määrittyneet myös sosiaalityöntekijöiden jäsennystavoiksi. Toisaalta myös tavat, jolla olen tutkimuksessani jäsentänyt muun muassa sosiaalityön asiakkuutta ja sosiaalityöntekijyyttä, ovat osoittautuneet usein samanlaisiksi kuin sosiaalityöntekijöiden kirjoituksissaan esittämät tulkinnat. Tämä on ollut omiaan tekemään minun ja sosiaalityöntekijöiden välisten kategorioiden rajan määrittelyn häilyväksi ja vaikeasti paikannettavaksi. Sen sijaan sellaiset kategoriat kuten sukupuoli tai ammattiasema ovat olleet samanaikaisesti sekä minun (tutkijan) että sosiaalityöntekijöiden (tutkimuksen osallistujien) yhteisiä (Antaki 1994). Sosiaalityöntekijöiden sukupuoli ja ammattiasema ovat määrittyneet edellä tässä tutkimuksessa sosiaalityöntekijöiden taustatietojen määrittelyn yhteydessä sellaisiksi kategorioiksi, jotka ovat kertoneet sosiaalialan ammattilehtiin kirjoittaneiden suomalaisten sosiaalityöntekijöiden perusominaisuuksista.

Representing Reality -kirjassaan Jonathan Potter (1996) on tarkastellut kategorian oikeutuksen, intressin muotoilun ja näkökannan välisiä suhteita tavalla, joka on määrittynyt kategorian käsitteen ymmärryksen välineeksi. Kategorioiden oikeu-

tuksia voidaan käyttää erilaisten selontekojen tosiasiallisuuden rakentamiseen. Intressin muotoilut taas voidaan muotoilla niin, että ne horjuttavat joidenkin tiettyjen kategorioiden oikeutuksia. Kyse on siis siitä, miten sosiaalisessa vuorovaikutuksessa asemansa vakiinnuttaneet kategoriat menettävät alkuperäisen merkityksensä tai voimaperäisyytensä muuttuessaan eri toimijoiden kuten esimerkiksi kirjoittajien tai puhujien tuottamissa tulkinnoissa näiden toimijoiden henkilökohtaisiksi selonteoiksi. (Potter 1996, 122–123.) Kuviossa 2.3.1 olen esittänyt koko prosessin, jossa muotoutuu suhde jotakin asiaa, ilmiötä tai toimijaa koskevan peruskategorian, sen tarkastelun lähtökohdaksi määrittyvän intressin ja sitä tulkitsevan toimijan valitseman näkökannan välillä.

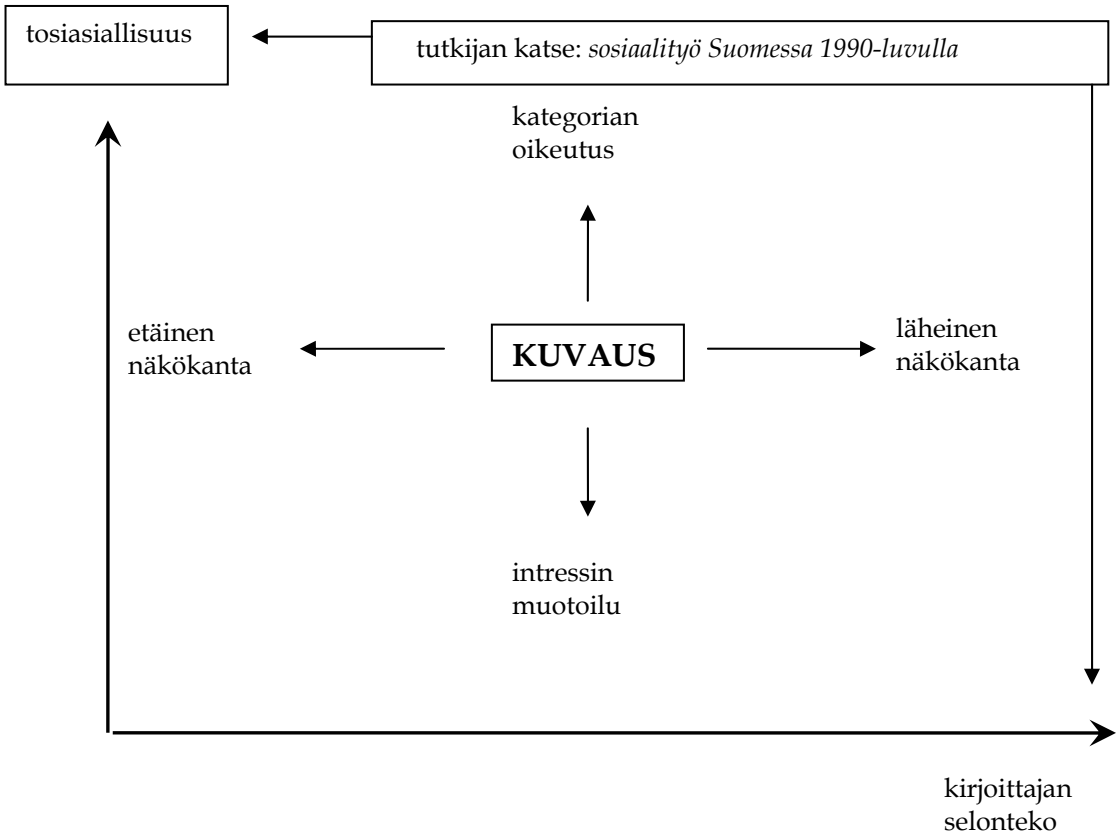

KUVIO 2.3.1 Kategorian oikeutuksen, intressin muotoilun ja näkökannan väliset suhteet. (Lähde: Potter 1996, 123)

Miten edellä esitetty kuvio 2.3.1 näkyy sosiaalityöntekijöiden kirjoituksista kategorisointien analysoinnissa? Kuvio esittää koko tutkimukseni perusidean. Tarkoitukseni on ollut tutkia sosiaalityöntekijöiden kirjoituksissa esiintyviä kategorisointeja sosiaalityön epävarmuudesta ja ammatillisista jännitteistä yhteiskunnallis-kulttuurisen muutoksen oloissa. Jokaisen sosiaalityöntekijän kirjoitus – olipa se sitten mielipidekirjoitus, kasku tai kolumni – on kirjoittajan selonteko, jolla hän pyrkii tuomaan esiin ajatuksiaan, kokemuksiaan ja näkemyksiään. Sosiaalityöntekijöiden kirjoituksissa esiintyviä kategorisointeja voidaan pitää kuvauksina sosiaalityöhön. 1990-luvun lama ja rakennemuutos ovat kategorioiden oikeutuksia, joita sosiaalityöntekijät käyttävät kirjoituksissaan 1990-luvun Suo-

messa tapahtuneiden suurten muutosten tosiasiallisuuden osoittamiseen. Tarkastellessaan jotakin ilmiötä henkilökohtaisista intresseistään käsin sosiaalityöntekijät saattavat joko tietoisesti tai tiedostamattaan horjuttaa kategorioiden oikeutusta. Mitä henkilökohtaisempi kirjoittajan esittämä tulkinta on, sitä läheisemmästä, kirjoittajan omakohtaisesta, kokemusperäisestä näkökannasta on kyse. Mitä yleisemmällä tasolla kirjoittaja pohtii kategoriaansa, sitä etäisemmästä, kirjoittajille yhteisestä näkökannasta on kyse. Tässä yhteydessä etäinen näkökanta voidaan ymmärtää sellaisena yhteisesti jaettuna käsityksenä, jonka periaatteessa kaikki sosiaalityöntekijät jakavat.

Tutkimuksessani 'tosiasiallisuus' on jokaisen kategorian taustalla oleva perusominaisuus, joka viittaa kategorioiden yläpuolella oleviin toisiin, suurempiin kategorioihin (Aristoteles, Kat., 6a39–8b24, 11b2–15b17: Carlson 1994, 247). Sosiaalityöntekijöiden kirjoituksia analysoitaessa tämä tarkoittaa sitä, että periaatteessa kaikilla sosiaalityön kategorioilla on lähes loputon määrä mitä erilaisimpia yläkategorioita. Esimerkki sosiaalityöntekijän, sosiaalityön professionaalisuuden, sosiaalityön arjen käytäntöjen ja 1990-luvulla Suomessa käytettyjen kategorioiden välisistä hierarkisista suhteista kuvaa tutkimuksessani esiintyvää kategorioiden faktapohjaisuutta. Ensinnäkin sosiaalityöntekijän kategoria viittaa sosiaalityöntekijyyden yläpuolella olevaan suurempaan, koko sosiaalityön professionaalisuuden kategoriaan. Toiseksi sosiaalityön professionaalisuuden kategoria saa oman merkityksensä sosiaalityön arjen käytäntöjen kategoriassa, joka määrittyy koko sosiaalityön ammatin ja kaikkien sen parissa toimivien työntekijöiden keskeiseksi toiminta-areenaksi. Kolmanneksi toimintaolosuhteet, jotka luovat edellytykset niin sosiaalityön arjen käytäntöjen olemassaololle kuin sosiaalityöntekijän työssä toimimisellekin, kategorisoituvat osaksi 1990-luvun Suomea. Neljänneksi 1990-luvun Suomi kategoriana paikantuu tietyssä ajassa ja paikassa rakennemuutosta läpikäyväksi yhteiskunnaksi, jossa sosiaalityö kategorisoituu osaksi epävarmuuden, muutoksen ja ammatillisten jännitteiden välisiä moninaisia suhteita.

Tapoja, joilla sosiaalityöntekijät tulkitsevat kirjoituksissaan suomalaista sosiaalityötä, voidaan luonnehtia selonteoiksi. 'Kirjoittajan selonteko' on aina viime kädessä jokaisen kirjoittajan oma, henkilökohtainen tulkinnallinen jäsennys ilmiöstä. Esittäessään selontekojaan sosiaalityöntekijät pyrkivät tekemään käsityksiään sosiaalityöhön kytkeytyvistä diskursiivisista aktiviteeteista näkyviksi, rationaalisiksi, kuvailtaviksi ja oikeutetuiksi. Kirjoituksissaan sosiaalityöntekijät rakentavat tulkinnalliset jäsennyksensä niin, että heidän ja sosiaalialan ammattilehtien lukijoiden ajatusmaailmat voivat kohdata. Ymmärretyksi tuleminen edellyttää sitä, että sosiaalityöntekijät tekevät niin itselleen kuin lukijoillekin selväksi kirjoituksessa esiintyvät tulkinnalliset lähtökohdat. Lähtökohtia ovat tarkastelun kohde kirjoituksessa ja kirjoituksen oletettu kohdeyleisö.

Ensinnäkin sosiaalityöntekijöille on tärkeää, että valittu tarkastelun kohde on kuvailtavissa ja että sitä voidaan kuvailla jollakin kirjoittajan valitsemalla tavalla. Toiseksi sosiaalityöntekijät pitävät tärkeänä sitä, että sosiaalialan ammattilehtien lukijat – olivatpa he sitten poliittisia päätöksentekijöitä, sosiaalialan erilaisissa johtotehtävissä toimivia henkilöitä, asiakastyötä tekeviä muita sosiaa-

lityöntekijöitä tai sosiaalityön tutkijoita – voivat tunnistaa sosiaalityöntekijöiden kirjoituksissaan kuvaileman kohteen ajassa ja paikassa ja siten ymmärtää esiintyviä tulkintoja. Kolmanneksi sosiaalityöntekijöille on moraalisesti tärkeää, että he voivat kirjoitustensa kautta asemoitua niin osallistujiksi kuin myös vaikuttajiksi. Sosiaalityöntekijöistä tulee osallistujia heidän virittäessään sosiaalialan ammattilehdissä sosiaalityön professionaalista julkisuuskeskustelua, osallistuessaan artikkeleillaan tai puheenvuoroillaan tähän keskusteluun ja nostaessaan niiden yhteydessä esiin kokemuksiaan ja näkemyksiään suomalaiseen sosiaalityöhön liittyvistä epävarmuustekijöistä, muutospaineista ja ammatillisista jännitteistä. Toisaalta sosiaalityöntekijät määrittyvät myös oman aikakautensa moraalisiksi vaikuttajiksi, jotka tekevät kirjoituksissaan sosiaalityön ymmärrystään tietoiseksi välittämällä omia kokemuksiaan ja näkemyksiään niin yhteiskunnan poliittisille päätöksentekijöille, sosiaalityön arjen käytäntöjä johtaville sosiaalialan esimiehille, sosiaalityön tutkijoille kuin myös samankaltaisissa tilanteissa kamppaileville kollegoilleen.

2.3.2 Aiemmat diskurssianalyyttiset tutkimukset

Diskurssianalyysi on laaja ja yleinen teoreettis-metodologinen viitekehys, joka on kaikkein eniten vaikuttanut tässä tutkimuksessa soveltamaani tekstianalyysiin. Diskurssianalyysia on viime vuosina sovellettu eri näkökulmista ympäri maailmaa. Seuraavaksi esittelen lyhyesti muutamia diskurssianalyyttisia tutkimusorientaatioita, jotka kaikki ovat luoneet pohjaa omalle diskurssianalyyttisen tutkimuksen ymmärrykselleni.

Kirjassaan *Discourse and Cognition* Derek Edwards (1997) on tarkastellut kielenkäytön ja tiedon välistä suhdetta työstämällä perinteisiä psykologisia aiheita kuten tunteen, kielen, kognition, kategorioiden ja kertomuksen. Yhdessä Jonathan Potterin kanssa hän on myös kirjoittanut kirjan *Discursive Psychology* (Edwards & Potter 1992), jossa he esittävät integroidun diskursiivisen toimintamallin muutamien keskeisten psykologisten käsitteiden kuten kielen, kognition, totuuden, tiedon ja todellisuuden uudelleen jäsentämiseksi. Norman Fairclough (1992; 1995; 2003) on kehittänyt diskurssien tarkastelua varten oman kolmitasoisen, tekstuaalisesti orientoituneen diskurssianalyysin. Kirjassaan Ian Parker (1997) on pohtinut omia ajatuksiaan Theodor W. Adornon, Jürgen Habermasin, Erich Frommin ja Julia Kristevan kirjoitusten kautta tutkiessaan keskeisiä psykoanalyyttisia teorioita ja niiden suhdetta sosiaalisiin prosesseihin ja niiden merkitystä moderniin elämään. Potter (1996) on tarkastellut todellisuuden esittämiseen liittyviä 'mitä'- ja 'miten' -kysymyksiä muun muassa sanomalehdissä esiintyviin tarinoihin ja sosiaalityöntekijöiden väkivaltaisia vanhempia koskeviin arviointeihin nojautuvien empiiristen aineistojen avulla. Yhdessä Margaret Wetherellin kanssa Potter on työstänyt kirjan *Discourse and Social Psychology* (Potter & Wetherell 1987), jota voidaan pitää ensimmäisenä systemaattisena johdatuksena diskurssianalyysiin teoriaan ja soveltamiseen sosiaalipsykologian kentällä. *Discourse of Counselling* -kirjassaan David Silverman (1997) antaa selonteon siitä, kuinka neuvonta prosessina dynaamisesti rakentuu asiakkaan ja työntekijän välisessä vuorovaikutuksessa. *Discourse, Theory and Practice* -kirjassa

(Wetherell, Taylor & Yates 2001) kiinnitetään erityistä huomiota sellaisten tutkijoiden kuten Stuart Hallin, Jonathan Potterin, David Silvermanin, Erving Goffmanin, Teun A. van Dijkin, Derek Edwardsin ja Michael Billigin esiin nostamiin ajatuksiin.

Myös Yhdysvalloissa diskurssianalyysi on ollut teoreettis-metodologisena viitekehyksenä monenlaisissa tutkimuksissa. Charles J. Fox ja Hugh T. Miller (1994) ovat lähestyneet julkishallinnon diskurssia postmodernin ajattelun näkökulmasta. Vastuun paradoksia tarkastellessaan Michael M. Harmon (1995) on esittänyt kritiikkiä julkishallinnossa omaksuttua 'rationaalista diskurssia' kohtaan. *Greenspeak*-kirjassa Rom Harré, Jens Brockmeier ja Peter Mülhäusler (1999) ovat tutkineet kielitieteellisiä, filosofisia, psykologisia ja kulttuuris-historiallisia näkökulmia ympäristön diskurssiin. Stewart M. Hoover (1998) on tehnyt kulttuuris-historiallisen analyysin siitä, miten hengelliset tarinat esimerkiksi Iranin islamilaisesta vallankumouksesta tai TV-saarnaajien esiinmarssin myötä syntyneistä skandaaleista länsimaisissa yhteiskunnissa ovat rakentuneet joukkotiedotusvälineissä. *Legitimacy in Public Administration* -kirjassaan O.C. McSwite (1997) on avannut diskurssianalyyttisen näkökulman keskusteluun siitä, millaisia ovat julkishallinnon 2000-luvun haasteet demokraattisessa yhteiskunnassa, jossa vallitsevat 1900-luvulla syntyneet arvolähtökohdat kuten markkinoiden globalisaatio, lisääntyneet ennakkoluulot sekä rodullinen ja etninen väkivalta. *The Language and Politics of Exclusion* -kirjassa (Riggins 1997) tutkijat ovat artikkeleissaan tarkastelleet kriittisen diskurssianalyysin näkökulmasta tekstejä ja puhetta, joka kytkeytyy tavalla tai toisella erilaisten vähemmistöryhmien marginalisaatioon. *Analyzing Everyday* -kirjassaan Glenn F. Stillar (1998) on lähestynyt jokapäiväisten, arkisten tekstien analysointia diskurssianalyysin, retoriikan analyysin sekä yhteiskuntateorian näkökulmista.

Vaikka muissa maissa kuten esimerkiksi Australiassa, Itävävallassa, Kanadassa, Espanjassa, Tanskassa, Intiassa ja Suomessa diskurssianalyysista ja sen tekemisestä ylipäänsä on kirjoitettu vähemmän kuin Isossa-Britanniassa ja Yhdysvalloissa yhteensä, on kuitenkin syytä huomauttaa, että diskurssianalyysi on ollut myös näissä maissa keskeinen kielen käytön merkitysten analysoinnin väline. *Discourse and Organization* -kirjassa (Grant, Keenoy & Oswick 1998) tutkijat ovat analysoineet kielenkäytön ja diskurssin rakenteen merkitystä organisaation olemassaolon ymmärrykseen. *Constructing Fatherhood* -kirjassaan australialaiset Deborah Lupton ja Lesley Barclay (1997) ovat post-strukturalistisen teorian näkökulmasta tutkineet yhtäältä sitä, miten eri asiantuntijat tulkitsevat isyyttä psykologian, sosiologian ja terveystieteiden kirjallisuudessa, toisaalta sitä, miten isyyttä jäsennetään sellaisissa populaarikulttuurin lähteissä kuten televisiossa, elokuvissa, mainoksissa, lastenhoito-oppaista ja aikakauslehdissä. Yhdessä Alan Petersenin kanssa Lupton on myös tarkastellut sellaisia käsitteitä kuten 'minä', 'ruumiillistuma' ja 'kansalaisuus' julkisen terveydenhuollon yhdeydessä (Petersen & Lupton 1996). *Gender and Discourse* -kirjassa (Wodak 1997) tutkijat ovat lähestyneet biologisen sekupuolen (sex) sosiaalisen sukupuolen (gender) ymmärrystä feministisen kielitieteen ja kriittisen diskurssianalyysin näkökulmista. Myös *Feminism and Discourse* -kirjassa (Wilkinson & Kitzinger

1995) tutkijat ovat tarkastelleet kriittisesti diskurssianalyysia suhteessa feministiseen projektiin, johon liittyvät naiseuden yksilöllinen, sosiaalinen ja poliittinen muutos.

Suomessa diskurssianalyysista ja sen tekemisestä ovat viime vuosina eniten kirjoittaneet Arja Jokinen, Kirsi Juhila ja Eero Suoninen (1993; 1999). Epäilemättä heitä kaikkia voi pitää eräänlaisina diskurssianalyyttisen tutkimuksen suomalaisina uranuurtajina. Jokinen, Juhila ja Suoninen ovat saaneet diskurssianalyyttiseen ajattelu- ja tutkimustapaansa keskeisiä vaikutteita Isosta-Britanniasta, erityisesti Derek Edwardsilta ja Jonathan Potterilta. Yhteisessä artikkeliväitöskirjatutkimuksessaan *Merkitykset ja vuorovaikutus* Jokinen ja Juhila (1996) ovat tarkastelleet asunnottomuuspuheiden kulttuurista virtaa suomalaisessa yhteiskunnassa. Tutkimuksessaan *Miten tutkia moniäänistä ihmistä?* Suoninen (1997) on puolestaan pohtinut niitä tapoja, joilla diskurssianalyyttista tutkimusotetta voidaan kehittää. Kummatkin tutkimukset ovat Suomessa diskurssianalyyttisen tutkimuksen merkkiteoksia, jotka ovat innoittaneet monia nuorempia tutkijoita diskurssianalyysin pariin. Tälle työlle nämä tutkimukset – ja samalla myös tutkijat – ovat olleet tärkeitä suunnannäyttäjiä, joiden avulla olen voinut tehdä ymmärrettäväksi tutkijan paikkani diskurssianalyyttisessa tutkimuksessa.

2.3.3 Tekstianalyysi

Tutkimukseni teoreettis-metodologinen kehys on sosiaalinen konstruktionismi (Burr 1995; Jokinen, Juhila & Pösö 1995; Potter 1996). Se määrittää sosiaalityöntekijöiden kirjoitusten ja niiden analysoinnin kautta rakentuvan kokonaiskuvan sosiaalityön arkitodellisuudesta sosiaalityön tekstuaaliseksi tulkintatodellisuudeksi. Tutkimuksessani sosiaalinen konstruktionismi on yleinen kehys, jonka avulla ymmärrän sosiaalityöntekijöiden tulkintojen kautta rakentuvaa sosiaalityön arkea.

Sovellan tutkimuksessani diskurssianalyyttista tutkimustapaa. Tarkastelen sosiaalityöntekijöiden tulkintoja diskurssianalyysin tutkimusorientaation kautta. Tarkastelukulmani perustuu sellaiseen tekstianalyysin sovellutukseen, jonka avulla pyrin analysoimaan ja tulkitsemaan kategorisointeja. Kutsun tutkimuksessani soveltamaani tutkimusmetodia *diskursiiviseksi kategorisoinnin analyysiksi*, johon olen saanut keskeisiä metodisia vaikutteita lähinnä kriittisestä diskurssianalyysista (Fairclough 1992), jäsenkategorisoinnin analyysista (Sacks 1966; Jayyusi 1984; Watson 1997) ja retoriikan analyysista (Aristoteles, Ret.; Perelman 1996).

Diskurssianalyysin metodisesta sovellutuksestani on muodostunut tutkimuksessani moniulotteinen metodi, jota voidaan tarkastella laadullisen tutkimuksen tekemiseen liittyvien perustermien avulla (Silverman 2000, 77-82). Näitä termejä ovat 'kehys' ("sosiaalinen konstruktionismi"), 'metodologia' ("diskurssianalyyttinen tutkimustapa"), 'metodi' ("diskursiivinen kategorisoinnin analyysi"), 'käsitteistö' ("kategorisointi", "eetos", "metafora") sekä 'teoria' ("epävarmuuden politiikka", "yhteiskunnallinen muutos" ja "ammatilliset jännitteet"). Taulukkoon 2.3.2 olen koonnut ne kysymykset ja lähtökohdat, jotka

olen ottanut huomioon rakentaessani tutkimuksessani omaa sovellutustani tekstianalyysista.

TAULUKKO 2.3.2 Diskursiivinen kategorisoinnin analyysi metodisena sovellutuksena

OSATEKIJÄ:	ULOTTUVUUS:	OMINAISUUS:
KEHYS	sosiaalinen konstruktionismi	rakenne, joka määrittää tekstuaalisen todellisuuden
METODOLOGIA	diskurssianalyyttinen tutkimustapa	yleinen viitekehys, joka paikantaa tutkimuksen diskurssianalyyttisen tutkimuksen kenttään
METODI	diskursiivinen kategorisoinnin analyysi	metodinen sovellutus, joka liittyy kategorisointien tarkasteluun tekstuaalisina tulkintatapoina
KÄSITTEISTÖ	pääkäsite: 'kategorisointi'	jäsennystapa, jonka avulla tarkastellaan tulkintoihin liittyviä retorisia strategioita
	apukäsitteet:	
	'eetos'	jäsennystapa, jonka avulla tarkastellaan kategoriointiin liittyviä luonteenpiirteitä
	'metafora'	jäsennystapa, jonka avulla tarkastellaan kategorisoinnin sisältämiä vertauskuvia
TEORIA		näkökulma, joka ilmentää:
	'epävarmuuden politiikka'	sosiaalityön muuttumista epävarmaksi yhteiskunnassa
	'yhteiskunnallinen muutos'	laman ja/tai murroksen vaikutuksia sosiaalityöhön ja koko yhteiskuntaan
	"ammatilliset jännitteet"	sosiaalityöntekijyyteen liittyviä ristiriitaisuuksia yhteiskunnassa

Korostan kuitenkin, että vaikka olenkin saanut metodiini vaikutteita eri suunnista, metodini ei ole kuitenkaan suoranainen sovellutus sen enempää Fairclough'n kriittisestä diskurssianalyysista, Sacksin jäsenkategorisoinnin analyysista kuin Aristoteleen tai Perelmanin retoriikan analyysistakaan. Käyttämäni diskurssiivinen kategorisoinnin analyysi eroaa näistä aiemmista diskurssianalyyttisista ja retoriikan analyysin tutkimusmenetelmistä.

Ensinnäkin metodini ero Fairclough'n kriittiseen diskurssianalyysiin nähden liittyy ennen muuta kysymykseen metodin laaja-alaisuudesta: Fairclough'n kriittinen diskurssianalyysi on laaja-alainen diskurssianalyyttinen sovellutus, kun taas diskursiivinen kategorisoinnin analyysi on kapea-alainen, vain ja ainoastaan tulkinnoista kiinnostunut diskurssianalyttinen sovellutus. Toisin sanoen, siinä missä Fairclough on kiinnostunut tekstin eri tasojen – tekstin sisäisen rakenteen ("discourse as text"), diskursiivisen käytännön ("discursice practice") ja sosiaalisen käytännön ("social practice") (ks. Fairclough 1992, 73–96) – ja niiden

välisten monimuotoisten suhteiden analysoinnista, olen kiinnostunut pelkästään sosiaalityöntekijöiden kirjoituksissaan tuottamien kategorisointien tarkastelusta. Fairclough'n kriittisessä diskurssianalyysissa tarkastelun kohteena olevat kategorisoinnit sijoittuvat diskursiivisen käytännön tasolle, jolla sosiaalityöntekijät tuottavat omia tulkintojaan sosiaalisesta todellisuudesta ja siihen liittyvistä erilaisista ilmiöistä.

Toiseksi metodini on erilainen kuin Sacksin (1966) jäsenkategorisoinnin analyysi. Toisin kuin Sacks, tarkoitukseni ei ole ryhmitellä eri asioita, ilmiöitä ja toimijoita kuvaavia kategorisointeja niiden jäsenyyden mukaan. Se edellyttäisi toisenlaisen tutkimusasetelman: erilaiset tutkimuskysymykset ja erilaisen tavan lähestyä tutkimusaineistoa. Ennemminkin tarkoitukseni on vain nostaa kirjoituksista esiin erilaisia kategorisointeja, jotka sisältävät viittauksia suomalaiseen sosiaalityöhön 1990-luvulla liittyviin epävarmuustekijöihin, muutospaineisiin ja ammatillisiin jännitteisiin.

Kolmanneksi metodini poikkeaa Aristoteleen (Ret.) ja Chäim Perelmanin (1996) tavoista ymmärtää retoriikan analyysi, koska metodini ei perustu retoriikan tutkimukseen sanan varsinaisessa merkityksessä. En ole tutkimuksessani kiinnostunut kirjoituksissa esiintyvistä retorisista tavoista, joilla sosiaalityöntekijät pyrkivät vakuuttamaan lukijansa. Ennemminkin tarkastelen ainoastaan niitä tulkintatapoja, joilla sosiaalityöntekijät ilmaisevat omia mielipiteitään ja tuntemuksiaan sosiaalityöstä ja sosiaalityöntekijänä toimimisesta 1990-luvun Suomessa.

Käytän ja sovellan tutkimuksessani metodisina käsitteinä kolmea käsitettä: 'kategorisointia', 'eetosta ja 'metaforaa'. Nämä käsitteet ovat koko tutkimusprosessini aikana hioutuneita jäsennyksiä, jotka ovat syntyneet metodisesta kehyksestä ja muodostavat tiiviin kokonaisuuden sosiaalityöntekijöiden tulkintojen analysoimiseksi. Tutkimukseni ilmiöinä pidän teoriaa 'epävarmuuden politiikasta', 'yhteiskunnallisesta muutoksesta' ja 'ammatillisista jännitteistä', jotka kaikki ovat empiirisen aineiston analyysin myötä syntyneitä näkökulmia sosiaalityön ymmärrykseen 1990-luvun Suomessa.

Olen määritellyt tutkimusmetodisen lähestymistapani diskurssianalyyttiseksi. Tutkimukseni teoreettis-metodologiseksi lähtökohta perustuu diskursiiviseen kategoriantutkimukseen, joka sellaisenaan edustaa väljää metateoreettista tapaa orientoitua empiiriseen aineistoon, ei siis mitään konkreettista analyysimetodia. Olen soveltanut tekstianalyysissani yhdysvaltalaisen Harvey Sacksin 1960- ja 1970-luvuilla kehittämää *jäsenkategorisoinnin analyysia* (MCD, Membership Categorization Device; Sacks 1966, 1972a ja 1972b), jota ovat myöhemmin työstäneet eteenpäin muun muassa Lena Jayyusi (1984) ja Rod Watson (1997). Tapa, jolla olen lähtenyt tutkimuksessani soveltamaan jäsenkategorisoinnin analyysia metodisena välineenä, perustuu nimenomaan Jayyusin ja Watsonin esiin nostamien metodisten peruskäsitteiden ympärille. Seuraavaksi taustoitan lyhyesti MCD-analyysin syntyhistoriaa.

Tarkasteltaessa Sacksin kehittämää MCD-analyysin syntyhistoriaa on todettava, että analyysi on ollut alun perin monimuotoinen metodinen väline, jonka Sacks ajatteli soveltuvan ihmisten erityyppisten vuorovaikutustilanteiden

analysoimiseen. Metodin alkuperäinen nimi *Membership Interference-rich Representative Categorization Device* liittyi pyrkimykseen selvittää, kuinka ihmisten välisissä vuorovaikutustilanteissa valitaan tietyt kategoriaryhmitykset ja kuinka jäsentynyt arkimaailma tuotetaan ymmärrettävällä tavalla (Järviluoma & Roivainen 1997, 16). Oman sävynsä kategorisoinnin analyysiin antoi myös se, että M.I.R. Categorization Device kuului osana keskustelunanalyysiohjelmaa (CA, Conversation Analysis), jonka Sacks kehitti yhdessä tutkijakollegoidensa, Emmanuel Schegloffin ja Gail Jeffersonin kanssa (ks. esim. Sacks, Schegloff & Jefferson 1974, 697–735). Kategorisoinnin analyysin sovellusalueita ovat olleet jäsenkategorisaation analyysi (MCD), erityyppisten toimintojen tai tehtävien analyysi (activity/task analysis) ja paikan analyysi (location analysis) (Eglin & Hester 1992, 247).

Sacksin MCD-analyysi on kokonaisuudessaan laaja ja moniaineksinen metodinen väline. Sitä voi kutsua 'työkalupakiksi'. Analyysin keskeisiä käsitteitä on kolme. Ensinnäkin 'jäsenkategoriat' (membership category) ovat kontekstisidonnaisia jäsennyksiä, joiden perusteella ihmiset voidaan tunnistaa sijoittamalla heidät kategorioihin. Sosiaalityön arjessa tyypillisiä jäsenkategorioita ovat esimerkiksi asiakas ja sosiaalityöntekijä. Toiseksi 'vakioparit' (standardized relational pair) ovat eri toimijoiden suhdetta toisiinsa kuvaavia jäsennyksiä, joihin liittyy ajatus siitä, että kun parin toinen osapuoli mainitaan, niin myös toinen osapuoli on ikään kuin läsnä. Sosiaalityökeskustelussa usein esiintyvä jäsennys asiakkaan ja sosiaalityöntekijän välisestä suhteesta edustaa sosiaalityöhön kuuluvaa vakioparia tyypillisimmillään. Kolmanneksi 'kategoriapiirre' (category-bound-feature) on Lena Jayyusin kehittämä MCD-analyysin käsitteellinen laajennus Sacksin kapea-alaisemmasta käsitteestä 'kategoriasidonnaiset toiminnot' (category-bound activities) (Jayyusi 1984, 36–37, 212–213). Se kuvaa johonkin tiettyyn vakiopariin liittyviä ominaispiirteitä, joiden kautta ne saavat oman merkityksensä. Sosiaalityökeskustelussa asiakkuuden ja sosiaalityöntekijyyden välinen suhde jäsentyy eri konteksteissa eri tavoin. Esimerkiksi odotushuoneessa istuvat toimeentulotuen asiakkaat ovat taloudellisen avun tarpeessa olevia sosiaalityön asiakkaita, jotka odottavat pääsyä sosiaalitoimiston sosiaalityöntekijän vastaanotolle, jossa sosiaalityöntekijä käsittelee heidän asioitaan tapauskohtaisesti.

Toinen käsitteellinen laajennus, jonka Jayyusi on tehnyt omassa MCD-analyysikatsannossaan, on käsite 'jäsenkategorisoinnit' ("membership categorization"). Katsannossaan Jayyusi erottelee jäsenkategorisoinnit jäsenkategorioista. Toisin kuin jäsenkategoriat, jäsenkategorisoinnit eivät ole helposti saatavilla. Jäsenkategorisoinnit rakentuvat tyypillisesti adjektiivin ja kategorian yhdessä muodostavista tekstuaalisista jäsennyksistä, jotka liittyvät tilannesidonnaisiin merkityksiin (Jayyusi 1984, 20). Sosiaalityökeskustelussa yksinkertaisimpia kategorisointeja voivat olla esimerkiksi asiantunteva sosiaalityöntekijä, pieni työntekijämäärä tai uudet ratkaisut. Tutkimuksessani lähden Jayyusin jäsennyksestä poiketen liikkeelle siitä, että jäsenkategorisoinnit voivat olla paljon monimuotoisempia kuin vain "adjektiivi + kategoria"- periaatteella rakentuvia tekstuaalisia jäsennyksiä. Kategorisoinnit voivat sisältää samanaikaisesti useita erityyppi-

siä tekstirakenteita. Tällaisiin tekstirakenteisiin voi kuulua adjektiivin ja kategorian yhdistelmän ohella myös toisia kategorioita ja kategorioihin liittyvää toiminnallisuutta kuvaavia teonsanoja, verbejä. Monimutkaisimmat kategorisoinnit voivat näyttää useiden eri sanojen yhdistelmiltä (Aristoteles, Kat., 1b25–15b17; Poet.,1457a31–1459a16). Sosiaalityökeskustelussa monimutkainen kategorisointi voi olla esimerkiksi jäsennys "sosiaalityöntekijöiden alttius vastaanottaa muiden spesialiteettinsa ulkopuolelle rajaamia mahdottomia tehtäviä".

Analysoidessani sosiaalityöntekijöiden kirjoituksissa esiintyviä kategorisointeja olen soveltanut muutamia tulkinnallisia jäsennystapoja, joita Norman Fairclough (1992) nostaa esiin kirjassaan *Discourse and Social Change*. Kriittisessä diskurssianalyysissaan, joka tunnetaan kolmiulotteisena tekstuaalisesti orientoituneena diskurssianalyysina (TODA, Textual-Oriented Discourse Analysis) Fairclough jakaa diskursiivisen maailman ymmärryksen kolmeen tasoon: tekstin sisäiseen rakenteeseen (discourse as text), diskursiiviseen käytäntöön (discursive practice) ja sosiaaliseen käytäntöön (discourse as social practice) (Fairclough 1992, 73–96).

Vaikka Fairclough'n kriittisen diskurssianalyysin kolme tasoa eivät sellaisenaan sovellukaan kuvaamaan tutkimuksessani soveltamaani diskurssianalyyttista lähestymistapaa, kaikki kolme tasoa liittyvät läheisesti kategorisointien tarkasteluun tutkimuksessani. Ensinnäkin tekstien sisäinen rakenne muistuttaa osittain sosiaalityöntekijöiden tulkinnoissa esiintyvien kategorisointien ja niiden ominaisuuksien analysoinnin tasoa. Oikeastaan kategorisoinnit voidaan nähdä tekstin sisäisen rakenteen keskeisinä osatekijöinä, jotka koostuvat eri sanoista kuten adjektiiveistä, substantiiveista ja verbeistä. Toiseksi diskursiivinen käytäntö vastaa pääpiirteittäin sosiaalityöntekijöiden tulkintojen tuottamistapojen tarkastelua. Kaikki sosiaalityöntekijöiden tulkinnat ovat diskursiivisia, ja niissä erityyppiset kategoriat ja kategorisoinnit nivoutuvat tapaus- ja tilannekohtaisesti yhteen. Kolmanneksi sosiaalinen käytäntö, joka korostaa esitettyjen tulkintojen taustalla olevia hegemonisia ja ideologisia merkityksiä, liittyy käsitykseen, jonka mukaan sosiaalityöntekijöiden tulkinnat sisältävät henkilökohtaisia, poliittisia kannanottoja jonkin asian puolesta tai jotakin asiaa vastaan. Kategorisoinneilla ilmaistut henkilökohtaiset kokemukset ja näkemykset sosiaalityöstä ja sosiaalityöntekijänä toimimisesta 1990-luvun Suomessa antavat oman, erityisen lisämausteensa eri ilmiöille.

Rakentaessani tutkimukseni diskurssianalyyttistä lähestymistapaa olen ensiksi lähtenyt selvittämään, millaisia mahdollisuuksia diskurssianalyysi metodologisena viitekehyksenä avaa tutkimukseni empiirisen aineiston analysoimiseksi. Mahdollisuuksia on ollut niin monia, että niiden kaikkien huomioon ottaminen tutkimuksessani – saati sitten niiden kaikkien sisällyttäminen osaksi tutkimusprosessiani – ei ollut teoreettis-metodologisesti perusteltua. Koska en ollut kiinnostunut siitä, miten olisi mahdollista tarkastella epävarmuuden, muutoksen ja ammatillisten jännitteiden muotoutumista sosiaalityön asiakkaan ja sosiaalityöntekijän välisessä vuorovaikutussuhteessa, katsoin, että tutkimusmetodini lähtökohtana ei pidä olla tekstin kaikkien pienten yksityiskohtien merkitysulottuvuuksia analysoiva diskurssianalyyttinen tutkimusote (vrt. esim.

Silverman 1997; Suoninen 1997 ja 1999, 101–125). Ennemminkin pidin tärkeänä sitä, että tutkimusmetodiini sisältyy vain sellaisia teoreettisia lähestymistapoja, joiden avulla on mahdollista ymmärtää sosiaalityöntekijöiden tapoja kategorisoida tulkinnoissaan sosiaalityön epävarmuutta, muutosta ja ammatillisia jännitteitä. Siten käsitteestä 'kategorisointi' tuli tutkimukseni keskeinen metodologinen peruskäsite, joka kuvaa sosiaalialan ammattilehtiin kirjoittaneiden sosiaalityöntekijöiden tulkintojen tilannesidonnaisia merkityksiä (Jayyusi 1984, 36–37, 212–213; Järviluoma & Roivainen 1997, 15; Roivainen 1999, 25).

Tekstin sisäisen rakenteen ymmärrykseen Fairclough liittää käsitteet 'eetos' ja 'metafora' (Fairclough 1992, 174–177, 190–198, 235–237), joita kumpaakin olen pitänyt kiinnostavina näkökulmina kategorisointien analysoinnin yhteydessä. Eetos käsitteenä on avannut hyvän mahdollisuuden eritellä kategorisoinneissa esiintyviä luonteenpiirteitä, jotka liittyvät sekä suomalaisen sosiaalityön 1990-lukulaiseen yleiseen 'henkiseen ilmapiiriin' että sosiaalityöntekijöiden ammatti-identiteetin jäsentymiseen laman ja murroksen oloissa. Toisaalta metafora käsitteenä on tarjonnut erinomaisen mahdollisuuden selvittää, millaisia kulttuuris-ideologisia, vertauskuvallisia merkityksiä sosiaalityöntekijät tuottavat kategorisoinneissaan. Tällä tavoin eetos ja metafora ovat määrittyneet tutkimuksessani metodisiksi apukäsitteiksi, jotka ovat auttaneet tekemään kategorisointien erityisiä ominaispiirteitä näkyviksi ja ymmärrettäviksi.

Retoriikka-teoksen luvuissa 12-13 Aristoteles (Ret., 1388b31– 1390b13) on tarkastellut ihmisluonteita ja tunteita tavalla, joka on avannut sosiaalityöntekijöiden tulkintojen tarkastelun yhteydessä mielenkiintoisen näkökulman niin sosiaalityön yhteiskunnallis-kulttuurisen hengen kuin sosiaalityöntekijöiden kokemien tuntemustenkin ymmärrykseen. Vaikka termi 'eetos' viittaa Aristoteleen jäsennyksessä lähinnä ihmisluonteeseen, se voidaan suomalaisen sosiaalityön 1990-lukulaisessa aikalaiskeskustelussa määritellä samanaikaisesti sekä sosiaalityön että sosiaalityöntekijöiden paikkaa ja merkitystä suomalaisessa yhteiskunnassa kuvaavaksi ominaispiirteeksi. Termi 'paatos' liittyy Aristoteleen jäsennyksessä tunteisiin, jotka saavat hänen tunneteoriassaan moninaisia merkityksiä. Tunteet jäsentyvät muun muassa mielikuviksi ja peloiksi (Ret., 1389b13–1390a27; Sihvola 1997a, 211–214), jotka kummatkin soveltuvat tutkimusorientaatiooni luonnehtimaan sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä ja kokemuksia sosiaalityöhön liittyvistä epävarmuustekijöistä, yhteiskunnallisista rakennemuutoksesta ja ammatillisista ristipaineista.

Diskurssianalyyttisen tutkimuksen piirissä vallitseva käsitys siitä, että ihmisten kielenkäyttö on läpeensä vertauskuvallista, on vaikuttanut tutkimusaineistoni analysointitapaan. Äärimmäisessä merkityksessä kaikki käsitteet ovat vertauskuvallisia. Termi 'metafora', joka on peräisin klassisesta Kreikasta, merkitsee Mikko Lehtosen (1996, 40) mukaan 'yli kantamista'. Puhuttaessa metaforista eri asioiden, ilmiöiden ja toimijoiden yhteydessä on siten kyse jonkin tietyn rajan ylittämisestä. Perelman (1996, 129–141) näkee metaforan retorisen argumentoinnin erityisenä tapauksena, joka on tiivistetty analogia ja sellaisenaan yksi assosioivan argumentaatiotekniikan muoto. Analogiapäätelmässä todetaan kahden suhteen samankaltaisuus siten, että "perusta" alueen suhteen väitetään

muistuttavan ”teema”-alueen suhdetta. Tällaisen kytkennän tarkoituksena on selventää, jäsentää ja arvioida teemaa sen nojalla, mitä itse perustasta tiedetään. (Aro 1999a, 40.)

Tapa, jolla Aristoteles (Poet., 1457a31–1459a16) on luokitellut *Runousoppi*teoksen luvuissa 21–22 nimisanoja eri lajeihin antamalla lukijoille tyyliopillisia neuvoja, on luonut kiinnostavan historiallisen perspektiivin itse asiassa koko metaforan käsitteen ymmärrykseen. Jakaessaan nimisanat luokkiin ’yleiset’, ’vierasperäiset’, ’metaforat’, ’koristeet’, ’uudissanat’, ’pidennetyt’, ’lyhennetyt’ ja ’muunnetut’ hän on käynyt läpi käsiteanalyysin, joka on auttanut minua jäsentämään sosiaalityön kategorioiden moniulotteisuutta. Se, että sanojen välisten rajojen ylittäminen voi tapahtua monin eri tavoin, on osoittautunut tärkeäksi lähtökohdaksi, jota olen soveltanut tarkastellessani sosiaalityöntekijöiden kirjoituksissa olevia kategorisia jäsennyksiä sosiaalityöstä ja siihen liittyvistä ilmiöistä. Aivan sellaisenaan niitä ei ole kuitenkaan ollut mahdollista soveltaa, koska Aristoteleen esimerkit paikantuvat lähinnä hänen oman aikansa kuvauksiksi tragediasta (Sihvola 1997b, 234–240). Siirtyminen suvusta lajiin tarkoittaa sitä, että kirjoittaja käyttää sanan asemesta sukua tarkoittavaa sanaa (esim. ”laiva seisoo tässä [ankkurissa, HP]). Siirtyminen lajista sukuun tarkoittaa sitä, että kirjoittaja käyttää sukua tarkoittavan sanan asemesta lajia tarkoittavaa sanaa (esim. ”Odysseys on tehnyt tuhansia jaloja tekoja”). Siirtyminen lajista lajiin viittaa kirjoittajan tapaan käyttää lajia tarkoittavan sanan asemesta samaan sukuun kuuluvaa toista lajia tarkoittavaa sanaa (esim. ”ammentaen elämän vaskella”, ”löi poikki karaistulla vaskella”). Analogiset metaforat taas viittaavat siihen, että jonkin asian ja sitä tarkoittavan sanan välillä vallitsee sama suhde kuin jonkin toisen asian ja sitä tarkoittavan sanan välillä ja että ensimmäisestä asiasta käytetään toista tarkoittavaa sanaa ja päinvastoin (esim. ”viinimalja on Dionysokselle samaa kuin kilpi Arekselle”). (Aristoteles, Poet., 1457a31–1459a16; Sihvola 1997b, 252–253.)

Edellä esitetyn perusteella katson, että metaforan käsite on löytänyt paikkansa tekstianalyysissani. Metaforinen ajattelu on juurtunut osaksi koko tutkimukseni rakenteellista peruslähtökohtaa: pyrkimystä tarkastella epävarmuuden, muutoksen ja ammatillisten jännitteiden näyttäytymistä sosiaalialan ammattilehdissä julkaistuissa sosiaalityöntekijöiden kirjoituksissa. Se, että sana ’konstruktio’ on sosiaalisen kontruktionismin yhteydessä metaforinen, on luonut tutkimuksessani perusasetelman, jonka mukaan sosiaalityöntekijöiden kirjoituksissa esiintyvien tulkintojen kautta rakentuva kuva todellisuudesta määrittyy rakennelmaksi, jota sosiaalialan ammattilehtiin kirjoittaneet sosiaalityöntekijät ovat yhdessä rakentaneet. Rakentaessaan tulkintojaan epävarmuudesta, muutoksesta ja ammatillisista jännitteistä suomalaisessa sosiaalityössä 1990-luvulla sosiaalityöntekijät ovat käyttäneet tulkinnallisena työvälineenään kieltä, johon kuuluvat metaforiset ilmaisutavat. Ensinnäkin olen muotoillut sosiaalityön epävarmuudesta koko suomalaisen sosiaalityön ammatin olemassaoloa 1990-luvulla varjostavan kysymyksen ’epävarmuuden politiikasta’. Toiseksi olen muotoillut muutoksesta koko yhteiskuntaa – ei siis vain sosiaalityötä – 1990-luvun Suomessa koskevan kysymyksen ’yhteiskunnallisesta muutoksesta’.

Kolmanneksi olen muotoillut ammatillisista jännitteistä käsityksen epävarmuuden ja yhteiskunnallis-kulttuurisen muutoksen oloissa sosiaalityöntekijänä toimimisesta. Tällä tavoin olen soveltanut tässä tutkimuksessa omia metaforisia, teoreettisia jäsennyksiäni tehdäkseni ymmärrettäväksi suomalaisen sosiaalityötä 1990-luvulla. (Lakoff & Johnson 1980, 52.)

Vivien Burr (1995, 48) katsoo, että diskurssi käsitteenä liittyy lausumiin, merkityksiin, metaforiin, mielikuviin ja tulkintoihin, jotka yhdessä tuottavat jonkin erityisen version asioista ja tapahtumista. Burrin mukaan ne asiat, joista ihmiset puhuvat tai kirjoittavat, ovat esimerkkejä diskursseista. Jokinen ja Juhila (1999, 71–73) liittävät diskurssin käsitteen foucault'laiseen traditioon, joka korostaa diskurssien historiallisuutta ja institutionaalisuutta. Jaana Vuori (2001, 83) puolestaan näkee, että nykymerkityksessä diskurssi käsitteenä liittyy lähinnä rajallisten ilmiöiden tarkasteluun ja kielellisten mikro- ja täsmäanalyysien työstämiseen. Nämä kolme tulkintaa diskurssin käsitteestä soveltuvat kukin kuvaamaan tutkimukseni diskurssianalyyttista lähestymistapaa.

Tekstianalyysini paikan ja merkityksen määrittäminen osaksi diskurssianalyyttista tutkimusta on ollut haasteellista. Katsaus diskurssianalyysin suhteesta erilaisiin sukulaistradioihin on avannut monenlaisia metodisia sovellutusmahdollisuuksia. Diskurssianalyysin sukulaistradiot kuten uusi etnografia, keskustelunanalyysi, retoriikan analyysi ja semioottinen analyysi ovat suuntautuneet kielenkäytön tutkimuksessa omiin painopistealueisiinsa (Jokinen 1999a, 37–53). Vertaillessani näitä sukulaistraditioita keskenään olen pyrkinyt tunnistamaan niiden välisiä eroja, mutta myös löytämään niistä liittymäkohtia tässä tutkimuksessa soveltamaani tekstianalyyttiseen lähestymistapaan. Ennen kuin määrittelen tutkimuksessani soveltamani tekstianalyyttisen lähestymistavan, kerron lyhyesti, mitkä diskurssianalyysin sukulaistraditiot ovat tarjonneet keskeisiä avainkäsitteitä ja ideoita sosiaalityöntekijöiden tulkintojen analysointia varten.

Toisin kuin etnografisella tutkimuksella (Atkinson 1990; Hammersley & Atkinson 1983), keskustelunanalyysilla (Drew & Heritage 1992; Sacks 1992) tai semiotiikalla (Dealy 1990; Sulkunen & Törrönen 1997), retoriikan analyysilla on ollut annettavaa soveltamalleni tekstianalyyttiselle lähestymistavalle. Yleisen oppikirjamääritelmän mukaan retoriikan analyysi on metodinen lähestymistapa, joka lähestyy kirjoitetuissa tai puhutuissa teksteissä olevien lausumien rakentumista ja niiden suhdetta johonkin oletettuun yleisöön (Perelman 1996, 16–40; Jokinen 1999b, 126–153). Michael Billigin (1987) mukaan retoriikkaa ei tulisi kaventaa kattamaan vain ilmeisen argumentoivaa tai eksplisiittisesti suostuttelevaa kommunikaatiota. Ennemminkin se tulisi nähdä laajemmin suostuttelevan ominaispiirteenä siinä tavassa, jolla ihmiset ovat sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ja pyrkivät saavuttamaan yhteisymmärrystä. Tapa, jolla Billig on lähestynyt termiä 'asenne', on ollut sosiaalityöntekijöiden tulkintojen analyysin ja tulkinnan yhteydessä hyödyllinen ja valaiseva. Billig on esittänyt, että asenteita ei tulisi nähdä yksilöiden erillisinä, kognitiivisina evaluaatioina ympäröivästä maailmasta. Ennemminkin hän katsoo, että asenteet tulisi nähdä eri toimijoiden julkisina positioina, jotka kuuluvat erottamana osana yleiseen keskusteluun.

(Billig 1987, 143.) Billigin jäsennystä seuraten olen katsonut, että vaikka sosiaalityöntekijöiden tulkinnat ovat aina jokaisen kirjoittajan omia julkilausumia, nämä julkilausumat kuvaavat myös sosiaalityön ammattikunnan keskuudessa yleisesti vallitsevia asenteita.

Retoriikkaa voidaan luokitella sen mukaan, mihin kielenkäytön tasoon tutkija kohdistaa huomiota. On olemassa kolmenlaisia retoriikan tasoja. Ensinnäkin puheiden ja esitysten retoriikassa tutkija tarkastee puheita, tekstejä, kuvia tai muunlaisia esityksiä kokonaisuutena arvioimalla niiden tehokkuutta ja 'vaikuttavuutta' suhteessa yleisöön. Toiseksi argumentoinnin retoriikassa tutkija kiinnittää huomiota esityksen niihin puoliin, joilla pyritään muuttamaan tai vahvistamaan yleisön käsityksiä asioista. Kolmanneksi trooppiretoriikkaa soveltava tutkija voi tarkastella retorisia strategioita monin eri tavoin: yhtäältä taidonilmaisuna tai argumentoinnin välineenä, toisaalta myös jonkin tietyn tekstin, kirjoittajan tai aikakauden kielenkäytölle ominaisten tai yksilöllisten ajatus-muotojen tai tyylien tarkastelun välineenä. (Palonen & Summa 1996, 10–11.) Omassa tekstianalyyttisessa tutkimusorientaatiossani olen suuntautunut puheiden ja esitysten retoriikkaan, jota soveltaessani olen kohdistanut katseeni sosiaalityöntekijöiden kirjoituksissa esiintyviin retorisiin tulkintastrategioihin.

Kieltä käytetään päätöksenteon ja politiikan välineenä. Siten yhä useammat elämän osa-alueet – myös sosiaalityö – tulevat esiin tiedotusvälineiden väittäminä, tai ainakin ne ovat entistä alttiimpia niiden vaikutuksille. Voidaan ajatella, että kielestä on tullut "bourdieu'laisittain" ilmaistuna haluttua pääomaa, jota yhteiskunnalliset toimijat pyrkivät omien julkilausumiensa avulla kontrolloimaan, ohjaamaan, manipuloimaan ja saamaan hallintaan. Kielestä on tullut poliittinen areena, jossa erilaisia yhteiskunnallisia tapahtumia ja toimijoita tuodaan esiin, merkityksellistetään ja jätetään sivuun. Tätä taustaa vasten näyttää siltä, että lingvistinen käänne ei viittaa vain kielen keskeisyyden korostuneisuuteen eri tieteenalojen teorioissa vaan että se tulee myös ymmärtää yhteiskunnallisena muutoksena, jossa kielellä on keskeinen asema. (Bourdieu 1988; Pietikäinen 2000, 191.)

Samaan aikaan kun kielenkäytön merkitys on entisestään korostunut yhteiskunnassa, ovat kielenkäytön tutkimuksessa saaneet jalansijaa diskurssianalyyttiset lähestymistavat (Burman & Parker 1993; Jokinen, Juhila & Suoninen 1999; Potter & Wetherell 1987; Wood & Kroger 2000). Diskurssianalyyttisessa tutkimuksessa ei ole muotoutunut yhteisymmärrystä siitä, mitä diskurssianalyysi on tai miten se tulisi ymmärtää. Yleiseksi lähtökohdaksi on vain määrittynyt käsitys siitä, että mitään selkeää diskurssianalyyttista metodia ei ole olemassa samassa merkityksessä kuin miten ymmärrämme perinteisen kokeellisen tai sisältöanalyyttisen metodin (Potter & Wetherell 1987, 175). Tällaisen lähtökohdan olen omaksunut oman tekstianalyyttisen tutkimuksenteon ymmärrykseni kantavaksi perusperiaatteeksi, jonka avulla olen lähtenyt paikantamaan omaa tutkimusorientaatiotani diskurssianalyyttisen tutkimuksen monimuotoiseen kenttään.

2.3.4 Aineistonäytteet

Olen koonnut luettelon kahdessa suomalaisessa sosiaalialan ammattilehdessä julkaistuista sosiaalityöntekijöiden kirjoituksista (Liite: Lähteet). Luettelo on yhteenveto kaikista mukana olevista sosiaalityöntekijöiden kirjoituksista. Luettelosta käy ilmi kirjoitukseen ja kirjoittajaan liittyviä taustatietoja: (a) kuka kirjoituksen on tehnyt (sosiaalityöntekijän nimi), (b) millainen on kirjoituksen nimi, (c) missä sosiaalialan ammattilehdessä kirjoitus on julkaistu ja milloin sekä (3) millä kyseisen lehden sivuilla tämä kirjoitus on esitetty (sivunumerot). Luettelossa kaikki sosiaalityöntekijöiden kirjoitukset on esitettynä vuosittain aakkosjärjestyksessä juoksevin numeroin (esim. [1], [2] … [84], [85]).

Olen käyttänyt luettelon mukaista juoksevaa numerointia aineistonäytteiden esittämisen yhteydessä. Tutkimukseni empiiristä aineistoa kuvaavissa luvuissa, jotka ovat *Yhteiskunnallinen muutos sosiaalityöntekijöiden tulkinnoissa* (luku 3.3), *Epävarmuuden politiikka sosiaalityössä* (luku 4) sekä *Sosiaalityön ammatilliset jännitteet* (luku 5), olen noudattanut numerointitapaa, joka käy ilmi sosiaalityöntekijöiden kirjoitusten luettelosta. Tämä tarkoittaa sitä, että olen numeroinut jokaisen sosiaalityöntekijän kirjoituksesta lohkaistun aineistonäytteen niin, että aineistonäytteet löytyvät luettelosta.

3 YHTEISKUNNALLINEN MUUTOS, SUOMI 1990-LUVULLA JA SOSIAALITYÖ

3.1 Sosiaalityön muutoksen lähtökohdat

Lama ja murros kietoutuivat yhteen suomalaisessa yhteiskunnassa 1990-luvulla (Julkunen 2001) tavalla, joka johti suomalaisen sosiaalityön entistä suurempien ammatillisten haasteiden ja kasvavien vaikeuksien eteen. Neljän vuosikymmenen aikana rakennettu suomalainen hyvinvointivaltio ja sen takaama kansalaisten hyvinvointi, tasa-arvo ja turvallisuus eivät olleet enää 1990-luvulla laman ja murroksen oloissa itsestään selvä asia. Lama ja murros osoittivat, että rajallinen järjestelmä ei kestänyt 1990-luvulla Suomessa suurta, ennakoimatonta yhteiskunnallista muutosta kohdatessaan lähes rajattomia inhimillisen hyvinvoinnin tarpeita (Rahkonen 1995, 7–15).

Yhteiskunnallinen muutos Suomessa 1990-luvulla merkitsi käännekohtaa pohjoismaisen hyvinvointivaltion ymmärrykselle. Kansainvälisissä hyvinvointivaltiovertailuissa Suomi miellettiin vielä 1980-luvulla vahvaksi, interventionistiseksi hyvinvointivaltioksi, joka pyrkii harjoittamaan kansalaisten keskinäistä tasavertaisuutta suosivaa, universalistista sosiaalipolitiikkaa ja samalla myös sitoutumaan täystyöllisyyden tavoitteeseen (Esping-Andersen 1996; Pierson 1991, 173–174, 186). 1990-luvulla yhteiskuntapoliittinen ilmapiiri muuttui, samoin muuttuivat hyvinvointivaltiosta ja sosiaalipolitiikasta puhuminen. Hyvinvointivaltiota ja sen sosiaalipolitiikkaa alettiin 1990-luvulla muuttaa uusliberalistisen ideologian mukaisesti (Heinonen 1993 ja 1999; Kemppainen ym. 1998, 9-10). Toisin kuin edellisen vuosikymmenen kasvun aikoina, 1990-luvun aikalaiskeskusteluissa ei enää puhuttu jatkuvista sosiaalipoliittisista uudistuksista ja niiden laajentamisesta, vaan ennemminkin alettiin korostaa mahdollisuuksia kohdistaa erilaisia palveluja tarkoin valituille väestönosille (Raunio 1995, 24–27; Sipilä 1989, 125–132).

1990-luvun Suomessa hyvinvointivaltion murros vaikutti ratkaisevalla tavalla sosiaalipoliittiseen ajatteluun (Anttonen & Sipilä 2000, 268-276). Samalla kun hyvinvointivaltio sosiaalipoliittisena toimintaympäristönä muuttui aikai-

sempaa elämänpoliittisemmaksi, suomalaisessa yhteiskunnassa alettiin entistä selvemmin korostaa yksilöiden 'omillaan pärjäämisen eetosta' (Hoikkala & Roos 2000, 16–17). Tällaisen eetoksen esiinmarssi Suomessa johti sosiaalipolitiikan elämänpolitisoitumiseen, johon liittyi samanaikaisesti sekä pyrkimys että tarve muotoilla modernia sosiaalipolitiikkaa, sen keskeisiä peruskysymyksiä ja yhteiskunnallisia tehtäviä uudella tavalla (Roos 1996, 211, 217). Uusi, yksilön omatoimisuutta korostava sosiaalipoliittinen ajattelu soveltui kuitenkin sosiaalityön näkökulmasta erittäin huonosti 1990-luvulla Suomessa vallinneisiin olosuhteisiin, joissa taloudelliset näkymät olivat epävarmoja, työttömyys pysyi korkeana ja kansalaisten keskinäinen eriarvoisuus lisääntyi (Keskinen 1994).

Hyvinvointivaltion muutoksessa keskeiseksi avainkäsitteeksi määrittyi talous. Käsitteenä talous paikantui 1990-luvun hyvinvointivaltiota koskevassa murroskeskustelussa modernin hyvinvointivaltion taloudellisessa resurssiperustassa tapahtuneisiin suuriin muutoksiin. Talouspolitiikan yhteydessä 1990-luvun alkupuolella puhuttiin lamasta tai laskusuhdanteesta. Historiallisesta näkökulmasta taloudellinen lama ja yhteiskunnallis-kulttuurinen murros merkitsivät suunnanmuutosta suomalaiselle versiolle pohjoismaisesta hyvinvointivaltiosta (Julkunen 2001). Laman myötä mahdollisuus rahoittaa eri ihmisryhmille kohdennettuja sosiaalietuuksia ja -palveluja julkisin varoin kaventui. Hyvinvointipolitiikan aikalaiskeskusteluissa alettiin pohtia, oliko Suomi 1990-luvun laman oloissa todellakin "hyvinvoinnin päätepysäkillä" (Heikkilä, Hänninen, Kosunen, Mäntysaari, Sallila & Uusitalo 1993). Keskustelussa nousivat esiin muun muassa kysymykset köyhyydestä ja huono-osaisuudesta 1990-luvun taloudellisen laman aikaisina, monikasvoisina ilmiöinä. Sosiaalityön muuttuneiden arjen käytäntöjen näkökulmasta keskeinen talouspoliittinen kysymys liittyi toimeentulotukeen ja toimeentulotukityöhön kohdistuneisiin muutospaineisiin kuntien sosiaalitoimistoissa (Mäntysaari 1993c, 105–128).

Paitsi, että hyvinvointivaltion muutoksessa oli kyse taloudesta, se myös jäsentyi politiikan retorisen ymmärryksen kautta. Poliittinen ja taloudellinen näkökulma kulkivat 1990-luvun Suomessa käsi kädessä muodostaen yhdessä talouspolitiikan tarkastelukulman, jota 1990-lukulaisissa aikalaiskeskusteluissa luonnehdittiin kireäksi talouspolitiikaksi. Kireän talouspolitiikan harjoittaminen vaikutti monien eri väestöryhmien elämään. Leikkaukset kohdistuivat laajalti koko yhteiskuntaan ja sen eri toiminta-areenoille, erityisesti kuntien palveluihin (Kalland 1995; Myllymäki & Uoti 1995) ja sosiaaliturvaan (Heikkilä & Lehto 1997). Vuosina 1992–1998 jo pelkästään sosiaalietuuksien leikkauksilla oli suora vaikutus niin sairaiden, työttömien, lapsiperheiden, eläkeläisten, nuorten kuin myös köyhiksi luokiteltavien pienituloisten, sosiaaliturvan varassa elävien ihmisten jokapäiväiseen arkielämään (Lehtonen & Aho 2000, 97–113). Sosiaalityön arjen käytännöissä sosiaaliturvan leikkaukset näkyivät 1990-luvun aikana erityisesti kuntien sosiaalitoimistojen toimeentulotukityössä, jossa suuri määrä sosiaaliturvan leikkausten kohteeksi joutuneita ihmisiä joutui asioimaan ja hakemaan toimeentulotukea paikatakseen omaa sosiaaliturvaansa.

Hyvinvointivaltion muutos oli talouden ja politiikan muutoksen ohella myös työyhteiskunnan muutos. Hyvinvointivaltion resurssiperustaa heikensi

korkea työttömyysaste (Heinonen 1993, 95–97), mutta työelämän muutokset vaikuttivat koko yhteiskunnan henkiseen ilmapiiriin (Blom 1999, 192–211) ja samalla myös sosiaalityöntekijöihin. Laman ja murroksen oloissa joukkotyöttömyys näyttäytyi sosiaalisena ongelmana, jonka vakiintumisella oli yhteys paitsi koko suomalaisessa yhteiskunnassa 1990-luvulla kasvaneeseen huono-osaisuuteen ja uusköyhyyteen, myös vailla pysyvää työtä olevien ihmisten syrjäytymiseen yhteiskunnan keskeisiltä toiminta-areenoilta (Kortteinen & Tuomikoski 1998; Vähätalo 1998). Joukkotyöttömyys ei kuitenkaan ollut ainoa piirre työyhteiskunnan muutoksessa, sillä myös monet "normaalityösuhteet" muuttuivat epävakaiksi ja samalla kokopäivätyösuhteet entistä useammin määräaikaisiksi ja osa-aikaisiksi pätkätyösuhteiksi (Julkunen & Nätti 1995, 169 ja 1998, 337–347). Kaikki työelämän muutokset koskettivat läheisesti sosiaalityöntekijöitä, jotka joutuivat asiakastyössään jatkuvasti kohtaamaan suomalaisen työyhteiskunnan laajan rakenteellisen muutosprosessin synnyttämiä sosiaalisia ongelmia.

Muutostekijöiden myötä avautui mahdollisuus keskustella suomalaisen hyvinvointivaltion ja sosiaalipolitiikan tulevaisuudesta (Riihinen 1992; Urponen, Julkunen, Kangas, Sipilä & Suikkanen 1993). Joissakin keskusteluissa ehdotettiin peruskorjausta suomalaisen hyvinvointijärjestelmän palvelurakenteille (Peltola 1997; Soininvaara 1994). Toisissa keskusteluissa esitettiin moniarvoisia lähestymistapoja hyvinvointivaltion jäsennykseen (Ervasti 1996; Heinonen 1993 ja 1999; Hänninen 1998). Kriittisissä puheenvuoroissa lähdettiin liikkeelle siitä, että Suomessa olisi ainakin osittain luovuttava vahvasta hyvinvointipolitiikasta ja haettava uusia ratkaisuja palveluiden tuottamisen ongelmiin vapailta markkinoilta (A. Hautamäki 1993, 133– 246). Suomalaisten pääasiassa myönteiset asenteet pohjoismaisen hyvinvointivaltion säilyttämistä kohtaan eivät kuitenkaan tukeneet radikaaleja muutoksia (Sihvo & Uusitalo 1993). Myös sosiaalityökeskustelussa hyvinvointivaltiota pidettiin sosiaalityön arjen käytäntöjen kannalta keskeisenä toimintaympäristönä, jonka kehittäminen on tärkeää myös yhteiskunnallisten muutosten oloissa (Aho, Aaltonen & Ruuskanen 1994).

3.2 Sosiaalityön paikalliset kontekstit

Paikalliset kontekstit, joissa sosiaalialan ammattilehtiin 1990-luvulla kirjoittaneet sosiaalityöntekijät tarkastelevat suomalaista sosiaalityötä laman ja murroksen oloissa, ovat vaihtelevia. Sosiaalityöntekijöiden kirjoituksissa paikallisuus ei tarkoita vain toimintaympäristöä (esim. koulu, sairaala, sosiaalitoimisto), jossa sosiaalityöntekijä työskentelee. Paikallisuus tarkoittaa myös keskusteluyhteyttä, jossa sosiaalityöntekijät esittävät omia mielipiteitään, näkemyksiään ja tuntemuksiaan. Tässä luvussa esittelen ne keskustelu-ulottuvuudet, joiden avulla olen tutkimuksessani pyrkinyt kontekstoimaan sosiaalityöntekijöiden kirjoitusten kautta välittyvää kuvaa suomalaisesta sosiaalityöstä 1990-luvulla epävarmuuden, yhteiskunnallisen muutoksen ja ammatillisten jännitteiden ympäröimänä. Olen jakanut nämä kirjoitusten taustalla olevat keskustelu-ulottuvuudet

neljään ryhmään: (1) sosiaalityö ja laatu, (2) sosiaalityö ja professionaalisuus, (3) sosiaalityö ja arki ja (4) sosiaalityöntekijän oma kokemusperäisyys. Seuraavaksi kerron, millaisia keskusteluja sosiaalityöstä nämä ryhmät sisältävät.

Ensimmäinen keskustelu-ulottuvuus, ”sosiaalityö ja laatu”, on laaja-alainen ja moniaineksinen kokonaisuus, kuten taulukko 3.2.1 osoittaa. Sosiaalityöntekijöiden kirjoituksissa keskustelu laadusta kohdentuu seitsemään osakysymykseen. *Asiakastyytyväisyys* avaa näkökulman asiakkaan ja sosiaalityöntekijän välisen kulttuurisen erilaisuuden ymmärtämiseen. *Järjestelmien kehittäminen* määrittyy paitsi osaksi asiakkaiden tarpeiden huomioonottamista, myös sosiaalityöntekijöiden työssä jaksamista ja viihtymistä. *Palveluiden mielikuvat* paikantuvat kysymykseen päihdehuollosta marginaalien asiakasryhmien sosiaalityönä. *Projektien legimiteetti* nostaa esiin kysymyksen yhtäältä sitä, voidaanko sosiaalityössä ylipäänsä saada aikaan hyviä tuloksia lyhytkestoisten projektien avulla, ja toisaalta siitä, tulisiko joidenkin onnistuneiden projektien käytännöt muuttaa osaksi sosiaalityön vakiintuneita ammattikäytäntöjä. *Sosiaalityöntekijän ammattipätevyys* jäsentyy ongelmaksi sekä sosiaalitoimiston työntekijöiden täydentäessä koulutustaan että vailla riittävää koulutusta olevien sosiaalityöntekijöiden osallistuessa sosiaalityön laadulliseen kehittämistyöhön. *Toimeentulotukityön muutos* liittyy keskusteluun, jossa on kyse kahdesta huolenaiheesta. Ensinnäkin on kyse siitä, voiko toimeentulotuen siirtäminen Kelalle johtaa tilanteeseen, jossa apua tarvitsevat asiakkaat eivät enää ohjaudukaan sosiaalityöntekijöiden asiakasvastaanotoille. Toiseksi on kyse myös siitä, merkitseekö toimeentulotuen siirto Kelalle sitä, että toimeentulotukea hakevat asiakkaat eivät enää koe sitä häpeälliseksi ja leimaavaksi vaan ennemminkin yhdeksi sosiaaliturvan muodoksi muiden tukimuojen joukossa. *Panos-tuotos -ajattelu sosiaalityössä* puolestaan näyttäytyy sosiaalityöntekijöiden kirjoituksissa sekä todellisena että kuvitteellisena; todelliseksi sen tekee käsitys siitä, että kehittyäkseen laadullisesti sosiaalityö tarvitsee uusia toimintatapoja, kuvitteelliseksi taas mentaalinen uhka- ja varjokuva jostakin tuntemattomasta, josta sosiaalityöntekijöillä ei ole laman ja murroksen oloissa kokemuksia.

TAULUKKO 3.2.1 Sosiaalityö ja laatu

PAIKALLINEN KONTEKSTI:	NÄKÖKULMA:	TULKINTATAPA:
asiakastyytyväisyys	asiakkaan ja sosiaalityöntekijän välinen suhde kulttuurisena erontekona	"asiakas tulee korkeasti koulutetun asiantuntijan luokse hakemaan apua"
järjestelmien kehittäminen	asiakkaiden eriarvoisuus työssä jaksaminen ja uupuminen	"huono-osaiset asiakkaat joutuvat turvautumaan kontrolloivaan,leimaavaan hyvinvointijärjestelmään" "työntekijän viihtyvyyteen tulee kiinnittää huomiota"
palveluiden mielikuvat	marginaalien asiakasryhmien sosiaalityö	"päihdehuollon epäedullinen imago yhteiskunnallisena kaatopaikkana"
projektien legimiteetti	projektien saavutuksia kohtaan esitetty kritiikki projektitoiminnan muuttuminen vakituisiksi työkäytännöiksi	"lyhytkestoisilla projekteilla ei saavuteta tuloksia" "pitkäkestoisen toiminnan kautta voidaan saavuttaa tuloksia"
sosiaalityöntekijän ammattipätevyys	kvalifikaation puute sosiaalityön kehittämistyön esteenä työntekijöiden jatkokoulutuksen ja sosiaalitoimiston sosiaalityön yhteensovittamisvaikeudet	"epäpätevät ja lyhytaikaiset sijaissosiaalityöntekijät eivät ole hyväksi kehittämistyölle" "täydennyskoulutus ei tue sosiaalitoimiston sosiaalityön perustehtävän selkiyttämistä"
toimeentulotukityön muutos	asiakkaan ja sosiaalityöntekijän kohtaamattomuus sosiaalityössä toimeentulotuen merkityksen muuttuminen	"toimeentulotuen siirtäminen Kelalle tuo tullessaan vaaran, ettei apua tarvitsevat ajoissa ohjaudu sosiaalityön piiriin" "toimeentulotuen siirtäminen sosiaalitoimistoista Kelalle hävittää toimeentulotukeen yhdistetyn häpeänleiman ja tekee siitä osan yleistä sosiaaliturvaa"
panos-tuotos –ajattelu sosiaalityössä	mentaalinen uhka- ja varjokuva sosiaalityön uudet toimintatavat	"mahdollinen kuvitteellinen uhkakuva, joka ei välttämättä ole todellinen" "todellinen tavoiteltava asia, jonka eteen on tehtävä töitä"

Toinen keskustelu-ulottuvuus, "sosiaalityön professionaalisuusodotukset", on selkeä ja kapea-alainen kokonaisuus. Sosiaalityön professionaalisuudesta puhuminen perustuu sosiaalityöntekijöiden kirjoituksissa spesifiin ammattikeskusteluun, joka kohdentuu vain sosiaalityötä ammattina tarkasteleviin kysymyksiin. (Ks. taulukko 3.2.2.)

Sosiaalityöntekijöiden kirjoituksissa ammatillisuuskeskustelu jäsentyy kolmen kysymyksen kautta. *Sosiaalityötä koskeva asennekeskustelu* kuvaa, mitä sosiaalityöntekijät ylipäänsä ajattelevat sosiaalityöstä. Tässä keskustelussa yhteisymmärrys tarkoittaa sosiaalityön ammattikunnan yhdessä jakamia käsityksiä siitä, millainen on sosiaalityön paikka suomalaisessa yhteiskunnassa 1990-luvulla. Eskapismi edustaa sosiaalityöntekijän omaksumaa keinoa välttää ahdistusta työssään tukeutumalla entisiin hyviin aikoihin muistelutyön avulla. *Sosiaalityöntekijän työote* korostaa sosiaalityön moniäänistä asiantuntijuutta, sosiaalityön teoreettisen ja pragmaattisen tiedontuotannon välisiä jännitteitä sekä sosiaalityöntekijän asiantuntijavallan ja ammatillisen vastuun välisiä ristiriitoja. *Yhteiskunnan odotukset sosiaalityön muutosta kohtaan* puolestaan saavat merkityksensä 1990-luvun alkupuolella Suomessa virinneessä aikalaiskeskustelussa, jossa nousi esiin kysymys kuntien sosiaali- ja terveydenhuollon palveluketjujen erilaisten toimintojen yhteensovittamisesta – tai ainakin yhteensovittamisen mahdollisuuksista – alueellisen väestövastuumallin avulla.

TAULUKKO 3.2.2 Sosiaalityö ja professionaalisuus

PAIKALLINEN KONTEKSTI:	NÄKÖKULMA:	TULKINTATAPA:
sosiaalityötä koskevat asennekeskustelu	eskapismi sosiaalityöntekijöiden keinona välttää ahdistusta arjen kiireessä yhteisymmärrys sosiaalityöstä ja sen paikasta yhteiskunnassa	”sosiaalityöntekijän halu ja pyrkimys paeta kurjaa ja raskasta arkitodellisuutta muistelemalla menneitä hyviä aikoja” ”sosiaalityön ammattikunnan edustajien yhdessä jakamat käsitykset sosiaalityöstä”
sosiaalityöntekijän työote	asiantuntijavallan ja ammatillisen vastuun välinen problematiikka sosiaalityön asiantuntijuuden monet kasvot tiedontuotannon ristiriitaisuudet sosiaalityössä	”vallan ja vastuun välisen rajan määrittely sosiaalityössä” ”erilaisten asiantuntemusten tarpeet sosiaalityön arjessa” ”teorian ja käytännön väliset ristipaineet sosiaalityössä”
yhteiskunnan odotukset sosiaalityön muutosta kohtaan	sosiaali- ja terveydenhuollon toimintojen yhteensovittaminen	”väestövastuumalli edellyttää totutuista uomista poikkeavaa, joustavaa työtapaa, joka auttaa sosiaalityöntekijöitä luomaan uusia menetelmiä työhönsä”

Kolmas keskustelu-ulottuvuus on ”sosiaalityö ja arki”. Arki kattaa periaatteessa kaiken, mitä sosiaalityöntekijät kohtaavat työssään. Arjessa tapahtuu eri asioita, jotka koskevat sosiaalityötä niin laadun kehittämisen (vrt. ”sosiaalityö ja laatu”) kuin professionaalisuusodotustenkin (vrt. ”sosiaalityö ja professio”) kannalta. Arjessa syntyy myös sosiaalityöntekijöiden oma kokemusmaailma (vrt. ”sosiaalityöntekijän oma kokemusperäisyys”). Sosiaalityön arjen käytännöt ovat myös niitä paikkoja, joissa sosiaalityön arjen keskeiset toimijat – yleensä asiakkaat ja

sosiaalityöntekijät – näyttäytyvät ja kohtaavat toisensa molemminpuolisissa vuorovaikutustilanteissa. Taulukko 3.2.3 osoittaa, millaisia kysymyksiä ”arki” nostaa esiin sosiaalityöntekijöiden kirjoituksissa.

TAULUKKO 3.2.3 Sosiaalityö ja arki

PAIKALLINEN KONTEKSTI	NÄKÖKULMA:	TULKINTATAPA:
sosiaalityön arjen käytännöt	sosiaalityö-politiikka sosiaalityön arjen ymmärryksessä	“kunnan päätöksentekijöiden ja pakkovaltakoneiston mukainen käsitys sosiaalityön arjesta” vs. “sosiaalityöntekijän käsitys ammattietiikkaa noudattavasta sosiaalityöstä”
	toisistaan poikkeavat sosiaalityön ammatilliset orientaatiot	“ennalta ehkäisevä sosiaalityö” vs. “jälkiä korjaava sosiaalityö”
sosiaalityö asiakas- ja palvelutyönä	aktiivinen asiakkuus osana kaupunkisosiaalityön palveluiden kehittämistyötä	”asiakkaiden osallistuminen palveluiden suunnitteluun”
	asiakaslähtöinen orientaatio osana projekti-tyyppiseen toimintaan perustuvaa kaupunkisosiaalityötä	“sosiaalityön paikallisen tason kokeilun pyrkimys kehittää ja uudistaa työtapoja aikaisempaa paremmin asiakkaiden tarpeita vastaaviksi”
	kaupunkisosiaalityön mielekkyyden puute	”liian latistuneet työtavat”
	kaupunkisosiaalityön pirstaleisuus	”liian eriytynyt työnjako”
	kaupunkisosiaalityön rajaamattomuus	“laajemmat työkokonaisuudet”
	kaupunkisuunnittelu osana sosiaalityön alueellista kehittämistyötä	“paikallisten aluejaostojen ja alueellisen suunnittelujärjestelmän perustaminen”

Sosiaalityön arjen käytännöt sisältävät erilaisia, enemmän tai vähemmän toisistaan poikkeavia sosiaalityön lähestymistapoja. Toisilleen vastakkaisina lähestymistapoina esiintyvät sosiaalityöntekijöiden kirjoituksissa asiakkaan ongelmien ennalta ehkäisyyn ja niiden myötä syntyneiden jälkien korjaamiseen perustuvat työorientaatiot. Sosiaalityö-politiikka puolestaan ilmentää kunnan poliittisten päätöksentekijöiden ja asiakastyötä tekevien sosiaalityöntekijöiden näkemyseroja sosiaalityön ymmärryksessä. *Sosiaalityö asiakas- ja palvelutyönä* paikantuu osaksi koko kaupunkisosiaalityön monimuotoista ymmärrystä. Kaupunkisosiaalityössä korostuvat monenlaiset kysymykset, jotka haarautuvat pienemmiksi kysymyksiksi. Tällaisia kysymyksiä ovat asiakaslähtöinen orientaatio kunnan projektiluonteisessa sosiaalityössä, asiakkaiden osallisuus kunnan sosiaalityön palveluiden kehittämistyöhön, sosiaalityön työnkuvan selkiintymättömyyteen

puuttuminen sekä sosiaalityön liittymäkohdat kunnan alueelliseen suunnittelukulttuuriin.

Neljäs keskustelu-ulottuvuus, ”sosiaalityöntekijän oma kokemusperäisyys”, on paikallinen konteksti, jossa on läsnä kirjoittajan subjektiivisuus. Kutsun tätä keskustelu-ulottuvuutta kirjoittajien “itse-identiteettien” rakentumista omalla tavallaan kuvaavaksi ulottuvuudeksi, jolla he jäsentävät haluamallaan tavalla paitsi erilaisia, omiin työrooleihinsa liittyviä ammatti-identiteettejä, myös omiin sosiaalityöntekijän työuriinsa liittyviä muistoja resursseina. Kokemusperäisyys avaa näkökulman tarkastella, miten sosiaalityöntekijät sijoittavat itsensä osaksi suomalaista sosiaalityötä 1990-luvulla. (Ks. taulukko 3.2.4.)

TAULUKKO 3.2.4 Sosiaalityöntekijän oma kokemusperäisyys

PAIKALLINEN KONTEKSTI:	NÄKÖKULMA:	TULKINTATAPA:
Sosiaalityö alistuksen ja toiseuden kokemuksena	poliittisesti kontrolloitu sosiaalityö kunnassa	”alistettuna sosiaalityöntekijänä tunsin toimivani enemmänkin kunnan päättäjien ja pakkovaltakoneiston kuin asiakkaan palvelijana ja auttajana”
Sosiaalityö arjen käytännön työkokemuksena	sosiaalityöntekijän oma tila sosiaalityön paikallisessa organisaatiossa	”minun pyöreä pöytäni on hiljaisessa, levollisessa huoneessa ja keskustelukumppaninani on kynä ja paperia”
Sosiaalityö tunteenomaisena kokemuksena	sosiaalityöntekijän arkisessa työssä jaksamiseen liittyvät ongelmat ja työuupumuksen kohtaaminen	”20 vuotta sosiaalityöntekijänä on tuntunut olevan: (1) *jatkuvaa väsymystä,* (2) *riittämättömyyden ja epäonnistumisen tunnetta,* (3) *aamusta iltaan toisten ahdistusten kohtaamista,* (4) *taistelua rahan ja lähimmäisten todellisten tarpeiden välisen ristiriidan keskellä* sekä (5) *työtä kiireen, resurssivajeen ja pykälien suossa*”

Sosiaalityön tulkinnoissaan sosiaalityöntekijät ilmaisevat omia kokemuksiaan ja tuntemuksiaan kolmen kysymyksen kautta. *Sosiaalityö alistuksen ja toiseuden kokemuksena* liittyy keskusteluun sosiaalityö-politiikasta. Kyse on sosiaalityöntekijän kokemuksesta, joka kertoo kunnan poliittisten päätöksentekijöiden tavasta kontrolloida sosiaalityötä ja sivuuttaa asiakastyön parissa toimivien sosiaalityöntekijöiden näkemykset. *Sosiaalityön arjen käytännön työkokemuksena* kuvaa sosiaalityöntekijän tapaa paikantaa itsensä johonkin tiettyyn työympäristöön ja siten tehdä oma olemassaolonsa ymmärrettäväksi. Sosiaalivirasto-tyyppisessä toimintaympäristössä sosiaalityöntekijä paikantaa itsensä aina viime kädessä

omaan työhuoneeseensa. *Sosiaalityö tunteenomaisena kokemuksena* puolestaan on jokaisen sosiaalityöntekijän henkilökohtainen, enemmän tai vähemmän moniaineksinen ja pirstoutunut ajatusmaailma, jonka sisällä kohtaavat ja purkautuvat erilaiset tunteet. Tyypillisimpiä tunteenpurkauksia, joita kirjoittajat ilmaisevat kertoessaan omista kokemuksistaan sosiaalityöstä 1990-luvun Suomessa, ovat erityisesti ahdistus, epäonnistuminen, kiire, riittämättömyys ja väsymys.

3.3 Yhteiskunnallinen muutos sosiaalityöntekijöiden tulkintojen näkökulmasta

Seuraavaksi tarkastelen yhteiskunnallista muutosta Suomessa 1990-luvulla sosiaalityöntekijöiden tulkintoina. Kategorisointeja, joilla sosiaalityöntekijät kuvaavat sosiaalityön ammatin epävarmaa paikkaa muuttuvassa yhteiskunnassa, analysoin aineistonäytteiden avulla. Esitän kaikki tässä luvussa esiintyvät aineistonäytteet juoksevin numeroin (esim. [1]… [2]… [3]). Tarkemmat taustatiedot aineistonäytteistä ovat liitteessä *Lähteet*.

3.3.1 Tulosvastuullisuus

Aineistonäytteessä [4] sosiaalityöntekijä kertoo omasta painajaisunestaan, jonka näen kriittisenä mielenilmauksena sosiaalityön tulosvastuullisuutta kohtaan. Tässä painajaisunessa sosiaalityöntekijä näkee erilaisia asioita, joita hän on kyllä osannut pelätä omalla urallaan mutta joita hän ei voi kuitenkaan uskoa todeksi. Painajaisuni paikantuu suomalaisen sosiaalityön professionaalisuuskeskusteluun ja sen yhteydessä esiin nouseviin vaatimuksiin sosiaalityön tulosvastuullisuudesta, jota on 1990-luvulla tarkasteltu osana kunnan sosiaalihuollon palvelujärjestelmän arviointia (Aaltonen 1992; Vuorela 1992). Tulosvastuullisuus saa kirjoituksessa merkityksensä postmodernilla, ironisella tavalla (Potter 1996, 88), joka yhdistää tulosvastuullisuuteen samanaikaisesti kahdenlaisia tulkinnallisia tasoja (Leiwo & Pietikäinen 1996, 100–102; Summa 1996, 54–55): yhtäältä huumoria, toisaalta vakavamielisyyttä. Huumori näyttäytyy esimerkiksi kategorisoinnin ”sosiaali- ja hygieniahallituksen uusittu ohjeisto” muodossa. Vakavamielisyyttä puolestaan kuvaavat sekä perheen tilanteen paheneminen että sosiaalityöntekijän henkilökohtainen epäonnistuminen perheen auttamiseksi. Vaikka näitä kumpaakin tasoa voi lukea tässä kirjoituksessa monin eri tavoin, ne kertovat sosiaalityöntekijän kriittisestä asenteesta sosiaalityön professionaalisuuskeskustelussa päätään esiin nostavaa ”panos-tuotos” -ajattelua kohtaan.

> *Uneni uhrina oli miespuolinen malliasiakas: aina kun kokeilen häneen eri tekniikoiden ja muutosstrategioiden vaikutusta, hän käyttäytyy säännöllisesti odotusteni mukaisesti. (…)*
>
> *Uusien ohjeiden mukaanhan tulosta oli ehdottomasti synnyttävä jo viimeistään kolmannella käyntikerralla. (…)*
>
> *Mutta perheen tilanne paheni (…) Myös minä masennuin. Ryhtini huononi ja silmien loiste himmeni. Tapahtui myös se, jota eniten pelkäsin: jouduin tunnustamaan epäonnistumi-*

seni ja turvautumaan sosiaali- ja hygieniahallitukselta saamiimme uusiin ohjeisiin koskien pitkäaikaisasiakkaita. (…)

Avasin työtovereiltani salaa kultareunuksisen kansion. Hengitykseni salpautui ja kylmä hiki nousi otsalleni. Rakenteellisen sosiaalityön ohjeistossa sanottiin: "Mikäli asiakkaan nykyinen rakenne ei vastaa häneen kohdistettujen panosten määrää, voidaan käyttää avuksi seuraavanlaisia vaihtoehtoisia asiakkaan rakenteeseen vaikuttavia ja samalla yhteiskunnan kannalta tuottavia keinoja: asiakas voidaan ensinnäkin jauhaa vaikkapa minkinruoaksi, jolloin turkisteollisuutemme saa parempaa raaka-ainetta. Asiakas voi toimia myös koemaistajana elintarviketeollisuudessa. Kyvyikkäimmät voivat toimia koeuimareina teollisuuspaikkakuntien järvissä ja äänettöminä jäseninä valtion yhtiöiden hallintoneuvostoissa."

Mukana seurasi myös sosiaali- ja hygieniahallituksen uusittu yleisohjeisto, joka alkoi sen toimintaideologiaan hyvin sopivalla Herbert Marcusen yhteiskuntafilosofialla (...) Hallitus suositteli yleislausumaa jokaisen työntekijän työhuoneeseen huoneentauluksi ja julkilausui päätteeksi, että jatkossa esitettävän tehokkaan elämänjärjestyksen saavuttamiseksi tarvitaan kaikkien virkailijoiden yhtäaikaiset ja samansuuntaiset tulossykäykset. [4]

Aineistonäytteessä [8] tulosvastuullisuuskysymystä pohditaan terveydenhuollon sosiaalityön tulevaisuudennäkymien viitekehyksestä (Lahtinen 1993; T. Mäkelä 1994). Keskustelussa sosiaalitoimi ja terveydenhuolto määrittyvät sellaisiksi sosiaalityön paikallisiksi konteksteiksi, jotka asettuvat sosiaalityön arjen käytännöissä tavalla tai toisella toistensa ristiriitaisiksi vastakohdiksi (Heikkilä & Lehto 1992; Hänninen ym. 1995; Kokko 1997, 49–71; Uusitalo 2000, 15–27). Kirjoituksessa kysymys tulosjohtamisen tulosta sosiaalityön arkeen kategorisoituu terveydenhuollon sosiaalityöntekijöiden yleiseksi pelon aiheeksi. Tällaisen pelon – joka voisi mielestäni olla yhtä hyvin ominaista sosiaalitoimen piirissä toimiville sosiaalityöntekijöille – taustalla on kysymys, siitä mitä terveydenhuollon sosiaalityölle tapahtuu tulosjohtamiseen pyrkivässä yhteiskunnassa. Kysymykseen liittyy käsitys siitä, että toteutuessaan tulosjohtamisen ideologiaa korostava sosiaalityön ajattelutapa voi ratkaisevalla tavalla muuttaa periaatteessa kaikkien terveydenhuollon parissa työskentelevien sosiaalityöntekijöiden työnkuvaa ja siten myös vaikuttaa sosiaalityön ammatilliseen ymmärrykseen terveydenhuollon kontekstissa.

Yksi pelon aihe on tulosjohtaminen. Viekö sen käyttö sosiaalityöntekijöiden virkojen muuttamiseen toisten ammattialojen hyväksi? Tänä päivänä yhdistetään sosiaali- ja terveyslautakuntia ja aletaan tutkia, miten perusterveydenhuollossa sosiaalityön palvelut voitaisiin tuottaa kunnallisesta sosiaalitoimesta (mm. Helsingin kaupungilla). Terveydenhuollon sosiaalityöntekijöiden reaktiot ovat olleet: "Sittenhän saadaan lyhyempi työaika ja parempi palkka." Kukapa tätä vastustaisi. Asia ei kuitenkaan ole näin yksinkertainen. Mitä "isännän" vaihtuminen merkitsee terveydenhuollon sosiaalityölle? Tuleeko sosiaalityöntekijöistä vierailevia tähtiä terveydenhuoltoon (vrt. sairaalateologit), jolloin heillä ei todellakaan ole vaikutusvaltaa siellä tehtävään sosiaalityöhön? Annetaanko sosiaalityön palveluja ylipäätään enää terveydenhuoltoon? Terveydenhuollon puolelta on kuulunut myös avuttomia väitteitä, ettei sosiaalitoimen sosiaalityöntekijä osaa tehdä sosiaalityötä terveydenhuollossa. Ei kenties heti osaa, mutta opittavissa nämä asiat kuitenkin ovat. Jopa sairaalakieleen pääsee jotenkuten sisälle, vaikka ei omaisikaan lääketieteellistä peruskoulutusta. Tiedän tämän kokemuksesta. [8]

Aineistonäytteessä [64] sosiaalityöntekijä esittää tulkinnan tulosvastuullisuudesta, josta on käyty viime aikoina keskustelua asiakaslähtöisten palveluprosessien yhteydessä (Holma 1999). Tapa, jolla sosiaalityöntekijä lähestyy kirjoituksessaan tulosvastuullisuuskysymystä, on kaikkea muuta kuin perinteinen. Kirjoitus on kokonaisuudessaan pakina-tyyppinen tarina, jota on sävytetty ironisella huumorilla, johon liittyviä merkityksiä voi tulkita eri tavoin (Leiwo & Pie-

tikäinen 1996, 100–102; Potter 1996, 112; Summa 1996, 54–55). Ironian taustalla voi nähdä kritiikin tulosvastuullisuutta kohtaan. Tarinassa jalkautetut sosiaalityöntekijät (Mäntysaari 1995, 305-306) ovat kuin *Miami Vice* -tyyppisessä toimintaympäristössä (Lash 1990) toimivia sosiaalityön ammattilaisia, jotka paitsi kykenevät liikkumaan nopeasti paikasta toiseen, ovat samalla myös tietoisia koko alan viimeisimmistä muotivirtauksista. Tällaisia muotivirtauksia edustavat kirjoituksessa modernin teknologian kategoriaan kuuluvat laitteet, joita kuvaavat kannettava tietokone ja skootterin laatumittari.

> *Radiopuhelimesta oli tullut suoritepyyntö alueen keskustulosyksikön tuotteistamisvastaavalta. Tiilikainen ja Lepistö vastasivat kutsuun. Jalkautunut tulosyksikkö 8 hoitaisi homman. (…)*
>
> *Alkutunnelin pimeydessä heidän matkaansa ohjasi vain skootterin laatumittarin valo. (…)*
>
> *Skootteri murisi mukavasti. Tiilikaisen selän takana Lepistö kaivoi esiin kannettavan mikronsa syöttäen sinne suoritekoodit. Tämän vuoden tulostavoitesuunnitelman yksi tärkeimmistä kohdista oli kiireellisten ennaltaehkäisevien kotikäyntien (…) lisääminen. Muutoin olisi edessä hallinto-organisatorinen siirto osaksi Hakomäen tulosyksikköä. Tämä tietäisi vastenmielisiä saneeraustoimia henkilöstön osalta. (…)*
>
> *Rutiinikeikka, mutta kaikkeen tuli varautua. Lepistö kaivoi laukustaan valmiiksi esitteen "Verkostoyhteistyö Sinuakin Varten". Tiilikainen tsekkasi kohteen postilaatikon: Tyhjä. Kohde oli todennäköisesti kotona, Lepistö lähetti sähköpostilla kaiken varalta lähiyhteystyöverkon aktivointikutsun. Perheneuvola kuittasi ja lupasi seurata suoraa raportointia.*
>
> *Kohde sijaitsi talon kolmannessa kerroksessa. Tiilikainen painoi ovikelloa Lepistön ollessa passissa takana. Kukaan ei tullut avaamaan. Tyypillinen asia-kaslähtöinen imagovääristymä sosiaalityön todellisesta sisällöstä. Olisiko tulossa nollasuorite?(…) Keikka tuottaisi kenties neuvonta- ja ohjaussuoritteenkin. (...).*
>
> *Tapaus oli päivänselvä S03: Sukulaisverkoston liian vähäinen tuki oli aiheuttanut kohteessa ei toivottua käyttäytymistä. Villen hulvaton kielenkäyttö päiväkodissa ilmaisi kokonaisvaltaisen sosiaalisen tuen tarvetta. (…)*
>
> *Lyhyen debriefingin jälkeen kohde osoitti jo yhteistyöhalukkuutta. Lepistö löi vielä naisen käteen esitteen ratkaisukeskeisestä verkostoyhteistyöstä "Sinäkin olet toimivana osana mukana". Jalkautettu yksikkö 8 poistui kohteesta. Viimeinkin sai poistaa kasvoilta empaattisen ilmeen, Lepistö oli kompastua käytävässä ovenkappaleisiin.*
>
> *(…) Oli aika mennä alueen lähitoimipisteeseen kahville. Hallinto-organisatorinen koalitio oli jälleen saatu neljä suoritetta kauemmaksi. Tilastot kertoisivat ensi vuonna ihmeitä Hakomäen tulosvastuuyksikön tavoitehakuisuudesta ja tuotteistamisesta.* [64]

Edellä esitetyt aineistonäytteet todentavat, kuinka tulosvastuullisuudesta tuli 1990-luvulla Suomessa keskeinen osa sosiaalityön tehokkuus-ajattelua. Aineistonäytteet osoittavat myös, että sosiaalityöntekijät suhtautuivat tulosvastuullisuuteen kahdella tavalla: vakavamielisesti ja ironisesti. Aineistonäytteessä [8] kirjoittaja näkee tulosvastuullisuuden sosiaalityössä yleisenä pelon aiheena. Sen sijaan aineistonäytteissä [4] ja [64] kirjoittajat jäsentävät sosiaalityön muutoksen kannalta sinänsä vakavaa asiaa tulosvastuullisuudesta huumorin avulla tuottaen kriittisen diskurssion tulosvastuullisuuden oikeutuksesta sosiaalityössä.

3.3.2 Koulun sosiaalityön epävarmuus

Aineistonäytteessä [25] kirjoittaja ottaa kantaa koulun sosiaalityöntekijöiden työn epävarmuuteen, jonka taustalla oli 1990-luvun alkupuolella vallinnut lama ja sen mukanaan tuomat peruspalvelujen leikkaukset (Heikkilä & Uusitalo 1997; Myllymäki & Uoti 1995). Taustalla on myös käsitys siitä, että lama-Suo-

messa koulu muuttui sosiaalityön ammattikunnan näkökulmasta haasteelliseksi toimintaympäristöksi, jossa koulun sosiaalityöntekijöiden oli entistä vaikeampi selvittää oppilaiden monimutkaisia ongelmavyyhtejä. Oppilaiden ongelmien taustalla olivat usein myös vanhempien ongelmat, jotka vaikuttivat oppilaiden käyttäytymiseen. Kirjoitusta voi luonnehtia lama-ajan kriittiseksi mielipidekirjoitukseksi, jossa kirjoittaja arvostelee koulun sosiaalityöntekijöiden työnantajaa kyvyttömyydestä nähdä koulukuraattoreiden työhön liittyviä tavoitteita. Mielipidekirjoitus paikantuu osaksi keskustelua siitä, millaista on koulukuraattoreiden arkinen työ koulun sosiaalityössä (Wallin 1999). Kirjoituksessa koulun sosiaalityö asemoituu 'toisen luokan sosiaalityöksi' muuhun sosiaalityöhön nähden. Koulun sosiaalityön tulosodotusten taustalla varjostaa huoli siitä, miten epäpätevät koulukuraattorit kykenevät ylipäänsä suoriutumaan työstään.

> *Alan todellisuus vaikuttaa tällä hetkellä epävarmalta. Juuri nyt koulun sosiaalityötä vaaditaan työntekijöiltä, joilla ei tehtävän suorittamiseen ole sopivaa tai riittävää koulutusta. Vaatijana on lisäksi työnantaja, jolta useimmiten puuttuu riittävät eväät tavoitteiden oikeaan asetteluun. Voin kuvitella, että huonoimmillaan tästä on seurauksena melkein mitä tahansa.*
>
> *Sopii kysyä, missä ovat pätevät sosiaalityöntekijät, kun heitä ei ole hakeutumaan koulun sosiaalityön pariin. Onko sosiaalityö muussa sosiaalityössä haastavampaa? Tuskin niinikään yksinomaan. Sosiaalityö on sosiaalityötä kaikkialla. Eroja voi olla kylläkin toimintaolosuhteissa, tukijärjestelmissä jne.* [25]

Edellä esitetty todentaa, kuinka yhteiskunnallinen rakennemuutos 1990-luvun Suomessa jätti näkyvät jälkensä koulukuraattoreiden työn arkeen. Koulun sosiaalityön arjen epävarmuutta lisäsi entisestään käsitys, jonka mukaan koulun sosiaalityön arvostus on yleisesti ottaen heikkoa sosiaalityön ammattikunnan edustajien keskuudessa muun muassa koulukuraattoreiden huonon palkan takia.

3.3.3 Alueellinen väestövastuu

Aineistonäytteessä [26] keskustelu sosiaalityön muutoksesta rakentuu osaksi laajempaa keskustelua siitä, miten sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujärjestelmiä ja niihin kuuluvia toimintoja tulisi sovittaa yhteen (Rintala, Elovainio & Heikkilä 1997; vrt. myös Hämäläinen 1993; Metteri 1996). Kirjoituksessa tämä keskustelu täsmentyy kysymykseksi alueellisesta väestövastuumallista kuntien sosiaali- ja terveydenhuollon keskinäistä ammatillista yhteistoimintaa ohjaavana toimintaperiaatteena. Jäsentäessään kirjoituksessaan kysymystä alueellisesta väestövastuumallista kirjoittaja suhtautuu sosiaalityöntekijöiden ammatillisen orientaation näkökulmasta kriittisesti ja epäilevästi koko ajatukseen siitä, että sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujärjestelmien eri toimijat voisivat aloittaa ikään kuin puhtaalta pöydältä moniammatillisen yhteistyön. Kirjoittaja nimeää tällaisen yhteistyön metaforisesti "kadonneen yhteisyyden" tavoitteluksi, johon liittyy entisten aikojen muistoja kyläyhteisön omaksumasta väestövastuusta.

> *Nähdäkseni väestövastuumalli on muunnelma teemasta "Kadonnutta yhteisyyttä etsimässä". Tuo vanha kaipuu on kaiken tämän takana. Kuka kuvittelee, että sellaista on joskus ollut kyläyhteisössä, jossa pidettiin joka ikisestä huolta, mutta samalla syynättiin tarkasti myös kaikki synnit. Kuka taas tähyää lähitulevaan väestövastuun ihme mielessään: sosiaali- ja ter-*

veydenhuolto ovat yhdessä rakentamassa väestön hyvinvointia, tervettä ja toimivaa huomista, mutta huomispäivä osoittautuukin toisenlaiseksi kuin on luultu. Ken elää sen näkee?

Jos pallo on hukassa, sen voi etsiä tai hakea tilalle toisen. Kuitenkin tuohon palloon on sosiaalityöntekijän itsensä annettava se potku. Muuten joku muu potkaisee, ja voi siinä potkaista vielä päähänkin. Sillä sosiaalityön veri punnitaan siinä ja ainoastaan siinä, miten se on itsenäisesti ja yhteistyössä saanut aikaan, on sitten kyse väestövastuusta tai muusta tekemisestä. [26]

Edellä esitetty todentaa, kuinka vaikeaa sosiaali- ja terveydenhuollon huollon palveluketjujen yhteensovittaminen voi olla. Teoreettisena viitekehyksenä alueellinen väestövastuumalli, johon tulisi kuulua sekä sosiaali- että terveydenhuollon palveluketjut ja niissä toimivat eri alojen ammattilaiset, on usein etäinen suhteessa sosiaalityön arjen käytäntöihin.

3.3.4 Asiakasmaksut

Aineistonäytteessä [35] sosiaalityöntekijä ottaa puheeksi kysymyksen terveydenhuollon asiakasmaksuista, joihin myös tutkijat ovat ottaneet kantaa viime vuosina (Kolimaa & Järvinen 2001; Lindén 1999). Asiakasmaksut ovat merkittävällä tavalla muuttaneet käsitystä universaaleista, kaikkien kansalaisten käytettävissä olevista palveluista. Asiakasmaksujen käyttöönotto sosiaalityössä liittyy keskusteluun markkinaperusteisista sosiaalipalveluista (Aldridge 1996), joiden maksajana on usein juuri palveluiden käyttäjä. Kirjoituksessa asiakasmaksut näyttäytyvät laman ja murroksen oloissa vaikeana ongelmana niin sosiaalityön huono-osaisille, maksukyvyttömille tai varattomille asiakkaille kuin myös heidän asioitaan hoitaville sosiaalityöntekijöille. Sairaalaympäristössä toimiville sosiaalityöntekijöille yhteiskunnallinen muutos merkitsee sitä, että joutuessaan työssään yhdistämään potilasasiamiehen ja sosiaalityöntekijän ammatti-identiteetit nämä työntekijät tekevät entistä enemmän työtä selvittääkseen asiakkaidensa, enemmän tai vähemmän monisyisiä ongelmia. Kahden eri identiteetin välimaastossa toimiminen on periaatteessa missä tahansa toimintaympäristössä työskenteleville sosiaalityöntekijöille jatkuvaa tasapainoilua vaihtuvissa tilanteissa, joissa sosiaalityöntekijöiden on tehtävä koko ajan valintoja siitä, millaisessa ammatillisessa roolissa he kulloinkin ovat ja mihin ammatti-identiteettiin he itse asiassa haluavat samastua (Kaunismaa 1997, 220–230).

Vaikea yhteiskunnallinen ja taloudellinen tilanne on jo pitkään näkynyt sosiaalityöntekijöiden työn lisääntymisenä ja kulunut vuosi on tuonut, kiitos lainsäädännön, monille sosiaalityöntekijöille myös esim. potilasasiamiehen tehtävät, ilmeisesti usein jopa korvauksetta.

Terveyskeskuksissa ja sairaaloissa tehtävät pitkäaikaishoitopäätösten selvitykset ovat myös vaikeutuneet potilaiden ollessa entistä useammin erittäin moniongelmaisia ja erityisesti psykiatriassa myös vähävaraisia, jopa köyhiä. He ovat usein pitkään masentuneita ja sekavia ja jo psykiatriseen sairaalaan joutuminen on tietynlainen shokki. Jokainen voinee kuvitella, miltä heistä tuntuu, kun jo hoidon alkuvaiheessa tivataan tositteita tuloista ja menoista. [35]

Edellä esitetty todentaa, kuinka asiakkaiden omavastuuta korostava ajattelu on 1990-luvun Suomessa korostunut myös sosiaalityön palveluissa. Taustalla on mitä ilmeisimmin ollut tulosvastuullisuus-ajattelu, johon liittyy 'markkinakapitalismin' hengessä käsitys maksukykyisistä asiakkaista tai ainakin asiakkaiden

kyvystä osallistua ainakin osittain heille tarjottujen palveluiden kustannuksiin. Nähdäkseni tällainen ajattelu- ja toimintamalli soveltuu usein varsin huonosti juuri sosiaalityöhön, jonka asiakkaista monet ovat pienituloisia, jopa maksukyvyttömiä.

3.3.5 Työehtojen heikentäminen

Aineistonäytteessä [43] kirjoittaja käsittelee sosiaalityöntekijöiden työehtojen heikentämistä kuntatasolla. Kriittisessä puheenvuorossaan kirjoittaja pureutuu kysymykseen työntekijöiden aseman muutoksesta kunnallisessa palvelujärjestelmässä. Tässä puheenvuorossa sosiaalityöntekijöiden työehtojen heikentämistä koskevaan kysymyksenasetteluun sisältyy ajatus työn epävarmuudesta, joka saa aikaan stressiä ja vaikuttaa työmotivaatioon (Hellgren, Sverke & Isaksson 1998; Mauno 1999). Epävarmuus sosiaalityöntekijöiden työn jatkuvuudesta kytkeytyy suoraan keskusteluun siitä, että yhä useampi kokopäivätyösuhde on muuttunut määräaikaiseksi tai osa-aikaiseksi työsuhteeksi (Julkunen & Nätti 1995 ja 1998, 337–347). Vaikka tässä puheenvuorossa tarkoin nimetty maantieteellinen toimintaympäristö antaa sosiaalityöntekijöiden työehtojen muutoksen ymmärrykselle selkeät ja helposti tunnistettavat kasvot, se ei kuitenkaan sulje pois sitä mahdollisuutta, että samoin on voinut käydä työsuhteensa jatkuvuudesta kamppaileville sosiaalityöntekijöille myös muualla Suomessa.

> *Näyttää siltä, että sosiaalityöntekijöiden työehtoja kurjistetaan ennennäkemättömällä tavalla. Kasvatus- ja perheneuvoloiden kuntayhtymien purkautuminen on aiheuttanut ennenkin monenlaista ongelmaa, kun työsuhteiden jatkuvuutta on pyritty turvaamaan.*
>
> *Etelä-Pohjanmaan Järviseudulla on kasvatusneuvolakuntayhtymän purkautumisen yhteydessä syntynyt suunnitelma, jonka mukaan alueen kolmen kunnan (Lappajärvi, Vimpeli, Evijärvi) perheneuvolaa hoitamaan palkattaisiin Lappajärven terveyskeskuksen psykologi.*
>
> *Lakkautettavasta perheneuvolan Vimpelin toimistosta vapautuu psykologin, sosiaalityöntekijän ja puheterapeutin muodostama työryhmä. Sosiaalityöntekijä otettaisiin kahden vuoden määräajaksi 60 % palkkauksella, samoin puheterapeutti. Vain psykologi otettaisiin täysiaikaiseksi.*
>
> *Edelleen: nykyiset työntekijät ovat virkojen täyttäjille vain hakijoita muiden joukossa, työn jatkuvuutta ei turvata. Lisäksi suunnitellaan, että sosiaa-lityöntekijä ei olisi kunnan virassa, vaan toimessa.* [43]

Edellä esitetty todentaa, kuinka sosiaalityöntekijöiden epävarmuus oman työsuhteensa jatkuvuudesta rakentui osaksi koko suomalaisen työyhteiskunnan rakennemuutosta. Tässä muutoksessa yksikään lähinnä määräaikaisessa työsuhteessa oleva sosiaalityöntekijä ei voinut olla täysin varma työpaikkansa tulevaisuudesta. Myös vakituisessa työsuhteessa olevat sosiaalityöntekijät joutuivat olemaan varuillaan, sillä heidän työpaikkansa tulevaisuuden teki epävarmaksi mahdolliset päätökset lakkautettavista sosiaalitoimen palveluyksiköistä tai uudelleen haettaviksi laitettavista sosiaalityöntekijöiden viroista.

3.3.6 Sosiaalipalveluiden yksityistäminen

Aineistonäyteessä [60] kirjoittaja pohtii kysymystä sosiaalipalveluiden yksityistämisestä (Comparative Experiences with Privatization 1995; Privatization for

Public Sector Activities 1999; Lane 1997), joka oli vielä 1990-luvun Suomessa melko uusi keskustelunaihe sosiaalityössä. Itse asiassa kaikenlainen keskustelu julkisten palveluiden yksityistämisestä oli vielä alkutekijöissään, sillä vain muutamissa kirjoituksissa esitettiin suoria ehdotuksia julkisten palveluiden yksityistämiseksi (A. Hautamäki 1993; E. Lehto 1997). Kirjoittajan esittämässä tulkinnassa sosiaalipalveluiden yksityistämispyrkimykset saavat osakseen niin myönteisiä kuin myös kielteisiä merkityksiä. Myönteiseksi yksityistäminen määrittyy konsultoinnin, koulutuksen, neuvonnan ja ohjauksen konteksteissa. Tämä johtuu varmasti siitä, että edellä mainituissa konteksteissa sosiaalipalveluiden yksityistäminen on mahdollista toteuttaa puuttumatta vaikeisiin juridis-oikeudellisiin kysymyksiin. Sen sijaan puhuttaessa sosiaalitoimen menojen leikkauksesta (Heikkilä & Uusitalo 1997) tai muiden kuin perinteisten viranomaisten mahdollisuudesta kajota kansalaisten tietosuojaan (Sorvari 2001) yksityistäminen kategorisoituu kielteiseksi ilmiöksi, joka tuo toteutuessaan mukanaan epävarmuuden aineksia sosiaalityöhön.

> *Sosiaalialan tehtävien siirto julkisyhteisöiltä yksityisille yrityksille tai yhteisöille riippuu muustakin kuin kustannuslaskelmista. Pääongelmana ovat ne tehtävät, joita hoitaessaan viranhaltija joutuu menemään kansalaisten tietosuojan piiriin kuuluvalle alueelle – usein vielä lupaa kysymättä. (…)*
>
> *Rahapulaa potevassa yhteiskunnassa on luonnollista, että yksityistäminen halutaan nähdä sosiaalikulujen vähentämiskeinona. Sikäli kuin on kyse neuvonnasta, ohjauksesta ja ehkä myös konsultointi- ja koulutuspalveluista, yksityisillä palveluntuottajilla riittää kysyntää. Toinen kysymys on, onko vapautuvilla sosiaalimarkkinoilla tilaa kovin monelle uudelle yrittäjälle tai yhteisölle – maassa kun toimii jo kokolailla kattava ja alansa hallitseva järjestelmäverkosto.* [60]

Aineistonäyte [60] todentaa, kuinka haasteellista on alkaa yksityistää sosiaalityön palveluita Suomessa. Ensimmäinen suuri haaste on kansalaisten tietosuojan problematiikka eli kysymys siitä, voiko yksityisten sosiaalipalveluiden tarjoajalla olla pääsy asiakastietosuojan piiriin kuuluvalle alueelle ja jos voi, niin miten se tulisi järjestää. Toinen suuri haaste on puolestaan kysymys siitä, onko yksityinen sosiaalipalvelu todellinen vaihtoehto julkiselle sosiaalipalvelulle ja jos on, niin miten se kykenee erottautumaan edukseen jatkuvassa kilpailutilanteessa.

3.3.7 Toimeentulotuen muutos

Aineistonäytteessä [70] kirjoittaja tarkastelee laajasti sosiaalityöntekijän muuttuvaa työroolia sosiaalitoimiston toimeentulotukityössä aikana, jolloin lama oli ”virallisesti” päättynyt Suomessa. Tässä näytteessä lamakeskustelu on vaihtunut murroskeskusteluun. Näyte avaa näkökulman toimeentulotuen muutokseen. Muutos paikantuu sosiaalipoliittiseen keskusteluun, jossa on pohdittu mahdollisuutta siirtää toimeentulotuki osittain tai kokonaan kuntien sosiaalitoimistoista Kelaan (Toimeentulotukikokeilu 1995-1996; vrt. Arajärvi 1997 ja 1998). Kirjoittajan suhde tähän muutokseen tai sen mahdollisuuteen perustuu käsitykseen siitä, että toimeentulotuen merkitys on viime vuosikymmenten aikana

muuttunut ihmisten silmissä. Muutos näkyy kirjoittajan mielestä erityisesti ihmisten asenteissa toimeentulotukea kohtaan.

> *Myös yleisissä asenteissa on 1970-luvulta lähtien tapahtunut monenlaisia muutoksia, jotka ovat heijastuneet sosiaalityöntekijän työrooliin. Sosiaaliapuun turvautuminen mielletään nykyisin – toisin kuin vielä 1980-luvulle tultaessa ja sitä ennen – osaksi yleistä sosiaaliturvaa. Muun kuin harkinnanvaraisen toimeentulotuen maksamisen siirtäminen Kelalle on vielä omiaan vahvistamaan tätä suuntausta.*
>
> *Toimeentulotuen hakemisessa ja myöntämisessä on etäännytty vanhasta sosiaalihuollollisesta köyhäinhoitoajattelusta kohti sosiaalipalveluiden taustalla olevaa sosiaaliturva-ajattelua. Toimeentulotuesta on paljolti hävinnyt se häpeäleima, joka aiemmin varjosti sosiaaliavun hakijaa.* [70]

Edellä esitetty todentaa, kuinka ihmisten käsitys toimeentulotuesta on 1970-luvulta 1990-luvulle tultaessa muuttunut suomalaisessa yhteiskunnassa. Lopullista syytä siihen, miksi näin on käynyt, on mahdotonta nimetä. Ehkä juuri 1990-luvun Suomessa kansalaiset ovat jättäneet toimeentulotuelle ominaisen, sosiaaliavun hakijoita leimaavan huoltoapu- ja köyhäinhoito-ajattelun taka-alalle ja omaksuneet yleisen sosiaaliturvan diskurssin osaksi omaa toimeentulotuen ymmärrystään. Sopii myös kysyä, voiko muuttunut käsitys toimeentulotuesta olla osaksi laman seurausta.

3.3.8 Sosiaalityön projektit

Aineistonäytteessä [76] kirjoittaja tarkastelee paikallista nuorisotyön projektitoimintaa osana sosiaalityön ammatillisen muutoksen ymmärrystä. Näyte avaa keskustelun siitä, että projektityyppinen sosiaalityö on toimintaa, joka poikkeaa perinteisestä, säännönmukaisesta, virastokeskeisestä sosiaalityöstä (Ruuskanen, Kokkila, Paappanen & Rosblom 1998). Keskustelussa nousee esiin projektityyppisen sosiaalityön kaksijakoisuus: mahdollisuudet ja epävarmuustekijät. Sosiaalityön projektien mahdollisuudet kytkeytyvät ajatukseen siitä, että erityyppiset projektit voivat tarjota työhönsä turhautuneille ja väsyneille sosiaalityöntekijöille uudenlaista sisältöä omaan työhönsä. Toisaalta sosiaalityön projektit voivat myös määrittyä epävarmoiksi toimintatavoiksi tilanteissa, joissa kenelläkään ei ole tietoa siitä, mitä projektin mukana tulleille uusille toiminnoille itse asiassa tapahtuu koko projektin päättymisen jälkeen.

> *Erilaiset projektit näyttävät tulevan 90-luvulla olennaiseksi osaksi sosiaalityön arkea. Projektityö saa leipääntyneen sossun innostumaan työstä kokonaan uudella tavalla. (…) Yliopistokoulutuksesta saadut taidot joutuvat kokonaan uudella tavalla puntariin, kun pääsee työskentelemään pienemmän asiakaskunnan kanssa tiiviisti. (…)*
>
> *Olipa projektityö sitten työntekijän kannalta kuinka palkitsevaa tahansa, sitä ei ole tarkoitettu ikuiseksi. Vaikka projektin tavoitteena olisikin soveltaa pitkäjännitteisyyteen perustuvaa työtapaa, projektin luonteeseen kuuluu, että se myös päättyy. Päättyminen voi olla joko totaalista loppumista tai esimerkiksi kokeilun vakinaistamista. Perimmäisenä projektin tarkoituksena onkin luoda ja soveltaa käytäntöön perinteisestä poikkeavia toimintamalleja.* [76]

Aineistonäyte [76] todentaa, kuinka projektityö on saanut jalansijaa suomalaisessa sosiaalityössä 1990-luvulla. Itse asiassa projekteista on 1990-luvulta lähtien tullut keskeinen osa postmodernin ajan lyhytjännitteistä, jatkuvan muutok-

sen tilassa olevaa sosiaalityötä, jonka taustalla vaanii epävarmuus projektin jälkeisen toiminnan ja siihen osallistuvien työntekijöiden tulevaisuudesta.

3.3.9 Sosiaalityön kumppanuus

Aineistonäytteessä [84] sosiaalityöntekijä korostaa kumppanuuden merkitystä (Könnilä 2002; Luostarinen & Hyyryläinen 2000) osana sosiaalityön laadullisia kehittämispyrkimyksiä. Kirjoituksen inspiraation lähteenä on ajatus siitä, että murros on sosiaalityölle ennen muuta mahdollisuus toisin toimisille (Kananoja 1997). Kirjoituksessa sosiaalihuollon ja muiden eri alojen toimijoiden keskinäinen kumppanuus määrittyy sosiaalityössä tavoiteltavissa olevaksi olotilaksi, jossa sosiaalityön uudet mahdollisuudet avautuvat ja tuovat mukanaan erilaisia lähestymistapoja moniammatilliseen yhteistyöhön ja ylipäänsä sen ymmärrykseen osana sosiaalityön arjen käytäntöjä. Viimeaikaisissa kumppanuuskeskusteluissa on alettu puhua alueellisesta innovaatiojärjestelmästä ja sen myötä esiin nousevista mahdollisuuksista luoda uudenlaisia sektorirajat ylittäviä kumppanuussuhteita paikallisella tasolla (Harmaakorpi 2004).

> *Kuntien tulisi vähitellen tajuta, että supistusten ja leikkausten tie sosiaalityössä on loppuun käyty. Se tie on näköalaton ja kuntien sosiaalista kehitystä hidastavaa. Sosiaalityö ankkuroituu yhä vahvemmin paikallisiin ja alueellisiin elinoloihin. Jos sosiaalityölle annetaan mahdollisuus vahvistaa ihmisten toimintakykyä ja elämänotetta, sosiaalityö voi edesauttaa koko kunnan elinvoimaa.*
>
> *Paikallinen ja alueellinen kehittyminen edellyttää sosiaalihuollon kumppanuutta muiden toimijoiden kuten terveydenhuollon, työvoimahallinnon, opetuksen, kulttuurin, poliisin, elinkeinoelämän, seurakuntien, kaava- ja asuntoviranomaisten ja vapaaehtoissektorin kanssa.*
>
> *Kokeeko sosiaalityö nämä kumppanit mahdollisuutena vai uhkana? Vastauksesta paljolti riippuu, onko kehityksellä mahdollisuuksia kunnissa. Voiko ja saako vapaaehtoistyö korvata niitä sosiaalityön alueita, joita esim. kunnan sosiaalivirkailijat eivät ehdi tehdä? Voidaanko ajatella, että sosiaalityö ja vapaaehtoistyö voisivat olla toisiaan tukevia ja täydentäviä?* [84]

Edellä esitetty todentaa, kuinka tärkeä asia kumppanuus on sosiaalityölle. Paikallisella tasolla sosiaalityö tarvitsee erilaisia kumppaneita, se ei pärjää ilman niitä. Toisaalta voidaan myös ajatella, että myöskään muut paikalliset toimijat eivät pärjää ilman sosiaalityöntekijöitä. Muut paikalliset toimijat kuten esimerkiksi kaava- ja asuntoviranomaiset, kolmannen sektorin vapaaehtoistyöntekijät, koulujen opettajat, poliisiviranomaiset, seurakuntien työntekijät, taiteen ja kulttuurin parissa toimivat ihmiset, terveydenhuollon ammattilaiset, työvoimaviranomaiset sekä yrittäjät tarvitsevat kukin myös sosiaalityön kumppanuutta edistääkseen alueellista hyvinvointia ja samalla koko kunnan elinvoimaa.

3.3.10 Havaintoja ja päätelmiä

Sosiaalityöntekijöiden tulkinnat kertovat ja osoittavat, että 1990-luvun yhteiskunnallinen muutos Suomessa nosti sosiaalityöntekijöiden keskuudessa esiin sosiaalityön arvolähtökohdat (vrt. Raunio 1987, 87).

Aineistonäytteissä [4], [8] ja [64] kirjoittajat nostivat esiin postmodernin ajan sosiaalityölle ominaisen arvolähtökohdan, henkilökohtaisen suorituksen ja

menestyksen. Käsitys sosiaalityöntekijän henkilökohtainen suorituksesta ja menestyksestä liittyi läheisesti ”hyvänä sosiaalityöntekijänä” olemiseen. Taustalla oli ajatus siitä, että menestyvä sosiaalityöntekijä kykenee suoriutumaan periaatteessa kaikenlaisista tilanteista ja sen lisäksi saamaan aikaan hyvää tulosta.

Aineistonäytteessä [25] koulussa tehtävä sosiaalityö määrittyi epävarmuuden oloissa työksi, johon kohdistui yhteiskunnassa suuria odotuksia mutta jota joutuivat tekemään lähinnä epäpätevät, vailla riittävää koulutusta olevat työntekijät. Muuhun sosiaalityöhön nähden ”toisen luokan sosiaalityöksi” mielletty koulukuraattoreiden työ ei saanut osakseen arvostusta sen paremmin sosiaalityön ammattikunnan kuin myöskään koulukuraattoreiden työnantajien keskuudessa.

Aineistonäytteessä [26] kirjoittaja näki sosiaali- ja terveydenhuollon keskinäiseen ammatilliseen yhteistyöhön perustuvan alueellisen väestövastuumallin ongelmallisen kysymyksenä, jota hän luonnehti ”kadonneen yhteisyyden” etsimiseksi. Käytännössä alueellisen väestövastuun toteuttaminen ei ollutkaan yhtä helppoa kuin teoreettisella tasolla.

Aineistonäytteessä [35] asiakasmaksut kytkeytyivät asiakkaisiin, joilla ei ole juuri lainkaan varaa maksaa saamistaan palveluista. Kyse oli lähinnä sosiaalityön maksukyvyttömistä asiakkaista, joiden on oman taloudellisen tilanteensa takia vaikea sopeutua ”markkinakapitalismin” lainalaisuuksia noudattaviin periaatteisiin, joiden mukaan asiakkaan tulisi osallistua palvelun tarjonnasta koituviin kustannuksiin.

Aineistonäytteessä [43] kirjoittaja paheksui tapaa, jolla sosiaalityöntekijöiden työehtoja kurjistettiin kunnissa. Epävarmuus sosiaalityöntekijöiden työsuhteiden jatkuvuuden yllä synnytti ammatillisia jännitteitä sosiaalityön arkeen, sillä oman työsuhteensa jatkumisen puolesta jännittäneet sosiaalityöntekijät eivät voineet täydellisesti sitoutua työn kehittämiseen.

Aineistonäytteessä [60] kysymykseen sosiaalipalveluiden yksityistämisestä sisältyi toisiinsa nähden ristiriitaisia aineksia. Yhtäältä nousi esiin, että yksityisten sosiaalipalvelut voivat olla toimivia palveluita konsultoinnin, koulutuksen, neuvonnan ja ohjauksen yhteydessä. Toisaalta nousi myös esiin, että päätös sallia yksityisten sosiaalipalveluiden tarjoajien päästä kansalaisten tietosuojan piiriin kuuluvalle alueelle voi olla käytännössä ongelmallinen asia.

Aineistonäytteessä [70] kirjoittaja pohti, kuinka toimeentulotuen merkitys on viime vuosikymmenten aikana muuttunut ihmisten silmissä. Merkittävin muutos toimeentulotuen ymmärryksessä on ollut se, että kun 1970- ja 1980-luvuilla toimeentulotukeen liittyi erityisesti tuen hakijoihin kohdistunut leimaamismekanismi, 1990-luvulla toimeentulotuki nähdään ikään kuin osana yleistä sosiaaliturvaa, johon kaikki kansalaiset ovat tarvittaessa oikeutettuja ilman leimaamisen pelkoa.

Aineistonäytteessä [76] sosiaalityön projektit määrittyivät perinteisestä sosiaalityöstä poikkeaviksi työtavoiksi, joista sosiaalityöntekijät ammensivat uutta sisältöä työhönsä. Projekteihin liittyi kuitenkin epävarmuus siitä, miten työlle ja sen tekijöille käy projektien päättymisen jälkeen.

Aineistonäytteessä [84] kirjoittaja painotti sosiaalityön paikallisen kumppanuuden merkitystä. Taustalla oli käsitys siitä, että luodakseen elinvoimaisen ja viihtyisän asuin- ja elinympäristön sosiaalityöntekijöiden ja muiden paikallisten toimijoiden on kyettävä aina tavalla tai toisella olemaan toistensa kumppaneita, jotka tekevät asioita yhdessä kansalaisten hyvinvoinnin takaamiseksi.

Yhteiskunnallinen muutos merkitsi, että sosiaalityöntekijät joutuivat pohtimaan sosiaalityön arvolähtökohtia. Arvolähtökohdat liittyivät läheisesti toisiinsa. Esimerkiksi henkilökohtaisesta suorituksesta ja menestyksestä tuli sellainen sosiaalityöntekijän työhön liittyvä postmoderni arvolähtökohta, joka kytkeytyi tulosvastuullisuuteen. Tulosvastuullisuus taas liittyi sosiaalityössä taloudelliseen ajatteluun, jonka mukaan erilaisten panosten ja tuotosten välinen suhde oli syytä pitää tasapainossa. Taloudellinen ajattelu puolestaan koski sosiaalityön taloudellisia resursseja, jotka vähenivät 1990-luvulla. Taloudellisten resurssien niukkuus vaikutti etenkin monien määräaikaisten sosiaalityöntekijöiden työsuhteisiin, joista tuli epävakaita. Työsuhteiden määräaikaisuus puolestaan sai sosiaalityössä aikaan tilanteen, jossa asiakastyötä tekivät työhönsä ja sen kehittämiseen sitoutumattomat sosiaalityöntekijät. Voidaan myös ajatella, että työhön sitoutumattomuus heikensi sosiaalityöntekijöiden mahdollisuuksia vastata tulosvastuullisuuden haasteisiin.

4 EPÄVARMUUDEN POLITIIKKA SOSIAALITYÖSSÄ

Tässä luvussa tarkastelen sosiaalityön epävarmuutta koskevia kategorisointeja. Epävarmuuden politiikan viitekehykseen liittyy ajatus siitä, että epävarmuutta sosiaalityössä ja ylipäänsä koko suomalaisessa yhteiskunnassa ei voida pitää vain yhteiskunnallisen muutoksen aikaan saamana odottamattomana seurauksena vaan että sitä voidaan myös luonnehtia yhteiskuntapoliittisessa päätöksenteossa ja suunnittelussa tietoisesti tuotetuksi olotilaksi. Kategorisointeja, joilla sosiaalityöntekijät kuvaavat sosiaalityön ammatin epävarmaa paikkaa, analysoin seuraavassa jaksossa.

Sosiaalityöntekijöiden tulkintojen analyysin myötä nostan esiin kolme kysymystä, jotka kaikki sijoittuvat epävarmuuden politiikan kategoriaan. Ensiksi luvussa 4.1 analysoin 1990-luvun lamaa ja murrosta yhteiskunnallisia muutosprosesseja kuvaavia tulkintoja ja niissä esiintyviä kategorisointeja. Toiseksi luvussa 4.2 tarkastelun kohteena ovat ne tulkinnalliset jäsennykset, joissa sosiaalityöntekijät puhuvat siitä, miten yhteiskunnan sosiaalityölle ja sosiaalityöntekijöille delegoimat ”mahdottomat” tehtävät lisäävät epävarmuutta sosiaalityön arjen käytännöissä ja estävät sosiaalityöntekijöitä saamasta aikaan muutosta entistä paremmin organisoituihin, mielekkäisiin sosiaalityön arjen käytäntöihin. Kolmanneksi luvussa 4.3 käyn läpi niitä tulkintoja, joilla sosiaalityöntekijät viittaavat keskusteluun siitä, miten poliittisten päätöksentekijöiden ja asiakastyön parissa toimivien sosiaalityöntekijöiden väliset ikuiset ristiriidat sosiaalityön paikasta ja merkityksestä yhteiskunnassa ylläpitävät epävarmuuden politiikkaa sosiaalityön arjessa tekemällä sosiaalityöstä poliittisen kiistakysymyksen ja taisteluareenan.

4.1 Lama ja murros

Lama alkoi Suomessa syksyllä 1991. Työttömyys kasvoi nopeasti yli 300 000:een (Ahlqvist 1996, 129–148; Heinonen 1993, 95–97). Pääministeri Esko Ahon keskustaoikeistolainen hallitus aloitti poliittisen kulttuurin, johon kuuluivat kes-

keisenä osana julkisten menojen leikkaukset (Heikkilä & Uusitalo 1997; Lehtonen & Aho 2000, 97–113). Julkisten menojen leikkausten tarkoituksena oli tervehdyttää kansantaloutta ja estää maata vajoamasta syvään taloudelliseen laskusuhdanteeseen. Julkisten menojen leikkausten kohteeksi joutui erityisesti sosiaali- ja terveydenhuolto (Heikkilä & Lehto 1992; Heikkilä & Rastas 2000; Hänninen ym. 1995), mikä vaikutti kunnallisten sosiaali- ja terveyspalveluiden järjestämiseen (Kalland 1995; Myllymäki & Uoti 1995). Tätä taustaa vasten voidaan ajatella, että vuonna 1991 Suomessa alkoi uudenlainen aikakausi, jota voi luonnehtia perustavanlaatuiseksi suunnanmuutokseksi (Anttonen & Sipilä 2000; Julkunen 2001).

4.1.1 Hyvinvointivaltion kriisi – postmoderni kehitysvaihe?

Ennen kuin laman tuloa osattiin ennakoida, nousi sosiaalipoliittisissa keskusteluissa esiin mahdollisia hyvinvointivaltion kriisioireita: taloudellisia, sosiaalisia ja poliittisia (Karisto, Takala & Haapola 1989, 187–189; Raunio 1989, 104–108). Kyse oli hyvinvointivaltion "kassakriisistä", julkisen palvelujärjestelmän kyvyttömyydestä toimia sosiaalisten ongelmien ratkaisukoneistona ja koko hyvinvointivaltion legitimiteettiperustan katoamisesta. Aineistonäytteessä [7] kirjoittaja peilaa omalla tavallaan koko hyvinvointivaltion kriisikeskustelua. Siinä hän kategorisoi hyvinvointivaltion kriisin *"ongelmakeskeiseksi asiaintilaksi"*, johon hän yhdistää yksilöllisyyttä korostavan kategorisen eetoksen *"postmoderni ajattelu"*.

> *Sosiaalivaltion kriisioireiluun liittyvä ongelmakeskeinen asiaintila liittyy saumattomasti sosiaalipoliittisen järjestelmän "postmoderniin" kehitysvaiheeseen, jossa usko ja luottamus moderniin "hyvinvointivaltiohuumaan" on mennyt (…) Postmoderni-käsitteen käyttö hyvinvointivaltiokeskustelun yhteydessä on osittain saanut impulssinsa viimeaikaisesta kulttuurikeskustelusta, jonka yhtenä teemana on ollut väite 1700-luvun lopulla syntyneen "modernin" yhteiskunnan historiallisesta murenemisesta. Postmodernin ajattelun vallatessa alaa sosiaalipoliittisessa keskustelussa myös sosiaali- ja terveyspalveluja tuottavan ihmiskeskeisen palveluorganisaation rooli muuttuu. Modernin sosiaalipolitiikan arvot (esim. edistys, tasa-arvo, luottamus, solidaarisuus jne.) ovat osittain väistyneet postmodernien arvojen (menestyminen, yksityisyys, oma-apu jne.) edessä.* [7]

Edellä esitetty todentaa, kuinka postmoderni-käsite istuu sosiaalityöntekijän sanavalikoimaan. Merkille pantavaa on todeta, että asiakastyön parissa toimivat sosiaalityöntekijät eivät ole työssään tottuneet käyttämään postmodernin tapaisia teoreettisia käsitteitä. Ehkä tässä yhteydessä on kyse on kuitenkin muusta kuin sosiaalityökeskustelusta. Nähdäkseni kyse on enemmänkin kirjoittajan perehtyneisyydestä postmodernia muutosta yhteiskunnassa koskevaan keskusteluun.

4.1.2 Lama – uusi, ennenkokematon aika

Aineistonäytteessä [80] sosiaalityöntekijä määrittelee laman uhriksi metaforisesti Suomi-neidon, joka kuvaa epävarmuuden oloissa kamppailevaa, yhteiskunnallis-kulttuurisen muutoksen kouriin joutunutta suomalaista työyhteiskuntaa (Blom 1999, 192–211; Heinonen 1999; Julkunen 2001). Tässä kirjoituksessa esiin-

tyvä kategorisointi *"tämä uusi ennenkokematon aika"* rakentaa laman kourissa olemisesta koko suomalaisen yhteiskunnan kontekstiin ainutlaatuisen, erityisen ominaispiirteen.

> *Suomi-neito makaa laman kourissa ja me kansalaiset yritämme hahmottaa paikkaamme tässä uudessa ennenkokemattomassa ajassa.*
>
> *Suomi-neito makaa, koska ylikuumeni ja otti riskejä, joita ei lopulta kyennyt hallitsemaan. Protestanttisen etiikan arvot näyttivät neidolle nurjat puolensa. "Ihminen on työnsä", sanotaan. Miten nyt määritellä itsensä, kun työtä ei ole?*[80]

Edellä esitetty todentaa, kuinka perustavanlaatuisena ja merkittävänä työyhteiskunnan rakennemuutoksena sosiaalityöntekijä näkee laman 1990-luvun Suomessa. Sosiaalityön asiakaskuntaan kuuluvien pitkäaikaistyöttömien näkökulmasta lama merkitsee aikakautta, jolloin työtä vailla olevan ihmisen on vaikea arvioida itseään ja omaa ihmisyyttään työntekoa ja ahkeruutta suosivien protestanttisen etiikan arvojen perusteella. Se, millainen on työttömän ihmisyyden arvo ja miten sitä ylipäänsä voidaan mitata, on avoin kysymys, johon kirjoittaja ei edes pyri antamaan eikä etsimään vastausta.

4.1.3 Lama – uuden mahdollisuuden siemen

Aineistonäytteessä [31] sosiaalityöntekijä tulkitsee 1990-luvun laman kaksisuuntaisia merkityksiä kuvailemalla sosiaalityöntekijöitä kollektiivisesti metaforisella, koko sosiaalityön ammattikuntaa yhdistävällä kategorisoinnilla *"me kriisien asiantuntijat"* ja samalla myös liittämällä lama-Suomen sosiaalityöhön parempien tulevaisuudennäkymien odotuksen hengessä sävyltään myönteisen ja toiveikkaan yhteiskunnallis-kulttuurisen eetoksen *"uuden mahdollisuuden siemen"*.

> *Suomi rimpuilee laman kourissa ja se näkyy sosiaalityöntekijän elämässä monella lailla. Oma, turvallisena pidetty palli saattaa sekin keikkua, asiakasmäärät kasvavat, ongelmat monimutkaistuvat ja rahat vähenevät. Taloudellinen lama ja sen seuraukset asettavat haasteita ammattitaidollemme ja joudumme kysymään miten tehdä niukemmissa puitteissa entistä korkeatasoisempaa ja tuloksellisempaa sosiaalityötä.*
>
> *Me kriisien asiantuntijat emme toki lamaannu laman alle, vaan otamme sen haasteena vastaan. Kuten aina yhteiskunnallisissa ja yksilöllisissä kriiseissä niin tässäkin piilee uuden mahdollisuuden siemen.* [31]

Aineistonäyte [31] todentaa, kuinka haasteellisena ajanjaksona sosiaalityöntekijä pitää 1990-luvun lamaa sosiaalityöntekijöiden ammattitaidolle. Huomionarvoista tässä aineistonäytteessä on se, että kirjoittaja tuottaa lamasta myönteisen haasteen diskurssin.

4.1.4 Kriisi sosiaalityöntekijän työpaikalla

Ennen kuin lama "virallisesti" alkoi Suomessa, heinäkuussa 1991 ilmestyneessä Sosiaalityöntekijä-lehdessä julkaistiin mielipidekirjoitus, jossa sosiaalityöntekijä kertoi omalla työpaikallaan vallitsevasta sekavasta ilmapiiristä ja kriisistä. Kriisi tarkoittaa lyhyttä, keväällä alkanutta ajanjaksoa, joka edelsi syyskuussa 1991

alkanutta lamaa. Kriisin aikana monet sosiaalityöntekijät olivat epätietoisia ja hämmentyneitä siitä, mitä suomalaisessa yhteiskunnassa tapahtuu ja miten se vaikuttaa heidän työhönsä. Aineistonäytteessä [23] on esitettynä katkelma tästä kirjoituksesta, jossa sosiaalityöntekijä vertailee sosiaalityöntekijänä toimimista Jeesuksen kävelemiseen vetten päällä. Kirjoituksessa kategorisoinnit *"työn tappava kiireisyys"* ja *"toimeentulotuen säästölinja"* määrittyvät sellaisiksi konkreettisiksi, epävarmuutta kuvaaviksi kriisin seurauksiksi, joiden myötä monen työntekijän työmotivaatio sosiaalitoimistossa heikentyy merkittävällä tavalla.

> *Omalla työpaikallani, Varissuon sosiaaliasemalla Turussa, kriisi näkyy siten että lähes jokainen meistä on lähdössä. Työn tappavan kiireisyyden lisäksi on tullut toimeentulotuen säästölinja, joka vaikuttaa asiakassuhteisiin. Kun viimeiset valopilkut pyyhitään pois – kun ilo katoaa, ei ole järkeä jäädä näihin tehtäviin.* [23]

Aineistonäyte [23] todentaa, kuinka keväällä 1991 Suomessa alkanut syvä taloudellinen kriisi vaikutti sosiaalityöntekijöihin ja heidän työmotivaatioonsa. Kriisin aikana työnsä epävarmuuteen turhautuneet sosiaalityöntekijät menettivät työiloaan. Samalla he myös kadottivat osan elinvoimaisesta inspiraatiostaan tehdä sosiaalityötä asiakkaiden parissa.

4.1.5 Sosiaalityön rajalliset resurssit

Lama-Suomessa yhteiskunnan arvomaailma muuttui entistä kovemmaksi, mikä nousi esiin yhteiskuntapoliittisessa arvokeskustelussa (Andersson ym. 1993; Heikkilä ym. 1993; Urponen ym. 1993). Yhdeksi näkyvmimmäksi arvolähtökohdaksi muodostui 'rahan valta', joka vaikutti kaikenlaiseen yhteiskunnalliseen toimintaan, myös sosiaalityöhön. Tällaisen talouspoliittisen ajattelun taustalla oli käsitys siitä, että panosten ja tuotosten välistä suhdetta (McBeath & Webb 1991, 752) oli voitava jatkuvasti tarkastella myös yhteiskunnan tuottamien ja tarjoamien palveluiden kohdalla. Taloudellisten resurssien vähäisyys – tai jopa suoranainen puute – pakotti 1990-luvun alussa sosiaalityön parissa toimivat ammattilaiset etsimään keinoja, joilla he voisivat kohdata sosiaalityön palveluiden käyttäjät oikea-aikaisesti oikeassa paikassa oikealla tavalla. Keskustelua marginaalipalveluiden arvonpalautuksesta ilmentää aineistonäyte [15], jossa sosiaalityöntekijä kategorisoi *"rajalliset resurssit"* ja *"tiukka sosiaalialan budjetoinnin"* päihdehuollon kehittämisen ulkoisiksi reunaehdoiksi. Samassa yhteydessä hän myös ehdottaa itse palvelun kehittämisen ratkaisuksi tulosvastuullisuusajattelun hengessä eetosta *"tehokas palveluiden markkinointi"*.

> *Talouslaman aiheuttaman tiukan sosiaalialan budjetoinnin jatkuessa on päihdehuollon olemassaolo osattava perustella hyvin – näin etenkin laitoshuollon ollessa kyseessä. Enää ei riitä, että on olemassa päihdehuolto päihdeongelmaisia ihmisiä varten. On myös oltava päihdeongelmaisia asiakkaita päihdehuoltoa varten. On mentävä asiakkaiden luo. Rajallisten resurssien vuoksi ainoa mahdollisuus tähän on tehokas palveluiden markkinointi.* [15]

Edellä esitetty todentaa, kuinka tärkeäksi sosiaalityön marginaalipalveluiden kysynnän ja tarjonnan välinen suhde muotoutui lama-aikana Suomessa. Lama-aikana oli tärkeää, että rajallisia resursseja käytettiin oikealla tavalla oikeassa

paikassa. Taustalla oli ajatus siitä, että palvelut eivät saaneet olla olemassa vain palveluiden itsensä vuoksi vaan asiakastarpeita varten. Oli myös tärkeää, että palvelut saavat tehokkaan markkinoinnin avulla osakseen näkyvyyttä koko yhteiskunnassa, jotta todelliset asiakkaat osaisivat hakeutua palveluiden piiriin.

4.1.6 Huoli koulutus- ja työnohjausmäärärahoista

Laman tulo sosiaalityön arkeen 1990-luvulla nosti esiin kysymyksen siitä, miten sosiaalityöntekijöiden työnohjauksen ja koulutuksen perinteitä (Karvinen 1988, 1992 ja 1993a) voisi jatkaa lamasta huolimatta. Taustalla oli ajatus siitä, että asiakastyötä tekevien sosiaalityöntekijöiden on voitava ylläpitää työkykyään kaikenlaisissa yhteiskunnallisissa olosuhteissa. Aineistonäytteessä [30] sosiaalityöntekijä pohtii sitä, miten lamaa voisi hyödyntää. Laman hyödyntäminen kategorisoituu sosiaalityöntekijöiden mahdollisuudeksi pyrkiä yhdistämään ammatilliset voimansa puolustaakseen omia oikeuksiaan työnohjaukseen ja koulutukseen. Kirjoituksessaan hän esittää myös lamaa koskevan toivomuksen kategorisoinnin muodossa, jonka hän esittää yhteiskunnallisen epävarmuuden ja muutoksen olotilana *"ohimeneväksi ilmiöksi"*.

> *Lama on tullut. Toivottavasti se on ohimenevä ilmiö, josta voimme oppia jotakin.*
> *Koulutus- ja työnohjausmäärärahoihimme on käyty kiinni kuin susi lampaaseen. Me työntekijät panemme vastaan, viimeistään silloin kun asia omalle kohdalle osuu.* [30]

Edellä esitetty todentaa, kuinka sosiaalityöntekijä osaa tarvittaessa asemoitua omien saavutettujen etujensa puolustajaksi. Tämä oli täysin ymmärrettävää. Sopii kysyä, kuka muu kuin sosiaalityöntekijä itse olisi alkanut vapaaehtoisesti puolustamaan sosiaalityön ammattikunnan asioita lama-aikana, jolloin jaettavia resursseja oli vähän mutta resurssien jakajia sitäkin enemmän.

4.1.7 Sosiaalitoimistojen ilmapiiri

Lamavuosina sosiaalitoimistojen ilmapiiri muuttui työtehtävien uudelleenjärjestelyjen takia. Ne sosiaalityöntekijät, jotka jatkoivat epävarmoista työolosuhteista huolimatta ammatissaan, kokivat muutoksen kahdella tavalla. Jatkuvan kiireen ja pakonomaisten työrutiinien keskellä jotkut sosiaalityöntekijät odottivat parempaa huomista siitä huolimatta, että minkäänlaista merkkiä muutoksesta myönteiseen suuntaan ei ollut näköpiirissä (vrt. esim. Roos 1994, 187–192). Tällaisia sosiaalityöntekijöitä voi pitää optimisteina, jotka jaksoivat luottaa siihen, että sosiaalityössä palattaisiin 1990-luvun yhteiskunnallis-kulttuurisen muutoksen jälkeen takaisin edellisen vuosikymmenen kaltaisiin aikoihin. Toiset sosiaalityöntekijät taas halusivat vain paeta jatkuvaa epävarmuutta ilmentävää kurjaa arkitodellisuutta muistelemalla "entisiä hyviä aikoja", jolloin sosiaalityötä ei alistettu tiukkoihin raameihin ja toimintamalleihin. Tällaisia sosiaalityöntekijöitä voi mielestäni luonnehtia jokapäiväiset arkiset työrutiininsa kaavamaisesti ja tunnollisesti suorittaviksi, pessimistisiksi haaveilijoiksi, jotka eivät enää odottaneet paluuta kiireettömään, 1980-lukulaisen sosiaalityön kaltaiseen työ-

hön mutta jotka kuitenkin tunsivat saavansa entisten aikojen muistelemisesta voimia omassa työssä jaksamiselleen.

Toisaalta oli myös niitä sosiaalityöntekijöitä, jotka eivät itse henkilökohtaisesti halunneet ottaa kantaa kysymykseen työpaikkojen ilmapiirin muutoksista. Tällaiset sosiaalityöntekijät halusivat havainnoida kollegoidensa suhtautumista työpaikkansa jatkuviin muutoksiin ja rakentaa sen pohjalta oman tulkintansa työpaikan ilmapiiristä. Työpaikan ilmapiiriä koskevassa kysymyksessä (Elovainio 1993) nämä sosiaalityöntekijät olivat omilla työpaikoillaan passiivisia sivusta katsojia, jotka arkisen työnsä ohella seurasivat kaikenlaisia työympäristössä tapahtuvia liikkeitä. He ottivat näytteitä työpaikalla vallitsevasta henkisestä ilmapiiristä ja siten jäsensivät omaa ymmärrystään suomalaisten sosiaalityöntekijöiden henkisestä hyvin- ja pahoinvoinnista. Esimerkkinä työpaikan ilmapiiristä kirjoittavasta, kollegoitaan havainnoivasta sosiaalityöntekijästä voi pitää aineistonäytettä.

Aineistonäytteessä [58] sosiaalityöntekijä kertoo haistelevansa sosiaalitoimistojen työpaikkailmapiiriä. Siinä hän kuvailee sosiaalitoimistojen ilmapiirissä tapahtuneita muutoksia vertailemalla niitä metaforisesti vaikeasti ennustettaviin säävaihteluihin. Hän esittää kolme diskurssia sosiaalitoimistotyyppisistä työpaikoista. Ensimmäisessä diskurssissa *työpaikan pysähtynyt ilma* kategorisointi *"epävarma tulevaisuus"* kuvaa sosiaalitoimistojen työolosuhteiden selkiintymättömyyttä. Toisessa diskurssissa *työpaikan utuinen ilma* kategorisointi *"auvoisat ajatukset oikeasta sosiaalityöstä"* määrittyy todellisesta sosiaalityöstä ja sen tekemisestä haaveilevien sosiaalityöntekijöiden omaksumaksi eskapismin välineeksi sekä metafora "vanhemmat työntekijät" arkitodellisuutta pakeneviksi sosiaalityön ammatillisiksi toimijoiksi. Sen sijaan kolmannessa diskurssissa *työpaikan tuulinen ilma* kategorisointi *"sopivan tuulinen ilmapiiri"* rakentuu sosiaalityöntekijöiden yhteiskunnallis-kulttuurisen kiinnostuksen ja ammatillisen inspiraation esiin nostavaksi myötätuuleksi.

> *Välillä – ei niinkään harvoin – työpaikoilla ilma on pysähtynyt. Ihmiset tekevät työnsä kyllä ohjelmallisesti, mutta suojautuvat kiireen ja työrutiinien taakse. Epävarma tulevaisuus pelottaa, mutta ihmiset elävät kuitenkin sen odotuksessa, että vielä tulee joku suuri auttaja, kouluttaja tai peräti guru, joka saa sanomallaan seisovat vedet liikkeelle.*
>
> *Välillä taas toimistoihin laskeutuu utuinen ilma. Tässä utuisessa olossa etenkin vanhemmat työntekijät pakenevat kaihoten menneisiin. Muistellaan "tositapauksia", joiden selvittämisessä oli sitä työnmakua. Samalla nostatellaan ilmaan auvoisia ajatuksia "oikeasta sosiaalityöstä", jota ei ole kahlehdittu konttoreihin eikä kangistettu kaavoihin.*
>
> *Välillä toimistossa on myös tuulista; vetää kaikista ovista ja ikkunoista eikä kukaan tiedä, minne ollaan menossa. Mutta sopivan tuulisessa ilmapiirissä herää herkästi kiinnostus nykyajan trendeihin, sosiaalityön erilaisiin vaihtoehtoihin ja sosiaalityön tulevaisuuteen. Myötätuulessa tulee joskus tunne, ettei sosiaalityötä olisi valmiiksi naulittu mihinkään: sitä voi edistää ja hioa siihen uutta särmää, jota kelpaa käyttää ja näyttää.* [58]

Aineistonäyte [58] todentaa, kuinka monivivahteiseksi sosiaalitoimiston työilmapiiri muuttui 1990-luvun Suomessa. Jatkuva epävarmuus pelotti sosiaalityöntekijöitä, jotka kuitenkin ajattelivat mielessään jonkun sosiaalityön muutosagentin saavan jonakin päivänä aikaan merkittävän suunnanmuutoksen sosiaalityön käytännöissä. Toisaalta haaveet ja unelmat "oikeasta sosiaalityöstä", jolle

ovat ominaisia joustavat, tilanteesta toiseen sovellettavat ammatilliset työkäytännöt, olivat erottamaton osa sosiaalityöntekijöiden elämää.

4.1.8 Sosiaalityön kapeutuminen

Aineistonäytteessä [84] sosiaalityöntekijä esittää arkihavainnon, jonka mukaan toimeentulotuesta tuli lamavuosina aiempaa tärkeämpi osa sosiaalitoimistojen sosiaalityötä. Kirjoituksessaan hän tuottaa kategorisoinnin *"selvä kapeutuminen"* kuvaamaan sitä sosiaalitoimistojen sosiaalityössä 1990-luvulla tapahtunutta muutosprosessia, jossa muut sosiaalityön työmuodot jäivät jatkuvan kiireen takia osittain taka-alalle toimeentulotuen muuttuessa asiakkaiden taloudellisena auttamisvälineenä kuntien sosiaalitoimistojen sosiaalityössä yhdeksi keskeisimmistä sosiaalityön työmuodoksi.

> *1990-luvun laman myötä sosiaalityön tehtäväalueessa on ollut havaittavissa selvää kapeutumista. Laman myötä suomalaisten taloudellinen ahdinko ja työttömyys ovat aiheuttaneet sen, että sosiaalityöntekijöiden työstä suuri osa on painottunut toimeentulotuen myöntämiseksi. Tästä johtuen aikaa ns. muuhun sosiaalityöhön (mm. lastensuojelu ja päihdetyö) on jäänyt aiempia aikoja vähemmän.* [84]

Aineistonäyte [84] todentaa, kuinka sosiaalitoimiston sosiaalityö muuttui Suomessa 1990-luvun alkupuolella lamavuosina, jolloin kaavamaisesta toimeentulotukityöstä tuli keskeinen osa kuntien sosiaalitoimistojen arkea. Toimeentulotukityön rooli ja merkitys sosiaalitoimistoissa korostui niin paljon, että se vei merkittävällä tavalla sosiaalityöntekijöiltä ajallisia resursseja muusta sosiaalityöstä. Tämä ei voinut olla vaikuttamatta lastensuojelutyöhön, päihdetyöhön tai muuhun sosiaalityöhön, jotka kaikki olisivat yhtä lailla tarvinneet lamaaikana osakseen riittävästi sosiaalityöntekijöiden huomiota.

4.1.9 Havaintoja ja päätelmiä

Merkille pantavaa sosiaalityöntekijöiden lamakirjoittelussa oli se, että yhdessäkään kirjoituksessa lamasta ja sen vaikutuksista ei puhuttu sosiaalityöntekijöiden henkilökohtaisen kokemusmaailman (Saarenheimo 1997, 67–73) kautta. Ehkä sosiaalityöntekijöiden oli vaikea kirjoittaa omista lamakokemuksistaan, sillä henkilökohtaisen kokemusmaailman avaaminen olisi edellyttänyt itsensä ja omien sisäisten tuntemustensa paljastamista. Kaikissa sosiaalityöntekijöiden kirjoituksissa lama määrittyi vain kollektiiviseksi ilmiöksi (Kaunismaa 1997, 220–230), josta suomalaisten – ei siis pelkästään sosiaalityöntekijöiden – oli selviydyttävä yhdessä. Mielestäni kaikki edellä esitetyt aineistonäytteet osoittavat, miten lama rakentui sosiaalityöntekijöiden tulkinnoissa koko suomalaista yhteiskuntaa heiluttavaksi epävarmuustekijäksi (Kemppainen ym. 1998; Keskinen 1994).

Laman oloissa monet sosiaalityöntekijät olivat epävarmoja paitsi työstään, myös tulevaisuudestaan sosiaalityöntekijöinä. Epävarmuus omasta paikasta ja roolista sai monet heistä harkitsemaan sosiaalityöntekijän ammatista luopumista [23]. Samalla kun taloudellinen lama vaikutti suoraan tai epäsuorasti työkäy-

täntöihin heikentämällä sosiaalityön käytännön resurssiperustaa ([15], [23], [30], [31] ja [84]), se muutti monien asiakastyön parissa toimivien sosiaalityöntekijöiden käsityksiä itsestään asiakkaiden auttajina ja palvelijoina. Sopii kysyä, jätettiinkö sosiaalityöntekijät lama-aikana yksin rimpuilemaan sosiaalityön arjen suurten ongelmien kanssa (Mäntysaari 1993b, 16–17).

Laman tulo avasi 1990-luvulla Suomessa luonnollisesti keskustelun sosiaalityön erityisten palvelumuotojen tarkoituksenmukaisuudesta. Keskustelussa pohdittiin sitä, miten tällaisia marginaalipalveluita tulisi rakentaa ja muotoilla uudella tavalla entistä tehokkaammiksi. Taloudellisten resurssien puute tai vähäisyys oli epävarmuustekijä, joka varjosti kauttaaltaan sosiaalityön palvelumuotojen kehittämistyötä. Pohdittaessa sopivaa ja toimivaa, asiakaslähtöistä ratkaisua marginaalipalveluiden problematiikkaan yhteiskunnassa nousi sosiaalityöntekijöiden keskuudessa myös esiin tarve saada aikaan muutos, joka johtaisi siihen, että marginaalipalveluiden kysyntä ja tarjonta voisivat kohdata toisensa mahdollisimman oikea-aikaisesti oikeassa paikassa palvelumarkkinoilla. [15.]

Vaikka 1990-luvun lama näyttäytyi sosiaalityöntekijöiden silmissä pääsääntöisesti negatiivisena ilmiönä ([15], [80] ja [84]), sosiaalityöntekijät pitivät sitä myös uutena haasteena sosiaalityön ammatillisuudelle ([31]; Kananoja 1997; Mutka 1998). Tällainen tapa jäsentää, tulkita ja ymmärtää lamaa yhteiskunnallisen muutoksen aikakauden kuvaajana tarjoaa mielenkiintoisen näkökulman 1990-luvun laman ymmärrykseen. Aiempaa niukemmissa taloudellisissa puitteissa työskentely oli 1990-luvulla monille asiakastyötä tekeville sosiaalityöntekijöille aivan uudenlainen tilanne, jossa muutos tarkoitti siirtymistä työpaikan turvallisesta suojaverkosta jatkuvaa epävarmuuden ja turvattomuuden tielle.

Laman vaikutuksia sosiaalityön arjen käytäntöihin koskevat tulkinnat kohdentuivat pääasiassa kuntien sosiaalitoimiston sosiaalityöhön ([23], [58] ja [84]). Tämän tilanteen useimmat kirjoittajat ilmeisesti tuntevat hyvin työkokemuksensa ansiosta. Toimeentulotuen merkityksen korostuminen kuntien sosiaalitoimiston sosiaalityössä jätti 1990-luvulla näkyvät jälkensä kuntien sosiaalitoimistojen sosiaalityön ammatilliseen ymmärrykseen (Arajärvi 1997 ja 1998; Haapola 2002; Mäntysaari 1993c, 105-128). Toimeentulotuen rooli ja merkitys sosiaalityöntekijöiden arkisessa työssä koki suuren muutoksen, sillä aiemmin toimeentulotuen ajateltiin olevan lähinnä vain viimesijainen suojaverkko, johon pääasiassa köyhät ja huono-osaiset ihmiset turvautuvat äärimmäisissä hätätilanteissa. Kuitenkin 1990-luvulla Suomessa toimeentulotuen asiakasmäärät kasvoivat niin tuntuvasti, että toimeentulotukityö alkoi viedä tärkeitä perusvoimavaroja ei-aineellisesta sosiaalisesta muutostyöstä sosiaalitoimistojen sosiaalityössä.

Edellä esitetyt tulkinnat osoittavat, että 1990-luvun alkupuolella vallinnut taloudellinen lama ja sen jälkeen jatkunut yhteiskunnallinen rakennemuutos jättivät tosiaankin jälkensä niin sosiaalityöhön kuin myös sosiaalityöntekijöihin. Kun lama alkoi syksyllä 1991, työttömyys kasvoi ja kuntien sosiaalitoimistojen asiakasvastaanotot ruuhkautuivat ([23] ja [84]). Laman alkaessa sosiaalityön arki muuttui hallitsemattomaksi ja kaoottiseksi kuntien sosiaalitoimistoissa.

(Mäntysaari 1993c, 105-128.) Huolimatta siitä, että monet sosiaalityöntekijät tekivät työnsä epävarmuuden oloissa niin hyvin kuin osasivat, he eivät jaksaneet venyä kaikkialle auttaakseen kaikkia asiakkaita samalla tavalla (Kalimo & Toppinen 1997). Työkiireidensä keskellä sosiaalityöntekijät väsyivät ja turhautuivat huomatessaan, että asiakkaita oli liian paljon yhtä työntekijää kohti. Sosiaalityöntekijät odottivat muutosta parempaan suuntaan, mutta mitään suuria edistysaskelia ei ollut luvassa. Toki asiakasmäärät vähentyivät laman päätyttyä vuonna 1995, mutta laman seurausten kanssa työskentely jatkui vielä sen jälkeenkin (Kemppainen ym. 1998). Kirjoittajien näkökulmasta lama ei päättynyt vuoteen 1995, vaan ennemminkin se vain jatkoi toisenlaisessa muodossa – yhteiskunnallis-kulttuurisena murroksena – kulkuaan sosiaalityössä, jossa asiakkaiden ongelmat monimutkaistuivat. Tarkastellessaan lamaa ja murrosta omasta ammattiasemastaan sosiaalityöntekijät näkivät laman seurausten kanssa työskentelyn jatkuvana – jollei peräti pysyvänä – murroksena, joka varjostaa vielä vuoden 1995 jälkeen sosiaalityötä ja sosiaalityöntekijöitä ja tekee siten sosiaalityön arjen ahdistuksesta samantapaisen kuin lama-aikana (Raunio 2000).

4.2 Työnkuva

Tapa, jolla sosiaalityöntekijät luonnehtivat sosiaalityön paikkaa suomalaisessa yhteiskunnassa, antaa sosiaalityöstä ammattina melko pessimistisen kuvan. Pessimismin taustalla tuntuu olevan ajatus siitä, että sosiaalityöntekijät ovat työssään ikuisia epäonnistujia, jotka eivät koskaan suoriudu työtehtävistään toivotulla tavalla. Toisin kuin edellä esitettyjen lamapuheiden perusteella voisi päätellä, 1990-luvun lama ei ollut sosiaalityöntekijöiden tulkinnoissa tärkein selitys sosiaalityön mahdottomuuteen. Sitä vastoin sosiaalityöntekijät pohtivat mahdottomien tehtävien problematiikkaa sellaisena epävarmuutena, joka on saanut alkusysäyksensä yhteiskunnassa omaksutuista vääristyneistä professionaalisuusodotuksista niin sosiaalityötä kuin myös sosiaalityöntekijöitä kohtaan. Sosiaalityöntekijöiden tulkinnoissa koko mahdottomien tehtävien problematiikka liittyy paradoksaaliseen tilanteeseen, jossa yhteiskunta muuttuu koko ajan mutta tässä muutosprosessissa sosiaalityölle ei anneta mahdollisuutta ammatilliseen muutokseen (Kananoja 1997; Kemppainen ym. 1998; Mutka 1998).

Aineiston analyysin aikana tein havainnon siitä, että sosiaalityön mahdottomia tehtäviä kuvaavat tulkinnat esitetään pääosin 1990-luvun alkupuolella. Silloin sosiaalityöntekijät tulkitsivat kirjoituksissaan sosiaalityön ammattilaisten vaikeuksia selviytyä työtehtävistään ilman minkäänlaisia tulkinnallisia viittauksia laman kategoriaan. Lama ei siten näyttänytkään selittävän sosiaalityön mahdottomien tehtävien problematiikkaa. Myöhemmin 1990-luvulla sosiaalityöntekijät eivät enää ottaneet kirjoituksissaan puheeksi mahdottomia tehtäviä samalla tavalla, vaan ennemminkin he keskittyivät sosiaalityön ammatillisiin jännitteisiin (Karvinen 1996).

Se, miten asiakastyön parissa toimivat sosiaalityöntekijät ovat kokeneet työtehtävänsä 1990-luvun laman ja murroksen oloissa ylipääsemättömän vaikeiksi, ei käy ilmi kovin monesta kirjoituksesta. Suurin osa sosiaalityöntekijöistä tekee kirjoituksissaan mahdottomia tehtäviä sosiaalityössä ymmärrettäväksi pelkästään kuvailemalla pääpiirteittäin niitä vaikeita olosuhteita, joissa sosiaalityöntekijät ylipäänsä ovat joutuneet 1990-luvun Suomessa työskentelemään (Heikkilä & Lehto 1992; Hänninen ym. 1995; Sihervo 1993). Monet sosiaalityöntekijät myös puhuvat sosiaalityön mahdottomista tehtävistä 'me-muodossa' (Kaunismaa 1997, 220–230; Törrönen 2000, 243–255). Tällä tavoin he pyrkivät korostamaan sitä, että mahdottomat tehtävät ei ole kenenkään sosiaalityöntekijän yksilöllinen kokemus. Siten henkilökohtaiset kokemukset sosiaalityön arjen ammatillisista epävarmuustekijöistä jäävät useimmiten lähes kokonaan kertomatta ja käsittelemättä.

Sosiaalialan ammattilehtiin kirjoittaneiden sosiaalityöntekijöiden keskuudessa oli kuitenkin muutamia sosiaalityöntekijöitä, joilla oli takanaan pitkä, yli 20 vuotta kestänyt työura sekä halu ja pyrkimys tuoda kirjoituksissaan esiin omia kokemuksiaan ja tuntemuksiaan sosiaalityöstä ja sen tekemisen vaikeudesta (Eskola & Suoranta 2000, 133–136; Saarenheimo 1997, 67–73). Nämä sosiaalityöntekijät tuottivat kirjoituksissaan tulkintoja, joissa on mukana kategorisointeja heidän omista kokemuksistaan sosiaalityöntekijänä toimimisesta.

4.2.1 Sosiaalityöntekijän tunneilmaisut työnkuvasta

Aineistonäytteessä [1] pitkää sosiaalityöntekijän työhistoriaansa muisteleva kirjoittaja kertoo työstään erilaisin tunneilmaisuin, jotka kaikki ovat sävyltään kielteisiä kokemuksia. Tässä tulkinnassa kokeneen sosiaalityöntekijän henkilökohtaisia tuntemuksia – tai oikeastaan tunneilmaisuja – kuvaavat moninaisuudessaan sellaiset kategorisoinnit kuten *"jatkuva väsymys"*, *"riittämättömyyden ja epäonnistumisen tunne"*, *"aamusta iltaan toisten ahdistusten kohtaaminen"*, *"taistelu rahan ja lähimmäisten todellisten tarpeiden välisen ristiriidan keskellä"* ja *"työ kiireen, resurssivajeiden ja pykälien suossa"*.

> *Olin toiminut elokuun alkuun asti yli kahdenkymmenen vuoden ajan sosiaalityöntekijänä. Nyt ajatellen tämä aika tuntuu olleen vain jatkuvaa väsymystä, riittämättömyyden ja epäonnistumisen tunnetta, aamusta iltaan toisten ahdistusten kohtaamista, taistelua rahan ja lähimmäisten todellisten tarpeiden välisen ristiriidan keskellä. Se oli työtä kiireen, resurssivajeiden ja pykälien suossa.* [1]

Edellä esitetty todentaa, kuinka raskaana ja vaikeana sosiaalityöntekijä kokee oman työuransa. Kokemuksiin, jotka kirjoittaja nostaa esiin tulkinnassaan, sisältyy pelkästään kielteisiä ilmaisuja sosiaalityöntekijänä toimimisesta. Kielteisten ilmaisujen taustalla ovat kategoriat kuten "ahdistus", "epäonnistuminen", "kiire", "resurssivajeet", "riittämättömyys", "taistelu" ja "väsymys", jotka kaikki kertovat sosiaalityöntekijän jatkuvasta selviytymiskamppailusta arjen työrutiinien keskellä epävarmuuden oloissa.

4.2.2 Sosiaalityöntekijän luovuustyhjiö

Mahdottomat tehtävät nähtiin suoranaisena esteenä sille, että sosiaalityöntekijät voisivat halutessaan arvioida työtään ja rakentaa sen perusteella ehdotuksia ja näkemyksiä sosiaalityön ammatillisesta muutoksesta. Sosiaalityöntekijät katsoivat, että työn kiireisyyden takia heillä ei ole mahdollisuutta pysähtyä miettimään työnsä sisältöä uusien, luovien ratkaisuvaihtoehtojen näkökulmasta.

Aineistonäytteessä [5] kirjoittaja jäsentää suomalaisen sosiaalityön jo kirjoituksen otsikossa metaforisesti ”syväjäädytty sosiaalityö”. Tässä kirjoituksessa hän tuottaa kategorisoinnin *”luovuustyhjiö”*, joka kuvaa epävarmuuden politiikan olotilaa sosiaalityön arjessa. Kiireisten, arkiseen työhönsä leipääntyneiden sosiaalityöntekijöiden työssä jaksaminen jäsentyy kirjoituksessa kategorisoinnilla *”tilanteesta toiseen selviytyminen”*.

> *Luovuustyhjiö syntyy liiassa kiireessä, kun työntekijälle ei jää aikaa analysoida omaa työtään, jolloin työstä tulee vain tilanteesta toiseen selviytymistä. Luovuutta lisäisi ja jo olemassa olevaa luovuutta säilyttäisivät kohtuullinen asiakasmäärä, riittävä työnohjaus ja mikä tärkeintä, ajan järjestyminen työnohjaukseen ja koulutukseen.*
>
> *Sosiaalityöntekijät yrittävät kukin omalta osaltaan tulla ulos tyhjiöstään, hypätä pois lasipurkistaan. Minun tapani hyppiä purkissa on monenkin mielestä ”turhaa sanahelinää” ja ”ajanhaaskausta” näinä kireinä ja vaikeina aikoina, jolloin kaikki energia tarvittaisiin ”tuloksellisuuden mittarijahtiin”. Heitä haluan rauhoittaa: Vaara purkin kokonaan kaatumisesta on totisesti vielä kaukana tulevaisuudessa.* [5]

Edellä esitetty todentaa, kuinka suurena esteenä kiire voi olla sosiaalityöntekijän luovuudelle. Taustalla on ajatus siitä, että kiire voi viedä kaiken huomion sosiaalityöntekijän arkisessa työssä. Työkiireen keskellä saa alkunsa luovuustyhjiö, kun sosiaalityöntekijä ei ehdi arvioida sen enempää itseään työntekijänä kuin myöskään tekemäänsä työtä.

4.2.3 Tulosten mittaaminen sosiaalityössä

Aineistonäytteessä [10] sosiaalityöntekijä tarkastelee tulosten mittaamiseen liittyviä kysymyksiä. Kirjoituksessaan hän pohtii sosiaalityön työtehtävien muutoksen välttämättömyyttä ja tulevaisuudennäkymiä. Tuottamalla kategorisoinnin *”selviytymisen rajat”* hän kuvaa sosiaalitoimen epävarmuutta 1990-luvun alussa. Kategorisoinnilla *”melko kaoottinen tilanne”* hän puolestaan luonnehtii ennakoivasti ammatillisen viranomaisyhteistyön puutteesta aiheutuvia ongelmia asiakastyöhön.

> *Sosiaalitoimelle tarjotut tehtävät eivät tule vähenemään vaan todennäköisesti lisääntymään. Sosiaalitoimi on jo tällä hetkellä selviytymisensä rajoilla. Jos sille vielä lisätään ylläpito, kontrolli ja tukitehtäviä, ei niistä selviydytä nykyisellä työnjaolla. Tällä hetkelläkään sosiaalitoimi ei yksin voi saada muutoksia aikaan vaan tarvitaan sektorirajat ylittävää toimintaa sekä sosiaalitoimen sisällä että muiden hallintokuntien kanssa. Jos asiakas tai asiakasperhe on samanaikaisesti asiakkaana useammassa toimipisteessä, joudumme melko kaoottiseen tilanteeseen, mikäli jokainen toimipiste toisistaan tietämättä pyrkii mittaamaan omien interventioidensa vaikutusta. Yhteistyö eri viranomaisten kanssa siten että asiakas on mukana, luo mahdollisuuden asiakkaan kokonaistilanteen hahmottamiseen ja auttaa näkemään, missä yhteistyön tulokset näkyvät.* [10]

Edellä esitetty todentaa, kuinka haasteellisissa olosuhteissa ”selviytymisensä rajoilla” sosiaalityöntekijät joutuvat toimimaan. Sosiaalityöntekijät joutuvat jatkuvasti olemaan mahdottomien tehtävien oravanpyörässä. Selviytyäkseen tehtävistään sosiaalityöntekijät tarvitsevat ammatillista yhteistyötä muiden paikallisten toimijoiden kanssa (vrt. [84]). Asiakasta ei kuitenkaan saa unohtaa rakennettaessa viranomaisyhteistyöverkostoja. Asiakkaan mukanaolo moniammatillisessa viranomaisyhteistyöverkostossa on välttämätöntä, jotta asiakkaan ääni pääsisi kuuluviin keskusteltaessa ja päätettäessä häntä koskevista asioista. Tällä tavoin asiakkaan ongelmista, niiden syistä ja seurauksista on mahdollista saada kokonaisvaltaista informaatiota samanaikaisesti niin sosiaalityöntekijältä, muilta viranomaisilta kuin myös asiakkaalta itseltään.

4.2.4 Yhteiskunta, sosiaalityö ja mahdottomat tehtävät

Aineistonäytteessä [11] sosiaalityöntekijä määritteli suomalaisen sosiaalityön ja sosiaalityöntekijänä toimimisen kirjoituksen otsikossa ”mahdottomasta selviytymisen taiteeksi”. Kirjoituksessa esiintyvät kategorisoinnit *”mahdottomien tehtävien delegointi”* ja *”sosiaalityön maksimaalinen epäonnistuminen”* kuuluvat erottamattomasti yhteen, koska ne kummatkin kuvaavat yhteiskunnassa vallitsevaa asenteellista epävarmuuden olotilaa, jossa sosiaalityön ammatilliset umpikujat syntyvät ja saavat jalansijaa yhteiskunnassa. Sen sijaan kategorisointi *”sosiaalityöntekijöiden alttius vastaanottaa muiden spesialiteettinsa ulkopuolelle rajaamia mahdottomia tehtäviä”* kuvaa kärjistäen sosiaalityön ammattikunnan omaksumaa ammatillista alistumista ja nöyrtymistä muiden ammattilaisten edessä suomalaisessa yhteiskunnassa.

> *Mahdottomien tehtävien delegoinnin avulla yhteiskunta on taannut sosiaalityön maksimaalisen epäonnistumisen. Ilman sosiaalityöntekijöiden alttiutta vastaanottaa muiden spesialiteettinsa ulkopuolelle rajaamia mahdottomia tehtäviä tilanne kouluissa, päivähoidossa, työvoimatoimessa jne. muodostuisi pian hyvin tukalaksi. Ja mitä tapahtuisikaan jos kaikki hyvinvointivaltion kansalaiset – kaikista ennustuksista huolimatta – kykenisivät itse ratkaisemaan ongelmansa.* [11]

Sosiaalityön mahdottomien tehtävien problematiikkaa käsittelevä kirjoittelu kulminoitui pitkälti kuntien sosiaalitoimiston sosiaalityön ympärille. Siten kunnallinen sosiaalitoimisto paikantui sosiaalityöntekijöiden tulkintojen mukaan merkittäväksi mahdottomien tehtävien tyyssijaksi. Sosiaalityöntekijöiden ammatillinen alistuminen ja nöyrtyminen saivat merkityksensä aineistonäytteessä [20]. Tässä kirjoituksessa sosiaalityöntekijä esittää tulkinnan, jossa kategorisointi *”sosiaalitoimiston sosiaalityöntekijät”* luonnehtii yhteiskunnallis-kulttuurisen muutoksen oloissa ahdistuneita, ylirasittuneita ja ylityöllistettyjä työnarkomaaneja sosiaalityön ammattilaisia, jotka eivät ole halunneet, osanneet tai uskaltaneet määritellä työnsä sisältöä riittävän kapea-alaiseksi.

> *Sosiaalitoimistojen sosiaalityöntekijät ovat ottaneet itselleen enemmän työtä kuin pystyvät tekemään. Työtä ovat sosiaalityöntekijöille tarjoamassa niin lainsäätäjät, ensisijaiset toimeentuloturva- ja palvelujärjestelmät kuin kuntalaisetkin. Niinpä sosiaalityöntekijät ovat ahdistuneita ja ylirasittuneita eikä heillä ole mihinkään aikaa.* [20]

Edellä esitetyt aineistonäytteet todentavat, kuinka kysymys mahdottomien tehtävien problematiikasta nivoutuu osaksi keskustelua sosiaalityön työnkuvasta. Aineistonäyte [11] todentaa, kuinka sosiaalityöntekijä näkee mahdottomien tehtävien problematiikan syntyneen sosiaalityössä. Yhteiskunta on sälyttänyt sosiaalityöntekijöille tehtäviä, joita muiden ammattikuntien edustajat eivät kelpuuta oman ammatillisen erityisosaamisensa piiriin. Sosiaalityöntekijöille näistä tehtävistä on tullut mahdottomia, koska he eivät kykene suoriutumaan niistä yhteiskunnan sosiaalityölle kohdistamien professionaalisuusodotusten mukaisesti. Aineistonäyte [20] puolestaan todentaa, kuinka merkittäviä mahdottomat tehtävät ovat olleet sosiaalitoimistossa työskenteleville sosiaalityöntekijöille. Erityisen haasteelliseksi sosiaalitoimiston sosiaalityön tekee se, että niin muut viranomaiset kuin myös kuntalaiset kohdistavat sosiaalityöntekijöihin omista intresseistään katsoen tuotettuja professionaalisuusodotuksia. Muille viranomaisille on tärkeää, että sosiaalityöntekijät hoitavat työssään niitä asioita, joihin muut viranomaiset eivät oman työnkuvansa puolesta kykene ollenkaan paneutumaan. Kuntalaisille taas on tärkeää, että he voivat tarvittaessa saada yhteyden sosiaalityöntekijöihin ja päästä myös heidän vastaanotolleen.

4.2.5 Projektit työnkuvan rakentajina

Sosiaalityön 1990-lukulaisessa professionaalisuuskeskustelussa nousivat keskeisiksi keskustelunaiheiksi projektit (Artto 1998, 25–31; Kettunen 2003). Sosiaalityön projektit näyttäytyivät mitä erilaisimmissa konteksteissa. Kirjoituksissa esiintyvien sosiaalityön projektien paikalliset kontekstit olivat sosiaalitoimiston sosiaalityö [57], pitkäaikaistyöttömille ja pitkäaikaisille toimeentulotukiasiakkaille suunnattu osallistuva sosiaalityön kurssitoiminta [80] ja nuorisotyö [82]. Kirjoituksissa sosiaalityön projektit määrittyvät sellaisiksi aktiivisiksi toiminnoiksi, joiden avulla pyrittiin muuttamaan sosiaalityön vallitsevia työkäytäntöjä tai ainakin avaamaan keskustelua sosiaalityön uudenlaisista mahdollisuuksista. Kirjoituksissaan projektitoimintaa tarkastelleet sosiaalityöntekijät eivät juuri esittäneet kritiikkiä projekteja kohtaan, joskin niiden perusluonnetta lyhytkestoisina ja ohimenevinä käytännön toimintamuotoina pidettiin ongelmallisena.

Aineistonäytteessä [16] sosiaalityöntekijä nostaa esiin kysymyksen projektien kriisiytymisestä. Tässä kirjoituksessa hän tarkastelee sosiaalityön kehittämisprojektien problematiikkaa lähinnä vain yleisellä tasolla. Kirjoituksessaan hän esittää kategorisoinnin *"rakenteiden tai hallinnon kypsymättömyys"*, jonka voi ajatella kuvaavan sosiaalityöntekijöiden projekti-tyyppisessä työssään kokemia epävarmoja, mahdottomia työolosuhteita. Kategorisoinnin *"toiminnan totaalinen kriisiyttäminen"* voi nähdä tulkinnalliseksi jäsennykseksi tavasta, jolla sosiaalityöntekijät pyrkivät aktiivisesti ilmaisemaan tyytymättömyyttään projektia kohtaan.

> *On sekä innostusta että muutosvastarintaa. Mutta on myös tyypillistä, että tietyssä vaiheessa projekti "kriisiytyy": projektit ilmeisesti johtavat jonkinasteiseen kriisiytymiseen, järkytetäänhän niiden kautta vallitsevaa status quo'ta. Mutta merkilliseltä tuntuu se, kuinka tässä tilanteessa toimimme. Yksi tapa näyttäisi olevan vetäytyä rakenteiden tai hallinnon kypsymättömyyden taakse: "Näissä olosuhteissa on mahdotonta tehdä mitään!" Toinen vaihtoehto*

on hakea toiminnan totaalista kriisiyttämistä – jolloin antagonismi heijastuu eräänlaisena avuttomuuden ilmauksena ja kritiikki personoituu johtoon. [16]

Edellä esitetty todentaa, kuin ristiriitaisia käytännön toimintamuotoja projektit voivat olla sosiaalityön arjessa. Se, että projektityössä on kyettävä ottamaan samanaikaisesti huomioon erilaisia näkemyksiä, tekee projekteista haasteellisia toiminnallisia kokonaisuuksia. Sosiaalityön projekteissa sosiaalitoimen erityyppisissä johtotehtävissä olevat esimiehet ja asiakastyötä tekevät sosiaalityöntekijät edustavat usein aivan erilaisia ajattelumaailmoja, joita on vaikea sovittaa yhteen.

4.2.6 Sosiaalityöntekijöiden koulutustausta

Keskustelu sosiaalityöntekijöiden ammatillisten kvalifikaatioiden kirjavuudesta määrittyy ongelmaksi erityisesti sosiaalitoimistojen sosiaalityön kehittämispyrkimyksille. Käsitys siitä, että sosiaalityöntekijöiltä ammattikuntana puuttuu 1990-luvulla Suomessa sosiaalityön ymmärrystä koskeva yhtenäinen ajattelu- ja kokemusmaailma, saa osakseen huomiota sosiaalityöntekijän tavassa jäsentää ja ymmärtää ammatillisten kvalifikaatioiden puutetta sosiaalityön ammattikunnan edustajien joukossa. Sosiaalityön ammattikunnan epäyhtenäinen ajattelu- ja kokemusmaailma näyttäytyy osatekijänä, joka heikentää ratkaisevalla tavalla sosiaalityöntekijöiden mahdollisuuksia olla aktiivisia ammatillisia toimijoita suomalaisessa yhteiskunnassa. Sosiaalityöntekijöiden epäyhtenäisyys vaikeuttaa yhtäältä sosiaalityöntekijöiden mahdollisuuksia toimia oman ammattikuntansa edunvalvojina yhteiskunnassa, toisaalta myös heidän mahdollisuuksiaan osallistua omalla työpanoksellaan suomalaisen sosiaalityön paikan määrittelyyn yhteiskunnassa ja siten sosiaalityön myönteisen ammatillisen muutoksen synnyttämiseen. Aineistonäytteessä [20] esiintyvä kategorisointi *"epäpätevät ja lyhytaikaiset sijaiset"*, joka luonnehtii sosiaalityön pitkäjänteiseen kehittämistyöhön sitoutumattomia työntekijöitä, nostaa esiin kysymyksen työsuhteiden epäjatkuvuuksista, jotka määrittyvät ongelmallisiksi kaikille pyrkimyksille rakentaa sosiaalityön ammatillisia työkäytäntöjä uudella tavalla jatkuvien yhteiskunnallis-kulttuuristen muutosten pyörteissä.

Sosiaalityöntekijöiden koulutustausta on hyvin kirjava, mikä vaikuttaa työn kohteen määrittelyyn, tavoiteasetteluun ja käytettyihin menetelmiin. On vaikea löytää yksimielisyyttä peruskysymyksiin. Täydennyskoulutus ei tue sosiaalitoimiston sosiaalityön perustehtävän selkiyttämistä. Lisäksi sosiaalitoimistojen sosiaalityöntekijöinä on nykyisin hyvin paljon epäpäteviä ja lyhytaikaisia sijaisia, jolloin kehittämistyö on lähes mahdotonta. [20]

Edellä esitetty todentaa, kuinka heterogeeninen ryhmä sosiaalityön ammattikunta oikeastaan on. Jo pelkästään se, että sosiaalityöntekijöiden koulutustaustojen välillä on ilmeisiä eroja, on suuri haaste sosiaalityön ammatillisuudelle. Tätä taustaa vasten sopii kysyä, miten on mahdollista kehittää sosiaalityötä, jonka tekemiseen kaikki työntekijät eivät voi sitoutua.

4.2.7 Sosiaali- ja terveydenhuollon yhdistäminen

1990-luvun alkupuolella Suomessa virinnyt keskustelu väestövastuu-ajatteluun nojautuvasta sosiaali- ja terveydenhuollon yhdistämisestä (Rintala ym. 1997) sai melko ristiriitaisen vastaanoton sosiaalityöntekijöiltä. Jotkut kirjoittajat [54; 84] pitivät sitä yhtenä varteenotettavana keinona reagoida laajan ammatillisen yhteistyön avulla sosiaalityön epävarmuuteen ja siten myös mahdottomien tehtävien synnyttämiin ongelmiin. Toiset kirjoittajat [14; 26] puolestaan suhtautuivat siihen kuin ”pakkoavioliittoon”, jossa sosiaalityö ja sosiaalityöntekijät eivät voisi onnistua vaan joutuisivat uusien, haasteellisten ja vaikeasti ratkaistavissa olevien ongelmien eteen.

Kriittisyyttä sosiaali- ja terveydenhuollon palveluyksiköiden välisiä yhteistyön mahdollisuuksia kohtaan heijastaa aineistonäytteessä [26] esiintyvä tulkinta, jossa sosiaalityöntekijä tuomitsee alueelliseen väestövastuuseen perustuvan ammatillisen yhteistyön epäonnistuneena syntyneeksi muutosehdotukseksi. Kirjoituksessaan hän nimeää tämän yhteistyön kategorisoinnilla *”perin teennäiset yhteistyökuviot”*, joka kuvaa sosiaali- ja terveydenhuollon välisen ammatillisen yhteistyön ”pakkoavioliitto”-tyyppistä lähtökohtaa. Alueelliseen väestövastuuseen suostuvan sosiaalityön hän puolestaan kategorisoi *”sijaistoimintoihin verrattavaksi puuhaksi”*.

> *Etenkin sosiaalityön kannalta väestövastuu jää kummittelemaan monella tapaa. Väestövastuusta puhutaan vietävän paperinmakuisesti: kartta ja maasto eivät vastaa toisiaan. Lisäksi se johtaa helposti perin teennäisiin yhteistyökuvioihin, joissa työ on sijaistoimintoihin verrattavaa puuhaa. Ja terveydenhuollon kanssa sosiaalihuolto voi helposti joutua ”välinehuollon asemaan”: ollaan reserviä, josta ”kaatoluokkien” hoitoon löytyy aina apuvoimia ilman likaisen työn lisää.* [26]

Edellä esitetty todentaa, kuinka epätodellisena sosiaalityöntekijä pitää sosiaali- ja terveydenhuollon palveluyksiköiden välisiä yhteistyön mahdollisuuksia. Kriittisyys tällaista yhteistyötä kohtaan kulminoituu ennakkokäsitykseen, jonka mukaan sosiaalityöntekijät ja terveydenhuollon ammattilaiset eivät kykene ammatilliseen yhdenvertaisuuteen teennäisiksi muodostuneissa yhteistyökuvioissaan. Kirjoittaja arvelee, että nimenomaan sosiaalityöntekijät ovat niitä, jotka joutuvat joustamaan tehdäkseen erilaisia myönnytyksiä terveydenhuollon ammattilaisten hyväksi.

4.2.8 Havaintoja ja päätelmiä

Kategoria ”yhteiskunta” ei avaudu yhdessäkään kirjoituksessa niin selkeän ja helposti ymmärrettävän perusmääritelmän kautta, että siitä voisi saada käsitteenä yksinkertaisen kokonaiskuvan. Niinpä yhteiskunnan käsitteen kategorinen merkitys suhteessa sosiaalityöhön jää sosiaalityöntekijöiden kirjoituksissa tulkinnanvaraiseksi, koska sosiaalityöntekijät eivät kerro suoraan sitä, mitä he yhteiskunnalla oikeastaan tarkoittavat sosiaalityön murroskeskustelun yhteydessä. Erityisesti tulkinta, jonka mukaan nimenomaan yhteiskunta on delegoinut sosiaalityölle mahdottomia tehtäviä, nostaa esiin kysymyksen, mitä kaikkea

yhteiskunta voi edustaa [11]. Tästä huolimatta katson, että kaikessa epämääräisyydessäänkin yhteiskunta määrittyy niin sanotuksi kasvottomaksi syylliseksi sosiaalityön mahdottomien tehtävien muotoutumiseen.

1990-luku oli Suomessa sosiaalityön työnkuvan muutoksen vuosikymmen (Kananoja 1997; Mutka 1998; Viialainen & Maaniittu 1997). Samalla 1990-luku oli sosiaalityölle ja sosiaalityöntekijöille uudenlaisen politiikan esiinmarssin vuosikymmen. Kutsun tutkimuksessani tällaista politiikkaa ”epävarmuuden politiikaksi”, johon liittyy erottamattomasti 1990-luvun Suomessa joko tietoisesti tai tiedostamatta poliittisessa päätöksenteossa tuotettu sosiaalityön epävarmuus. Tietoiseksi tällaisen politiikan tekevät poliittiset arvovalinnat, joita olivat ennen muuta sosiaaliturvan ja palveluiden leikkaukset (Heikkilä & Uusitalo 1997; Kalland 1995; Lehtonen & Aho 2000, 97–113; Myllymäki & Uoti 1995). Tiedostamattomaksi tällaisen politiikan tekee poliittisten päätöksentekijöiden kyvyttömyys ennakoida niitä välittömiä vaikutuksia, joita sosiaaliturvan leikkauksilla ja palveluiden karsimisella olisi vielä laman jälkeen köyhien ja huonoosaisten ihmisten jokapäiväiseen elämään.

Aineistonäytteessä [1] kirjoittaja esitti omia kielteisiä tuntemuksiaan sosiaalityöntekijänä toimimisesta sosiaalityön jatkuvassa epävarmuudessa. Pitkän työuransa aikana kirjoittaja kertoi kokeneensa, että sosiaalityöntekijänä toimiminen oli ollut henkilökohtaista selviytymiskamppailua niin yhteiskunnallisten kuin ammatillistenkin ristipaineiden keskellä.

Aineistonäytteessä [5] kirjoittaja näki selkeän ristiriidan sosiaalityöntekijän työkiireiden ja luovuuden välillä. Kovassa kiireessä sosiaalityöntekijä ei ehtinyt käyttää aikaa luovuudelle, jota hän olisi tarvinnut sekä itsensä että työnsä arviointia ja kehittämistä varten.

Aineistonäytteessä [10] kirjoittaja piti välttämättömänä sosiaalityöntekijöiden ja muiden viranomaisten välistä ammatillista yhteistyötä. Yhteistyö muiden viranomaisten – ja myös asiakkaan – kanssa määrittyi keinoksi, jonka avulla oli mahdollista jäsentää asiakkaan kokonaistilannetta ja samalla myös havaita ne ammatillisen yhteistyön kanavat, jotka voivat saada aikaan tuloksia sosiaalityön pitkäaikaisten asiakkuuksien purkamiseksi.

Aineistonäytteessä [20] keskustelu sosiaalityön mahdottomien tehtävien problematiikasta paikantui sosiaalitoimiston sosiaalityöhön, jossa sosiaalityöntekijöihin kohdistuu professionaalisuusodotuksia eri suunnista: muilta viranomaisilta ja kuntalaisilta. Viranomaiset odottivat sosiaalityöntekijöiden antavan oman työpanoksensa työtehtäviin, joihin muut viranomaiset eivät voi tai halua puuttua. Kuntalaiset puolestaan odottivat sosiaalityöntekijän olevan ammatillinen auttaja, joka on aina tarvittaessa saatavilla.

Aineistonäytteessä [16] nousivat esiin sosiaalityön projektityöhön kytkeytyvät ristiriidat. Tässä yhteydessä ristiriidat tarkoittavat tilanteita, joissa erilaiset näkemykset joutuvat törmäyskurssille. Sosiaalityön projekteissa tyypillisiä ristiriitatilanteita ovat usein sosiaalitoimen esimiesten ja asiakastyön sosiaalityöntekijöiden väliset näkemyserot, joita tuskin koskaan voidaan lopullisesti ratkaista.

Aineistonäytteessä [20] sosiaalityöntekijöiden koulutustaustan kirjavuus osoittautui merkittäväksi kysymykseksi sosiaalityön ammatillisuudelle, erityi-

sesti sosiaalityön kehittämispyrkimyksiä ajatellen. Taustalla oli ajatus siitä, että sosiaalityön kehittäminen ei onnistu sosiaalityön pitkäjänteiseen kehittämistyöhön sitoutumattomien työntekijöiden, ”epäpätevien ja lyhytaikaisten sijaisten” avulla.

Aineistonäytteessä [26] kirjoittaja luonnehti sosiaali- ja terveydenhuollon välistä ammatillista yhteistyötä ”perin teennäisiksi yhteistyökuvioiksi”, joiden onnistumisen mahdollisuuksia hän ei pitänyt kovin hyvinä. Erityisesti sosiaalityön kannalta sosiaali- ja terveydenhuollon väliset yhteistyökuviot tuntuivat epäedullisilta toimintamuodoilta, joissa sosiaalityö oli vaarassa joutua terveydenhuoltoon nähden ”toiseuden kategoriaan”.

4.3 Sosiaalityö-politiikka

Arvot ja politiikka kietoutuivat kiinnostavalla tavalla yhteen niissä kirjoituksissa, joissa sosiaalityöntekijät lähestyivät kysymystä sosiaalityön ammatillisesta epävarmuudesta erityyppisiin dikotomisiin vastakkainasetteluihin (Berlin 1990, 56–59) perustuvien kategorisointien avulla. Tyypilliseksi vastakkainasetteluksi sosiaalityöntekijät nimesivät poliittisten päätöksentekijöiden ja sosiaalityöntekijöiden välisen suhteen, jota varjostivat kulttuurinen erilaisuus ja molemminpuolinen epäluottamus. Kunnallishallinnon näkökulmasta oli tärkeää valvoa sosiaalityötä, erityisesti sosiaalityöntekijöitä, ulkoapäin (J. Lehto 1997, 103–115), jotta taloudelliseen tehokkuuteen tähtäävä kustannus-hyöty -ajattelu (McBeath & Webb 1991, 752) menisi kunnallispoliittisessa arvomaailmassa aina kiistatta sosiaalityöntekijöiden avokätisyyden edelle. Sosiaalityön ammattikunnan näkökulmasta puolestaan oli välttämätöntä luoda sosiaalityölle ammattina sellaiset toimintaedellytykset, jotka vapauttavat sosiaalityöntekijät kunnan taloudellisen ja poliittisen pakkovallan alaisuudesta (Dominelli 1996, 153–175) ja siten antavat heille mahdollisuuden tehdä ”oikeaa sosiaalityötä”.

Sosiaalityön paikka ja merkitys koettiin kirjoituksissa usein toisarvoiseksi ja vähäpätöiseksi suhteessa hyvinvointipalveluihin ja muihin yhteiskunnallisiin toimintoihin. Tällainen asetelma loi sosiaalityöntekijöiden keskuudessa vaikutelman siitä, että sosiaalityöntekijöitä oman ammattikuntansa edustajina ei arvosteta riittävästi yhteiskunnassa. Monet sosiaalityöntekijät näkivät sosiaalityön toiseuden johtuvan poliittisten päätöksentekijöiden tekemistä valinnoista, jotka eivät ollenkaan suosineet sosiaalityöntekijöiden mahdollisuuksia tehdä työtään luovasti.

4.3.1 Poliittisesti kontrolloitu sosiaalityö

Aineistonäytteessä [5] sosiaalityön paikka ja merkitys osana suomalaista yhteiskuntaa määrittyy toissijaiseksi kansainväliseen kilpailukykyyn ja tehokkuuden maksimointiin nähden. Taustalla oli ajatus siitä, että kovien arvojen maailmassa rahan valta menee aina viime kädessä inhimillisyyden edelle. Kirjoituksessa

eiintyvä kategorisointi *"poliittisesti kontrolloitu sosiaalityö"* tekee ymmärrettäväksi suomalaisessa yhteiskunnassa hegemonisesti ja ideologisesti määrittyvää sosiaalityön alistussuhdetta.

> *Koko kulttuurimme elää eräänlaisessa tyhjiössä, jonka seiniä ovat kansainvälinen kilpailukyky ja tehokkuuden maksimointi. Näin edelleen siitä huolimatta, vaikka metsämme kuolevat ja pohjavetemme pilaantuvat. Saman tyhjiön sisällä elää myös poliittisesti kontrolloitu sosiaalityö eli aina kun sosiaalityön kehittämisessä on kysymys vallasta – poliittisesta tai taloudellisesta – saa luovuus väistyä tieltä.* [5]

Edellä esitetty aineistonäyte [5] todentaa, kuinka sosiaalityö jää yhteiskunnassa helposti toisarvoiseen asemaan puhuttaessa talouselämän kovista arvolähtökohdista kuten kansainvälisestä kilpailukyvystä ja tehokkuuden maksimoinnista. Poliittisen ja taloudellisen vallan alla sosiaalityö on kuin luovuustyhjiössä, josta ei ole ulospääsyä. Kirjoittajan mukaan luovuustyhjiössä eläminen ei ole kuitenkaan vain sosiaalityön ongelma. Taustalla on ajatus siitä, että itse asiassa koko suomalainen kulttuuri elää sosiaalityön tavoin samassa luovuustyhjiössä, jossa poliittinen kontrolli ja talouselämän kovat arvolähtökohdat yhdessä sääntelevät, millaisia ovat inhimillisen toiminnan todelliset reunaehdot.

4.3.2 Sosiaalityön heikko ammatillinen status

Aineistonäytteessä [9] sosiaalityöntekijät määrittelevät sosiaalityön asiakas- ja palvelutyön muotona kunnan ulkoisen imagon kannalta epäedulliseksi palvelumuodoksi. Kirjoituksessa esiintyvä kategorisointi *"yleiset hyvinvointipalvelut"* kuvaa kaikille kansalaisille tarkoitettuja yleisesti hyväksyttyjä palveluja. Sosiaalipalvelut puolestaan jäsentyvät kirjoituksessa yhteiskunnan pohjimmaisiksi palvelumarkkinoiksi, joihin liittyy hyvinvointi- ja sosiaalipalveluiden kahtiajaon hengessä kulttuuris-ideologinen eetos *"sosiaalisten ongelmien lievittämiseen tähtäävät toimet"*.

> *Sosiaalityön asiantuntijarooli elinolojen kehittäjänä ei ole kiistaton. Sosiaalityön ammatillinen status on heikko, eikä sosiaalityön resurssien turvaamisella ole samanlaista poliittista yksimielisyyttä kuin esim. yleisillä hyvinvointipalveluilla. Poliittisen hyväksynnän saa helpommin golf-rata ja viihdekeskus kuin esim. sosiaalisten ongelmien lievittämiseen tähtäävät toimet. Tämä ilmenee selvästi mm. määrärahojen myöntämisessä. Toisaalta kiihtyvässä muutos- ja kasvuhuumassa elävän kaupungin hallintokulttuuriin sopii huonosti sosiaalisista ongelmista puhuminen. Se koetaan herkästi oman pesän likaamiseksi.* [9]

Edellä esitetty todentaa, kuinka sosiaalityö nähdään kunnassa yhteiskunnan marginaaliin kuuluvan väestönosan palveluina, joihin poliittiset päätöksentekijät eivät halua mielellään sijoittaa kunnan verovaroja. Kirjoittajien mukaan tämä johtuu kahdesta asiasta. Yhtäältä kirjoittajat näkevät, että sosiaalityötä ammattina ei riittävästi arvosteta suomalaisessa yhteiskunnassa. Toisaalta kirjoittajat näkevät kunnan poliittisten päätöksentekijöiden erimielisyyksien heikentävän entisestään sosiaalityön arvostusta yhteiskunnassa. Kun päätöksentekijöiden keskuudessa ei ole yksimielisyyttä sosiaalityön palveluiden tärkeydestä, määrärahat menevät yleisiin hyvinvointipalveluihin. Juuri yleisiin hyvinvointipalve-

luihin sijoitetut resurssit ovat usein pois sosiaalityön niukasta resurssiperustasta.

4.3.3 Sosiaalityöntekijöiden vääristynyt suhde ympäristöönsä

Yhtenä suurena epävarmuuden kysymyksenä sosiaalityöntekijät pitivät sitä, että he joutuvat työskentelemään kahdessa keskenään ristiriitaisessa rakenteessa asiakkaiden ja kunnallishallinnon välissä. Tällaisessa rakenteessa asiakkaat odottavat saavansa etuuksia ja palveluita (Mäntysaari 1991), kunnallishallinnon edustajat taas vaativat entistä painokkaammin tulosvastuullisuutta sosiaalityöhön (Aaltonen 1992; Vuorela 1992). Aineistonäytteessä [11] metaforat *"vallankäyttäjät"* ja *"vallankäytön kohteet"* kuvaavat kategorisia määritelmiä sosiaalityöntekijöiden ammatillisista identiteeteistä toiminnallisessa ristitilanteessa. Sosiaalityöntekijöille tällainen ristiriitatilanne merkitsee 'puun ja kuoren välissä' toimimista tilanteessa, jossa sosiaalityöntekijät oman ammattikuntansa edustajina määrittyvät samanaikaisesti sekä sosiaalityön asiantuntijavaltaa käyttäviksi ammatillisiksi toimijoiksi suhteessa sosiaalityön asiakkaisiin että poliittisen vallan – ja erityisesti tätä valtaa jossakin sosiaalityön paikallisessa kontekstissa käyttävien vallanpitäjien – alaisuudessa, erimuotoisten ohjeiden ja sääntöjen mukaan toimiviksi sosiaalityön ammattilaisiksi.

> *Sosiaalityön ongelmat eivät useinkaan johdu sosiaalityöntekijöiden ulkoisista tai sisäisistä tekijöistä, vaan työntekijöiden vääristyneestä suhteesta ympäristöönsä. Ongelmanratkaisutavasta tulee ongelma. Ongelmia ylläpitävät systeemit, joissa sosiaalityöntekijät ovat sekä vallankäyttäjiä että vallankäytön kohteita. Riippuvuus ja valta esiintyvät vastavuoroisina suhteina, alastomina. Asiakassuhde on kuin kaksintaisteluareena.* [11]

Edellä esitetty todentaa, kuinka kirjoittaja näkee sosiaalityön ongelmien johtuvan ennen muuta sosiaalityöntekijöiden vääristyneestä suhteesta omaan työympäristöönsä. Vääristynyt suhde ympäristöön saa alkunsa siitä, että sosiaalityöntekijät eivät riittävän hyvin kykene sopeutumaan tilanteeseen, jossa heidän tulisi olla samanaikaisesti sekä sosiaalityön arjen asiantuntijavallan käyttäjiä että poliittisten päätöksentekijöiden vallankäytön kohteita.

4.3.4 Poliittisuus sosiaalityön kehittämisprojekteissa

Myös sosiaalityön kehittämisprojekteissa (Arnkil, Eriksson & Arnkil 2000; Laurila 1991; Rauhala 1998) nousivat esiin erilaiset poliittiset näkemykset, joita pidettiin toistensa vastakohtina. Vaikka sosiaalityön kehittämisprojekteissa yhteisenä lähtökohtana oli pyrkimys luoda uudenlaisia mahdollisuuksia sosiaalityön ammatilliselle muutokselle, sosiaalihallinnon työntekijät lähestyivät muutosta eri näkökulmasta kuin asiakastyön parissa toimivat sosiaalityöntekijät. Aineistonäytteessä [16] sosiaalityöntekijä näkee, että projektin hallinnon ja käytännön toimijoiden odotukset lisäävät epävarmuutta projektityyppisessä sosiaalityössä. "Makroperspektiivin" kategoriaan sijoittuu metafora *"hallinnon edustajat"*, joka viittaa suunnittelu- ja päätöksentekoprosessin toimijoihin. "Mikroperspektii-

vin" kategoriasta sosiaalityön projekteja puolestaan tarkastelevat käytännön sosiaalityöntekijät, jotka sijoittuvat metaforisen *"suoritustason"* alaisuuteen.

> *Vastaavalla tavalla kuin suunnittelu ja toteutus on eriytetty fordistiselle tuotantotavalle uskollisissa järjestelmissä, myös projektit näyttäisivät heijastavan tätä toimintamallia. Hallinnon edustajat pohtivat tahollaan tavoitteita, näkevät ne usein "makroperspektiivistä". Samanaikaisesti suoritustasolla pohditaan tavoitteita toisesta näkökulmasta, jota voisi ehkä kutsua operationaaliseksi tai mikroperspektiiviksi. Merkillistä tässä on se, että molemmilla tahoilla on voimakas tarve saada aikaan suuri muutos toiminnassa.* [16]

Edellä esitetty todentaa, kuinka kirjoittaja näkee "makro"- ja "mikroperspektiivin" toimijoiden suhtautuvan sosiaalityön kehittämisprojekteihin. "Makroperspektiivin" kategoriaan sijoittuvat sosiaalityön suunnittelu- ja päätöksentekoprosessin toimijat tarkastelevat sosiaalityön projekteja ensisijaisesti projektinhallinnan näkökulmasta. "Mikroperspektiivin" kategoriaan sijoittuvat sosiaalityöntekijät puolestaan ovat kiinnostuneita sosiaalityön projektien erityisosaamisesta käytännön ruohonjuuritasolla. Erilaisista lähtökohdista huolimatta kummankin perspektiivin toimijoiden yhteisenä kiinnostuksen kohteena on saada projektitoiminnan avulla aikaan muutos sosiaalityön arjen käytäntöihin.

4.3.5 Sosiaalityöntekijän kokemus poliittisesta kontrollista

Sosiaalityöntekijöiden omat kokemukset poliittisesta kontrollista, lähinnä sen kohteeksi joutumisesta, liittyivät kuntien sosiaalitoimistojen sosiaalityöhön (Mäntysaari 1991; Rajavaara 1992; Rostila 1988), jossa toimeentulotuen merkitys korostui 1990-luvulla (Mäntysaari & Rajavaara 2000, 81–105). Toimeentulotuen tuloa kunnallispoliittiseksi kiistakysymykseksi ilmentää aineistonäyte [66], jossa sosiaalityöntekijä pohtii oman kokemuksensa perusteella toimeentulotuen ristiriitaista ymmärrystä pienen kunnan (Sipilä 1989, 104–107) kontekstissa. Kirjoituksessa hän esittää kaksisuuntaisen tulkinnallisen jäsennyksen, jossa humaani ja taloudellinen näkökulma asettuvat vastakkain. Humaania näkökulmaa edustaa kategorisointi *"ihmisten auttamiskeino"*, joka on kirjoittajan oma, sosiaalityöntekijän ammatillisessa asiantuntija-asemassa rakentuvaa myönteinen asennoituminen toimeentulotukeen. Taloudellista näkökulmaa puolestaan edustaa kategorisointi *"kunnan talouden rasite"*, joka määrittyy kunnan poliittisten päätöksentekijöiden kielteiseksi ja vastentahtoiseksi tavaksi jäsentää ja ymmärtää toimeentulotuen panos-tuotos -suhdetta kunnassa.

> *Yksi suurimmista näkemyseroistamme liittyi sosiaalityön hyöty-haitta -aspektiin. Pienessä kunnassa sosiaalityötä määrittää liikaa talousajattelu: luottamuselimet eivät nähneet sosiaalityötä – etenkään toimeentulotukea – ihmisten auttamiskeinona, vaan kunnan talouden rasitteena. Kun sosiaalilautakunta mielsi sosiaalityön yksipuolisesti rahan jakamiseksi ja arvosteli sosiaalityöntekijöitä yksinomaan toimeentulotuen viitekehyksestä, sen oli helppo korostaa talousajattelua.* [66]

Edellä esitetty todentaa, kuinka ristiriitaisia kunnan poliittisten päätöksentekijöiden ja asiakastyötä tekevien sosiaalityöntekijöiden näkemykset sosiaalityöstä ja erityisesti toimeentulotuesta voivat olla. Poliittiset päätöksentekijät, jotka tarkastelevat sosiaalityötä ainoastaan talouspolitiikan viitekehyksessä, eivät näe

eivätkä myöskään tunnista sosiaalityön asiakkaiden inhimillistä avun tarvetta. Taistellessaan yksin asiakkaiden oikeuksien puolesta sosiaalityöntekijät eivät pärjää sosiaalityöhön kielteisesti suhtautuville poliittisille päätöksentekijöille vaan jäävät usein helposti alakynteen.

4.3.6 Havaintoja ja päätelmiä

Sosiaalityöntekijät ilmaisivat paheksuvansa sitä, että sosiaalityön ammatilla on heikko status suomalaisessa yhteiskunnassa. He ilmaisivat haluavansa saada aikaan parannuksen sosiaalityön ammatin arvostukseen ([5], [9]; Borgman 1998; Lehto 1991; Mutka 1998). Kuitenkin he tiedostivat sen, että tämän tavoitteen saavuttaminen ei ole helppoa, sillä politiikka on yhteiskunnassa sosiaalityön arjen käytännön yläpuolella ([5], [9], [11], [66]; Sipilä 1989, 103–104). Sosiaalityöntekijät määrittelivät sosiaalityön kunnallispoliittisen päätöksentekokoneiston harjoittaman kontrollin alaisuudessa toimivaksi ”toisen luokan palvelumuodoksi” ([9], [66]; Mäntysaari 1991, 172–205), jonka kohderyhmänä näyttäytyy pääsääntöisesti kaikkein huono-osaisin väestönosa eli köyhät, maksukyvyttömät kansalaiset (Heikkilä & Karjalainen 2000; Juhila ym. 2002; Virmasalo 2002).

Edellä esitetyt tulkinnat osoittavat, että yhteiskunnan arvoristiriidat kuuluivat kiinteänä osana sosiaalityö-politiikkaan. Mielenkiintoinen arvoristiriita oli kirjoittajan tulkinta sosiaalityöntekijän vääristyneestä suhteesta omaan työympäristöönsä. Tulkinta kuvasi tilannetta, jossa sosiaalityöntekijä ei osaa sopeutua vallankäyttäjänä ja vallankäytön kohteena olemiseen ([11]). Kuitenkin pääasiassa arvoristiriidat johtuivat kirjoittajien mukaan poliittisten päätöksentekijöiden ja asiakastyötä tekevien sosiaalityöntekijöiden omaksumista erilaisista arvolähtökohdista, joita oli usein vaikea sovittaa yhteen ([16] ja [66]).

Päätöksentekijöille tärkeitä arvoja olivat taloudellisuus ja tuloksellisuus, joita korostaessaan he pyrkivät rationaalisuuteen, järkiperäiseen toimintaan. Yhtäältä päätöksentekijät halusivat pitää lamavuosina kasvaneet julkiset menot kurissa ja tarvittaessa jopa leikata niitä. Toisaalta he olivat valmiita tuomaan myös sosiaalityöhön panosten ja tuotosten välisiä vertailuja, joiden taustalla oli pyrkimys alkaa jatkuvasti seurata tulosvastuullisuutta sosiaalityössä ja samalla valvoa sosiaalityöntekijöitä ulkoapäin.

Sen sijaan sosiaalityöntekijöille tärkeitä arvoja olivat hyvinvointi ja turvallisuus, joita korostaessaan he pyrkivät korostamaan kokonaisvaltaisesti humaanisuutta, ihmisen elämän pehmeää puolta. Humaanisuuteen kuuluivat niin aineellinen kuin myös henkinen hyvinvointi ja turvallisuus, jotka olivat ”Sosiaalityön eettisten periaatteiden” (1992) mukaan kaikkien ihmisten – niin asiakkaiden kuin sosiaalityöntekijöidenkin – oikeuksia yhteiskunnassa vallitsevista taloudellisista ja poliittisista ristiriidoista riippumatta. 1990-luvun Suomessa laman ja murroksen oloissa sosiaalityöntekijöiden pehmeät arvot jäivät usein päätöksentekijöiden kovien arvojen varjoon. Tapa, jolla sosiaalityöntekijät reagoivat siihen, että heidän arvonsa joutuivat päätöksentekijöiden silmissä ”toiseuden kategoriaan”, oli yhteiskuntakriittinen suhtautuminen taloudellisuutta ja tuloksellisuutta kohtaan. Sosiaalityöntekijöiden yhteiskuntakritiikki kohdistui

ennen muuta rahan ja talouden koviin arvoihin sekä työelämän – myös sosiaalityön – lisääntyviin suoritus- ja menestymispaineisiin.

Arvoristiriidat poliittisten päätöksentekijöiden ja asiakastyön sosiaalityöntekijöiden välillä synnyttivät sosiaalityöhön ammatillisia jännitteitä. Päätöksentekijöiden ja sosiaalityöntekijöiden välillä vallitsi kuilu, jota pönkittivät ja ylläpitivät erilaiset käsitykset sosiaalityön kannalta tärkeistä arvoista. Voidaan myös ajatella, että ainakin osittain päätöksentekijöiden ja sosiaalityöntekijöiden omaksumat arvot olivat keskenään ristiriitaisia tai vaikeasti sovitettavissa yhteen. Lamavuosina sosiaalityöntekijöiden oli vaikea ymmärtää esimerkiksi taloudellisuutta ja turvallisuutta arvoina, jotka voisivat tukea saumattomasti toisiaan. Laman oloissa taloudellisuus tarkoitti usein sosiaalietuuksien ja -palveluiden leikkauksia, mikä ei tuonut turvallisuutta sen paremmin sosiaalityön asiakkaille kuin myöskään sosiaalityöntekijöille. Asiakkaiden näkökulmasta sosiaalietuuksien ja -palveluiden leikkaukset merkitsivät toimeentulo-ongelmia ja vaikeuksia saada apua ja neuvontaa akuutteihin ongelmiin. Sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta leikkaukset ja säästöt merkitsivät taloudellisten resurssien rajoitteita sosiaalityön arjessa. Rajalliset resurssit vaikeuttivat sosiaalityöntekijöiden työtä asiakkaiden hyvinvoinnin ja turvallisuuden takaamiseksi.

5 SOSIAALITYÖN AMMATILLISET JÄNNITTEET

Tässä luvussa tarkastelun kohteena ovat ammatillisia jännitteitä kuvaavat kategorisoinnit. Lähestyn niitä sosiaalityöntekijyyden ja sosiaalityöntekijänä olemisen näkökulmasta. Ammatilliset jännitteet viittaavat kahteen asiaan. Yhtäältä ne liittyvät niihin ristipaineisiin, joita asiakastyötä tekevät sosiaalityöntekijät ovat kohdanneet työssään 1990-luvun Suomessa. Toisaalta ne liittyvät niihin ristiriitatilanteisiin, joihin sosiaalityöntekijät ovat väistämättä joutuneet jatkuvan epävarmuuden, yhteiskunnallisen muutoksen ja ammatillisten jännitteiden oloissa.

Sosiaalityöntekijöiden tulkintojen analyysin myötä nostan esiin kolme kysymystä, jotka kaikki sijoittuvat ammatillisten jännitteiden kategoriaan. Sosiaalityöntekijöiden kirjoituksissa esiin nousevat tulkinnalliset jäsennykset suomalaisen sosiaalityön ammatillisista jännitteistä kytkeytyvät samanaikaisesti sekä edellä esitettyihin tulkintoihin epävarmuuden politiikasta sosiaalityössä (luku 4) että 1990-luvulla Suomessa tapahtuneeseen suureen yhteiskunnallis-kulttuuriseen muutokseen, jonka myötä sosiaalityön asiakkaan ja sosiaalityöntekijän välinen suhde näyttää monimuotoiset kasvonsa, sosiaalityöntekijöiden työssä jaksaminen vaikeutuu merkittävästi sekä sosiaalityön ammatillisen vastuun ja vallankäytön ongelmat nousevat sosiaalityökeskusteluissa entistä selkeämmin esiin. Ensiksi luvussa 5.1 analysoin, miten sosiaalityöntekijät jäsentävät asiakassuhdetta työhönsä kuuluvana ammatillisena jännitteenä. Toiseksi luvussa 5.2 tarkastelun kohteeksi määrittyy kysymys siitä, millaisena epävarmuuden oloihin kuuluvana ammatillisena jännitteenä sosiaalityöntekijät näkevät tulkinnoissaan henkisen väsymisen. Kolmanneksi luvussa 5.3 käyn läpi niitä tulkintoja, joissa sosiaalityöntekijät pohtivat ammatillisen vastuun ottamisen ja vallankäytön rajojen määrittelyn problematiikkaa sosiaalityössä.

5.1 Asiakassuhde

Valtaosa kirjoittajista lähti sosiaalityön ymmärryksessään liikkeelle siitä käsityksestä, että sosiaalityö on asiakas- ja palvelutyötä, jossa kaikki sosiaalityönte-

kijät rakentavat omaa ammatillista toimijuuttaan suhteessa asiakkaisiin. Tällaisen ajattelun mukaan sosiaalityö määrittyi asiakkaan ja sosiaalityöntekijän välistä suhdetta kuvaavaksi palvelumuodoksi (Coady 1993, 36–60; Sipilä 1989, 218–221). Kirjoittajat toivat tulkinnoissaan esiin näkemyksen, jonka perusteella asiakkaan ja sosiaalityöntekijän välisen suhteen voi kauttaaltaan ymmärtää molemmin puolin jännitteiseksi. Asiakkaan ja sosiaalityöntekijän välisessä vuorovaikutuksessa esiintyvät jännitteet tekivät tästä suhteesta tilannekohtaisesti milloin vallankäyttäjän ja vallankäytön kohteen välisen alistussuhteen, milloin molemminpuolisen vuorovaikutussuhteen.

Sosiaalityöntekijöiden kirjoituksissa nousi esiin kysymys siitä, että kaikki sosiaalityöntekijät eivät olleet työnkuvansa puolesta samalla viivalla asiakkaiden ymmärrykseen liittyen (Briskman & Noble 1999, 57–69; Peile & McCouat 1997, 343–360). Jotkut sosiaalityöntekijät toimivat sellaisissa työtehtävissä, joissa he eivät koskaan voi päästä kovin lähelle asiakkaita ja heidän ongelmiaan. Suorasta asiakastyöstä etäällä olevat sosiaalihallinnon työntekijät eivät oman hallinnollis-byrokraattisen työnkuvansa puolesta kyenneet lähestymään asiakassuhdetta ja ylipäänsä koko asiakkaan arkisen elämän muutosta tai muutostarvetta yhtä hyvin kuin suoran asiakastyön parissa työskentelevät sosiaalityöntekijät. Se, että sosiaalihallinnon työntekijät tarkastelivat asiakkuutta pelkästään viranomaisten laatimien asiakasdokumenttien näkökulmasta, oli omiaan antamaan yksipuolisen kokonaiskuvan siitä, millainen kukin asiakas on ainutlaatuisena ihmisenä ja millaisiin muutoksiin hän on valmis omassa elämässään.

5.1.1 Asiakkaan ja sosiaalityöntekijän kulttuurinen ero

Aineistonäytteessä [46] sosiaalityöntekijä käsittelee asiakkaan ja sosiaalityöntekijän välistä suhdetta sekä siihen liittyviä ristiriitatilanteita psykososiaalisen sosiaalityön kontekstissa. Kirjoituksessaan hän tuottaa kulttuurisen eron asiakkaan ja sosiaalityöntekijän välisen suhteen perusominaisuudeksi. Tämä erottelu perustuu yhtäältä koulutukseen, toisaalta olosuhteisiin. Kirjoituksessa esiin nouseva kategorisointi *"korkeasti koulutetuksi asiantuntijaksi"* kuvaa ammatilliset kriteetit täyttävää sosiaalityöntekijää, joka erottautuu vailla tällaisia kriteereitä olevasta sosiaalityön asiakkasta. Kategorisoinnilla *"meille [sosiaalityöntekijöille, HP] tuttu ja turvallinen, asiakkaalle vieras toimisto kaikkine rekvisiittoineen"* kirjoittaja puolestaan osoittaa, että sosiaalityön arjen käytäntöjen vallitsevat toimintaolosuhteet sosiaalitoimistossa ovat sosiaalityöntekijälle 'ammatillinen turvapaikka' ja vastaavasti asiakkaalle vieras paikka, johon hän menee tarvittaessa asioimaan.

> *(…) Ajattelin asiakkaan ja sosiaalityöntekijän välistä suhdetta ja sitä onko asiakas oikeastaan aina alakynnessä meihin nähden? Oli asiakkaan ongelma mikä hyvänsä, hän tulee korkeasti koulutetun asiantuntijan luokse hakemaan apua. Eikö se sisällä aina ajatuksen "olen avuton, haen apua osaavalta"? Ulkoiset olosuhteet voivat vielä lisätä tätä epätasa-arvoa, esim. meille tuttu ja turvallinen, asiakkaalle vieras toimisto kaikkine rekvisiittoineen. Monet asiakkaat kokevat olonsa varmemmaksi, kun työntekijä tulee heille kotiin tai lähtee vaikkapa puistoon kävelemään.* [46]

Edellä esitetty todentaa, millainen perusasetelma asiakkaan ja sosiaalityöntekijän välisessä suhteessa vallitsee. Kyse on asiakkaan ja sosiaalityöntekijän välisestä kulttuurisesta erosta. Perinteisesti asiakkaan ja sosiaalityöntekijän välinen kulttuurinen ero perustuu käsitykseen siitä, että asiakkaan ja sosiaalityöntekijät toiminnalliset roolit ovat erilaiset virastossa tapahtuvassa vastavuoroisessa vuorovaikutustilanteessa. Asiakas on apua tarvitseva henkilö, jolle virasto on vieras toimintaympäristö. Sosiaalityöntekijä taas on asiakkaan auttaja, joka on työnkuvansa puolesta tottunut työskentelemään virastossa. Se, että virasto on usein asiakkaalle vieras ja sosiaalityöntekijälle tuttu sosiaalityön arjen toimintaareena, luo epäilemättä jännitteitä asiakkaan ja sosiaalityöntekijän väliseen suhteeseen.

5.1.2 Hallinnosta käsin työskentelevä sosiaalityöntekijä

Aineistonäytteessä [2] sosiaalityöntekijä tarkastelee toiminnallisia asiakasryhmiä käytännön sosiaalityössä. Tässä kirjoituksessa hän näkee asiakkaan ja sosiaalityöntekijän välisen suhteen ongelmallisena sellaisessa tilanteessa, jossa sosiaalityöntekijä ei ole kasvokkaiseen vuorovaikutukseen perustuvassa yhteydessä asiakkaaseen. Kirjoituksessa esiintyvä kategorisointi *"hallinnosta käsin työskentelevä sosiaalityöntekijä"* viittaa prototyyppiin sosiaalityöntekijästä, joka näkee asiakkuuden ainoastaan sosiaalitoimiston tietokannasta käsin ilman suoraa vuorovaikutusta asiakkaaseen.

> *Hyvin ongelmalliseksi on muodostunut kysymys, miten kertoa hallinnosta käsin työskentelevälle sosiaalityöntekijälle ihmisten elämän edellytysten puutteet. Hallinnosta käsin työskentelevä sosiaalityöntekijä on tottunut perustamaan tietonsa asiakkaan esittämiin tositteisiin ja dokumentteihin.* [2]

Aineistonäytteessä [11] esiintyvä kategorisointi *"hallinnollinen kieli"* rakentuu sosiaalityöntekijän ammatilliseksi erityiskieleksi, joka synnyttää ammatillisia jännitteitä asiakkaan ja sosiaalityöntekijän väliseen suhteeseen.

> *Hallinnollinen kieli etäännyttää ja estää sosiaalityöntekijöitä näkemästä mahdottomiin tehtäviin kytkeytyviä mahdollisuuksia, jotka paradoksaalista kyllä avautuvat vasta kun mahdottomista tehtävistä luovutaan. On usein vaikea nähdä niitä mahdollisuuksia, jotka avautuvat persoonallisen suhteen kautta, irtautumalla ammattiroolista ja uskaltamalla kohdata asiakas hänen omilla ehdoillaan.* [11]

Edellä esitetyt aineistonäytteet todentavat, kuinka hallinnollinen ajattelu ja kieli etäännyttävät sosiaalityöntekijän asiakkaasta ja hänen kokemusmaailmastaan. Hallinnollisen kielen käyttö on erityisen ongelmallista sosiaalityöntekijälle, joka ei pysty irrottautumaan kaavamaisesta hallintoviranomaisen roolistaan. Aineistonäyte [2] osoittaa, että sosiaalityöntekijä, joka työskentelee asiakkaiden parissa mutta nojautuu kaikenlaisissa päätöksentekotilanteissa pelkästään saatavilla oleviin asiakasdokumentteihin, näkee asiakkaan erittäin kapea-alaisesti. Aineistonäyte [11] puolestaan osoittaa, että hallinnosta käsin työskentelevältä sosiaalityöntekijältä jää usein näkemättä, millainen asiakas todellisuudessa on, miten

hän rakentaa oman elämänsä perusedellytykset sekä miksi hän ylipäänsä on ajautunut sosiaalityön piiriin.

5.1.3 Asiakkaiden tasa-arvoisuus

Aineistonäytteessä [22] sosiaalityöntekijä esittää perinteisestä asiakkaiden tasa-arvoisuuskäsityksestä poikkeavan jäsennyksen. Kirjoituksessaan hän vertailee asiakkaiden tasa-arvoisuuden ongelmallisuutta sosiaalitoimiston sosiaalityössä ”tavalliseen” elämänmenoon, joka ei ole myöskään tasa-arvoista. Kirjoituksessa esiintyvä eetos *”normalisointifilosofia”* on suomalaisessa yhteiskunnassa vallitseva kulttuuris-ideologinen lähtökohta, jota kirjoittaja luonnehtii virheelliseksi asenteeksi sosiaalityön asiakas- ja palvelutyöhön.

> *Mutta on täysin vääristynyt tapa asennoitua asiakastyöhön siten, että yksittäisen työntekijän tulisi kyetä ”auttamaan kaikkia”. Siinä piilee ns. normalisointifilosofia: kuvitelma, että sosiaalipalveluissa kaikki saavat samaa ja että tavalliseen elämään kuuluu tietyt normit. Esimerkiksi vaatimusta, että työyhteisön tulee noudattaa tiukasti samalla tavalla toimeentulotukinormia, perustellaan asiakkaiden tasa-arvoisuudella. Onko ”tavallinen” elämämme tasa-arvoista, saammeko ja annammeko tasa-arvoisesti? Eikö sille ole pikemminkin tyypillistä vaihtelu ja eroavaisuudet? Eikö tämä koske erityisesti sosiaalitoimistojen asiakkaan asemaan joutuneita? Eivätkö heidän tasa-arvolleen sopisi juuri paremmin ”räätälin työnä” toteutetut toimenpiteet? Eikö juuri heidän kohdallaan tasa-arvon tule merkitä vapautta elää omilla ehdoillaan?* [12]

Edellä esitetty todentaa, kuinka vaikea on määritellä asiakkaiden tasa-arvoisuutta. Kirjoittajan mukaan se on absoluuttisessa mielessä täysin mahdotonta sosiaalitoimistoissa, sillä sosiaalitoimistoissa asioivien asiakkaiden elämäntilanteet ovat luonnostaan erilaisia. Tätä taustaa vasten kirjoittaja esittää kaikkien asiakkaiden tasa-arvoisuuden asemesta yksilökohtaisesti suunniteltuja palvelukokonaisuuksia (Ala-Nikkola & Sipilä 1996; Austin & McClelland 1996; Orme & Glastonbury 1993) sosiaalitoimiston asiakkaille. Kun otetaan huomioon kuntien sosiaalitoimistoissa vallitseva käsitys siitä, että toimeentulotuen perusnormi on periaatteessa aina sama kaikille samanlaisessa tilanteessa oleville kotitalouksille kuten esimerkiksi yksin asuville tai lapsiperheille (Huhtanen 1994, 186-194), kirjoittajan esittämä ehdotus asiakkaiden tasa-arvoisuuden kyseenalaistamiseksi näyttää vähintäänkin perinteisestä poikkeavalta tavalta jäsentää ja ymmärtää toimeentulotuen periaatetta viimesijaisena suojaverkkona.

5.1.4 Asiantuntevan sosiaalityöntekijän esittäminen

Poikkeustapauksena kaikkien asiakassuhdetta pohtineiden sosiaalityöntekijöiden kirjoitusten joukossa erottautuu aineistonäyte [13], jossa sosiaalityöntekijä tarkastelee monesta eri näkökulmasta sosiaalityöntekijän ekspertiisiä. Tässä kirjoituksessa nousee esiin kiinnostava tulkinnallinen jäsennys, jossa kirjoittaja rakentaa kategorisoinnin *”ekspertiisin esittäminen”* sosiaalityöntekijän selviytymisstrategiaksi. Kategorisointi liittyy postmodernin ajan sosiaalityössä ominaiseen ammatilliseen performanssiin, asiantuntijuuden esittämiseen tai ”näyttelemi-

seen" (Howe 1994, 527–530), jota sosiaalityöntekijä voi pitää ratkaisuna siihen, miten hän voi selviytyä arkisessa työssään asiakastilanteista.

> *Yksi tapa selvitä sosiaalityössä on ekspertiisin esittäminen. Me voimme esittää asiantuntevaa sosiaalityöntekijää. Tämä on mahdollista, sillä asiakkaat harvoin kyseenalaistavat sosiaalityöntekijän ammattitaitoa. Myös suuri yleisö yleensä uskoo, että sosiaalityöntekijöillä, kuten lukuisilla muillakin ammattiauttajilla, on sekä keinoja että valtaa ratkaista elämään liittyvät ongelmat. Tästä kritiikistä huolimatta meillä sosiaalityöntekijöillä täytyy toki olla oikeus esittää ekspertiisiä, onhan se niin yleistä muissakin ammattikunnissa, poliitikoista puhumattakaan.* [13]

Edellä esitetty todentaa, kuinka sosiaalityöntekijä voi toimia tilanteissa, joissa hän ei tiedä, miten asiakasta pitäisi käsitellä. Kirjoittajan esiin nostama tulkinta, jonka mukaan periaatteessa kuka tahansa sosiaalityöntekijä voisi epävarmoissa asiakastilanteissa esittää olevansa asiantunteva sosiaalityöntekijä, on eettismoraalisesta näkökulmasta ongelmallinen ja arveluttava. Onko sosiaalityöntekijän ylipäänsä moraalisesti oikeutettua, perusteltua ja soveliasta esittää asiakastyön asiantuntijaa, jos hän on asiakastilanteessa vailla riittävää tietoa siitä, mitä hänen tulisi tehdä? Tämä on postmodernin ajan sosiaalityössä avoin kysymys, johon kukaan ei tiedä lopullista vastausta mutta johon jokaisen sosiaalityöntekijän tulisi kyetä aina tapaus- ja tilannekohtaisesti antamaan oma vastauksensa.

5.1.5 Sosiaalityöntekijöiden kaikkivoipaisuuskuvitelmat

Aineistonäytteessä [20] sosiaalityöntekijä esittää kritiikkiä oman ammattikuntansa vääristyneitä toimintatapoja kohtaan asiakastyössä. Kirjoituksessa sosiaalityöntekijän kritiikki oman ammattikunnan vääristynyttä toimintaa kohtaan tuottaa kategorisoinnin *"kaikkivoipaisuuden ja hyvänä ihmisenä ja työntekijänä toimimisen illuusio"*, joka kuvaa refleksiivistä sosiaalityöntekijyyttä (Karvinen 1993, 17, 28, 45; Matthies 1993, 102) eli ajatusta monella eri ulottuvuudella toimivan sosiaalityöntekijän prototyypistä. Kirjoituksessa tämä kategorisointi saa merkityksensä tilanteessa, jossa sosiaalityöntekijät joutuvat jatkuvasti työskentelemään hyväksyessään asiakkaidensa riippuvuussuhteet ja tyytyessään vallitsevien käytäntöjen muuttumattomuuteen.

> *Sosiaalityöntekijöitä tuntuu edelleen vaivaavan kaikkivoipaisuuden ja hyvänä ihmisenä ja työntekijänä toimimisen illuusio. Rajojen asetteluhan aiheuttaa myös kipua ja vastustusta asiakkaassa, se vaatii niin myös työntekijältä kuin asiakkaalta muutokseen tähtäävää työskentelyä.*
>
> *Jos asiakas voi heittää työntekijälle kaiken pahanolonsa ja jos työntekijä ottaa kaiken vastaan, hän samalla ylläpitää asiakkaan riippuvuutta itsestään. Tällaisen riippuvuussuhteen olemassaolo kuvaa sitä, että sosiaalityö toimii juuri päinvastoin kuin sen pitäisi, jos sosiaalityön tehtäväksi nähdään jonkinlaisen muutoksen aikaansaaminen. Hyvänä esimerkkinä tästä käyvät pitkäaikaisasiakkaat, joita löytynee jokaisesta sosiaalitoimistosta. Jos sosiaalityön tavoitteeksi asetetaan asiakkaan omatoiminen selviytyminen, vaatii siihen pääseminen asiakkaan itsenäistymistä. Työntekijältä se vaatii muutakin kuin hyvänä ihmisenä olemista! Toki tulosten aikaansaaminen vaatii myös tavoitteiden ja vastuun asettamista ja molemminpuolista sitoutumista.* [20]

Edellä esitetty todentaa, kuinka kirjoittaja rakentaa sosiaalityöntekijästä kaikkivoipaisen, omiin ammatillisiin kykyihinsä sokeasti uskovan asiantuntijan. Kaikkivoipaisuuden ohjenuorekseen ottaneet sosiaalityöntekijät ovat omaksuneet työssään ajattelutavan, jonka sosiaalityöntekijä kykenee halutessaan auttamaan, neuvomaan ja ohjaamaan kaikkia asiakkaitaan kokonaisvaltaisesti. Samalla kaikkivoipaisuuden ideologiaan liittyy myös ajatus siitä, että sosiaalityöntekijä voi olla kaikenlaisissa tilanteissa asiakkailleen 'hyvä ihminen'. Kirjoittajan mukaan kaikkivoipaisuus on sosiaalityön ammattikunnan keskuudessa harhakuvitelma, jonka varaan sosiaalityöntekijät usein rakentavat oman ammatti-identiteettinsä. Onko sosiaalityöntekijöiden omaksumilla kaikkivoipaisuuskuvitelmilla jotain liittymäkohtia sosiaalityöntekijöiden työuupumukseen Suomessa 1990-luvulla? Entä olivatko 1990-luvulla laman ja murroksen oloissa työskennelleet, työssään loppuun palaneet sosiaalityöntekijät liian tunnollisia? Nämä kysymykset puhuttavat varmasti monia sosiaalityöntekijöitä, mutta ne jäävät tutkimuksessani täysin avoimiksi.

5.1.6 Sosiaalityöntekijän kokemus viranomaisverkostoyhteistyöstä

Aineistonäytteessä [14] nousevat esiin sosiaalityöntekijän omat kokemukset asiakastyöstä viranomaisverkostossa. Kirjoitus nojautuu yksittäisen asiakaskertomuksen tarkasteluun. Kirjoituksessa esiintyvä kategorisointi *"ymmärretyksi tulemisen vaikeudet"* kertoo yhteisten käsitteiden ja pelisääntöjen totaalisesta puuttumisesta moniammatillisessa eri viranomaisten välisessä verkostoyhteistyössä.

> *Astaan yrittivät "vaikuttaa" viranomaiset sen mukaan, minkälaisessa ymmärryksessä he olivat keskenään. Itselläni oli ymmärretyksi tulemisen vaikeuksia. Minulla ei ollut yhteisiä käsitteitä puhuessamme perheen vaikeuksista viranomaisverkostossa. Astalla ei myöskään ollut vuorovaikutukseen tarvittavia yhteisiä käsitteitä viranomaisten kanssa. Meillä ei Astan kanssa ollut yhteisymmärrystä.* [14]

Edellä esitetty todentaa, kuinka tärkeä asia yhteinen kieli on eri viranomaisten välisessä ammatillisessa yhteistyössä. Ilman yhteistä kieltä ja yhteisiä käsitteitä on vaikea rakentaa toimivaa, moniammatillista viranomaisverkostoyhteistyötä. On myös tärkeää, että erilaiset ammatilliset toimijat käyttävät viranomaisverkostossa sellaisia käsitteitä, jotka myös asiakas voi ymmärtää. On ilmeistä, että vaikka yhteisten, helposti ymmärrettävien käsitteiden ja pelisääntöjen käyttö asiakkaan ja ammatillisten toimijoiden keskinäisessä verkostoyhteistyössä ei pystykään poistamaan kaikkia ammatillisia jännitteitä asiakkaan ja sosiaalityöntekijän väliltä, se voi kuitenkin vähentää eri toimijoiden keskinäiseen ymmärrykseen liittyviä ylimääräisiä jännitteitä sosiaalityön arjesta.

5.1.7 Sosiaalityöntekijän työturvallisuus

Keskustelu siitä, onko sosiaalityö vaarallinen ammatti, sai osakseen huomiota erityisesti aineistonäytteissä [75], [77] ja [78], joissa kaikissa pohditaan ongelmallisten asiakkuuksien luonnetta joko omien kokemustensa perusteella tai sosiaalityön ammatillisena jännitteenä. Näissä kirjoituksissa kysymystä asiakkaan

ja sosiaalityöntekijän välisestä suhteesta tarkasteltiin sosiaalityöntekijöiden työturvallisuuden viitekehyksestä. Todellisissa vaaratilanteissa asiakkaiden ja sosiaalityöntekijöiden perinteiset roolivastakohtaisuudet, joiden mukaan asiakas ymmärretään sosiaalityön objektina ja sosiaalityöntekijä sosiaalityön subjektina, kääntyivät täysin päälaelleen ja menettivät kaiken voimaperäisyytensä, kun sosiaalityöntekijöitä uhkailevista asiakkaista tuli aktiivisia, omaa etuaan väkivaltaisesti ajavia toimijoita ja uhkailun kohteeksi joutuneista sosiaalityöntekijöistä passiivisia ja voimattomia henkisen – tai ehkä jopa fyysisen – väkivallan uhreja.

Ne sosiaalityöntekijät, jotka kirjoittivat oman alansa työturvallisuudesta ja siihen liittyvistä kysymyksistä, tiedostivat sen tosiasian, että 1990-luvulla laman aikana ja sen jälkimainingeissa monet sosiaalityöntekijät joutuivat arkisessa työssään sietämään usein vaikeiden asiakkaidensa esittämiä väkivallanteon uhkauksia. Asiakkaiden väkivaltaisen käyttäytymisen nähtiin saaneen alkunsa 1990-luvun yhteiskunnallis-kulttuurisesta muutoksesta, joka oli heijastunut kielteisesti ongelmallisten asiakkaiden elämään ja heikentänyt heidän elämänsä perusvalmiuksia. 1990-luvun lama ja murros ajoivat monia asiakkaita henkisesti ahtaalle, mikä purkautui sosiaalitoimistossa käyntien yhteydessä väkivaltaisena käyttäytymisenä sosiaalityöntekijöitä kohtaan.

Aineistonäytteessä [75] kirjoittaja pohtii kysymystä sosiaalityöntekijän ja uhkailevan asiakkaan välisestä suhteesta sekä sosiaalityön turvallisuusnäkökulman keskeistä merkitystä 1990-luvun Suomessa. Kirjoituksessa työturvallisuuden merkitystä valottaa tulkinta, jossa sosiaalityön arjen riski-, uhka- ja vaaratekijät sekä niiden potentiaaliset aiheuttajat nimetään. Sosiaalityön ammatillisia jännitteitä tuottaviksi riski-, uhka- ja vaaratekijöiksi määrittyvät sellaiset kategorisoinnit kuten *"asiakkaan käyttäytyminen"*, *"asiakkaiden odotukset"* ja *"hyvinkin intiimit ja arat asiat"*. Todennäköisiksi asiakastyön parissa toimivia sosiaalityöntekijöitä uhkaileviksi asiakkaiksi jäsentyvät puolestaan sellaiset asiakaskategorisoinnit kuten *"erilaisten huumaavien aineiden väärinkäyttäjät"*, *"lastensuojeluperheet"*, *"vaikeassa elämäntilanteessa olevat asiakkaat"* ja *"vaikeista mielenterveysongelmista kärsivät"*.

> *Sosiaalityöntekijöinä joudumme työskentelemään usein vaikeassa elämäntilanteessa olevien asiakkaiden kanssa. Asiakkaiden odotukset saattavat olla epärealistisia: kun toimeentulotukea ei noin vain tulekaan, saattaa seurauksena olla raivoisa reaktio.*
>
> *Asiakkaina on myös vaikeista mielenterveysongelmista kärsiviä tai erilaisten huumaavien aineiden väärinkäyttäjiä, jolloin asiakkaan käyttäytymistä on lähes mahdotonta ennakoida. Oman lukunsa muodostavat lastensuojeluperheet: heidän kanssaan joudutaan asioimaan usein hyvinkin intiimien ja arkojen asioiden parissa, joskus vastoin asiakkaan omaa tahtoa.* [75]

Edellä esitetty todentaa, kuinka työturvallisuutta vaarantavat tilanteet voivat syntyä sosiaalityöntekijän arkisessa työssä. Kyse on useimmiten siitä, että asiakkaan odotukset ja sosiaalityöntekijän ammatilliset keinot, joilla hän pyrkii auttamaan asiakasta, eivät kohtaa toisiaan. Tästä syntyy helposti ristiriitatilanne, joka saattaa johtaa asiakkaan väkivaltaiseen tunteenpurkaukseen sosiaalityöntekijää kohtaan. 1990-luvun Suomessa sosiaalityöntekijöiden työturvallisuus oli usein koetuksella. Työturvallisuuskysymyksestä tuli juuri 1990-luvun

laman ja rakennemuutoksen aikana keskeinen ammatillinen jännite sosiaalityöntekijöiden arkiseen työhön. Erityisesti kuntien sosiaalitoimistoissa työskennelleet sosiaalityöntekijät joutuivat työssään aiempaa useammin kohtaamaan uhkailevia, väkivaltaisesti käyttäytyviä asiakkaita. Epäilemättä se vaikutti monien sosiaalityöntekijöiden työssä jaksamiseen.

5.1.8 Havaintoja ja päätelmiä

Asiakkaan ymmärtämiseen liittyvistä ongelmista (Hepworth & Larsen 1990; 336–371; Rostila 1988, 62–65 ja 1995, 69–102) tuli asiakassuhdekeskustelussa keskeinen kysymys ([2], [11], [14] ja [46]. Tilanteet, joissa sosiaalityöntekijä ei kykene ymmärtämään asiakasta, hidastivat – tai pahimmassa tapauksessa jopa estivät – sosiaalityöntekijöitä pääsemästä käsiksi asiakkaiden perusongelmiin. Samalla tällaiset tilanteet myös haittasivat sosiaalityöntekijöitä rakentamasta asiakkaille mahdollisuutta uudenlaiseen suunnanmuutokseen arkisessa elämässään. Aineistonäytteessä [46] sosiaalityöntekijä oli sitä mieltä, että asiakassuhteen peruslähtökohta hätä- tai kriisitilanteessa avuttoman asiakkaan ja virkatyössään ammattitaitoisen sosiaalityöntekijän välillä synnytti – ja omalla tavallaan myös pönkitti ja ylläpiti – sellaisia ammatillisia jännitteitä, jotka vaikeuttivat asiakkaan ja sosiaalityöntekijän välistä molemminpuolista ymmärrystä. Aineistonäytteessä [14] kirjoittaja näki, että asiakkaan oli vaikea ymmärtää sellaista sosiaalityöntekijää, jolla oli tapana käyttää vuorovaikutustilanteissa asiakkaalle täysin vierasta ammattikieltä (Bloom, Wood & Chambon 1991, 532). Toisaalta ammattikielen puhetavakseen omaksuneen sosiaalityöntekijän oli vaikea esittää asioita asiakkaalle niin, että asiakas voisi saada häneen ja hänen elämäänsä kohdistuvista ammatillisista toimenpiteistä mahdollisimman selkeän käsityksen (McBeath & Webb 1991, 759).

Yhdeksi asiakassuhteen ymmärryksen perusongelmaksi jäsentyi sosiaalityöntekijöiden kirjoituksissa kysymys siitä, millaista on asiakkaiden oikeudenmukainen kohtelu (Hämäläinen & Niemelä 1993; Niiniluoto 1993, 97–132) ja miten se tulisi ymmärtää. Suurin osa kirjoittajista yhdisti käsityksen asiakkaiden oikeudenmukaisuudesta kaikkien asiakkaiden tasa-arvoisuuteen sosiaalityöntekijöiden päätösvallan edessä. Käsitykseen, jonka mukaan sosiaalityöntekijä kykenisi aina huomiomaan jokaisen asiakkaan odotukset ja tarpeet samalla tavalla, kirjoittaja suhtautui epäilevästi [22]. Asiakkaiden auttamisen nähtiin perustuvan aina viime kädessä erilaisten, enemmän tai vähemmän yksilöllisten valintojen tekemiseen tapaus- ja tilannekohtaisissa asiakastilanteissa, jotka tuskin koskaan ovat samanlaisia (Chambon 1994, 61–75; Howe 1996, 77–97; Irving 1994, 19–32; Parton 1996a, 4–18). Siten muutoksen aikaansaamisen mahdollisuuksien asiakkaan elämässä ajateltiin olevan riippuvaisia ennen muuta siitä, millaisesta asiakkaasta kulloinkin on kyse, miten asiakasta voi tapaus- ja tilannekohtaisesti auttaa ja miten kukin asiakas itse suhtautuu oman elämänsä muuttamiseen.

Sosiaalityöntekijän ammattitaidosta puhuminen ja sen jäsentely asiakassuhdekeskustelun yhteydessä liittyi sosiaalityöntekijöiden kirjoituksissa kysymykseen vuorovaikutustilanteissa selviytymisestä. Kyse oli siitä, miten sosiaali-

työntekijät oman työnsä asiantuntijoina voivat selvitä kunnialla erilaisten asiakkaiden kasvokkaisista kohtaamisista. Sosiaalityöntekijöillä oli tavoitteena selvitä näistä tilanteista ilman, että he joutuvat alttiiksi tilanteelle, jossa he saattavat menettää täydellisesti professionaalisen uskottavuutensa asiakkaiden edessä. Aineistonäytteessä [13] kirjoittaja ehdotti asiakastilanteista selviytymiskeinoksi asiantuntevan sosiaalityöntekijän esittämistä. Suurin osa kirjoittajista määritteli sosiaalityöntekijän ammattitaidon myönteiseksi ominaisuudeksi, joka avaa sosiaalityöntekijöille mahdollisuuksia luoda edellytyksiä asiakassuhteen laadullisille kehittämispyrkimyksille ja siten myös asiakkaan ongelman tai ongelmavyyhtien kokonaisvaltaiselle ratkaisemiselle. Ammattitaidon puutetta pidettiin sellaisena sosiaalityöntekijän ominaisuutena, joka saattaa luoda ylimääräisiä jännitteitä asiakassuhteeseen. Mitään valmiita ratkaisutapoja asiakastilanteista selviytymiseen kirjoittajat eivät juuri esittäneet tulkinnoissaan.

Asiakassuhteiden ylläpitäminen nähtiin sosiaalityöntekijöiden kirjoituksissa ristiriitaisena ja vaikeana kysymyksenä, eikä vähiten asiakasmäärien kasvun takia. Sosiaalityöntekijät kuitenkin katsoivat, että pitkäjänteisyyteen perustuva tapa orientoitua asiakkaiden ongelmiin selvittämällä niiden taustoja ja etsimällä niihin ratkaisuja teki monista asiakassuhteista väistämättä pitkäaikaisia, ehkä jopa pysyviä. Toisaalta sosiaalityöntekijät myös paheksuivat sitä, että vuodesta toiseen kestäneitä pitkäaikaisia asiakassuhteita ei juuri koskaan pyritty määrätietoisesti katkaisemaan, ennen kuin niistä tuli lopulta asiakkaan riippuvuussuhteita. Viimeksi mainitun kaltainen näkökulma asiakassuhteen jäsentämiseen ja ymmärrykseen edusti kriittistä suhtautumistapaa sosiaalityön toiminnallisen tavoitteen, muutoksen aikaansaamisen, saavuttamattomuutta kohtaan.

Sosiaalityöntekijöiden kirjoitusten joukossa esiintyi muutamia itsekriittisiä argumentteja sosiaalityön ammattikunnan keskuudessa vallitsevia sosiaalityöntekijän kaikkivoipaisuuskuvitelmia ylläpitäviä toimintaperiaatteita kohtaan. Aineistonäytteessä [20] kirjoittajan esittämä kritiikki kohdistui ennen muuta kaikkivoipaisten sosiaalityöntekijöiden kyvyttömyyteen asettaa selkeitä rajoja omassa työssään ja samalla myös heidän epäonnistuneisiin yrityksiin saada asiakkaat tavalla tai toisella tiedostamaan ja ymmärtämään sosiaalityöntekijän toiminnalliset rajoitukset. Kritiikin keskeinen ydinsanoma oli se, että kukaan sosiaalityöntekijä ei voi koskaan onnistua arkisessa työssään saavuttamaan sellaista olotilaa, jossa olisi mahdollista auttaa kaikkia asiakkaita täydellisesti ja vieläpä olla heille kaikille hyvä ihminen.

Aivan omana erityisenä asiakassuhdekysymyksenään näyttäytyi sosiaalityöntekijöiden kirjoitusten perusteella sellainen tilanne, jossa yhteisymmärryksen puute on kokonaisvaltaista. Tällaisissa tilanteissa ei ole yhteisymmärrystä sen paremmin asiakkaan ja sosiaalityöntekijän välillä kuin myöskään sosiaalityöntekijän ja muiden eri alojen viranomaisten välillä ([14]). Moniammatillisissa yhteistyöverkostoissa (Metteri 1996) yhteisymmärryksen puute näkyy siten, että eri toimijoiden välillä ei ole selkeää yksimielisyyttä siitä, miten asiakkaan ongelmapuhe (Jokinen ym. 1995, 9–31) tulisi ammattikielen avulla määritellä tai miten asiakkaalle ominaisia ongelmia tulisi käytännössä ylipäänsä lähestyä ja käsitellä. Tällainen tilanne, jossa asiakkaan ja erityyppisten ammatillisten toimijoiden välillä ei

ole yhteisiä käsityksiä asiakassuhteesta ja sen laadullisesta kehittämisestä, estää sosiaalityöntekijöiden kirjoitusten perusteella täydellisesti mahdollisuuden todellisen muutoksen aikaansaamiseen asiakkaan elämässä.

Asiakkaan ja sosiaalityöntekijän välisen suhdeen problematiikka kiinnosti sosiaalityöntekijöitä erityisesti kulttuurisen eron peruskysymyksenä sosiaalityön arjessa ([46]; Coady 1993, 291–292; Payne 1995, 3; Sipilä 1989, 201–202). Monien sosiaalityöntekijöiden kirjoituksissa lähtökohtana oli se, että koska asiakas ja sosiaalityöntekijä elävät ja toimivat eri kulttuureissa, asiakkaan ja sosiaalityöntekijän välinen kulttuurinen ero on sosiaalityön arjessa vuorovaikutustilanteissa sellainen muuttumaton tosiasia, jota ei voi kokonaan muuttaa eikä sivuuttaa. Sosiaalityöntekijöiden tulkinnallisissa jäsennyksissä asiakkaan ja sosiaalityöntekijän välinen kulttuurinen ero tarkoitti usein ennen kaikkea sosiaalityön arjen asiakas- ja palvelutyön ymmärryksessä omaksuttua luonnollista vastakkainasettelua maallikon ja asiantuntijan välillä. Sosiaalitoimiston sosiaalityön yhteydessä tällainen asetelma näyttäytyi monien kirjoittajien tulkinnoissa asiakassuhteen keskeisenä peruslähtökohtana.

Tutkimuksessaan *Kohtaamisia byrokraattisilla näyttämöillä* Leena Eräsaari (1995, 236–241) on tarkastellut asiakkaan ja sosiaalityöntekijän kohtaamista erilaisissa vuorovaikutustilanteissa. Eräsaaren mukaan sosiaalitoimisto on asiakkaille vaikea toimintaympäristö kahdesta syystä. Yhtäältä asiakkaat kokevat, että sosiaalitoimisto edustaa sellaista virastobyrokratiaa, johon on vaikea tulla. Toisaalta he pitävät sosiaalitoimistossa asioimista kauttaaltaan monimutkaisena ja vaikeana. Sosiaalitoimistossa asiakkaan ja sosiaalityöntekijän kohtaaminen perustuu sellaiseen subjektin ja objektin väliseen valtasuhteeseen, jossa kaikki tapahtuu ensisijaisesti byrokraattisen toimintaympäristön tarjoamista lähtökohdista. Sosiaalitoimistoa voidaan luonnostaan pitää jonkinlaisena sosiaalityöntekijän turvapaikkana (Rojek, Peacock & Collins 1988, 41), joka luo vahvan perustan asiakkaan ja sosiaalityöntekijän väliselle kulttuuriselle eronteolle. Aineistonäytteissä [75], [77] ja [78] kirjoittajien esittämät tulkinnat sosiaalityöntekijöiden työturvallisuuteen vaikuttavista vaaratilanteista osoittavat myös kunnan sosiaalitoimiston olevan alttiina lähinnä sosiaalityöntekijöihin kohdistuville väkivallanteoille.

Edellä esitetyt tulkinnat osoittavat, että asiakassuhde oli 1990-luvulla Suomessa merkittävä sosiaalityön arjen peruskysymys, jota sosiaalityöntekijät lähestyivät kirjoituksissaan monesta eri näkökulmasta. Nämä näkökulmat olivat päällekkäisiä, toinen toisiinsa liittyviä. Kulttuurinen ero tarkoitti sosiaalityön arjen käytännöissä vallitsevaa vastakkainasettelua, jonka osapuolina olivat pääasiassa asiakas ja sosiaalityöntekijä. Vastakkainasettelussa asiakkaan ja sosiaalityöntekijän toiminnalliset peruslähtökohdat olivat erilaiset. Yhtäältä asiakas oli maallikko, joka haki sosiaalityön asiantuntijalta – sosiaalityöntekijältä – apua omaan ongelmaansa 1990-luvun alun lamavuosina tai sen jälkeen. Sosiaalityöntekijä puolestaan oli asiakkaan auttaja, jolla oli koulutuksen puolesta kaikki mahdolliset ammatilliset valmiudet palvella 1990-luvulla hätä- ja kriisitilanteisiin, syystä tai toisesta joutuneita ihmisiä.

Käytännössä kaikkien asiakkaiden tasapuolinen auttaminen ei kuitenkaan ollut mahdollista 1990-luvun yhteiskunnallis-kulttuurisen epävarmuuden oloissa. 1990-luvun lama ja murros yllättivät sosiaalityöntekijät, joilla ei ollut riittävästi aikaa eikä voimia paneutua syvällisesti kaikkien asiakkaiden yksilöllisiin ongelmiin. Jatkuva kiire ja kasvavat tulosodotukset työssä, jossa ensisijaisena tavoitteena piti olla hädässä olevien ihmisten auttaminen (Virjonen 1995), ei niinkään asiakastapauksiin kohdistuvien panosten ja tuotosten seuranta, ajoivat monet asiakastyötä tekevät sosiaalityöntekijät työuupumuksen partaalle. Samaan aikaan kun sosiaalityöntekijöillä oli entistä vähemmän aikaa yhtä asiakasta kohti, joidenkin asiakkaiden ongelmia jouduttiin tarkastelemaan lähinnä vain asiakkaiden esittämien – tai asiakkaasta muilta eri viranomaisilta saatujen – kirjallisten dokumenttien avulla. Tämän seurauksena joidenkin asiakkaiden ongelmien todelliset syyt jäivät lähes kokonaan selvittämättä. Tätä taustaa vasten voidaan ajatella, että sosiaalityöntekijöiden tekemä työ asiakkaiden parissa asiakkaiden hyväksi jäi 1990-luvun Suomessa monen todellista apua, neuvoa ja ohjausta tarvitsevan asiakkaan kohdalla pahasti keskeneräiseksi.

5.2 Työuupumus

Epävarmuuden ja yhteiskunnallisen muutoksen oloissa 1990-luvun Suomessa työskennelleistä sosiaalityöntekijöistä tuskin kukaan onnistui täysin välttymään pienimuotoiselta uupumukselta, totaalisen ”burn outin” ajatuksesta puhumattakaan. ”Burn out” eli työssä loppuun palaminen koski erityisesti julkisen sektorin palveluksessa työskennelleitä sosiaalityöntekijöitä (Kalimo & Toppinen 1997). Heihin kuului paljon kuntien sosiaalitoimistoissa eri työtehtävissä toimineita sosiaalityöntekijöitä, jotka joutuivat 1990-luvulla vaikeissa työolosuhteissa vastaanottamaan enemmän muun muassa lastensuojelun, päihdehuollon ja toimeentulotuen asiakkaita kuin pystyivät todellisuudessa auttamaan. Samalla kun asiakasmäärät kuntien sosiaalitoimistoissa kasvoivat, sosiaalityö asiakas- ja palvelutyönä ruuhkautui. Luonnollisesti tästä ei seurannut mitään hyvää sen enempää muutoksen oloissa kamppailevalle sosiaalityön professionaalisuudelle kuin myöskään muutospaineiden alaisina työskenteleville sosiaalityöntekijöille.

Työuupumus sellaisenaan ei kuitenkaan ollut keskustelunaiheena sosiaalityöntekijöiden kirjoituksissa. Ennemminkin se näytti olevan yksittäinen sosiaalityön kysymys, jota useimmat sosiaalityöntekijät eivät suinkaan pyrkineet tarkastelemaan kirjoituksissaan erikseen vaan yhdessä muiden ajankohtaisten kysymysten kanssa. Siten työuupumuksen kategorisointeja ei ollut mahdollista lukea suoraan likimainkaan kaikista niistä kirjoituksista, joissa sosiaalityöntekijät puhuivat sosiaalityön arjen käytännöille ominaisista vaikeista työolosuhteista. Katsoin, että sosiaalityöntekijöiden työssä jaksamiseen liittyviä vaikeuksia oli tulkittava monista kirjoituksista pelkästään erillisenä osakysymyksenä, joka nivoutui osaksi laaja-alaista keskustelua sosiaalityön ammatillisista jännitteistä. Katsoin myös, että sosiaalityöntekijöiden kirjoituksissaan esittämillä tulkinnalli-

silla jäsennyksillä työuupumuksesta oli liittymäkohtia 1990-luvun Suomessa vallinneeseen suureen ja laaja-alaiseen, koko suomalaista yhteiskuntaa koskevaan yhteiskunnallis-kulttuuriseen muutokseen, jonka seurauksena monet työntekijät väsyivät työssään jatkuvasti lisääntyvien työpaineiden edessä. Jotkut heistä eivät kestäneet tällaisia paineita vaan paloivat työssään loppuun.

Organisaatiouudistukset (Collins 1998; Fox 1996) koskivat muun muassa kuntien sosiaalitoimistojen sosiaalityötä. Tällaiset uudistukset eivät juuri miellyttäneet sosiaalityöntekijöitä, jotka olivat tottuneet vuosien ajan työskentelemään tutussa työpaikassa ilman pelkoa siitä, että työtavat muuttuisivat ja kollegat vaihtuisivat. Sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta organisaatiouudistukset olivat useimmiten sellaisia käytännön muutoksia, jotka liittyivät sosiaalitoimen johtoportaassa tehtyihin päätöksiin ja niiden mukaisiin ohjeisiin keskittää samaan toimenkuvaan kuuluvia palveluja yhteisen palveluyksikön alaisuuteen siirtämällä joitakin toimintoja – ja samalla myös työntekijöitä – paikasta toiseen. Sosiaalityöntekijät kertoivat kokeneensa organisaatiouudistukset ennalta-arvaamattomina, epävarmoina, jopa ahdistavina tilanteina, joihin oli vaikea asennoitua.

5.2.1 Sosiaalityöntekijöiden työuupumuksen syiden erittely

Keskustelua siitä, mistä sosiaalityöntekijöiden työuupumus johtuu ja mihin se voi lopulta johtaa, ei käyty kovin monessa kirjoituksessa. Oli kuitenkin kiinnostavaa havaita, että yksi kirjoittaja antoi omassa tulkinnallisessa jäsennyksessään erilaisia merkityksiä työuupumukselle ja työssä jaksamisen ongelmille. Esimerkkinä sosiaalityöntekijän työuupumuksesta ja työssä jaksamiseen liittyvistä ongelmista kirjoittavasta sosiaalityöntekijästä pidän seuraavaksi esittämääni aineistonäytettä [85].

Aineistonäytteessä [85] kirjoittaja tuottaa monenlaisia kategorisointeja, jotka kaikki kytkeytyvät tavalla tai toisella sosiaalityöntekijän työuupumukseen tai työssä jaksamisen ongelmiin. Ensinnäkin kategorisointi *"auttajasyndrooma"* kuvaa yleistä työntekijän väsymykseen johtavaa tilannetta, jossa asiakkaan auttajan roolissa toimiva sosiaalityöntekijä unohtaa kokonaan oman hyvinvointinsa. Toiseksi kategorisointi *"uupunut työntekijä"* kuvaa sosiaalityöntekijää, jolla ei ole aikaa, halua eikä liioin myöskään kiinnostusta toteuttaa itseään ja haaveitaan työajan ulkopuolella. Koska tällainen sosiaalityöntekijä ei kykene rentoutumaan vapaa-ajallaan ja siten irrottautumaan työasioistaan, hän ei myöskään voi onnistua arkisessa työssään hätä- tai kriisitilanteessa olevan asiakkaan auttajana. Kolmanneksi kategorisoinnit *"itsetuhoajatukset"*, *"keskittymis- ja muistivaikeudet"*, *"motivaation lasku"*, *"psyykkinen hajoaminen"* ja *"ylienerginen työn kahmiminen"* kuvaavat sellaisia uhkatekijöitä, jotka varjostavat työkiireiden myötä uupuneita sosiaalityöntekijöitä.

> *Sosiaalityöntekijöitä uhkaa auttajasyndrooma, jossa auttaja oppii huomioimaan vain toisten tarpeet omien kustannuksella. Työtahti, työmäärä ja niiden myötä kiireen tunteminen lisääntyvät työpaikoilla. Yhä useampi uupuu paineidensa alla. Uupumuksen tunne koetaan yksilöllisesti ja sitä on vaikea mitata. (…)*

Uupuneella työntekijällä on taipumus syyttää aina työmäärää. Lenkille ei ehdi, teatterissa ei jaksa käydä, tuttavia ei ehdi tapaamaan. Ja kun uupumus iskee, se naamioituu niska- tai selkäkivuksi, päänsäryksi, mahavaivaksi, verenpaineen nousuksi, unettomuudeksi.

Tunne-elämä köyhtyy, parisuhde ja perhe-elämä joutuvat koetukselle. Vaikeimmillaan uhkaa psyykkinen hajoaminen ja sen myötä itsetuhoajatukset.

Työpaikoilla uupumus näkyy motivaation laskuna, keskittymis- ja muistivaikeutena tai ylienergisenä työn kahmimisena. Erityisesti katoaa kyky nähdä asiat oikeissa mittasuhteissa. Todelliset tärkeät asiat jäävät keskustelematta. Suunnitteluun ei jää aikaa, kun töitä vain tehdään. Katoaa kyky käsitellä työn iloja ja suruja. [85]

Edellä esitetty todentaa, kuinka kirjoittaja näkee lopulta käyvän työssään loppuun palaneelle, uupuneelle sosiaalityöntekijälle. Tulkinnassa kirjoittajaa erittelee monenlaisia syitä sosiaalityöntekijöiden työuupumukseen. Kuitenkin keskeiseksi sosiaalityöntekijöiden työuupumuksen syyksi kirjoittaja nimeää ”auttajasyndrooman”, joka kuvaa työssään kaikkivoipaisuuteen pyrkivää sosiaalityöntekijää, joka jättää oman henkisen ja fyysisen hyvinvointinsa toissijaiseen asemaan asiakkaiden tarpeiden edessä. Sopii kysyä, oliko sosiaalityöntekijöiden kaikkivoipaisuuskuvitelmilla ja ”auttajasyndroomalla” jotain tekemistä keskenään. Ehkä on perusteltua väittää niiden liittyvän yhteen 1990-luvun laman ja rakennemuutoksen aikana, jolloin monet sosiaalitoimistojen sosiaalityöntekijät joutuivat jatkuvan epävarmuuden oloissa auttamaan, neuvomaan ja ohjaamaan joukkotyöttömyyden synnyttämää suurta sosiaalityön, erityisesti toimeentulotuen asiakaskuntaa.

5.2.2 Työntekijöiden henkinen väsyminen

Työuupumusta koskevan keskustelun yhteydessä nostettiin myös esiin kysymys sosiaalityöntekijöiden alistuksesta (Dominelli 1996, 153–175 ja 1998, 3–22). Sosiaalityöntekijät näkivät, että sosiaalityön arjen toimintaolosuhteita henkilöstömäärän supistuksin ja työtehtävien lisäyksin heikentäneet poliittiset päätöksentekijät olivat osittain syyllisiä sosiaalityöntekijöiden kokemaan työuupumukseen. Erityisesti pienessä kunnassa (Sipilä 1989, 104–107) sosiaalityön ammatilliset jännitteet kulminoituivat poliittisten päätöksentekijöiden ja sosiaalityöntekijöiden välisten edunvalvontaristiriitojen ympärille.

Poliittisten päätöksentekijöiden ja sosiaalityöntekijöiden välistä ristiriitatilannetta käydään läpi aineistonäytteessä [66], jossa kirjoittaja pohtii omassa työyhteisössään, pienen kunnan sosiaalitoimistossa, sosiaalityöntekijöiden keskuudessa vallinnutta alistumisen ilmapiiriä. Kirjoituksessa esiintyvä kategorisointi *”työntekijöiden henkinen väsyminen”* kuvaa pienessä kunnassa toimivien sosiaalityöntekijöiden alistumista kunnan poliittisten päätöksentekijöiden edessä. Toisaalta kirjoituksessa on myös läsnä ajatus lamavuosien talouspoliittisesta retoriikasta, johon kuuluivat keskeisesti menojen leikkaukset ja säästäminen. Lamavuosien retoriikkaa ilmentää kirjoituksessa 1990-luvun suomalaista talouspoliittista ajattelua kuvaava kulttuuris-ideologinen eetos *”henkilöstösaneeraukset”*, jota voi tulkita kahdella tavalla. Yhtäältä poliittisten päätöksentekijöiden näkökulmasta se määrittyy taloudellisesti edulliseksi arvovalinnaksi, jonka taustalla on poliittisten päätöksentekijöiden omaksuma ajatus ylimääräisten taloudellisten kuluerien karsimisesta. Toisaalta sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta se mää-

rittyy kauttaaltaan epäedulliseksi ja moraalisesti epäoikeudenmukaiseksi toimenpiteeksi, joka saa aikaan epävarmuutta sosiaalityön arkeen.

> *Alistumista ilmaisi mielestäni myös työntekijöiden henkinen väsyminen. Työyhteisö oli henkilöstösaneerauksen jälkeen joutunut pienellä työntekijämäärällä laajentamaan toimenkuvaansa ja sen oli jatkuvasti joustettava omista eduistaan virkamiesjohdon päämäärien hyväksi. Vaikka työyhteisöllä oli ollut kauan vaikeuksia selviytyä suurten paineiden alaisena kunnialla tehtävistään, se ei ollut vaatinut lisätyövoimaa. Uupuneidenkin työntekijöiden oli jaksettava selviytyä työtaakastaan ja nieltävä "ylhäältä" tulevat käskyt. Säilyttääkseen työsuhteensa pienen kunnan viranhaltijoiden on alistuttava päättäjien tahtoon ja käskyihin purnaamatta.* [66]

Edellä esitetty todentaa, kuinka sosiaalityöntekijöiden alistus ja henkinen väsyminen kytkeytyivät 1990-luvulla Suomessa toisiinsa. Vaikka kirjoittajan tulkinta alistuksesta ja väsymyksestä onkin henkilökohtainen, omiin kokemuksiin perustuva jäsennys, se puhuttaa varmasti monia sosiaalityöntekijöitä. Miksi sosiaalityöntekijät eivät olleet vaatineet uusia sosiaalityöntekijöitä työyhteisöönsä, jotta vanhat sosiaalityöntekijät olisivat paremmin selviytyneet työtehtävistään? Olivatko sosiaalityöntekijät liian vaatimattomia, omaan kohtaloonsa tyytyviä ammatillisia toimijoita poliittisten päätöksentekijöiden edessä? Vai oliko kyse vain "hiljaisuuden kulttuurista" (Mutka 1998), jonka sosiaalityöntekijät olivat omaksuneet ammatilliseksi ohjenuorakseen?

5.2.3 Sosiaalityöntekijän kokemus organisaatiouudistuksesta

Aineistonäytteessä [6] sosiaalityöntekijä lähestyy oman kokemuksensa kautta sosiaalityöntekijänä olemista tilanteessa, jossa hän palaa vanhalle työpaikalleen sapattivuoden jälkeen. Kirjoituksessa hän kuvailee omaa ahdistustaan, joka johtuu sosiaalikeskuksen organisaatiouudistuksesta. Kirjoituksessa esiintyvä kategorisointi *"päivän työputki"* luonnehtii sosiaalityöntekijän henkilökohtaista käsitystä siitä, että hän ei enää tunne kuuluvansa mihinkään – ei edes vanhaan ja tuttuun sosiaalikeskukseen.

> *Kesä on lopussa, samoin lomani ja palkaton virkavapaani, ja minun on palattava työhöni, mihin ajatukseen en taas meinaa oikein sopeutua. Tuntuu kuin ei olisi mitään työyhteisöä, mihin palaan, niin organisaatiouudistus on vanhan sosiaalikeskuksen pirstonut. Minä vain palaan työhuoneeseeni tekemään päivän työputkea ja olemaan yksinäisempi kuin koskaan.* [6]

Edellä esitetty aineistonäyte [6] todentaa, kuinka sosiaalityöntekijä voi kokea organisaatiouudistuksen. Organisaatiouudistuksen jälkeinen kokemus siitä, että sosiaalityöntekijä ei tunne kuuluvansa mihinkään, on yksilöllisellä tasolla merkittävä ja perustavanlaatuinen. Sosiaalityöntekijälle se on yksilöllisellä tasolla postmoderni kokemus, jota kukaan toinen sosiaalityöntekijä – tai ylipäänsä kukaan toinen ihminen – ei voi koskaan tuntea hänen puolestaan. Toki on mahdollista, että myös joku toinen sosiaalityöntekijä kohtaa työyhteisössään vastaavanlaisen organisaatiouudistuksen antaen sille omia 'postmoderneja' merkityksiä. Jos samassa työyhteisössä toimivien, asiakastyötä tekevien sosiaalityöntekijöiden keskuudessa rakentuu yhteinen kokemus organisaatiouudistuksesta, niin se on moderni kokemus, jonka kaikki työyhteisön jäsenet voivat kokea

omakseen. Todettakoon, että yhteistä kokemusta organisaatiouudistuksesta ei noussut esiin sosiaalityöntekijöiden tulkinnoissa.

5.2.4 Sosiaalityöntekijän kokemus toimeentulotukityöstä

Aineistonäytteessä [80] sosiaalityöntekijä käy läpi omaa turhautumisen kokemustaan sosiaalitoimiston kaavamaisessa sosiaalityössä. Kirjoituksessaan hän jäsentää omaa kokemustaan sosiaalityöntekijänä toimimisesta konemetaforalla *"taskulaskimen jatke"*, joka kuvaa toimeentulotukipäätösten jatkuvaan, liukuhihnamaiseen vyöryyn uppoutuneen sosiaalityöntekijän työorientaatiota. Metaforinen kategorisointi *"massatyöttömyyden uhrit"* puolestaan luonnehtii lamavuosien synnyttämää sosiaalityön asiakkuutta, johon kuuluvien asiakkaiden parissa sosiaalityöntekijä kertoo toimineensa 1990-luvulla.

> *Emme tilanneet uutta Suomea – se lehtikin meni konkurssiin, mutta meidän on pakko elää siinä joka päivä. Muutos oli raju ja nopea. Olinko minä sosiaalityöntekijänä riittävän raju ja nopea toimeentulotukiasiakkaitteni määrän kolminkertaistuessa vajaassa vuodessa?*
>
> *Koin muuttuneeni koneeksi – taskulaskimen jatkeeksi. Otin vastaan massatyöttömyyden uhreja eturintaman ensiapujoukoissa. Tein tärkeää työtä, mutta en kuitenkaan tuntenut tekeväni sitä työtä, mistä minulle palkka maksettiin. En tuntenut tekeväni sosiaalityötä.*
>
> *Minulla oli tunne, että asiakkaillani oli sama olo kuin minullakin. Tiskini edessä hekin tunsivat, etteivät saa rahaa siitä, mistä pitäisi: työstä tämän yhteiskunnan hyväksi. Tunsin, että minun oli koko ajan tukahdutettava itseäni jaksaakseni taskulaskimen jatkeena toimimista.* [80]

Edellä esitetty todentaa, kuinka kirjoittaja kertoo kaavamaisen toimeentulotukityön vieneen häneltä työmotivaation. Kirjoittajan mukaan sosiaalityöntekijänä toimiminen toimeentulotukityössä ei tuntunut ollenkaan sosiaalityöltä, vaikka hän oli työssään jatkuvasti vuorovaikutuksessa toimeentulotuen asiakkaiden kanssa. Työssään kirjoittaja kertoi olleensa kuin konemaisesti suoritteita toistava "taskulaskimen jatke". Työstä puuttui yksi ratkaisevan tärkeä elementti: sosiaalityöntekijän henkilökohtainen motivaatio tehdä sosiaalityötä.

5.2.5 Havaintoja ja päätelmiä

Tutkimustulosten perusteella osiaalitoimiston sosiaalityön parissa työskentelevien sosiaalityöntekijöiden keskuudessa esiintyi tyytymättömyyttä vallitsevia käytäntöjä kohtaan. Aineistonäytteessä [80] kirjoittaja luonnehti kunnan sosiaalitoimistossa tekemäänsä työtä toimeentulotuen parissa muuksi kuin "oikeaksi sosiaalityöksi", lähinnä vain teolliseksi liukuhihnatyöksi, jossa asiakkaita ei pyritä käsittelemään yksittäisinä tapauksina vaan ohimenevinä asiakasmassoina. Aineistonäytteessä [6] kirjoittaja kuvaili omia tuntemuksiaan sosiaalityön organisaatiouudistuksen jälkeen. Kummatkin aineistonäytteet kertovat siitä, miten sosiaalityöntekijä menetti 1990-luvun Suomessa mielenkiintonsa sosiaalitoimiston sosiaalityöhön, jossa muutokseen ei näyttänyt olevan minkäänlaisia mahdollisuuksia jatkuvan kiireen keskellä.

Aineistonäytteet [66] ja [85] osoittavat, että työuupumus ja työssä jaksamiseen liittyvät ongelmat kuuluivat erottamattomasti sosiaalityön arkeen ja sosiaalityöntekijänä olemiseen 1990-luvun Suomessa. Samaan aikaan kun lama alkoi syyskuussa 1991, työttömyys kasvoi nopeasti yli 300 000:een ja kuntien sosiaalitoimistojen käytävät täyttyivät sosiaalityöntekijöiden asiakasvastaanotoille jonottavista, omaa sosiaaliturvaansa toimeentulotuella täydentävistä ihmisistä. Monet asiakastyötä tekevät sosiaalityöntekijät olivat täysin voimattomia vastaamaan suomalaisessa yhteiskunnassa vallitsevan rakennemuutoksen mukanaan tuomiin haasteisiin. Kaikki sosiaalityöntekijät eivät jaksaneet eivätkä pystyneet olemaan aktiivisia asiakkaiden palvelijoita kiireen ja kasvavien suorituspaineiden puristuksessa. Kiire ja suorituspaineet saivat monet asiakastyön sosiaalityöntekijät väsymään, jopa palamaan loppuun työssään (Kalimo & Toppinen 1997). Sosiaalityöntekijöiden työuupumus osoitti, että suomalaisen sosiaalityön palvelujärjestelmä ja etenkin sen parissa toimivat ammattilaiset kohtasivat 1990-luvulla odottamattoman, uuden tilanteen, kun rajallinen palvelujärjestelmä ei kyennyt vastaamaan rajattomiin inhimillisen hyvinvoinnin tarpeisiin (Rahkonen 1995, 7-15).

1990-luvun lama paljasti suomalaisen hyvinvointivaltiokeskeisen palvelujärjestelmän (Esping-Andersen 1996; Pierson 1991, 173–174, 186) heikkoudet yhteiskunnallisten kriisien ja murrosten oloissa. Ennen 1990-luvun lamaa Suomessa oli totuttu siihen, että sosiaalihuolto hyvinvointivaltion viimesijaisena, marginaalien palvelujärjestelmänä kykenee tarvittaessa auttamaan tasapuolisesti kaikkia hädässä olevia ihmisiä joutumatta suuriin toiminnallisiin vaikeuksiin tai kuormittamatta liikaa yksittäisiä sosiaalityöntekijöitä. 1990-luvulla Suomessa laman tulo, joukkotyöttömyys sekä sosiaalityön asiakasmäärien kasvu ja kirjavoituminen muuttivat sosiaalityön arjen. Lama jätti suomalaiseen sosiaalityöhön 1990-luvulla sosiaalityöntekijöiden työuupumuksen muodossa näkyvät – tai pahimmassa tapauksessa jopa pysyvät – jälkensä, joista kaikki eivät ole vielä 2000-luvun alkupuolelle tultaessa kadonneet sosiaalityöntekijöiden elämästä.

Työuupumusta ja työssä jaksamista koskevien keskustelujen rinnalla on viime vuosina alettu yhä enenevässä määrin keskustella työhyvinvoinnista (Riikonen 2002), joka on sävyltään toisenlainen kuin työuupumus. Sosiaalityökeskusteluun sovellettuna työhyvinvointi tarkoittaa ”epävarmuuden olosuhteet ennakoivaa työotetta” eli sitä, että sosiaalityöntekijöiden työolosuhteisiin pyritään kiinnittämään erityistä huomiota ensimmäisen kerran jo varsinaisen asiakas- ja palvelutyön suunnitteluvaiheessa. Sosiaalityössä työhyvinvoinnista voi tulla merkittävä ammatillinen vahvuustekijä, mikäli se kyetään ottamaan haltuun työyhteisöissä tavalla, joka on omiaan edistämään mahdollisuuksia jatkuvasti kehittää ja uudistaa sosiaalityöntekijöiden työolosuhteita muuttuvassa maailmassa.

5.3 Sosiaalityön vastuu ja valta

Sosiaalialan ammattilehdissä käydyssä sosiaalityön professionaalisuuskeskustelussa pohdittiin vastuun ja vallan rajojen määrittelyyn liittyvää problematiikkaa. Kirjoituksissaan sosiaalityöntekijät kiinnittivät erityistä huomiota kysymykseen sosiaalityöntekijöiden ammatillisen vastuun ja asiantuntijavallan käytön mahdollisuuksien välisistä ristiriitaisuuksista. Kyseessä olivat ristiriitaisuudet, joiden juuret juontivat yhteiskunnan sosiaalityölle ja sosiaalityöntekijöille delegoimiin mahdottomiin tehtäviin. Keskustelu sosiaalityön ammatillisen vastuun ja asiantuntijavallan välisestä rajapinnasta oli merkittävä huolenaihe, jonka nähtiin koskevan tavalla tai toisella kaikkia asiakastyötä tekeviä sosiaalityöntekijöitä. Sosiaalityöntekijöiden ammatillisia rooleja pidettiin yhteiskunnassa jännitteisinä ja ristiriitaisina, koska niin sosiaalityön asiakkaat kuin myös poliittiset päätöksentekijät kohdistivat sosiaalityöntekijöihin aina viime kädessä itselleen edullisia professionaalisuusodotuksia.

Se, että sosiaalityöhön – ja samalla sosiaalityöntekijöihin – kohdistuvat professionaalisuusodotukset saivat oman merkityksensä tilanteesta riippuen eri viiteryhmissä, ei helpottanut sosiaalityöntekijänä toimimista. Ennemminkin se teki sosiaalityöntekijöistä työssään jatkuvasti tasapainoilevia, eri suuntiin taukoamatta katsovia asiantuntijoita. Toki sosiaalityöntekijät tiedostivat tulkinnoissaan kuuluvansa samanaikaisesti sekä esimiestensä että oman ammattikuntansa muodostamiin viiteryhmiin. Esimiestensä viiteryhmässä sosiaalityöntekijät olivat sosiaalityöhön kohdistuvien professionaalisuusodotusten aktiivisia tuottajia, toisin sanoen omien ammatillisten mielipiteidensä ilmaisijoita. Sosiaalityön ammattikunnan viiteryhmässä sosiaalityöntekijät puolestaan määrittyivät erilaisia professionaalisuusodotuksia vastaanottaviksi toimijoiksi, jotka pyrkivät työssään jatkuvasti sovittamaan yhteen asiakkaiden loputtomia odotuksia ja tarpeita sekä työorganisaation käytössä olevia niukkoja resursseja.

5.3.1 Vastuun ja vallan rajat

Aineistonäytteessä [10] sosiaalityöntekijä korostaa sosiaalityön ammatillisen vastuun ja asiantuntijavallan rajojen määrittelyn tärkeyttä. Kirjoituksessaan hän tuottaa toisiinsa nähden osittain ristiriitaisia ja omalla tavallaan vastakohtaisuuksia ilmentäviä kategorisointeja. Yhtäältä kirjoituksessa esiintyviä jäsennystapoja ovat sellaiset kategorisoinnit *"hallinnon ja kunnan tai kuntainliiton asettamat rajat"*, *"työntekijöiden odotukset ja ehdotukset"* ja *"ylhäältä annetut tavoitteet"*, jotka sijoittuvat sosiaalitoimen esimiesten rajasysteemiin. Toisaalta kirjoituksessa esiintyviä jäsennystapoja ovat kategorisoinnit *"asiakkaiden odotukset"*, *"erilaisten asiantuntemusten tarpeet työyhteisössä"* ja *"organisaation suomat mahdollisuudet ja asettamat rajat"*, jotka liittyvät sosiaalityöntekijöiden rajasysteemiin.

> *Vastuun ja vallan rajat tulisi selvittää yhteisesti. Ylhäältä annetut tavoitteet harvoin toimivat käytännössä ja yltävät asiakastyöhön asti. Olisi kyettävä tunnistamaan ja tunnustamaan erilaisten asiantuntemusten tarpeet työyhteisössä. Asiakastyön asiantuntijoina toimiville sosiaa-*

lityöntekijöille ja heidän ideoilleen ja ajatuksilleen tulisi luoda tilaa kaikissa sosiaalityön asiantuntemusta vaativissa asioissa.

Esimiehet joutuvat toimimaan eräänlaisessa rajasysteemissä, missä toisaalta kohtaavat työntekijöiden odotukset ja ehdotukset, toisaalta hallinnon ja kunnan tai kuntainliiton asettamat rajat. Työntekijöiden rajasysteemi muodostuu puolestaan asiakkaiden odotuksista ja organisaation suomista mahdollisuuksista ja asettamista rajoista. [10]

Edellä esitetty todentaa, kuinka monimutkaisen kokonaisuuden vastuun ja vallan rajat muodostavat sosiaalityössä. Kirjoittaja pitää tärkeänä sitä, että sosiaalitoimen esimiehet ja asiakastyön sosiaalityöntekijät pystyvät yhdessä määrittelemään sosiaalityön ammatillisen vastuun ja asiantuntijavallan väliset rajat. Tulkinnassaan kirjoittaja käyttää käsitettä 'rajasysteemi' kuvaamaan niin sosiaalitoimen esimiesasemassa toimivien henkilöiden kuin myös asiakastyötä tekevien sosiaalityöntekijöiden toimintaympäristöjä. Käsite 'rajasysteemi' (border system) on peräisin sosiaalityön verkostotyötä koskevasta teoreettisesta keskustelusta ja viittaa viranomaisverkostojen kehäliikkeisiin hyvinvointivaltion sisällä, joissa asiakkaiden syrjäytyminen tosiasiassa tapahtuu (Arnkil 1990, 1991, 1992). Taustalla on ajatus siitä, että sosiaalityön asiakkaiden syrjäytyminen olisi ennen muuta eri viranomaisten yhteistyön puutteesta johtuva ilmiö (vrt. [14]). Kun eri viranomaiset tekevät työtään pelkästään niissä tiukasti ennalta määritellyissä ja sovituissa rajasysteemeissä, joissa heidän kuuluu perinteisen työnjaon mukaan toimia, asiakkaiden ongelmia käsitellään hajanaisesti eri paikoissa. Viranomaisten välisen verkostoyhteistyön puuttuessa useat viranomaiset saattavat pahimmassa tapauksessa käsitellä saman asiakkaan ongelmia tietämättä toisistaan. Rakennettaessa toimivia viranomaisyhteistyöverkostoja yhdeksi keskeiseksi ammatilliseksi haasteeksi näyttää siten muodostuvan se, miten sosiaalityön perinteiset rajasysteemit voidaan muuttaa yksilöllisten asiakkaiden voimavaroja etsiviksi ja tukeviksi vuorovaikutusjärjestelmiksi (Arnkil & Eriksson 1993).

5.3.2 Sosiaalityöntekijä asiakkaan ja päättäjien välissä

Sosiaalityöntekijänä oleminen ja toimiminen sosiaalityön arjessa ymmärrettiin yleensä työksi erilaisten, useimmiten vastakkaisten professionaalisuusodotusten ristiaallokossa. Sosiaalityöntekijän ei ajateltu olevan helppoa kantaa ammatillista vastuuta työssään, eikä hänen myöskään ajateltu olevan helppoa ottaa haltuun sen mukana tulevaa asiantuntijavaltaa. Yhteiskunnan sosiaalityölle ja samalla sosiaalityöntekijöille delegoimat tehtävät (Heinonen 1984; Rojek ym. 1988) saivat usein sosiaalityön arjen käytännöissä aikaan tilanteita, joissa jotkut sosiaalityöntekijät joutuivat tilannekohtaisesti sovittamaan omaa ammatillista vastuutaan ja asiantuntijavaltaansa niin asiakkaidensa kuin myös erityyppisten poliittisten päätöksentekijöiden edessä.

Aineistonäytteessä [11] kirjoittaja tuottaa kategorisoinnin *"toiminta kahdessa, keskenään ristiriitaisessa rakenteessa asiakkaan ja kunnallishallinnon välissä"*, joka kuvaa sosiaalityöntekijöiden työhön sisältyviä ammatillisia ristipaineita yleisellä tasolla.

> *Yhteiskunta on delegoinut sosiaalityölle tehtäviä, jotka ovat varsin ristiriitaisia ja johtavat helposti kaksoissidosten muodostumiseen. Kaksoissidoksella tarkoitan asetelmaa, jossa työntekijä joutuu määrittelemään toimintansa kahdessa, keskenään ristiriitaisessa rakenteessa asiakkaan ja kunnallishallinnon välissä.*
>
> *Nykyinen rakenne ylläpitää asetelmaa, jossa sosiaalijohto ja asiakastyötä tekevät sosiaalityöntekijät elävät eri rajasysteemeissä, joiden "imu" on vahva. Työntekijä kokee olevansa päättäjien ja asiakkaan välissä.* [11]

Samassa kirjoituksessa sosiaalityöntekijä paneutuu myös sosiaalityön vastuu- ja valtakysymysten perusongelman ytimeen – kysymykseen yhteiskunnan sosiaalityölle ja sosiaalityöntekijöille delegoimista mahdottomista tehtävistä ja niiden synnyttämästä jatkuvasta epävarmuuden ja ammatillisten jännitteiden kierteestä sosiaalityön arjessa. Kirjoituksessa esiintyvä jäsennys *"eettiset periaatteet"* on kulttuuris-ideologinen eetos, johon liittyy sosiaalityön ammatillisessa ymmärryksessä voimakkaita tunnelatauksia. Sosiaalityöntekijöille se on ennen kaikkea sosiaalityön ohjenuora, jonka mukaan sosiaalityön toiminta-ajatuksen taustalla ajatellaan olevan selkeä moraalinen lähtökohta. Kirjoituksessa tämä ohjenuora määrittyy sosiaalityön lähtökohdaksi, jonka mukaan sosiaalityöntekijät haluaisivat arkisessa työssään toimia mutta joka jää sosiaalityön arjen käytännöissä usein toteutumatta.

> *Sosiaalityön umpikujat syntyvät tavasta organisoida työtä. Ongelmat alkavat siitä, että sosiaalityöntekijä kokee, ettei häntä kohdella eettisten periaatteiden mukaisesti eikä hänen sallita kohdella asiakkaitaan ajattelevina ja toimivina ihmisinä.* [11]

Aineistonäytteessä [66] oma alistuskokemus sosiaalitoimiston sosiaalityössä näkyy tavassa, jossa kirjoittaja pohtii sosiaalityöntekijän ammatti-identiteettiään. Kirjoituksessa esiintyvät kategorisoinnit, jotka kaikki kuvaavat sosiaalityöntekijän toimijuutta, liittyvät yhtäältä sosiaalityön asiakas- ja palvelutyön kategoriaan, toisaalta kunnallispoliittisen päätöksentekojärjestelmän alaisuudessa toimivan sosiaalityön ymmärryksen kategoriaan. Työhönsä vastuuntuntoisesti suhtautuvaa sosiaalityöntekijää luonnehtivat kategorisoinnit *"asiakkaan palvelija"* ja *"humanistinen, innovatiivinen ja asiakkaiden oikeuksia ajava työntekijä"* sijoittuvat ensiksi mainittuun kategoriaan. Työrutiininsa pakonomaisesti suorittavaa sosiaalityöntekijää puolestaan kuvaavat kategorisoinnit *"alistettu sosiaalityöntekijä"* ja *"kunnan päättäjien ja valtakoneiston palvelija"* taas sijoittuvat jälkimmäiseen kategoriaan.

> *Alistettuna sosiaalityöntekijänä tunsin joutuvani toimimaan enemmänkin kunnan päättäjien ja valtakoneiston kuin asiakkaan palvelijana. Sosiaalilautakunta piti humanistista, innovatiivista ja asiakkaiden oikeuksia ajavaa työntekijää uhkana vallalleen ja kunnan taloudelle.* [66]

Edellä esitetyt aineistonäytteet todentavat, kuinka asiakastyötä tekevä sosiaalityöntekijä joutuu usein tahtomattaan toimimaan asiakkaiden ja poliittisten päätöksentekijöiden välissä. Aineistonäyte [11] osoittaa, että toimiessaan eri rajasysteemeissä sosiaalitoimen esimiehet ja asiakastyötä tekevät sosiaalityöntekijät eivät tee asioita yhdessä vaan erikseen. Sosiaalitoimen esimiehet paitsi johtavat sosiaalitoimen organisaatioita, myös toimivat sosiaalityöntekijöiden esimiehinä. Asiakastyön sosiaalityöntekijät puolestaan pyrkivät hoitamaan oman työnsä

asiakkaiden palvelijoina ”ylhäältä annettujen” ohjeiden mukaisesti. Aineistonäyte [66] osoittaa, miten ristiriitaisena sosiaalityöntekijä on kokenut kunnan poliittisten päätöksentekijöiden tiukassa talutusnuorassa olemisen ja toimimisen. Kokemuksessa asettuvat vastakkain kunnan poliittisten päätöksentekijöiden ja sosiaalityöntekijän erilaiset kategoriat. Päätöksentekijöille tärkeänä kategoriana esiintyy ”kunnan talous”, johon nähden sosiaalityö määrittyy taloudelliseksi uhkatekijäksi. Sosiaalityöntekijän suosimia kategorioita ovat puolestaan ”asiakkaiden oikeudet”, ”humanistisuus” ja ”innovatiivisuus”, jotka määrittyvät myönteisiksi arvolähtökohdiksi sosiaalityöhön ja sosiaalityön asiakkaisiin.

5.3.3 Sosiaalityöntekijä ja ”herran pelko”

Aineistonäytteessä [74] sosiaalityöntekijä esittää jo kirjoituksensa otsikossa koko sosiaalityön ammattikuntaa Suomessa puhuttavan kysymyksen me-muodossa: ”Olemmeko vallitsevan käytännön vankeja?”. Tässä kirjoituksessa hän korostaa sosiaalityön vallitsevista käytännöistä irrottautumisen merkitystä sosiaalityöntekijöille. Samassa yhteydessä hän myös ehdottaa kollegoilleen asenteellista muutosta. Kirjoituksessa esiintyvä metafora *”herran pelko”* ja kategorisoinnit *”pelko kaiken uuden kokeilemisesta”* ja *”turha kunnioitus”* ovat alistuneille sosiaalityöntekijöille ominaisia tunnuspiirteitä, jotka voisivat kirjoittajan mielestä jäädä sosiaalityön ammatillisessa ymmärryksessä taka-alalle tai kokonaan unholaan.

> *Meillä monilla on pelko kaiken uuden kokeilemisesta. Lisäksi meillä on monilla vielä vallalla ns. ”herran pelko”. Tällä tarkoitan itseämme korkeammassa asemassa olevan pelkoa. Moni sosiaalialalla työskentelevä on saanut koti- ja koulukasvatuksen perintönä itseään korkeammassa asemassa olevan kunnioittamisen. Se on hyvä se!*
>
> *Kuitenkin olen valmis esittämään siihen erään kohdan, jossa on lupa tehdä poikkeus. Ei pelkästään ammattiasema suo ihmiselle välttämättä tiedon, taidon ja älyn rikkautta. Jos itseämme ylemmässä ammattiasemassa olevalla ei ole tiedon, taidon eikä älyn suomaa kunnioituksen oikeutta, ei myöskään ole tarvetta tuntea turhaa kunnioitusta. Tällä puolestaan tarkoitan sitä, että myös ylemmässä asemassa olevan ajatuksia tulee kyseenalaistaa. Ei pelkkä ammattiasema anna oikeutta siihen, ettei alemmassa asemassa oleva ole oikeutettu asettamaan kyseenalaiseksi ylempänsä toimintatapoja.* [74]

Edellä esitetty todentaa, kuinka sosiaalityöntekijät alistuvat ilman vastarintaa omaan kohtaloonsa ”hiljaisuuden kulttuurissa” (Mutka 1998). Vallitseviin käytäntöihin tottuneet ja niihin tyytyvät sosiaalityöntekijät haluavat vain tehdä arkisen työnsä rutiininomaisesti niin kuin aina ennenkin. Jo pelkkä ajatus siitä, että sosiaalityön arjessa voitaisiin kokeilla uusia käytännön työmenetelmiä, tuntuu heistä oudolta ja vieraalta, ehkä jopa pelottavalta ja vastenmieliseltä. Samalla kun sosiaalityöntekijät pyrkivät kaikin tavoin välttämään tilanteita, joissa he joutuisivat vastustamaan esimiehiään, he myös hyväksyvät joko tietoisesti tai tiedostamattaan esimiestensä ajattelumaailman.

Ajatus ”kun ei tee mitään, ei voi tehdä virheitä” soveltuu huonosti yhteen sosiaalityön ammatillisten kehittämispyrkimysten kanssa. Virhearviointien tekeminen kuuluu osana sosiaalityön kehittämistyöhön, sillä virheet opettavat aina tekijäänsä näkemään asioita uudella tavalla, toimimaan toisin tulevaisuudes-

sa ja ylipäänsä suhtautumaan kaikenlaisiin virheisiin inhimillisesti. Sosiaalityöntekijöiden haluttomuus kokeilla työssään erilaisia, uusia metodeja estää heitä näkemästä sosiaalityön ammatillisuuden ja asiakastyön kehittämismahdollisuuksille avautuvia uudenlaisia vaihtoehtoja: yhtäältä niitä asioita, jotka havaitaan sosiaalityön arjessa toimiviksi ja edelleen kehittämisenarvoisiksi ideoiksi; toisaalta myös niitä asioita, jotka yrityksen ja erehdyksen kautta osoittautuvat lopulta lähinnä virhearvioinneiksi mutta jotka kuitenkin antavat sosiaalityön ammattilaisille arvokasta kokemustietoa siitä, että aivan kaikenlaiset työmenetelmät eivät sellaisenaan sovellu sosiaalityön arkeen. Sosiaalityöntekijöiden omaksuma ”herran pelko” estää heitä saamasta aikaan muutosta vallitseviin käytäntöihin tai ainakin se hidastaa merkittävällä tavalla sosiaalityön ammatillisen muutosprosessin etenemistä suomalaisessa yhteiskunnassa.

5.3.4 Sosiaalityöntekijä ja asiakkaiden omatoimisuus

Aineistonäytteessä [31] pohditaan vastuun ja vallan rajojen uudelleenmäärittelyä asiakassuhteessa. Tässä kirjoituksessa jäsennetään vastuu- ja valtakysymystä asiakastyön kontekstissa kategorisoinnilla *”asiakkaiden infantilisoiminen”*, joka kuvaa sosiaalityöntekijän vallankäyttöä kielteisessä merkityksessä. Kategorisointi viittaa keskusteluun siitä, mihin asiakkaiden ohjaaminen ja tarkkaileminen voi pahimmassa tapauksessa johtaa, jos sosiaalityöntekijät alkavat kantaa työssään vastuuta jopa asiakkaidensa puolesta. Kategorisointi *”uudet ratkaisut”* puolestaan saa myönteisen merkityksen, koska se kuvaa asiakkaita neuvovien ja opastavien sosiaalityöntekijöiden työssään asettamaa uusi tavoite asiakkaiden itseavun mahdollisuuksien kehittämiseksi.

> *Elämme aikaa, jolloin vastuu siirtyy yhä enemmän ihmisten omiin käsiin – eikä se varmasti ole pelkästään kielteinen suuntaus. Sosiaalityöntekijä joutuu miettimään, miten voi auttaa asiakastaan tekemään valintoja, ottamaan niistä vastuuta, kehittämään omatoimisuuttaan ja kykyään löytää itse uusia ratkaisuja kiperissä tilanteissa. Ehkäpä olemme itsekin syyllistyneet asiakkaiden infantilisoimiseen ja vastuun ottamiseen heidän puolestaan? Sosiaalityöntekijä voi kuitenkin kantaa vastuun vain tekemästään työstä, ei asiakkaasta, mutta omasta vastuustamme ei lama eivätkä niukat resurssit meitä vapauta. Tämä vastuu on huikea.* [31]

Edellä esitetty todentaa, kuinka kysymys asiakkaan vastuusta itsestään ja omasta elämästään on 1990-luvulla nivoutunut osaksi sosiaalityön arvolähtökohtia. Taustalla on postmodernin ajan pirstoutuneessa yhteiskunnassa omaksuttu ajatus siitä, että elämässään omia valintojaan tekevät yksilöt ovat itse vastuussa omista tekemisistään. Sosiaalityön arjessa ajatus toimii niin, että sosiaalityöntekijä auttaa, neuvoo ja ohjaa asiakastaan pirstoutuvaa elämää koskevien valintojen tekemisessä. Sosiaalityöntekijä ei tee päätöksiä asiakkaan puolesta, vaan asiakas lopulta ratkaisee, mitä hän haluaa elämälleen tehdä.

Taustalla on myös kriittinen näkökulma asiakkaan omaan vastuuseen. Entä jos asiakas ei kykenekään tekemään itsenäisesti omaa elämäänsä koskevia valintoja sosiaalityöntekijän antamista ohjeista ja neuvoista huolimatta? Kenen vastuu on huolehtia siitä, että asiakas oppii tekemään omassa elämässään itselleen edullisia, moraalisesti oikeita valintoja? Opettaako asiakkaan asioita hoita-

va sosiaalityöntekijä tai joku toinen ammattilainen asiakasta tekemään elämää koskevia valintoja? Onko valintojen tekemistä ylipäänsä mahdollista opettaa toiselle ihmiselle? Onko moraalisesti oikeutettua, jos sosiaalityöntekijä puuttuu ”sosiaalisen kontrollin” avulla asiakkaan elämään ottamalla väliaikaisesti työnsä puolesta ammatillisen vastuun asiakkaan elämää koskevista valinnoista? Vai jääkö vastuu omaa elämää koskevista valinnoista ja niiden tekemisestä aina tavalla tai toisella asiakkaalle itselleen? Kriittinen näkökulma asiakkaan omatoimisuuteen osoittaa, että myös tällä asialla on kaksi puolta: Teoriassa asiakkaan omatoimisuuden taustalla ovat hyvät aikomukset, joihin liittyy pyrkimys antaa asiakkaalle itselleen entistä enemmän päätäntävaltaa itseään ja omaa elämäänsä koskevissa asioissa. Käytännössä asiakkaan omatoimisuus voi kuitenkin osoittautua ongelmalliseksi lähtökohdaksi sosiaalityön arjessa, sillä asiakkaat ovat erilaisia ja heidän asenteelliset ja toiminnalliset valmiutensa omatoimisuuteen eroavat toisistaan.

5.3.5 Havaintoja ja päätelmiä

Sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta vastuun ja vallan rajojen problematiikassa oli kyse moraalisesta epäoikeudenmukaisuudesta sosiaalityöntekijöitä kohtaan. Aineistonäytteissä [11] ja [66] sosiaalityöntekijät ilmaisivat, että vastuun ja vallan rajojen väliset ongelmat johtuvat vastuun ja vallan epätasapainosta asiakastyötä tekevän sosiaalityöntekijän työssä. Tällä sosiaalityöntekijät tarkoittivat sitä, että monilla asiakastyötä tekevillä sosiaalityöntekijöillä oli työssään samanaikaisesti liian paljon ammatillista vastuuta ja liian vähän valtaa. Siten vastuun ja vallan välinen suhde määrittyi sosiaalityöntekijän näkökulmasta sellaiseksi epäsymmetriseksi ja ongelmalliseksi yhtälöksi, jota sosiaalityöntekijän oli vaikea hyväksyä sellaisenaan.

Keskustelu asiakkaiden omasta vastuusta (Anderson & Goolishian 1992, 25–39) sai osakseen huomiota aineistonäytteessä [31]. Tällaisen keskustelun taustalla oli pyrkimys nostaa esiin kysymys siitä, miten sosiaalityöntekijän ammatillisen vastuun ymmärrys on muuttunut tai muuttumassa yhä enenevässä määrin yksilöllistyvässä yhteiskunnassa. Sitä, että asiakkaat voisivat ottaa entistä enemmän vastuuta omaa elämäänsä koskevista tärkeistä päätöksistä, kirjoittaja piti sosiaalityön uudenlaisena mahdollisuutena vapauttaa sosiaalityöntekijät asiakkaidensa jatkuvaa kontrollointia ylläpitävistä ja uusintavista ammatillisista velvoitteista.

Sosiaalityöntekijän omassa kokemusmaailmassa vastuu ja valta eivät suinkaan aina kulkeneet käsi kädessä. Se ei kuitenkaan tarkoittanut sitä, että vastuu ja valta olisivat olleet toistensa vastakohtia. Vastuu nähtiin sosiaalityöntekijöiden keskuudessa sosiaalityön ammattikunnan edustajien ammatillisena velvollisuutena, jonka kaikkien sosiaalityöntekijöiden ajateltiin omaksuvan. Valta puolestaan personoitui helposti kielteisellä tavalla kunnan poliittisiin päätöksentekijöihin, joiden ajateltiin ’ylhäältä alaspäin’ ohjailevan ja valvovan sosiaalityöntekijöiden ammatillista toimintaa ja siten estävän sosiaalityöntekijöitä tekemästä työtään haluamallaan tavalla sosiaalityön eettisten periaatteiden mukaisesti.

Vastuun ja vallan rajojen horjuttaminen ei ollut tavanomaista sosiaalityöntekijöiden kirjoituksissa. Aineistonäytteessä [74] kirjoittaja herätti kysymyksiä niistä tavoista, joilla olisi mahdollista saada aikaan muutos perinteiseen vastakkainasetteluun sosiaalialan eri johtotehtävissä toimivien virkamiesten ja asiakastyön parissa toimivien sosiaalityöntekijöiden välillä. Kirjoittaja näki muutoksen mahdollisena, mutta vain siinä tapauksessa, jos sosiaalityöntekijät uskaltavat tarvittaessa olla eri mieltä esimiestensä kanssa ja asettua jopa vastustamaan heidän vääristyneitä käsityksiään sosiaalityöstä.

Edellä esitetyt tulkinnat osoittavat, että kysymys vastuun ja vallan rajoista oli haasteellinen asiakastyötä tekeville sosiaalityöntekijöille 1990-luvulla Suomessa. Aineistonäytteessä [10] kirjoittaja käsitteli vastuuta ja valtaa yhdessä, ikään kuin ne olisivat toisistaan erottamattomat asiat. Ammatillinen vastuu velvoitti sosiaalityöntekijöitä, joilla oli työssään luonnollisesti asiantuntijavaltaa asiakkaisiinsa nähden, toimimaan lakien ja asetusten mukaisesti (Tuori 1993, 121–137). Moraalinen vastuu taas ei velvoittanut sosiaalityöntekijöitä tekemään suoranaisesti mitään, sillä moraalisen vastuun kantamisen nähtiin olevan jokaisen sosiaalityöntekijän oma asia. Silti moraalisen vastuun taustalla oli ajatus siitä, että kaikki asiakastyötä tekevät sosiaalityöntekijät voisivat pohtia tapaus- ja tilannekohtaisesti, millaisia seurauksia jollakin tietyllä yksittäisellä moraalisella valinnalla oli eri asioihin (Bauman 1995, 3, 287; 1997, 3, 124).

6 EPÄVARMUUS, MUUTOS JA AMMATILLISET JÄNNITTEET SOSIAALITYÖSSÄ 1990-LUVULLA

Edellä olen tarkastellut suomalaista sosiaalityötä analysoimalla sosiaalityöntekijöiden kirjoituksia. Lähdin tutkimaan, millaisia kategorisointeja sosiaalityön epävarmuudesta ja ammatillisista jännitteistä esiintyy kahdessa sosiaalialan ammattilehdessä, Sosiaaliturvassa ja Sosiaalityöntekijässä, vuosina 1990–1997 julkaistuissa kirjoituksissa. On aika tehdä yhteenveto tutkimukseni empiirisistä havainnoistani ja pohtia, mistä sosiaalityöntekijöiden tulkinnoissa esiintyvät eri kategorisoinnit oikeastaan kertovat.

Ensiksi luvussa 6.1 tarkastelen sosiaalityöhön liittyvää epävarmuuden politiikkaa sosiaalityöntekijöiden kirjoituksissa. Kohdistan katseeni niihin tulkinnoissa esiintyviin kategorisointeihin, joilla sosiaalityöntekijät tekevät kirjoituksissaan näkyväksi ja ymmärrettäväksi suomalaiselle sosiaalityölle 1990-luvun laman ja murroksen oloissa ominaisen epävarmuuden keskeisiä tunnuspiirteitä. Pohdin myös sitä, miten sosiaalityöntekijöiden tulkinnat sosiaalityön epävarmuudesta asettuvat suhteessa keskusteluun 1990-luvun Suomessa vallinneesta yhteiskunnallisesta muutoksesta. Toiseksi luvussa 6.2 tarkastelen sosiaalityön ammatillisten jännitteiden rakentumista sosiaalityöntekijöiden tulkinnoissa. Kiinnitän erityistä huomiota niihin tulkinnoissa esiintyviin kategorisointeihin, joilla sosiaalityöntekijät viittaavat 1990-luvulla Suomessa voimistuneisiin sosiaalityön ammatillisiin – ja samalla myös yhteiskunnallis-kulttuurisiin – ristipaineisiin. Olen myös kiinnostunut siitä, miten sosiaalityöntekijöiden kirjoitukset sosiaalityön ammatillisista jännitteistä ovat sidoksissa 1990-luvun yhteiskunnallista muutosta koskevaan aikalaiskeskusteluun. Kummassakin luvussa esittelen ne viitekehykset, joihin sosiaalityöntekijöiden kirjoitukset paikantuvat, sekä ne kysymykset, joihin sosiaalityöntekijöiden kirjoituksissaan tuottamat kategorisoinnit liittyvät. Kolmanneksi luvussa 6.3 kerron syntetisoiden, millainen on tyypillinen sosiaalityöntekijän kirjoitus sosiaalialan ammattilehdessä 1990-luvulla Suomessa ennen lamaa, laman aikana ja laman jälkeen. Neljänneksi luvussa 6.4 liitän yhteen edellisissä luvuissa esiin nousseet kysymykset ja rakennan sillan seuraavien lukujen (7–8) myötä esiin nouseviin keskusteluihin. Näis-

sä keskusteluissa tarkastelen sosiaalityön ymmärryksen muutoksia (luku 7) ja sosiaalityön modernin ja postmodernin tulkintatavan välistä suhdetta (luku 8).

6.1 Sosiaalityön epävarmuuden politiikan kategorisoinnit

Sosiaalityötä 1990-luvun Suomessa varjostaa työn epävarmuus. Epävarmuus johtuu lamasta ja murroksesta, jotka kummatkin vaikuttivat sosiaalityön arjen käytäntöihin. Lama merkitsi 1990-luvun alkupuolella syvää taloudellista laskusuhdannetta, joka heikensi suomalaisessa yhteiskunnassa sosiaali- ja terveyspalvelujärjestelmän resurssipohjaa ja siten myös sosiaalityön toimintaedellytyksiä. Murros merkitsi 1990-luvun oloissa laman jälkeistä epävarmuuden aikaa, jolloin sosiaalityö etsi yhä laman jälkimainingeissa omaa paikkaansa suomalaisessa yhteiskunnassa.

Lama ja murros eivät olleet kaikessa suhteessa yksi ja sama asia. Ero laman ja murroksen välillä oli siinä, että lama jäsentyi 1990-luvulla sosiaalityökeskustelussa koko yhteiskuntaa koskevaksi taloudelliseksi kriisioireeksi, kun taas murros nähtiin laaja-alaisena, jatkuvana yhteiskunnallisena muutosprosessina. Yhteistä laman ja murroksen ymmärrykseen tuo kuitenkin käsitys siitä, että lamavuodet jättivät oman perintönsä sosiaalityön arkeen. Tätä perintöä voidaan kutsua epävarmuuden politiikaksi, johon sisältyy ajatus sosiaalityöstä jatkuvan epävarmuuden oloissa. Lama osoitti, että vaikeissa yhteiskunnallisissa oloissa, taloudellisen laskusuhdanteen aikana nimenomaan sosiaalityö ja sosiaalityöntekijät joutuivat joustamaan. Laman jälkeinen murros puolestaan osoitti, että laman päättyminen oli yksi askel yhteiskunnallisessa rakennemuutoksessa. Vuoden 1995 jälkeen sosiaalityö ja sosiaalityöntekijät etsivät omaa paikkaansa ja rooliaan suomalaisessa yhteiskunnassa jatkuvan ammatillisen murroksen oloissa.

Työn epävarmuus on kategoria, joka näyttäytyy sosiaalityöntekijöiden kirjoituksissa ennen muuta asiakastyönä. Sosiaalityön arjen käytäntöjen toimintaedellytysten taustalla on epävarmuuden politiikka, jota sosiaalityöntekijät lähestyvät kolmesta viitekehyksestä. Ensimmäinen viitekehys on *lama ja murros*. Toinen viitekehys on *työnkuva* – muutos, jonka myötä sosiaalityöstä tuli 1990-luvun alussa lamavuosina kauttaaltaan entistä haasteellisempaa ja vaativampaa työtä. Kolmas viitekehys on *sosiaalityö-politiikka*, joka liittyy entistä selvemmin esiin nousseisiin – ja myös kärjistyneisiin – poliittisten päätöksentekijöiden ja sosiaalityöntekijöiden välisiin ikuisiin ristiriitoihin sosiaalityön epävarmuuden tuottajina. Se, miten epävarmuuden politiikkaa sosiaalityössä kuvaavat kategorisoinnit ovat rakentuneet, on koottuna kaavioon 6.1.

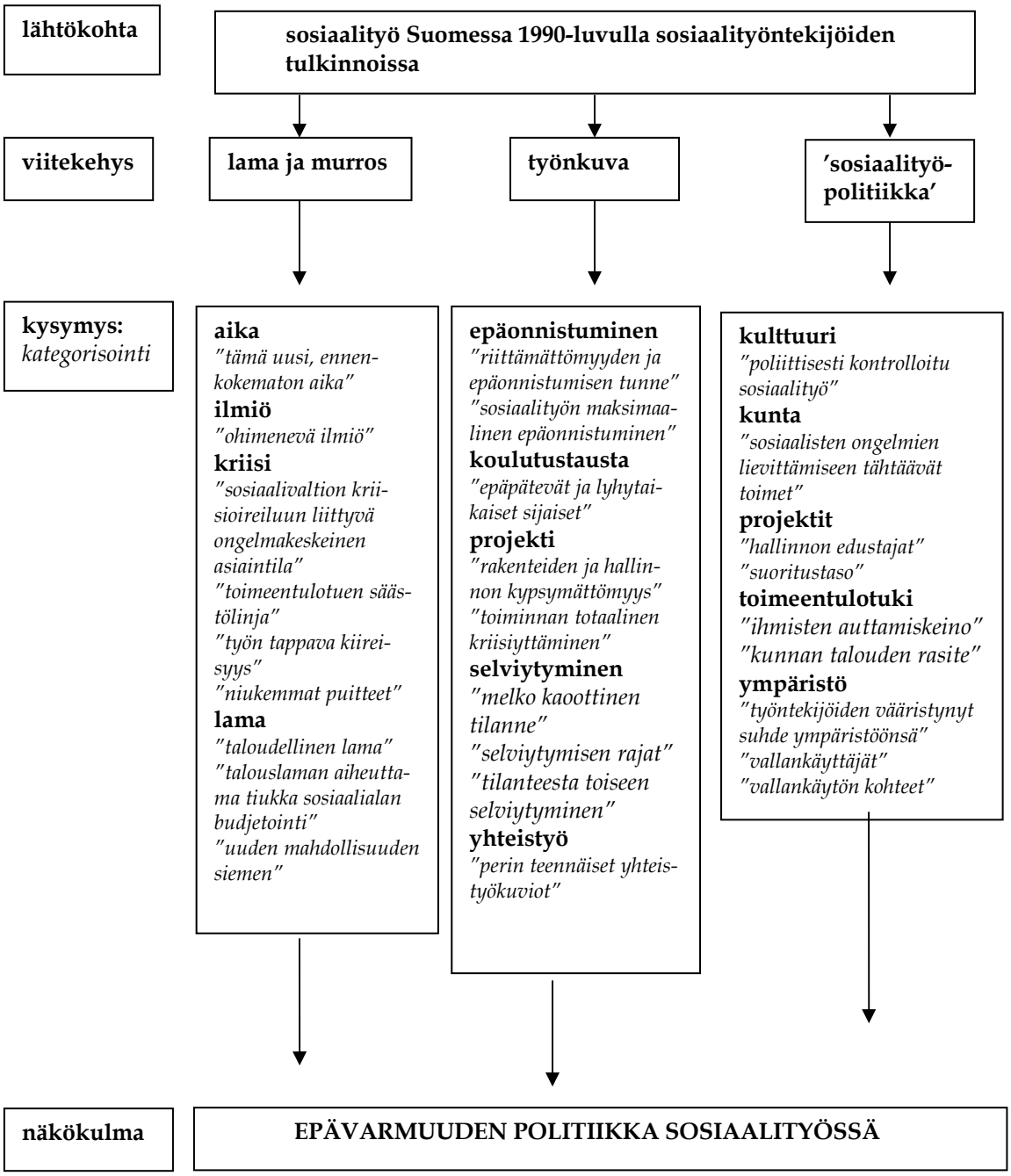

KAAVIO 6.1 Sosiaalityön epävarmuuden politiikan kategorisointien rakentuminen

Löysin tutkimusaineistostani ensimmäisen kirjoituksen, jossa sosiaalityöntekijä mainitsee laman käsitteen, aineistonäytteestä [15]. Kirjoitus julkaistiin Sosiaaliturvassa vuonna 1991. Siinä kirjoittaja rakentaa 1990-luvun lamasta kategorisoinnin *"talouslaman aiheuttama tiukka sosiaalialan budjetointi"* pohtiessaan päihdehuollon markkinallisen itsepuolustuksen mahdollisuuksia. Tällainen lamatulkinta kuvaa sosiaalityöntekijän tapaa jäsentää rakennemuutoksen taloudellisia vaikutuksia sosiaalityön käytäntöön. Tulkinnan perusteella voidaan ajatella, että lamassa ja rakennemuutoksessa on samoja ominaispiirteitä. Samaan aikaan Sosiaalityöntekijässä ei esiintynyt viittauksia laman käsitteeseen.

Vuonna 1992 samassa Sosiaalityöntekijä-lehden numerossa on kaksi kirjoitusta, joissa esiintyy viittauksia laman olemassaoloon. Samana vuonna Sosiaaliturvassa julkaistuista kirjoituksista ei löytynyt suoranaisia viittauksia lamakeskusteluun. Aineistonäytteessä [30] esitetään toivomus laman lyhytaikaisuudesta, jota ilmentää kategorisointi *"ohimenevä ilmiö"*. Aineistonäytteessä [31] ei varsinaisesti tarkastella lamaa, vaan ennemminkin ryhmien käytön tapoja psykososiaalisessa työssä. Silti siinä lähdetään liikkeelle Suomesta laman oloissa kahdella tavalla: yhtäältä kategorisoimalla *"niukat puitteet"* ja *"taloudellinen lama"* (talouspoliittinen epävarmuus + yhteiskunnallinen kriisitilanne) osaksi sosiaalityön muuttuneen toimintaympäristön ymmärrystä; toisaalta tuottamalla kategorisointi *"uuden mahdollisuuden siemen"* nostattamaan sosiaalityöntekijät periksi antamattomana, taisteleluntahtoisena ja yhtenäisenä ammattikuntana kapinaan lamaan lamaantumista vastaan. Kummassakin kirjoituksessa lama määrittyy perustavanlaatuiseksi muutokseksi, johon sosiaalityöntekijöiden oli kyettävä reagoimaan. Erityisesti panin merkille, että kirjoittajat esittävät aineistonäytteissä kovia väitteitä. Aineistonäytteessä [30] kirjoittaja esittää laman tarkoittavan sellaista muutosprosessia, joka nosti sosiaalityön ammattikunnan keskuudessa esiin kysymyksen sosiaalityöntekijöiden ammatillisiin etuisuuksiin kuten koulutus- ja työnohjausmäärärahoihin kohdistuvista leikkauksista. Aineistonäytteessä [31] kirjoittaja puolestaan näkee laman nostavan esiin keskustelun entistä korkeatasoisemmasta ja tuloksellisemmasta sosiaalityöstä rahan puutteen keskellä. Taustalla oli lisäksi huoli siitä, miten asiakkaille käy, jos sosiaalityöntekijät eivät ole varmoja työsuhteidensa jatkuvuudesta.

Aineistonäytteessä [7] laman kategoriaan rinnastettavana kategoriana esiintyy kriisi, joka määrittyy kategorisoinniksi *"sosiaalivaltion kriisioireiluun liittyvä ongelmakeskeinen asiaintila"*. Kirjoitus julkaistiin Sosiaaliturvassa vuoden 1990 aikana, jolloin lamasta ja sen tulosta ei vielä tiedetty. Esittäessään tällaisen tulkinnan kirjoittaja nostaa esiin kysymyksen sosiaalipoliittisen järjestelmän "postmodernista" kehitysvaiheesta, jossa moderni "hyvinvointivaltiohuuma" on hiipunut ja menettänyt voimaperäisyytensä yhteiskunnan suuressa rakennemuutoksessa.

Aineistonäytteessä [23], jossa nostettiin esiin sosiaalitoimiston sosiaalityön keskeisiä perusongelmia, keskustelu kriisistä yhdistetään lama-aikaa sosiaalityön arjen näkökulmasta kuvaaviin kategorisointeihin *"toimeentulotuen säästölinja"* ja *"työn tappava kiireisyys"*. Kirjoitus julkaistiin Sosiaalityöntekijässä keväällä 1991, jolloin työttömyys kasvoi ja maa oli menossa kohti taloudellista laskusuhdannetta. Kirjoitusta voi pitää eräänlaisena lama-ajan reaaliaikaisena kuvauksena sosiaalityöntekijän näkökulmasta. Kirjoittajan esittämä kriisitulkinta kuvaa tilannetta, jossa sosiaalityöntekijä oli huolissaan yhteiskunnallis-kulttuurisen muutoksen välittömistä seurauksista ja vaikutuksista sosiaalityön ammattikunnan jaksamiseen ja viihtymiseen kuntien sosiaalitoimistoissa.

Vaikka aineistonäyte {80] käsittelee näytteen [23] tavoin lamaa, se sijoittuu eri aikaan. Kirjoitus julkaistiin Sosiaaliturvassa vuonna 1997 aikana, jolloin lama oli jo päättynyt Suomessa. Siten katson, että se ei voi olla laman reaaliaikainen kuvaus, vaan ennemminkin lama-aikojen muistelemiseen perustuva ku-

vaus. Kirjoituksessa sosiaalityöntekijä vertailee Suomea laman kourissa makaavaan Suomi-neitoon ja vastaavasti kuvailee lamaa kategorisoinnilla *"tämä uusi ennenkokematon aika"*. Samalla kirjoittaja määrittelee laman sellaiseksi ajanjaksoksi, jolloin joukkotyöttömyys kasvaa ja työyhteiskunnan rakenteet muuttuvat perusteellisesti.

Vaikka lamasta ei ollut vielä vuonna 1990 puhetta, muutama sosiaalityöntekijää liittää tulkinnoissaan sosiaalityön työnkuvaan epävarmuuden aineksia. Sosiaaliturvassa ja Sosiaalityöntekijässä julkaistiin neljä kirjoitusta, joissa sosiaalityöntekijät pohtivat omaa suhdettaan sosiaalityössä esiintyviin epävarmuustekijöihin. Näissä kirjoituksissa nousee myös esiin kysymys yhteiskunnallis-kulttuurisesta muutoksesta tai muutostarpeesta sekä kysymys suunnanmuutoksen puuttumisesta sosiaalityössä. Kirjoittajat käsittelevät sosiaalityön työnkuvaa eri tavoin Sosiaaliturvassa ja Sosiaalityöntekijässä. Sosiaaliturvassa nousevat esiin sosiaalityöntekijän henkilökohtainen kokemusmaailma ([1]) ja työn kiireisyyden ja luovuuden välinen ristiriita ([5]). Sosiaalityöntekijässä puolestaan nousevat esiin viranomaisyhteistyön puuttumisesta aiheutuvat ongelmat sosiaalityölle ([10]) ja yhteiskunnan sosiaalityölle delegoimat mahdottomat tehtävät ([11]). Näiden jäsennystapojen tarkempi analyysi on välttämätöntä.

Ensinnäkin sosiaalityöntekijä, joka kuvaa aineistonäytteessä [10] sosiaalitoimen epävarmuutta, kategorisoi *"melko kaoottisen tilanteen"* jäsennystavaksi, jonka avulla voidaan ymmärtää ennakoivasti moniammatillisen viranomaisyhteistyön puutteesta syntyvää mahdollista uhkatekijää asiakastyössä. Kirjoitus julkaistiin Sosiaalityöntekijässä vuonna 1990. Kirjoituksessa esiintyvä kategorisointi *"selviytymisen rajat"* rakentuu sosiaalitoimen epävarman olotilan kuvaajaksi. Kokonaisuudessaan kirjoittaja esittää oman ennakoivan, skeptisen arvionsa siitä, mihin suuntaan sosiaalityö Suomessa on 1990-luvulla menossa, jos sosiaalityön arjen käytännöissä esiintyvään työnjakoon ei tule selkeää muutosta kohti moniammatillisia viranomaisyhteistyöverkostoja.

Toiseksi sosiaalityöntekijä, joka muistelee aineistonäytteessä [1] omaa pitkää sosiaalityöntekijän työuraansa, jäsentää työkokemuksiaan kategorisoinnin *"riittämättömyyden ja epäonnistumisen tunne"* kautta. Kirjoitus julkaistiin Sosiaaliturvassa vuonna 1990. Jäsennystapa kuvaa sosiaalityöntekijän henkilökohtaista käsitystä siitä, että hän ei ole pitkän työuransa aikana ennen 1990-luvun laman tuloa onnistunut työssään eliminoimaan sosiaalityön epävarmuustekijöitä. Keskeisiksi sosiaalityöntekijän työn epävarmuustekijöiksi hän nimeää muun muassa asiakkaiden kokeman ahdistukseen ja rahan puutteen. Epävarmuus estää saamaan aikaan todellista muutosta sosiaalityössä parempaan suuntaan.

Kolmanneksi sosiaalityöntekijä, joka näkee aineistonäytteessä [5] jatkuvan työkiireen ottaneen voiton tai ainakin vahvan yliotteen sosiaalityön luovuudesta, määrittelee sosiaalityön kiireiseksi muuttuneen työnkuvan kategorisoinnilla *"tilanteesta toiseen selviytyminen"*. Kirjoitus julkaistiin Sosiaaliturvassa vuonna 1990. Tapa, jolla kirjoittaja jäsentää ja ymmärtää sosiaalityöntekijän työnkuvaa, liittyy käsitykseen, jonka mukaan koko elämänmeno – ei siis ainoastaan työ itsessään – on 1990-luvulla Suomessa muuttunut 'kiireiseksi kilpajuoksuksi aikaa

vastaan'. Ehkä juuri kiire on tehnyt sosiaalityöntekijän työstä reaaliaikaista, hektistä, "tässä ja nyt" tapahtuvaa.

Neljänneksi sosiaalityöntekijä, joka nimeää aineistonäytteessä [11] sosiaalityön mahdottomasta selviytymisen taiteeksi, luo kategorisoinnin *"sosiaalityön maksimaalinen epäonnistuminen"* luonnehtimaan sosiaalityön epävarmaa asemaa suomalaisessa yhteiskunnassa. Kirjoitus julkaistiin Sosiaalityöntekijässä vuonna 1990. Puuttuuko suomalaisesta sosiaalityöstä selkeä pyrkimys suunnanmuutokseen? Ehkä suomalaisessa yhteiskunnassa ei edes tosissaan pyritä korjaamaan sosiaalityön mahdottomien tehtävien problematiikan jatkuvaa noidankehää ja siten saamaan aikaan todellista ammatillista muutosta sosiaalityöhön.

Aineistonäytteessä [16] puhutaan sosiaalityön työnkuvaan liittyvistä ongelmista. Kirjoitus julkaistiin Sosiaaliturvassa vuonna 1991. Sitä voi pitää mielenkiintoisena esityksenä, sillä vastaavanlaista kirjoitusta ei esiinny yhdessäkään Sosiaalityöntekijä-lehden numerossa kahdeksan vuoden aikana. Kirjoitus kohdentuu keskusteluun sosiaalityön eri projektien toimivuudesta. Siinä sosiaalityöntekijä esittää yhtäältä kategorisoinnin *"rakenteiden ja hallinnon kypsymättömyys"* sosiaalityön epävarmojen olosuhteiden kuvaajaksi, toisaalta kategorisoinnin *"toiminnan totaalinen kriisiyttäminen"* projektityyppisen sosiaalityön parissa toimivien sosiaalityöntekijöiden aikaan saamaksi mielenosoitukseksi ylhäältä sosiaalitoimen johdosta käsin ohjattuja projekteja vastaan. Projektitulkinnassa nousevat esiin sosiaalityöntekijöiden tavat suhtautua sosiaalityön arjen käytäntöjen muutokseen tähtäävään projektiluonteiseen toimintaan kahdella tavalla: joko innostuneina, myönteisellä tavalla tai muutosvastarinnan avulla.

Aineistonäyte [20] käsittelee sosiaalitoimistojen sosiaalityön rajaamattomuutta, jonka nähdään estävän työn vaikuttavuuden arvioinnin. Kirjoitus julkaistiin Sosiaaliturvassa vuonna 1991. Kirjoituksessa sosiaalityöntekijä nostaa esiin yhtäältä metaforan *"epäpätevät ja lyhytaikaiset sijaiset"* sosiaalitoimistojen sosiaalityöhön ja sen ammatillisiin kehittämis- ja muutospyrkimyksiin sitoutumattomien työntekijöiden kuvaajana, toisaalta – tavanomaisuudestaankin huolimatta kiinnostavan – kategorisoinnin *"sosiaalitoimistojen sosiaalityöntekijät"* työkiireidensä keskellä ahdistuneiden ja ylirasittuneiden sosiaalityöntekijöiden kuvaajina. Tulkinta sosiaalityöntekijyydestä kertoo 1990-luvulla Suomessa vallinneesta tilanteesta, jossa sosiaalityön laadullisten kehittämis- ja muutospyrkimysten pelättiin kaatuvan siihen, että useimmat asiakastyön parissa toimivat sosiaalityöntekijät eivät kykene toimimaan sosiaalityön ammatillisina muutosagentteina.

Vuonna 1992 niin Sosiaaliturvassa kuin myös Sosiaalityöntekijässä julkaistujen kirjoitusten joukossa on vain yksi kirjoitus, jossa keskustellaan sosiaalityön työnkuvan epävarmuudesta. Aineistonäytteessä [26] sosiaalityöntekijä ottaa puheeksi kysymyksen väestövastuu-ajattelusta ja siihen liittyvistä pyrkimyksistä yhdistää sosiaali- ja terveydenhuolto. Kirjoituksessa sosiaalityöntekijä vierastaa alueelliseen väestövastuuseen perustuvaa ammatillista yhteistyötä sosiaali- ja terveydenhuollon välillä ja kuvaa sitä kategorisoinnilla *"perin teennäiset yhteistyökuviot"*. Näissä ammatillisissa yhteistyökuvioissa sosiaalityö kategorisoituu *"sijaistoimintoihin verrattavaksi puuhaksi"*. Kaiken kaikkiaan pessimistinen

tulkinta alueellisesta väestövastuusta kuvaa sosiaalityöntekijän pyrkimystä korostaa sosiaalityön professionaalisuusodotuksia koskevassa keskustelussa ajatusta sitä, että sosiaalityön ammatilliseen muutokseen ei tulisi epävarmuuden oloissakaan pyrkiä hinnalla millä hyvänsä.

Keskustelu sosiaalityön paikasta ja merkityksestä saa vuonna 1990 kahdessa Sosiaalityöntekijä-lehdessä julkaistuissa sosiaalityöntekijöiden kirjoituksissa ″sosiaalityö-poliittisia″ merkityksiä. Nämä merkitykset kuvaavat poliittisten päätöksentekijöiden ja asiakastyötä tekevien sosiaalityöntekijöiden välistä suhdetta ja samalla myös näiden toimijoiden näkemysten välisiä eroja. Kirjoittajat lähestyvät ′sosiaalityö-politiikkaa′ erilaisin painotuksin Sosiaaliturvassa ja Sosiaalityöntekijässä. Sosiaaliturvassa nousee vahvasti esiin yhteiskunnassa vallitseva poliittinen ja taloudellinen kontrolli suhteessa sosiaalityöhön ([5]). Sosiaalityöntekijässä puolestaan nousevat esiin yhtäältä kysymys sosiaalityön toisarvoisesta asemasta suhteessa muihin hyvinvointipalveluihin, toisaalta kysymys sosiaalityöntekijöiden vaikeuksista sopeutua samanaikaisesti sekä vallan käyttäjäksi että vallankäytön kohteeksi ([9] ja [11]). Kaiken kaikkiaan näitä kirjoituksia on kolme.

Ensinnäkin aineistonäytteessä [5] sosiaalityön alistussuhdetta jäsennetään kategorisoinnilla *″poliittisesti kontrolloitu sosiaalityö″*. Kirjoitus julkaistiin Sosiaaliturvassa vuonna 1990. Kirjoituksessa sosiaalityöntekijä lähestyy sosiaalityötä politiikan ja poliittisen päätöksenteon viitekehyksistä määrittelemällä kansainvälisen kilpailukyvyn ja tehokkuuden maksimoinnin sellaisiksi suomalaisen yhteiskunnan kulttuurisiksi reunaehdoiksi, jotka luovat lähinnä poliittisen vallankäytön avulla toiminnallisia edellytyksiä sosiaalityön ammatilliselle kehittämis- ja muutostyölle vähentämällä sosiaalityöntekijöiden mahdollisuuksia luovuuteen.

Toiseksi aineistonäytteessä [9] sosiaalityö kategorisoituu osaksi yhteiskunnan pohjimmaisia palvelumarkkinoita. Kirjoitus julkaistiin Sosiaalityöntekijässä vuonna 1990. Kirjoituksessa esiintyvä kulttuuris-ideologinen eetos *″sosiaalisten ongelmien lievittämiseen tähtäävät toimet″* luonnehtii sosiaalityötä marginaalien palvelumuotona. Kirjoituksessa nousee esiin yhteiskunnassa vallitseva käsitys siitä, että sosiaalityöhön ja sen laadulliseen kehittämiseen kohdistettujen taloudellisten resurssien panostamisen ei ajatella olevan kunnan imagon näkökulmasta kannattavaa toimintaa, eikä myöskään saavan aikaan odotettuja muutoksia kunnan palvelutarjonnassa.

Kolmanneksi aineistonäytteessä [11] sosiaalityöntekijä rakentaa kategorisoinnin *″työntekijöiden vääristynyt suhde ympäristöönsä″* keskeiseksi ′sosiaalityö-poliittiseksi′ ongelmaksi, jota säestävät sosiaalityöntekijöiden ammatillisten identiteettien ristiriitaisuutta kuvaavat metaforat *″vallankäyttäjät″* ja *″vallankäytön kohteet″*. Kirjoitus julkaistiin Sosiaalityöntekijässä vuonna 1990. Kirjoituksessa sosiaalityön ammatillinen muutos osoittautuu mahdottomaksi tilanteessa, jossa sosiaalityöntekijät eivät riittävän selkeästi ja määrätietoisesti pysty sopeuttamaan omaa sosiaalityön asiantuntijuuttaan ja ammatillista orientaatiotaan työympäristöönsä.

Aineistonäytteessä [16] sosiaalityöntekijä pohtii sitä, voiko sosiaalityön kehittämisprojekteissa nähdä mitään hyvää. Kirjoitus julkaistiin Sosiaaliturvassa vuonna 1991. Kirjoituksessa sosiaalityö-politiikan problematiikka kulminoituu kysymykseen siitä, että projektit uusintavat suunnittelun ja toteutuksen kaksijakoisuutta. Tässä kirjoituksessa esiintyvä metafora *"hallinnon edustajat"* kuvaa eri projektien suunnittelu- ja päätöksentekoprosessiin osallistuvia sosiaalitoimen johdossa työskenteleviä toimijoita, metaforinen ilmaisu *"suoritustaso"* taas projektien parissa työskenteleviä sosiaalityöntekijöitä. Jäsennyksessään kirjoittaja korostaa sitä, että niin sosiaalihallinnon työntekijöillä kuin myös asiakastyötä tekevillä sosiaalityöntekijöillä on sosiaalityön erilaisten kehittämisprojektien yhteydessä tavoitteena saada aikaan suuri muutos sosiaalityön arjen käytännöissä huolimatta siitä, että nämä kummatkin osapuolet lähestyvät sosiaalityötä eri näkökulmista.

Vaikka sosiaalityöntekijät eivät kirjoituksissaan juuri puhukaan omista kokemuksistaan sosiaalityön taustalla ja sen yhteydessä olevaan poliittiseen kontrolliin liittyen, aineistonäytteessä [66] sosiaalityöntekijä kertoo kunnallispoliittisesta kontrollista toimeentulotukityön yhteydessä. Kirjoitus julkaistiin Sosiaaliturvassa vuonna 1996 aikana, jolloin sosiaalityön arjessa elettiin laman jälkimainingeissa. Sitä voi luonnehtia asiakastyötä tekevän sosiaalityöntekijän tunteenpurkaukseksi, jollaista ei esiinny yhdessäkään Sosiaalityöntekijä-lehdessä vuosina 1990-1997 julkaistussa sosiaalityöntekijän kirjoituksessa. Kirjoituksessa esiintyvä kategorisointi *"ihmisten auttamiskeino"* luonnehtii sosiaalityöntekijän omaa myönteistä asennetta toimeentulotukeen taloudellista apua tarvitsevien ihmisten viimesijaisena suojaverkkona. Kategorisointi *"kunnan talouden rasite"* puolestaan ilmentää kunnallisten päätöksentekijöiden omaksumaa yksipuolisen kielteistä ja penseää suhtautumistapaa toimeentulotukeen rahan jakamisena ja taloudellisena menoeränä. Jäsennystapa kuvaa tilannetta siitä, miten kaukana poliittisten päätöksentekijöiden ja asiakastyötä tekevien sosiaalityöntekijöiden näkemykset sosiaalityöstä voivat olla. Jäsennystapa osoittaa myös sen, että päätöksentekijöiden ja sosiaalityöntekijöiden väliset erimielisyydet sosiaalityön perusperiaatteista näkyvät erilaisina käsityksinä siitä, miten sosiaalityötä tulisi kunnissa kehittää ja muuttaa entistä mielekkäämmäksi asiakas- ja palvelutyöksi.

6.2 Sosiaalityön ammatillisten jännitteiden kategorisoinnit

Edellä esitetyt kuvaukset työn epävarmuudesta laman ja murroksen oloissa luovat perustan sosiaalityön ammatin ristipaineiden ymmärrykselle. Tapa, jolla sosiaalityöntekijät jäsentävät ja ymmärtävät kirjoituksissaan sosiaalityön ammatillisuutta, liittyy epävarmuuden politiikkaan ja yhteiskunnalliseen muutokseen 1990-luvun Suomessa. Epävarmuuden politiikkaa, lamaa ja murrosta kuvaavia tulkinnallisia jäsennyksiä voi pitää keskeisinä lähtökohtina sosiaalityön 1990-lukulaiselle professionaalisuuskeskustelulle, vaikka ne eivät annakaan sosiaalityöntekijöiden kirjoituksissa kaiken kattavaa selitystä sosiaalityön ammatin ris-

tipaineisiin. Epävarmuuden politiikka eroaa lamasta ja murroksesta siten, että sillä on sosiaalityön ammatillisessa ymmärryksessä pidempi historia kuin lamalla ja murroksella. Tämä tarkoittaa sitä, että epävarmuuden politiikka on ollut läsnä sosiaalityössä jo ennen 1990-lukua; sosiaalityön paikka ja merkitys yhteiskunnassa on ollut jo pitkään 'epävarmalla pohjalla'. Kyse on ristiriitaisesta yhteiskunnallisesta interventiosta, jonka painopisteet ja poliittiset prioriteetit vaihtelevat eri vuosikymmeninä. Lama ja murros ovat vaikeita 1990-luvun yhteiskunnallisen muutoksen toimintaolosuhteita, jotka tekevät sosiaalityöntekijöiden kirjoituksissa ymmärrettäväksi ja näkyväksi sosiaalityön arkea ja ammatin perusongelmia.

Sosiaalityöhön 1990-luvun Suomessa liittynyt epävarmuus saa sosiaalityöntekijöiden tulkinnoissa merkityksensä ammatin ristipaineiden kautta. Sosiaalityöntekijän ja hänen toimintaympäristönsä välinen suhde määrittyy jännitteiseksi kolmella tavalla. Ensinnäkin *asiakassuhde* on kaikille asiakastyön parissa toimiville sosiaalityöntekijöille perustavanlaatuinen jännite, jonka kanssa heidän on tavalla tai toisella opittava tulemaan toimeen tilanteesta riippumatta. Toiseksi *työuupumus* on monille työssään leipääntyneille ja stressaantuneille sosiaalityöntekijöille tuttu ammatillinen jännite, jonka taustalla ovat niin työolosuhteissa 1990-luvulla tapahtuneet muutokset kuin myös sosiaalityöntekijöiden tinkimätön pyrkimys yrittää vastata muutoksen mukanaan tuomiin haasteisiin. Kolmanneksi *vastuu ja valta* on sosiaalityöntekijöiden kirjoituksissa esiintynyt kaksisuuntainen kysymyksenasettelu, jonka yhdessä päässä on keskustelu sosiaalityöntekijöistä ammatillisen vastuun 'luonnollisina kantajina' ja toisessa päässä taas keskustelu sosiaalityöntekijöistä omaan ammattiasemaan perustuvan vallan itseoikeutettuina käyttäjinä. Se, miten sosiaalityön ammatillisia jännitteitä luonnehtivat kategorisoinnit ovat rakentuneet, on koottuna kaavioon 6.2.

Asiakassuhdekeskustelun yhteydessä puhuttiin myös asiakkaiden keskinäisestä tasa-arvoisuudesta, joka jäsentyy aineistonäytteessä [12] monimutkaiseksi kysymykseksi. Kirjoitus julkaistiin Sosiaalityöntekijä-lehdessä vuonna 1990. Sosiaalityöntekijöiden kirjoitusten keskuudessa sitä voi pitää merkittävänä avauksena asiakkaiden tasavertaisuutta koskevaan keskusteluun, sillä Sosiaaliturvassa kukaan muu kirjoittaja ei viittaa asiakkaiden tasa-arvoisuuteen yhtä perustavanlaatuisella tavalla kahdeksan vuoden aikana. Kirjoituksessa sosiaalityöntekijä näkee, että asiakkaiden tasa-arvoisuus on sosiaalityössä täysin vääristynyt tapa asennoitua asiakastyöhön. Kirjoituksessa tätä ristiriitaisuutta kuvaa kulttuuris-ideologinen eetos *"normalisointifilosofia"*, joka tarkoittaa kirjoittajan jäsennyksen mukaan harhakuvitelmaa siitä, että sosiaalipalveluissa ja ylipäänsä tavallisessa elämänmenossa pätevät samat pelisäännöt. Esittäessään sosiaalityön asiakkaiden tasa-arvoisuutta kohtaan kritiikkiä kirjoittaja avaa oven yksilölliselle palveluohjaukselle (case management), jossa on tarkoituksena määritellä jokaiselle asiakkaalle erikseen yksilölliset palvelutarpeet ja samalla löytää niiden kanssa kaikkein parhaiten yhteensopivat palvelut ja tuki.

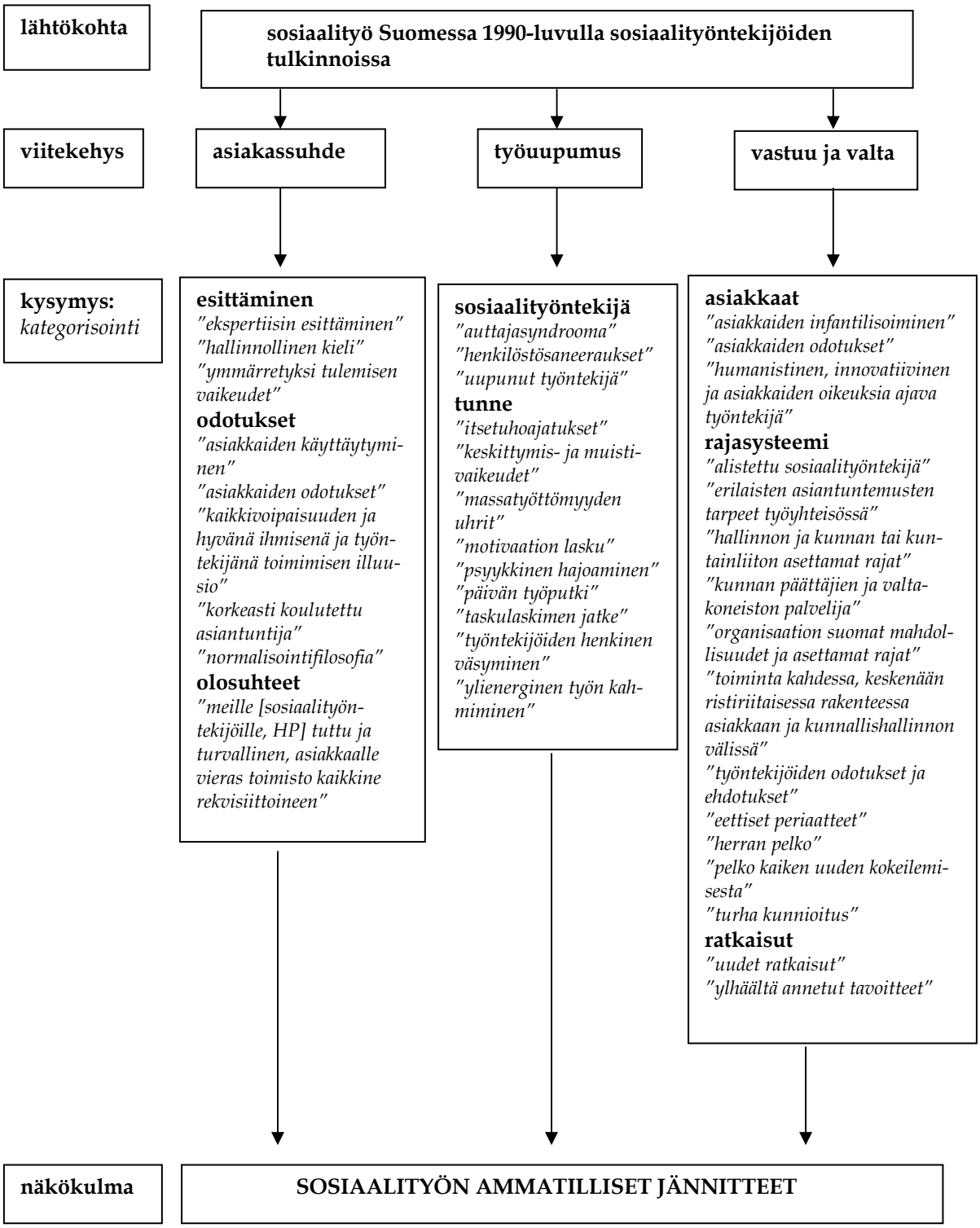

KAAVIO 6.2 Sosiaalityön ammatillisten jännitteiden kategorisointien rakentuminen

En löytänyt vuonna 1991 Sosiaalityöntekijässä julkaistuista sosiaalityöntekijöiden kirjoituksista yhtään sellaista kirjoitusta, jossa asiakkaan ja sosiaalityöntekijän välistä suhdetta tarkasteltaisiin sosiaalityön ammatillisena jännitteenä. Sen sijaan samana vuonna Sosiaaliturvassa julkaistujen kirjoitusten joukosta löysin kolme kirjoitusta, joissa sosiaalityön ammatilliset jännitteet nousivat pu-

heenaiheeksi. Näissä kaikissa kirjoituksissa sosiaalityön ammatilliset jännitteet asettuvat kiinnostavalla tavalla suhteessa kysymykseen sosiaalityön yhteiskunnallis-kulttuurisesta muutoksesta Suomessa.

Ensinnäkin aineistonäytteessä [13] pohditaan laaja-alaisesti sosiaalityöntekijän ekspertiisin ymmärrystä, *"ekspertiisin esittäminen"* kategorisoituu sosiaalityöntekijän mahdolliseksi ratkaisuksi asiakastilanteista selviytymisen ongelmiin. Tässä kirjoituksessa tulkinta sosiaalityöntekijän performanssista asiakkaiden edessä kuvaa yhtä mahdollista selviytymisstrategiaa, joka voisi auttaa sosiaalityöntekijöitä oman työnsä asiantuntijoina välttämään epäonnistumista vaikeissa asiakastilanteissa ja siten ylläpitämään mahdollisuuksia toimia sosiaalityön asiakastyössä ammatillisina muutosagentteina.

Toiseksi aineistonäytteessä [20] kategorisointi *"kaikkivoipaisuuden ja hyvänä ihmisenä ja työntekijänä toimimisen illuusio"* kuvaa sellaista tilannetta, jossa yhtäältä asiakkaan ja sosiaalityöntekijän välinen suhde määrittyy asiakkaan riippuvuussuhteeksi ja toisaalta sosiaalityöntekijän alistuminen näihin sosiaalityön asiakkaan riippuvuussuhteen jatkuvuutta ylläpitäviin vallitseviin käytäntöihin takaa sosiaalityön arjen käytäntöjen muuttumattomuuden. Tässä kirjoituksessa sosiaalityöntekijöiden kaikkivoipaisuutta koskeva tulkinta tekee ymmärrettäväksi sosiaalityön ammattikunnan keskuudessa vallitsevaa vääristynyttä käsitystä siitä, että yksittäinen sosiaalityöntekijä voisi aina auttaa kaikenlaisia asiakkaita ja saada arkisessa työssään aikaan suuria muutoksia ilman työnkuvan selkeää rajaamista.

Kolmanneksi aineistonäytteessä [14] sosiaalityöntekijä tarkastelee omien työkokemustensa perusteella sosiaalityöntekijän toimimista asiakkaan ja eri alojen viranomaisten kanssa verkostoyhteistyössä, kategorisointi *"ymmärretyksi tulemisen vaikeudet"* luonnehtii yhteisten käsitteiden ja normien puuttumista moniammatillisesta eri viranomaisten välisessä yhteistyössä. Tässä kirjoituksessa asiakkaan ja erityyppisten ammatillisten toimijoiden yhteisymmärryksen puute määrittyy perusongelmaksi, joka estää todellisen muutoksen aikaansaamisen asiakkaan elämässä.

Pelko asiakassuhteisiin liittyvästä väkivallan uhasta nähtiin olemassa olevana, ajankohtaisena ammatillisena jännitteenä Suomessa 1990-luvulla – joskin siitä puhuttiin Sosiaalityöntekijässä vasta vuosikymmenen puolivälin jälkeen aineistonäytteissä [75], [77] ja [78]. Sosiaaliturvassa ei suoranaisesti käsitelty koko asiaa omana, erillisenä kysymyksenään. Kaikkia niitä kirjoituksia, joissa puhuttiin sekä sosiaalityön ammattiin liittyvistä vaaroista että työntekijöiden työturvallisuudesta, yhdistää keskustelu sosiaalityöhön liittyvistä riskeistä, uhista ja vaaroista kunnan sosiaalitoimiston sosiaalityön kontekstissa. Kirjoituksissaan monet sosiaalityöntekijät tuovat esiin näkökulman, jonka mukaan 1990-luvun lama ja suomalaisessa yhteiskunnassa tapahtunut suuri rakennemuutos lisäsivät asiakkaiden henkistä pahoinvointia, mikä kärjistyi sosiaalitoimistoissa väkivaltaisena käyttäytymisenä tai väkivallanteon uhkauksina sosiaalityöntekijöitä kohtaan. Sitä, oliko sosiaalitoimisto 1990-luvulla laman oloissa ja sen jälkeen muita sosiaalityön arjen työympäristöjä vaarallisempi, ei esitetä eikä myöskään nosteta esiin yhdessäkään kirjoituksessa.

Vuonna 1996 jopa kolmessa Sosiaalityöntekijä-lehden numerossa keskustellaan samanaikaisesti sekä sosiaalityöntekijöitä uhkailevista asiakkaista että sosiaalityön vaarallisuudesta, vain yhdessä näistä kirjoituksista esitetään tulkinta siitä, että väkivaltaiset asiakkaat olisivat todellinen uhka asiakastyön parissa työskenteleville sosiaalityöntekijöille. Tämä kirjoitus on aineistonäyte [75], jossa sosiaalityöntekijä erittelee monenlaisia jännitteitä, jotka ilmentävät työn vaarallisuuden eri ulottuvuuksia. Ensinnäkin kategorisointi *"asiakkaan käyttäytyminen"* viittaa riski-, uhka- ja vaaratilanteiden syntymisen ennalta-arvaamattomuuteen sosiaalityössä, kategorisointi *"asiakkaiden odotukset"* puolestaan sosiaalitoimiston asiakkaiden täysin epärealistisiin käsityksiin toimeentulotuen saannin mahdollisuuksista ja hylätyn toimeentulotukipäätöksen jälkeiseen vihan tunteen suoraan ilmaukseen. Toiseksi kategorisoinnit *"erilaisten huumaavien aineiden väärinkäyttäjät"*, *"lastensuojeluperheet"*, *"vaikeassa elämäntilanteessa olevat asiakkaat"* ja *"vaikeista mielenterveysongelmista kärsivät"* määrittyvät asiakastyötä tekevien sosiaalityöntekijöitä uhkailevien asiakkaiden ideaalityypeiksi. Kolmanneksi kategorisointi *"hyvinkin intiimit asiat"* kohdentuu lastensuojelutyöhön, jossa asiakas voi kokea omien, henkilökohtaisten asioidensa penkomisen yksityisyyttä loukkaavana.

Epävarmuuden oloissa sosiaalityöntekijän työssä jaksaminen rakentuu sosiaalityöntekijöiden tulkinnoissa merkittäväksi ammatilliseksi jännitteeksi huolimatta siitä, että työuupumusta sellaisenaan ei kovin monessa kirjoituksessa tarkasteltukaan. Työuupumuskeskustelussa ei juuri lainkaan keskustella 1990-luvun alkupuolella sen enempää Sosiaaliturvassa kuin myöskään Sosiaalityöntekijässä julkaistuissa sosiaalityöntekijöiden kirjoituksissa. Aineistonäytteessä [6] sosiaalityöntekijä reflektoi työssä jaksamistaan, turhautumistaan ja väsymistään tuottamalla kategorisoinnin *"päivän työputki"* luonnehtimaan ahdistustaan tutun ja turvallisen sosiaalikeskuksen organisaatiouudistuksen jälkeen. Kirjoitus julkaistiin Sosiaaliturvassa vuonna 1990. Kirjoituksessa organisaatiouudistus edustaa sellaista sosiaalityön arjen käytännöissä toteutettua muutosta, johon sosiaalityöntekijä ei tunne enää sopeutuvansa.

1990-luvun puolivälin jälkeen keskustelua sosiaalityöntekijöiden työuupumuksesta käydään kolmessa kirjoituksessa. Näistä kirjoituksista aineistonäyte [66] julkaistiin Sosiaaliturvassa vuonna 1996, aineistonäyte [80] taas Sosiaaliturvassa ja aineistonäyte [85] Sosiaalityöntekijässä vuonna 1997. Aineistonäytteet [66] ja [80] perustuvat kirjoittajien omiin kokemuksiin, kun taas aineistonäyte [85] kertoo sosiaalityöntekijöiden työuupumuksesta yleisellä tasolla. Kaikissa näissä kirjoituksissa ilmenee, että sosiaalityöntekijöiden työssä jaksamiseen liittyvät vaikeudet olivat 1990-luvun laman ja rakennemuutoksen jälkiseurauksia sosiaalityön arjen käytännöissä. Kirjoittajien mielestä monet sosiaalityöntekijät olivat ennen loppuun palamistaan yrittäneet tehdä työnsä tunnollisesti. Sosiaalityöntekijöiden kirjoitusten perusteella työuupumus merkitsee sitä, että sosiaalityöntekijät eivät sittenkään pystyneet vastaamaan 1990-luvun laman ja rakennemuutoksen sosiaalityössä synnyttämiin epävarmuustekijöihin ja ammatillisiin jännitteisiin.

Aineistonäytteessä [66] kirjoittaja kertoo sosiaalityöntekijöiden työssä jaksamisesta pienen kunnan sosiaalityössä oman kokemusmaailmansa kautta. Siinä kategorisointi *"henkilöstösaneeraukset"* saa merkityksensä poliittisten päätöksentekijöiden ja asiakastyötä tekevien sosiaalityöntekijöiden suhdetta rassaavana ristiriitaisena arvovalintana. Kategorisointi *"työntekijöiden henkinen väsyminen"* puolestaan näyttäytyy tunnuspiirteenä, joka kuvaa asiakastyötä tekevien sosiaalityöntekijöiden alistumista poliittisten päätöksentekijöiden edessä. Tässä kirjoituksessa näitä henkisesti väsyneitä sosiaalityöntekijöitä kutsutaan metaforisesti *"uupuneiksi työntekijöiksi"*. Sosiaalityön asiakas- ja palvelutyön henkilöstöön kohdistuvat saneeraukset merkitsevät 1990-luvun laman ja murroksen hengessä sitä, että yhä pienempi työntekijämäärä joutui vastaamaan jatkuvasti kasvavista asiakasmääristä ja samalla myös entistä monimutkaisimmista asiakastapauksista.

Aineistonäytteessä [85] pääaiheena keskustelu sosiaalityöntekijöiden työssä jaksamisesta ja työuupumuksen keskeisistä syistä ja mahdollisista seurauksista. Siinä työuupumuksen uhriksi joutunut sosiaalityöntekijä jäsentyy yksikkömuodossa metaforaksi *"uupunut työntekijä"*, jota kirjoittajan jäsennyksen mukaisesti yhtäältä vaivaa *"auttajasyndrooma"* omien tarpeiden laiminlyömisen ja unohtamisen kuvaajana, toisaalta sellaiset uhkatekijät, joita monet työkiireidensä myötä uupuneet työntekijät saattoivat kohdata. Tällaisina uhkatekijöinä kirjoituksessa näyttäytyvät sellaiset kategorisoinnit kuten *"itsetuhoajatukset"*, *"keskittymis- ja muistivaikeudet"*, *"motivaation lasku"*, *"psyykkinen hajoaminen"* ja *"yli-energinen työn kahmiminen"*.

Aineistonäytteessä [80] kategorisointi *"massatyöttömyyden uhrit"* kuvaa 1990-luvun alkupuolella lamavuosina syntynyttä sosiaalityön asiakkuutta, joka ei motivoinut kirjoittajaa tekemään kaavamaista toimeentulotukityötä sosiaalitoimiston sosiaalityössä. Kirjoituksessa esiintyvä metafora *"taskulaskimen jatke"* puolestaan luonnehtii sosiaalityöntekijän omaa ristiriitaista käsitystä sosiaalityöntekijän ammatti-identiteetistään, joka ei tarjonnut hänelle mahdollisuutta tehdä oikeaa, mielekästä sosiaalityötä.

Vastuu- ja valtakysymyksistä muotoutuu sosiaalityöntekijöiden kirjoituksissa moneen eri suuntaan haarautuva keskustelunaihe – eikä vähiten sen takia, että juuri sosiaalityössä ammatillisen vastuun ja vallankäytön mahdollisuuksien nähdään kietoutuvan monin eri tavoin toisiinsa. Se, että sosiaalityöntekijöiden työhön yhdistetään tulkinnallisissa jäsennyksissä samanaikaisesti sekä vastuun kantaminen että vallankäyttö, osoittaa kirjoittajien ymmärtäneen sosiaalityön olevan kauttaaltaan jännitteinen ammatti, jossa sosiaalityöntekijät joutuvat jatkuvasti tasapainoilemaan vastuuroolinsa ja asiantuntijavaltansa välimaastossa. 1990-luvulla laman ja rakennemuutoksen oloissa jotkut sosiaalityöntekijät tuntevat jääneensä yksin ja yhdessä kollegoidensa kanssa oman ammatillisen vastuuroolinsa ja asiantuntijavaltansa puristuksiin. Sosiaalityön arjen asiakas- ja palvelutyöhön ja samalla myös asiakastyötä tekeviin sosiaalityöntekijöihin eri suunnista – asiakkailta, päätöksentekijöiltä ja sosiaalityön ammattikunnalta itseltään – kohdistuvat professionaalisuusodotukset koetaan epävarmuuden ja ammatillisten jännitteiden keskellä usein aivan liian haasteellisiksi ja vaativiksi.

Sosiaaliturvassa ja Sosiaalityöntekijässä käydään 1990-luvulla aikalaiskeskustelua vastuun ja vallan rajoista yhteensä viidessä kirjoituksessa. Suurin osa näistä kirjoituksista julkaistiin Sosiaalityöntekijässä, jossa neljä sosiaalityöntekijää kiinnittää huomiota vastuu- ja valtakysymysten monimuotoiseen problematiikkaan. Löysin Sosiaaliturvasta koko vuosikymmenen ajalta vain yhden sellaisen kirjoituksen, jossa vastuu- ja valtakysymykset määrittyvät selkeästi sosiaalityön yhteiskunnallis-kulttuuriseksi ja ammatilliseksi ristipaineeksi. Tällainen kirjoitus oli aineistonäyte [58].

Vuonna 1990 kahdessa Sosiaalityöntekijä-lehden numerossa julkaistiin kirjoitukset, joissa kummassakin käsitellään vastuu- ja valtakysymyksiä. Samaan aikaan Sosiaaliturvassa ei käsitelty ollenkaan vastuun ja vallan problematiikkaa. Sosiaaliturvassa nämä kysymykset nousevat esiin myöhemmin julkaistuissa kirjoituksissa muulla tavoin, kuten esimerkiksi puhuttaessa alueellisesta väestövastuusta (aineistonäyte [26]) tai sosiaalityöntekijän alistuksesta (aineistonäyte [66]).

Aineistonäytteessä [10] tarkastellaan tulosten mittaamista sosiaalityössä. Siinä kategorisoinnit *"hallinnon ja kunnan tai kuntainliiton asettamat rajat"*, *"työntekijöiden odotukset ja ehdotukset"* ja *"ylhäältä annetut tavoitteet"* paikantuvat osaksi esimiesten viiteryhmää. Kategorisoinnit *"asiakkaiden odotukset"*, *"erilaisten asiantuntemusten tarpeet työyhteisössä"* ja *"organisaation suomat mahdollisuudet ja asettamat rajat"* puolestaan sijoittuvat sosiaalityöntekijöiden viiteryhmään. Nostaessaan tässä kirjoituksessa esiin keskustelun tulosten mittaamisesta sosiaalityössä sosiaalityöntekijä kertoo uudenlaisesta lähestymistavasta. Se sai alkunsa 1990-luvun alussa, jolloin alettiin esittää vaatimuksia sosiaalityön arjen käytännön toiminnan tehostamisesta ja siihen liittyvästä vaikuttavuuden seurannasta.

Aineistonäytteessä [11] sosiaalityöntekijä pohtii kriittisesti sosiaalityön ammattikunnan mahdollisuuksia selviytyä yhteiskunnan sosiaalityölle ja sen tekijöille sälyttämistä mahdottomista tehtävistä. Siinä vastuun kantamisen ja vallankäytön välinen suhde jäsentyy kahden kategorisoinnin kautta. Yhtäältä kulttuuris-ideologinen eetos *"eettiset periaatteet"* kuvaa sellaista sosiaalityöntekijöiden työssään omaksumaa sosiaalityön ammatin moraalista peruslähtökohtaa, jonka mukaan monet työntekijät olisivat halunneet toimia mutta joka jäi sosiaalityön arjen käytännöissä useimmiten vailla konkreettista toteutusta. Toisaalta kategorisointi *"toiminta kahdessa, keskenään ristiriitaisessa rakenteessa asiakkaan ja kunnallishallinnon välissä"* tekee yleisellä tasolla ymmärrettäväksi kaksoissidoksen asetelmaa, jonka kanssa kaikki asiakastyötä tekevät sosiaalityöntekijät joutuvat työssään tekemisiin.

Aineistonäytteessä [31] sosiaalityöntekijä näkee 1990-luvun laman vaikuttaneen sosiaalityön muuttuneeseen ymmärrykseen. Kirjoitus julkaistiin Sosiaalityöntekijässä vuonna 1992 aikana. Kirjoituksessa nousee esiin kaksi kategorisointia, jotka liittyvät vastuu- ja valtakeskusteluun sosiaalityössä. Kategorisointi *"asiakkaiden infantilisoiminen"* kohdistuu kriittisellä tavalla sosiaalityöntekijöihin, jotka asiakkaita ylhäältä alaspäin ohjaillessaan ja jatkuvasti tarkkaillessaan eivät välttämättä onnistuneet auttamaan heitä, vaan ennemminkin vain pönkittämään asiakkaiden riippuvuutta sosiaalityöntekijöistä ja heidän asiantuntijuu-

destaan. Se, että sosiaalityöntekijä tekee asioita asiakkaan puolesta ja samalla myös ottaa vastuun hänestä, ei ole kirjoittajan mielestä omiaan edesauttamaan asiakassuhteen muutosta tai asiakkaan irrottautumista sosiaalityöntekijäriippuvuudestaan. Tällainen riippuvuus voidaan nähdä ongelmana niin asiakkaalle kuin sosiaalityöntekijällekin, ja siitä voi päästä eroon lopettamalla asioinnin sosiaalityöntekijän kanssa. Kategorisointi *"uudet ratkaisut"* kytkeytyy sosiaalityön perinteisestä asiantuntijuudesta poikkeavaan asiantuntijuuteen, jonka mukaan sosiaalityöntekijän ammatillinen tulisi perustua ensisijaisesti asiakkaiden neuvontaan ja opastukseen, eikä sosiaalityöntekijöiden ennalta-asettamien valmiiden toimintamallien antamiseen asiakkaille. Tulkinnan taustalla on ajatus siitä, että antaessaan aikaisempaa enemmän henkilökohtaista vastuuta asiakkaalle itselleen sosiaalityöntekijä yrittää tukea asiakkaan toimintakyvyn vahvistumista tai valtaistamista (empowerment) ja siten luoda uudenlaiset toiminnalliset edellytykset asiakassuhteelle ja siihen liittyville käytännön järjestelyille.

Aineistonäytteessä [74] esitetään jo kirjoituksen otsikossa kysymys siitä, ovatko sosiaalityöntekijät vallitsevan käytännön vankeja. Kirjoitus julkaistiin Sosiaalityöntekijässä vuonna 1996. Kirjoituksessa kategorisoinnit *"herran pelko"*, *"pelko kaiken uuden kokeilemisesta"* ja *"turha kunnioitus"* kohdistuvat sosiaalityöntekijöihin, jotka eivät uskalla kyseenalaistaa itseään ylemmässä ammattiasemassa olevien näkemyksiä ja toimintatapoja, vaan ennemminkin tyytyvät passiivisina toimijoina ylhäältä annettuun ammatilliseen vastuuseen ja sen mukana tuleviin ennalta määriteltyihin vallankäytön mahdollisuuksiin. Sellainen suunnanmuutos, joka voisi johtaa sosiaalityön arjen käytännöissä vallitsevista käytännöistä irrottautumiseen, nähdään mahdollisena, joskin vain siinä tapauksessa, että sosiaalityöntekijät uskaltavat olla eri mieltä esimiestensä kanssa sosiaalityön laadullisesta kehittämisehdotuksista ja asettua myös aktiivisesti vastustamaan heidän vääristyneitä käsityksiään siitä, miten sosiaalityön asiakas- ja palvelutyötä tulisi kehittää, muuttaa ja uudistaa.

Aineistonäytteessä [66] sosiaalityöntekijä käy monivaiheisesti läpi pienessä kunnassa sosiaalityöntekijänä toimimista kutsumalla sitä kuin puun ja kuoren välissä työskentelyksi. Kirjoitus julkaistiin Sosiaaliturvassa vuonna 1996. Kirjoituksessa sosiaalityöntekijän ammatti-identiteetti saa kaksi toisiinsa nähden varsin ristiriitaista merkitystä. Yhtäältä metaforat *"asiakkaan palvelija"* ja *"humanistinen, innovatiivinen ja asiakkaiden oikeuksia ajava työntekijä"* luonnehtivat ideaalityyppiä työhönsä vastuuntoisesti suhtautuvasta sosiaalityöntekijästä. Nämä metaforat kuvaavat sosiaalityöntekijää, joka kykenee työssään toimimaan sosiaalityön muutosgenttina ja siten edistämään asiakkaiden, sosiaalityöntekijöiden ja koko sosiaalialan asioita. Toisaalta metaforat *"alistettu sosiaalityöntekijä"* ja *"kunnan päättäjien ja valtakoneiston palvelija"* ilmaisevat ideaalityyppiä sellaisesta sosiaalityöntekijästä, joka ei ollenkaan tunne ajavansa arkisessa työssään asiakkaidensa etua vaan pikemminkin suorittavansa pakonomaisesti niitä työrutiineja, jotka kuntatyönantaja on velvoittanut hänet tekemään. Tällaiset metaforat puolestaan kuvaavat uupunutta, työhönsä täysin kyllästynyttä sosiaalityöntekijää, joka ei kykene edistämään asiakkaidensa etua eivätkä itseään ja sosiaalityöntekijäkollegoitaan koskevia ammatillisia asioita.

6.3 Tyypillinen sosiaalityöntekijän kirjoitus

Sosiaalialan ammattilehdissä vuosina 1990–1997 julkaistut sosiaalityöntekijöiden kirjoitukset antavat monipuolisen kokonaiskuvan sosiaalityöstä. Laajassa merkityksessä sosiaalityöntekijöiden kirjoitukset ovat sosiaalityön ammattikunnan edustajien kuvauksia aikana, jolloin suomalaisessa yhteiskunnassa tapahtuneet muutokset kuten taloudellisten resurssien väheneminen, työttömyyden kasvu ja sosiaaliturvan leikkaukset vaikuttivat tavalla tai toisella sosiaalityön arkeen ja tekivät sosiaalityöntekijän työstä aiempaa haastavampaa. Suppeammassa merkitykset sosiaalityöntekijöiden kirjoitukset voidaan nähdä lähinnä yksittäisten sosiaalityöntekijöiden kuvauksina siitä, miten he ovat itse kokeneet 1990-luvun laman ja murroksen vaikuttaneen paitsi omaan arkiseen työhönsä, myös omaan työmotivaatioonsa.

Millainen on tyypillinen sosiaalityöntekijän kirjoitus sosiaalialan ammattilehdessä ennen lamaa, laman aikana ja sen jälkeen? Miten sosiaalialan ammattilehtiin kirjoittaminen muuttuu laman alkaessa syyskuussa 1991 ja laman päättyessä vuonna 1995? Onko sosiaalialan ammattilehtien välillä havaittavissa eroja ja jos on, niin millaisia? Eroavatko miehet ja naiset kirjoittajina ja jos eroavat, niin miten? Näkyykö aloittelevien ja kokeneiden sosiaalityöntekijöiden kirjoituksissa eroja ja jos näkyy, niin millaisia? Entä miksi sosiaalityöntekijät ylipäänsä tarttuvat kynään ja kirjoittavat artikkeleita ja puheenvuoroja sosiaalialan ammattilehtiin?

Ennen lamaa julkaistuissa kirjoituksissa sosiaalityöntekijät tiedostavat sosiaalityön epävarman paikan ja heikon ammatillisen statuksen osana suomalaista yhteiskuntaa, ja tämän he myös tuovat esiin omissa tulkinnoissaan. Laman aikana sosiaalityöntekijöiden kirjoitukset muuttuvat sävyltään entistä tunteenomaisimmiksi suorituspaineiden purkamisen kuvauksiksi. Laman jälkeen sosiaalityöntekijät ovat kiinnostuneita muuttuvista professionaalisuusodotuksista, joiden taustalla on pyrkimys irrottautua niin sanottujen valitsevien käytäntöjen vankeudesta.

Sosiaaliturvassa ja Sosiaalityöntekijässä julkaistujen kirjoitusten välillä ei ole merkittäviä eroja. Kuitenkin on syytä todeta, että Sosiaalityöntekijässä on enemmän lama-ajan tunteenomaisia vuodatuksia kuin Sosiaaliturvassa. Sosiaaliturvassa julkaistut kirjoitukset ovat pääasiassa yleisluonteisia puheenvuoroja ja vastaavasti Sosiaalityöntekijässä julkaistut kirjoitukset ammatillisia kannanottoja.

Sosiaalialan ammattilehtiin kirjoittaneiden sosiaalityöntekijöiden välillä on havaittavissa pieniä eroja. Kirjoittajina miehet ovat naisia aktiivisempia ottamaan kantaa sosiaalityön paikkaan yhteiskunnassa koskeviin ajankohtaisiin kysymyksiin. Naiset ovat miehiä avoimempia ilmaisia omia tuntemuksiaan. Suurin ero aloittelevien ja kokeneiden sosiaalityöntekijöiden kirjoitusten välillä on se, että kokeneet sosiaalityöntekijät ovat aloittelevia sosiaalityöntekijöitä tottuneempia hallitsemaan sosiaalityön laaja-alaisia asiakokonaisuuksia ja samalla myös jäsentämään niitä.

Tuskin on olemassa yhtä ainoaa syytä siihen, miksi sosiaalityöntekijät tarttuvat kynään kirjoittaakseen artikkeleitaan ja puheenvuorojaan sosiaalialan ammattilehtiin. On vaikea eritellä kaikkia mahdollisia syitä sosiaalityöntekijöiden kirjoittamisaktiivisuudelle, koska sosiaalityöntekijät ovat erilaisia ja heidän motiivinsa ovat aina viime kädessä yksilöllisiä, eivät niinkään ammattikuntasidonnaisia. Tärkeänä inspiraation lähteenä kirjoittamiselle sosiaalityöntekijät voivat pitää kirjoittamisen kautta avautuvaa mahdollisuutta vaikuttaa niin poliittisiin päätöksentekijöihin kuin myös oman alan kollegoihin. Toisaalta kirjoittaminen voi myös olla monille sosiaalityöntekijöille pelkästään yksi terapeuttinen keino purkaa omia ammatillisia patoutumiaan ilman, että kirjoituksella olisi tarkoitus suoranaisesti saada aikaan muutosta sosiaalityön arjessa. Tutkimustulosten kannalta voi ajatella, että tyypillisen sosiaalityöntekijän kirjoituksen on laatinut aktiivinen, työstään ja sen kehittämisestä kiinnostunut sosiaalityöntekijä, joka pyrkii kirjoituksellaan vetoamaan poliittisiin päätöksentekijöihin ja alan kollegoihin. Sosiaalityöntekijälle vetoaminen on keino saada äänensä kuuluviin niin, että hän saa esitettyä asiansa oikeassa paikassa oikealla tavalla oikeaan aikaan.

6.4 Yhteenveto: 1990-luvun Suomi, sosiaalityö ja muutos

1990-luku oli Suomessa monenlaisten yhteiskunnallisten muutosten – talouden, politiikan ja työyhteiskunnan – vuosikymmen, jonka aikana sosiaalityö muuttui. 1990-luvun Suomessa sosiaalityö ja sosiaalityöntekijät joutuivat väistämättä kohtaamaan epävarmuuden, muutoksen ja ammatilliset jännitteet, jotka kaikki rakentuivat osaksi suomalaisen sosiaalityön ymmärrystä. Epävarmuudesta muotoutui kategoria, joka kuvasi 1990-luvulla suomalaisessa yhteiskunnassa vallitsevia, odottamattomia, epävakaita olosuhteita. Muutoksesta tuli kategoria, joka tarkoitti merkittävää ja perustavanlaatuista käännekohtaa, murrosta ja rakennemuutosta koko suomalaisessa yhteiskunnassa. Ammatillisista jännitteistä puolestaan rakentui kategoria, joka viittasi sosiaalityön epävarmaan paikkaan ja rooliin suomalaisessa yhteiskunnassa jatkuvien muutospaineiden alla.

Sosiaalityön epävarmuus sai alkusysäyksensä syyskuussa 1991, jolloin lama alkoi Suomessa. Laman myötä työttömyys kasvoi nopeasti yli 300 000:een, vaikutukset sosiaalitoimistojen sosiaalityön arkeen olivat suuret. Työttömien määrän kasvaessa apua, neuvoa ja ohjausta tarvitsevien ihmisten asioinnit kuntien sosiaalitoimistoissa moninkertaistuivat, minkä seurauksena sosiaalityöntekijöiden työmäärä kasvoi entisestään. Toimeentulotuen merkityksen korostuessa sosiaalityön arjessa sosiaalityöntekijöiden asiakasvastaanotot ruuhkautuivat. Työ muuttui kiireiseksi, minkä takia monet sosiaalityöntekijät joutuivat lamaaikana venymään aivan oman suorituskykynsä äärirajoille. Tällaisia paineita kaikki sosiaalityöntekijät eivät kuitenkaan kestäneet. Osa sosiaalityöntekijöistä turhautui sosiaalitoimistojen konemaiseen liukuhihnatyöhön, jossa ei päässyt juuri ollenkaan tekemään ”oikeaa sosiaalista muutostyötä” asiakkaiden parissa asiakkaiden hyväksi. Osa sosiaalityöntekijöistä hakeutui muunlaisiin töihin.

Osa sosiaalityöntekijöistä taas väsyi niin henkisesti kuin fyysisestikin jatkuviin työkiireisiin ja niiden mukanaan tuomiin suorituspaineisiin. Monilla uupuneilla sosiaalityöntekijöillä oli edessään työssä loppuun palamisesta johtuva pakollinen pysähdys ja samalla myös koko omaa elämää koskevien tärkeiden asioiden – kuten palkkatyön ja vapaa-ajan käytön välisen suhteen – uudelleenarvioinnin aika.

Sosiaalityön epävarmuus jatkui Suomessa läpi koko 1990-luvun. Se ei päättynyt vuonna 1995, jolloin lama taloudellisessa mielessä päättyi. Lamaa seurasi murros, josta tuli vuodesta 1995 lähtien erottamaton osa sosiaalityön ymmärrystä. Murros merkitsi sosiaalityölle ja sosiaalityöntekijöille laman jälkeistä yhteiskunnallista rakennemuutosta, joka toi sosiaalityön arkeen mukanaan lamavuosien sosiaalityön jättämän perinnön: suuret asiakasmäärät, moniongelmaisen asiakkuuden ja sosiaalityöntekijöiden tyytymättömyyden omiin työolosuhteisiinsa. Suuret asiakasmäärät kuormittivat sosiaalityöntekijöitä, joilla oli työssään vähän aikaa yksittäisiä asiakkaita kohti. Asiakkaiden ongelmat olivat monisyisiä 1990-luvun laman aikana syntyneitä haasteellisia ongelmavyyhtejä, joihin sosiaalityöntekijöiden oli vaikea löytää sopivia ratkaisuja. Sosiaalityöntekijät olivat tyytymättömiä sosiaalityön arjen käytännön vallitseviin olosuhteisiin, jotka olivat pysyneet lähes muuttumattomina laman jälkeen.

Pitää kysyä, mitä epävarmuuden tulo suomalaiseen sosiaalityöhön 1990-luvulla todella merkitsi. Tarkoittiko epävarmuuden kategoria sosiaalityössä sellaista postmodernin ajan ominaispiirrettä, johon liittyy käsitys jatkuvassa liikkeessä olevasta ammatista ja työstä vailla suuntaa ja tarkoitusta? Liittyikö muutoksen kategoria sosiaalityössä keskusteluun sosiaalityön postmoderniin muutokseen yhteiskunnassa? Olivatko sosiaalityön ammatilliset jännitteet postmodernin ajan moniarvoisen yhteiskunnan synnyttämiä uudenlaisia haasteita sosiaalityölle ja sosiaalityöntekijöille? Oliko sosiaalityön murroksessa ylipäänsä kyse siirtymisestä modernista postmoderniin sosiaalityön tulkintakehykseen? Vai olivatko 1990-luvulla suomalaiseen sosiaalityökeskusteluun anglo-saksisista maista saadut ”postmodernit vaikutteet” sittenkin harhaanjohtavia tulkintoja, jotka eivät sellaisenaan soveltuneet luonnehtimaan sosiaalityön epävarmuutta, muutosta ja ammatillisia jännitteitä Suomessa 1990-luvulla? (Vrt. Hugman 2003, 1025–1041.) Edellä esitettyihin kysymyksiin ei ole selkeitä vastauksia. On vain olemassa tulkintoja, jotka edustavat jokaisen tutkijan omaa tapaa jäsentää ja ymmärtää asioita, ilmiöitä ja toimijoita tietyssä ajassa ja paikassa. Seuraavaksi esitän kaksi tulkintaa siitä, miten sosiaalityön ja postmodernisuuden välinen suhde voidaan ymmärtää. Aluksi esitän tulkinnan sosiaalityön ymmärryksen muutoksista (luku 7). Sen jälkeen esitän tulkinnan siitä, millainen on sosiaalityön modernien olosuhteiden ja postmodernien ristiriitaisuuksien välinen suhde suomalaisessa yhteiskunnassa, jossa sosiaalityö on matkalla kohti 2000-luvun haasteita (luku 8).

7 SOSIAALITYÖN YMMÄRRYKSEN MUUTOKSET 1990-LUVULLA

Tässä luvussa tarkastelen sosiaalityön ymmärryksen muutoksia 1990-luvulla. Tarkasteluni perustuu edellä esitettyihin tutkimustuloksiin. Käyn läpi suomalaisen sosiaalityön ymmärryksen muutoksia sosiaalityöntekijöiden kirjoituksissa olevien tulkinnallisten jäsennysten kautta. Pohdin, mistä ja millaisesta sosiaalityön muutoksesta sosiaalityöntekijöiden kirjoituksissa esiintyvät kategorisoinnit kertovat. Pohdin myös sitä, miten sosiaalityöntekijöiden tavat jäsentää ja ymmärtää sosiaalityön ammatillista muutosta asettuvat suhteessa sosiaalityön postmodernia murrosta koskevaan aikalaiskeskusteluun.

Pohdintani jakautuu kahteen kysymyksenasetteluun, jotka koskevat sitä, miten sosiaalityön ymmärrys on 1990-luvun laman ja murroksen oloissa muuttunut ja siten luonut perustaa sosiaalityön uudenlaiselle ajattelulle. Ensiksi kysyn, osoittaako tulokseni siirtymistä modernista postmoderniin aikakauteen. Toiseksi kysyn, voidaanko 1990-lukua ylipäänsä kutsua sosiaalityön ammatillisen itseymmärryksen näkökulmasta postmodernisuuden ajanjaksoksi, jossa yksilöllisyyttä korostava pirstoutuvan elämän politiikka nivoutui erottamattomaksi osaksi sosiaalityöntekijöiden ajattelumaailmaa jatkuvan epävarmuuden oloissa. Vastaan näihin kysymyksiin vertailemalla keskenään postmodernisuutta kuvaavan keskustelun tunnuspiirteitä ja sosiaalityöntekijöiden tulkintoja työn epävarmuudesta (luku 6.1) ja siihen liittyvistä ammatillisista jännitteistä (luku 6.2).

Vertaillessani postmodernia keskustelua suhteessa sosiaalialan ammattilehdissä julkaistuihin sosiaalityöntekijöiden kirjoituksiin lähden liikkeelle postmodernisuuden käsitteen ymmärryksestä. Ensiksi luvussa 7.1 teen postmodernisuutta ymmärrettäväksi sosiaalitieteiden teoreetikkojen kuten Zygmunt Baumanin, Ulrich Beckin ja Anthony Giddensin kirjoitusten kautta. Baumanin, Beckin ja Giddensin kirjoituksissaan esittämien argumenttien kautta luon oman tulkintani postmodernisuudesta. Toiseksi pohdin postmodernia ajattelua anglosaksisissa maissa käydyn postmodernisuuskeskustelun näkökulmasta. Pohdin, merkitseekö postmodernisuus suurta hyppäystä taaksepäin ja pieniä askeleita eteenpäin. Kolmanneksi käyn läpi sitä aikalaiskeskustelua, jossa postmoderni

aikakausi ja pirstoutuvan elämän politiikka kytkeytyvät yhteen. Neljänneksi tarkastelen sitä, miten postmoderniin ajattelun liittyvä eron politiikka nivoutuu osaksi sosiaalityön muutoksen ymmärrystä. Lopuksi teen omien johtopäätösteni perusteella yhteenvedon siitä, miten tulkitsen modernin sosiaalityön murroksen ja postmodernia aikakautta sosiaalityössä kuvaavien tunnuspiirteiden esiinmarssin Suomessa.

Tarkastellessani sosiaalityöntekijöiden kirjoituksissaan esittämien kategorisointien perusteella postmodernia muutosta ja sen rakentumista osaksi sosiaalityön ammatillisuuden muutoksen ymmärrystä lähden luvussa 7.2 liikkeelle anglo-saksisissa maissa 1980- ja 1990-luvuilla käydystä postmodernisuuskeskustelusta ja sen tulosta sosiaalityökeskusteluun. Sovellan sosiaalityön postmoderneja näkökulmia, joita ovat omissa kirjoituksissaan esittäneet muun muassa Jan Fook, David Howe ja Nigel Parton. Aloitan tarkasteluni kysymällä, merkitseekö postmoderni sosiaalityö siirtymistä kohti moniulotteista asiantuntijuutta. Tämän jälkeen otan puheeksi kysymyksen postmodernin ajan spontaanista osallisuudesta, joka kuvaa sosiaalityön asiakkuuden muodonmuutosta. Seuraavaksi tarkastelen postmodernin ajan performanssin problematiikkaa, johon liittyy kysymys siitä, onko sosiaalityöntekijän arkisessa työssään omaksuma performanssi ymmärrettävä tilannekohtaiseksi ratkaisutavaksi vai ennemminkin moraalisesti kyseenalaiseksi silmänkääntötempuksi. Lopuksi lähestyn sosiaalityön reflektiivistä ammatillisuutta kysymällä, miten reflektio toimii postmodernin ajan sosiaalityössä sosiaalityöntekijän ammatillisen itseymmärryksen välineenä.

7.1 Modernista postmoderniin sosiaalityön tulkintaan?

Onko länsimainen yhteiskunta nykyään postmoderni yhteiskunta? Elämmekö Suomessa postmodernissa yhteiskunnassa? Entä miten postmoderni ajattelu on muuttanut suomalaisessa yhteiskunnassa vallitsevia käsityksiä sosiaalityöstä? Nämä ovat kysymyksiä, joihin on vaikea löytää lyhyitä vastauksia. Postmodernin peruskysymykset avaavat näkökulman postmodernisuuden lähtökohtien hahmottamiseen.

Postmodernin ajattelun keskeisenä lähtökohtana on modernin yhteiskunnan muutosprosessi. Postmodernin ajattelun nimissä väitteitä siitä, että länsimaisessa yhteiskunnassa olisi siirrytty modernista postmoderniin aikakauteen, on esitetty anglo-saksisissa maissa jo 1950-luvun alkupuolelta lähtien (Bertens 1997, 103–118; Graham, Doherty & Malek 1992, 1–23; Welsch & Sandbothe 1997, 75–87). Maailma on kuitenkin muuttunut yli 50 vuoden aikana niin paljon, että kaikkien postmodernisuutta tai postmodernia muutosta yhteiskunnassa käsittelevien aikalaiskirjoitusten tarkastelu ei ole tässä yhteydessä tarkoituksenmukaista. Ennemminkin katson, että tarkasteltaessa postmodernisuutta ja postmodernia muutosta länsimaisessa yhteiskunnassa on syytä lähteä liikkeelle Jean-

Francois Lyotardista, jota on pidetty postmodernisuuskeskustelun keskeisimpänä virittäjänä (Connor 1989, 19; Parton & O'Byrne 2000, 19, 22).

Lyotard julkaisi vuonna 1979 pienen pamfletin *La condition postmoderne: rapport sur le savoir* (Lyotard 1985). Hän esitti siinä väitteen valistuksen aikana syntyneiden "suurten kertomusten" kuolemasta postmoderniin tilaan tulleessa yhteiskunnassa. Hän tuskin osasi tuolloin aavistaa, millaisiin pohdintoihin hänen argumentaationsa voikaan myöhemmin inspiroida monia yhteiskuntatutkijoita. Sosiologeille postmodernisuudesta tuli modernin jälkeisen aikakauden kuvaaja ja teoreettinen viitekehys, jonka myötä sosiologian sisällölliset haasteet ymmärtää modernia yhteiskuntaa ja yksilöiden toimintaa kasvoivat (Noro 1993, 137–152; Owen 1997; Smart 1999). Postmodernisuudesta muodostui yhteiskuntatutkijoiden keskuudessa lähestymistapa, jolle oli tyypillistä kriittinen suhtautuminen modernin projektiin ja sen mukaisiin käsityksiin tieteestä ja edistyksestä (Beck 1992; Touraine 1995).

Puhuttaessa postmodernista muutoksesta ja sen merkityksestä yhteiskunnassa Lyotardin yli 20 vuotta sitten esittämä tietoa koskeva raportti postmodernin tilan syntymisestä (Lyotard 1985) ei voi mielestäni antaa nyky-yhteiskuntaa kuvaavien suuntausten ymmärrykseen soveltuvaa vastausta kysymykseen siitä, miten postmodernisuus muuttaa vallitsevia käsityksiä modernin yhteiskunnan lainalaisuuksista. Tapa, jolla Jari Aro (1999a, 31) ymmärtää Lyotardin teorian postmodernin ajattelun kohdistamasta epäluottamuksesta modernin ajan metakertomuksiin, on erinomainen lähtökohta Lyotardin virittämän postmodernisuuskeskustelun ymmärrykselle. Aro näkee, että vaikka Lyotardin väite olisikin tosi, se ei kuitenkaan tarkoita sitä, että postmodernissa yhteiskunnassa kaikenlaiset kertomukset olisivat täysin poistumasta tieteestä. Hänen mukaansa tiede tarvitsee mitä erilaisimpia kertomuksia perustelemaan tiedon kiinnostavuutta. Tätä taustaa vasten hän katsoo modernin sosiologian perusteluksi soveltuvan kertomuksen siitä, miten sosiologia on kehittynyt modernin länsimaisen hyvinvointivaltion sosiaalisia kysymyksiä tarkastelevaksi tiedeinstituutioksi.

Lyotardin mukaan modernin tieteen ja edistyksen nimissä legitimoidut suuret kertomukset olisivat kuolleet postmodernissa yhteiskunnassa. Tämä on jo itsessään suuri kertomus. Sitä voi pitää aivan yhtä suurena kertomuksena kuin niitä modernin ajan metakertomuksia, joita vastaan Lyotard hyökkää kirjassaan. Väitteen suurten kertomuksen kuolemasta tekee pelottavaksi se, että tällainen kertomus otetaan nyky-yhteiskunnassa mitä erilaisimmissa keskusteluyhteyksissä – esimerkiksi tieteessä, taiteessa ja kirjallisuudessa – usein annettuna, valmiina selitysmallina modernin yhteiskunnan muutoksen ymmärrykseen ilman kriittisiä, perusteellisia argumentteja. Lyotardin väite postmodernisuudesta soveltuu nykyisin lähinnä postmodernisuutta koskevan keskustelun lähtökohdaksi.

Lyotardin teoria on tarjonnut ensiaskeleet postmodernisuuden ymmärrykseen, jota ovat hänen jälkeensä tarkastelleet monet eri alojen tutkijat. On siis syytä pohtia niitä sosiologisia vastauksia, joita monet eri teoreetikot ovat omissa kirjoituksissaan esittäneet. Seuraavaksi tarkastelen postmodernisuuskeskustelua, erityisesti sen välityksellä esiin nousevia postmodernisuuden käsitteellistä-

misen tapoja, suhteessa niihin sosiaalityöntekijöiden kirjoituksissaan tuottamiin tulkintoihin, joissa he rakentavat kategorisointeja sosiaalityön epävarmuudesta 1990-luvun Suomessa.

7.1.1 Postmodernisuus: aikakauden kuvaaja ja teoreettinen viitekehys

Kysymyksiin ”mitä postmodernisuus käsitteenä tarkoittaa?” tai ”miten postmodernisuus voidaan ymmärtää?” ei ole lopullisia vastauksia. Tätä mieltä on muun muassa Jonathan Potter (1996, 88), joka tarjoaa mielenkiintoisen näkökulman postmodernisuuden ymmärrykseen. Potter lähtee omassa postmodernisuuden ymmärryksessään liikkeelle kahdesta toimijasta, modernistista ja postmodernistista, jotka ovat suuntautuneet elämässään eri tavoin. Modernisti on kovasti töitä tekevä, vakavamielinen henkilö, joka tavoittelee parasta mahdollista lopputulosta. Postmodernisti taas on ennalta-arvaamaton, hauska, huumorintajuinen, nokkela henkilö, joka ei niinkään tee töitä vaan ennemminkin puhuu työnteosta ja sen merkityksestä. Tällainen näkökulma nostaa epäilemättä esiin kysymyksiä: Ovatko sosiaalityöstä sosiaalialan ammattilehtiin 1990-luvulla kirjoittaneet sosiaalityöntekijät enemmän postmodernisteja kuin modernisteja? Tekeekö juuri aktiivinen osallistuminen sosiaalityökeskusteluun sosiaalityöntekijöistä postmodernisteja?

Aivan toisenlaisen näkökulman postmodernisuuden ymmärrykseen tarjoaa Steven Connor (1989) kirjassaan *Postmodernist Culture*. Connor vertailee postmodernisuutta japanilaiseen autoteollisuuteen, jossa vallitsevaa toimintaperiaatetta hän kutsuu ”Toyota-thinking” -lähestymistavaksi. Tällainen lähestymistapa perustuu ajatukseen siitä, että auto on tuote, joka rakentuu samanaikaisesti monessa eri kontekstissa. Connorin mukaan postmodernisuuden ymmärrys muistuttaa paljolti japanilaisessa autoteollisuudessa omaksuttua ideologiaa. Vaikka termi ’postmodernismi’ onkin kehys, joka kuvaa yleisesti ottaen koko postmodernia keskustelua, postmodernisuuden kysymykset saavat kuitenkin merkityksensä paikallisissa kontekteissa, joissa siitä käydään keskustelua.

Käsitteenä postmoderni on häilyvä ja monimerkityksinen, vailla selkeää yhtenäistä määritelmää. Kansainvälinen keskustelu postmodernisuudesta osoittaa, että postmodernista on viiden vuosikymmenen aikana tullut megalomaaninen käsite, jonka nimissä voi puhua lähes mistä tahansa: arkkitehtuurista, elokuvista, historiasta, kirjallisuudesta, kulttuuriantropologiasta, psykologiasta, sosiaalipolitiikasta, sosiologiasta, taiteesta, jopa uskonnosta (Bertens & Fokkema 1997). Historiallisesta näkökulmasta 1950-luvulta nykypäiviin asti jatkunut postmodernisuuskeskustelu on niin laaja-alaista, että tuskin kukaan voi hahmottaa sitä täydellisesti (Hollinger 1994). Siksi on tärkeää, että kun tutkija viittaa postmodernin käsitteeseen, hänen tulisi aina pyrkiä määrittelemään tämä käsite mahdollisimman tarkasti paikantamalla se osaksi empiiristä analyysiaan ja teoreettista ymmärrystään. Näin olen itse tehnyt vertaillessani kansainvälisen postmodernisuuskeskustelun kautta esiin nousevia postmodernisuuden käsitteellistämisen tapoja sosiaalityöntekijöiden tulkintoihin.

Omassa postmodernisuuden ymmärryksessäni olen lähtenyt liikkeelle siitä, että postmodernille ajattelulle on tyypillistä kriittinen suhtautuminen yhtääl-

tä niin sanottuun modernin projektiin itseensä, toisaalta moderniin ajatteluun yleisesti (Beck 1992, 179–180, 234; Touraine 1995). Olen Pasi Pyöriän kanssa todennut, että postmodernin käsitettä voi pitää eräänlaisena ajanhenkeä kuvaavana iskusanana, joka voi kaikessa epämääräisyydessäänkin yhdistää toisiinsa tarkemmin määrittelemättömän joukon ilmiöitä ja pyrkimyksiä niiden kulttuurikriittiseen arviointiin. Postmodernin käsitteen vaarana on liiallisen ja huolimattoman käytön seurauksena käsitteellinen inflaatio, jolloin postmodernin käsite lakkaa merkitsemästä mitään muuta kuin omaa tyhjyyttään. (Pyöriä & Piiroinen 1998, 5–9.)

Zygmunt Bauman on viime vuosina ehkä kaikkein monipuolisimmin tarkastellut postmodernisuutta sekä modernin aikakauden murroksen kuvaajana että filosofis-teoreettisena ja kriittisenä näkökulmana modernin mentaliteetin ymmärrykseen. Hän on myös teoreetikko, joka on ehkä johdonmukaisimmin kuljettanut mukanaan kysymystä etiikan ja moraalitajun merkityksestä postmodernin ajan pluralistisessa yhteiskunnassa (Bauman 1992, 201–202; 1993, 31, 85, 223; 1995, 2–7, 40–43, 99–100, 258–262; Cantell & Pedersen 1992, 133–144). Sosiaalityön murrosta koskevan keskustelun näkökulmasta häntä voi pitää merkittävänä postmodernisuuden teoreetikkona, jonka esittämät ajatukset auttavat sosiaalityön tutkijoita jäsentämään sosiaalityöntekijän pirstoutuneeseen työelämään liittyviä ammattietiikan kysymyksiä (Ahponen & Cantell 1993, 7–19; Jallinoja 1995, 30–54; Niemi-Väkeväinen 1995, 1–26; Raitakari 2002, 44–62).

Baumanin (1991, 98, 272; 1992, vii, 187–188; 1993, 10–33) mukaan postmodernisuus ei suinkaan tarkoita modernisuuden loppua, eikä liioin sen korvaamista jollakin uudella järjestyksellä. Ennemminkin hän näkee sen sellaisena modernisuutena, joka on pitkällisen taistelun jälkeen tullut tietoiseksi itsestään ja omasta mahdottomuudestaan. Tapa, jolla sosiaalityöntekijät jäsentävät pessimististä asennettaan sosiaalityöhön ja sen ristiriitaiseen paikkaan osana suomalaista yhteiskuntaa, osoittaa, että sosiaalityöntekijöiden keskuudessa tiedostetaan modernin ajan sosiaalityön mahdottomuuteen liittyvä problematiikka. Sosiaalityöhön ja samalla sosiaalityöntekijöihin kohdistetut professionaalisuusodotukset ovat monien kirjoittajien mielestä aivan liian suuria, vaativia ja ylimitoitettuja tavoitteita, joita tuskin sosiaalityöntekijät voivat saavuttaa työssään. Voidaankin ajatella, että modernin ajan sosiaalityölle ylhäältä alaspäin delegoidut mahdottomat tehtävät sekä ruokkivat että ylläpitävät sosiaalityön ammatin jatkuvaa epäonnistumisen kierrettä. 'Baumanilaisittain' ajateltuna sosiaalityön mahdottomien työtehtävien yhtälö varmistaa sen, että sosiaalityö jää yhteiskunnassa keskeneräiseksi työmuodoksi.

Toinen sosiaalityön kannalta merkittävä teoreetikko on Ulrich Beck. Kirjansa *Risikogesellschaft* (Beck 1992) hän julkaisi jo vuonna 1986 eli aikana, jolloin länsimaissa, muun muassa hänen omassa kotimaassaan Saksassa, alettiin yhä enenevässä määrin keskustella lisääntyvistä ympäristöongelmista ja niihin liittyvistä mahdollisista jaetuista riskeistä. Beck esitti teoreettisen jäsennyksensä kaksivaiheisesta modernisuudesta, jonka mukaan moderni teollisuusyhteiskunta edustaa modernisuuden ensimmäistä vaihetta ja refleksiivinen riskiyhteiskunta puolestaan modernisuuden toista vaihetta. Beckin mukaan moderni hy-

vinvointivaltio rakentuu kokonaisuudessaan teollisuusyhteiskunnassa vallitsevan teollis-taloudellisen logiikan ja pelisääntöjen varaan. Toisaalta hän näkee, että keskustelu modernin hyvinvointivaltion kriisistä perustuu käsitykseen, jonka mukaan sen paremmin teollis-taloudellinen logiikka kuin myöskään kulttuuriset luokkasidonnaisuudet eivät enää päde samalla tavalla postmodernin ajan pluralistisessa yhteiskunnassa (Beck 1992; ks. myös Heiskala 1996, 153–153).

Sosiaalityöntekijöiden tulkinnoissa esiintyvät kategorisoinnit 1990-luvun lamasta voi nähdä osittain samanlaisina kriittisinä keskustelunavauksina kuin Beckin esittämät väitteet siirtymisestä modernista teollisuusyhteiskunnasta refleksiiviseen riskiyhteiskuntaan. Esimerkiksi aineistonäytteessä 7 kirjoittaja esittää väiteen, jonka mukaan *sosiaalivaltion kriisioireiluun liittyvä ongelmakeskeinen asiaintila liittyy saumattomasti sosiaalipoliittisen järjestelmän "postmoderniin" kehitysvaiheeseen, jossa usko ja luottamus moderniin "hyvinvointivaltiohuumaan" on mennyt*. Väite ilmentää sosiaalityöntekijän tietoisuutta postmodernin ajattelun olemassaolosta ja samalla myös hänen pyrkimystään nähdä sen liittyvän erottamattomana osana 1990-luvun alkupuolella Suomessa käynnistyneeseen aikalaisanalyyttiseen keskusteluun hyvinvointivaltion kriisistä ja sen syistä. Toisaalta taloudellisen laman vaikutuksia sosiaalityöhön kuvaavat tulkinnat, joita esitettiin vuosikymmenen alkupuolella Sosiaaliturvassa ja Sosiaalityöntekijässä, tuovat helposti mieleen Beckin jäsennyksen refleksiivisestä riskiyhteiskunnasta. Beckin mukaan refleksiiviseen riskiyhteiskuntaan siirrytään yhteiskunnassa odottamatta, suunnittelematta ja ilman minkäänlaista poliittista päätöstä. Riskiyhteiskunnassa modernin teollisuusyhteiskunnan sisäiset ristiriidat nousevat entistä selkeämmin esiin ja jossa jatkuvan rikkauden varaan rakentuva taloudellinen logiikka ei enää toimi entiseen tapaan (Beck 1992, 14).

Keskustelu sosiaalityön ammattiin liittyvistä riskeistä, uhkista ja vaaroista liittyy sosiaalityöntekijöiden kirjoituksissa läheisesti siihen refleksiivisen riskiyhteiskunnan diskurssiin, joka tunnetaan Ulrich Beckin teoreettisista kirjoituksista (Beck 1992; 1994, 174–183). Aivan sellaisenaan puheet refleksiivisestä riskiyhteiskunnasta eivät kuitenkaan sovellu sosiaalityön aikalaiskeskusteluun. Ero sosiaalialan ammattilehtiin kirjoittaneiden sosiaalityöntekijöiden ja Beckin kirjoitusten välillä on siinä, että sosiaalityöntekijät kirjoittavat pelkästään yhdenlaisista sosiaalityön arkeen liittyvistä mahdollisista vaaratilanteista, työturvallisuusriskeistä, kun taas Beck yhdistää erilaiset riskit, uhat ja vaarat laajoihin yhteiskunnallis-kulttuurisiin sfääreihin. Niinpä sosiaalityöntekijöiden ja Beckin tulkintoja yhdistää vain näkemys siitä, että kaikki sosiaaliset riskit – myös työturvallisuus – ovat viime kädessä sellaisia yhteisiä asioita, jotka vaikuttavat samanaikaisesti monien eri ihmisten elämään. Sosiaalityöntekijöiden työssään kokema turvattomuus tekee monista sosiaalityöntekijöistä sosiaalityön arjen käytännön epävarmojen olosuhteiden uhreja ja siten vaikeuttaa kaikkien asiakkaiden auttamista.

On ymmärrettävää, että asiakastyötä tekevät sosiaalityöntekijät eivät kirjoituksissaan jäsennä postmodernisuutta modernin jälkeisen aikakauden kuvaajana ja sen teoreettisena viitekehyksenä. Asiakastyötä tekevien sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta keskustelu postmodernisuudesta tuntuu olevan kauttaal-

taan vaikeaselkoista teoreettista keskustelua, jonka ymmärtäminen edellyttää perehtyneisyyttä paitsi koko keskusteluun ja sen erityyppisiin käsitteellisiin variaatioihin, myös postmodernin tulkintatavan mahdollisuuksiin ja vaaroihin. Tuskin kovin moni niistä sosiaalialan ammattilehteen kirjoittaneista sosiaalityöntekijöistä, joiden kaikkien työ oli käytännöllistä asiakas- ja palvelutyötä, olisi kyennyt oma-aloitteisesti edes nostamaan tulkinnoissaan esiin sosiaalityön postmoderneja näkökulmia.

Muutamat asiakastyön parissa toimivat sosiaalityöntekijät tuottavat kuitenkin tulkinnoissaan monenlaisia tulkinnallisia ”kiertoilmauksia” kuvaamaan suomalaisen sosiaalityön arjen käytäntöjen toimintaympäristössä 1990-luvulla vallitsevaa epävarmuutta tavalla, jota voi luonnehtia juuri refleksiiviselle modernisuudelle ominaiseksi jäsennystavaksi ja ymmärryksen muodoksi. Tällaisina jäsennystapoina pidän muun muassa kahta tulkintaa, joissa kummassakin on kyse 1990-luvun laman ja yhteiskunnallis-kulttuurisen rakennemuutoksen epävarmuutta ja ammatillisia jännitteitä pönkittävistä suoranaisista vaikutuksista sosiaalityön arjen käytäntöihin ja samalla myös asiakastyötä tekeviin sosiaalityöntekijöihin. Ensimmäinen jäsennystapa on aineistonäytteessä [23] esitetty tulkinta, jonka mukaan *kriisi [sosiaalitoimiston sosiaalityön arjen käytännöissä, HP] näkyy siten, että jokainen meistä [sosiaalityöntekijöistä, HP] on lähdössä [ja että] työn tappavan kiireisyyden lisäksi on tullut toimeentulotuen säästölinja, joka vaikuttaa asiakassuhteisiin*. Toinen jäsennystapa on puolestaan aineistonäytteessä [58] esitetty tulkinta, jonka mukaan *välillä (…) työpaikoilla ilma on pysähtynyt… [ja] epävarma tulevaisuus pelottaa [sosiaalitoimistojen sosiaalityöntekijöitä, HP], mutta ihmiset [lue: sosiaalityöntekijät, HP] elävät kuitenkin sen odotuksessa, että vielä tulee joku suuri auttaja, kouluttaja tai peräti guru, joka saa sanomallaan seisovat vedet liikkeelle*.

7.1.2 Suuri hyppäys taaksepäin vai pieni askel eteenpäin?

Yksi merkittävimmistä postmodernisuuskeskustelun kiistakysymyksistä on ollut se, miten postmodernisuus tulisi ymmärtää yhteiskunnallis-kulttuurisen muutoksen aikalaisanalyyttisena kuvaajana. Kiistakysymykseksi on muotoutunut postmodernisuuden luonteenpiirre, josta tutkijat eivät ole yksimielisiä. Tapa, jolla monet tutkijat ovat jäsentäneet postmodernisuuden luonteenpiirrettä yhteiskunnallis-kulttuurisen muutoksen kuvaajana, on usein perustunut kahteen vastakkaiseen argumenttiin. Jotkut tutkijat näkevät, että postmodernisuus merkitsee yhteiskunnassa suurta hyppäystä taaksepäin. Toiset tutkijat puolestaan näkevät, että postmoderni muutos yhteiskunnassa merkitsee pieniä edistysaskeleita eteenpäin.

Artikkelissaan ”Postmodernism and Social Policy: A Great Leap Backwards” Peter Taylor-Gooby (1994, 385–404) näkee postmodernin muutoksen moni-ilmeisenä prosessina, jossa on kyse samanaikaisesti taloudellisten, sosiaalisten ja poliittisten kysymysten yhteensovittamiseen liittyvistä vaikeuksista. Taylor-Goobyn mukaan postmoderni muutos tarkoittaa perinpohjaista muutosta sosiaalisen elämän ymmärrykseen. Tällainen yhteiskunnallis-kulttuurinen muutos merkitsee hänen mielestään sitä, että kansallisten hyvinvointivaltioiden omien intressien rinnalla aletaan yhä enenevässä määrin kiinnittää huomiota

samanaikaisesti sekä kansainväliseen kilpailukykyyn että tehokkuuden maksimointiin palvelutuotannossa. Aineistonäytteessä [5] sosiaalityöntekijä esittää tulkinnan, joka on läheisesti sukua Taylor-Goobyn esittämälle väitteelle. Tämän tulkinnan mukaan *koko kulttuurimme [Suomessa, HP] elää eräänlaisessa tyhjiössä, jonka seiniä ovat kansainvälinen kilpailukyky ja tehokkuuden maksimointi … [ja jonka mukaan] saman tyhjiön sisällä elää myös poliittisesti kontrolloitu sosiaalityö.*

Kotimaassaan Isossa-Britanniassa Taylor-Gooby on saanut esittämänsä argumentaation takia osakseen kritiikkiä (Hillyard & Watson 1996, 321– 346; Penna & O'Brien 1996, 39–61). Artikkelissaan "Postmodernism: A Contradiction in terms?" Paddy Hillyard ja Sophie Watson (1996, 322) katsovat, että pyrkiessään viittaamaan moniin eri teoreetikkoihin ja teorioihin Taylor-Gooby sortuu samanaikaisesti sekä käsitteellisiin epämääräisyyksiin että ylitulkinnallisiin jäsennyksiin postmodernin muutoksen voimaperäisyydestä. Artikkelissaan "Postmodernism: A Small Step Forwards?" Sue Penna ja Martin O'Brien (1996, 58–60) puolestaan näkevät, että puhuessaan samanaikaisesti monista eri "post"-suuntauksista – postfordismista, postindustrialismista, poststrukturalismista ja postmodernismista – Taylor-Gooby etääntyy väistämättä postmodernin muutoksen ymmärryksensä kannalta keskeisistä ydinkysymyksistä kuten hyvinvointivaltion ja sosiaalipoliittisen järjestelmän muodonmuutoksesta. Penna ja O'Brien katsovat, että Taylor-Gooby ei onnistu tavoittamaan hyvinvointivaltion ja sosiaalipoliittisen järjestelmän muodonmuutosta postmoderniin tilaan tulleessa yhteiskunnassa, vaan kummatkin kysymykset jäävät lukijoille epäselviksi, hapuileviksi, vailla selkeää määritelmää oleviksi jäsennyksiksi.

Sitä vastoin itse katson, että Taylor-Goobyn argumentaation ongelmat voidaan paikantaa käsitteiden 'postmodernismi' ja 'postmodernisuus' huolimattomaan käyttöön mitä erilaisimmissa konteksteissa. Suurin virhe Taylor-Goobyn esittämässä argumentaatiossa on postmodernismin viitekehys, jossa Taylor-Gooby tarkastelee postmodernia muutosta länsimaisessa yhteiskunnassa kauaskantoisena ja laajamittaisena muutosprosessina. Sen sijaan, että puhutaan postmodernismista ikään kuin koko postmodernia muutosta yhteiskunnassa kuvaavana "suurena hyppäyksenä taaksepäin", on mielestäni tärkeää puhua ennemminkin postmodernisuudesta yhteiskunnassa tapahtuvien sosiaalisten, poliittisten ja kulttuuristen muutosten kuvaajana (Boyne & Rattansi 1990, 9). On kuitenkin syytä muistaa, että puhuttaessa sosiaalityön ammatillisen muutoksen liittymäkohdista Suomessa tapahtuneeseen muutokseen Taylor-Goobyn ajatukset voidaan nähdä myös toisenlaisessa valossa. 1990-luvun laman ja murroksen oloissa toimeentulotukea hakevien, köyhien ja huono-osaisten asiakkaiden määrän kasvu ja kirjavoituminen antaa osittain oikeutuksen esittää väitteen, jonka mukaan myös suomalaisessa yhteiskunnassa kansalaisten hyvinvoinnin, tasa-arvoisuuden ja turvallisuuden tavoitteet ovat kokeneet kovan kolauksen inhimillisen kärsimyksen ja pahoinvoinnin lisääntymisen myötä. Yhteiskunnallinen eriarvoisuus, joka nosti esiin päätään 1990-luvulla, voidaan ymmärtää pohjoismaisessa hyvinvointivaltiossa ei-toivotuksi kehityssuuntaukseksi, askeleeksi taaksepäin.

Sosiaaliturvaan ja Sosiaalityöntekijään 1990-luvulla kirjoittaneet sosiaalityöntekijät eivät pyri tulkinnoissaan kyseenalaistamaan pohjoismaista, univer-

salistista hyvinvointivaltiota. He eivät myöskään väitä sen menettäneen edes laman oloissa keskeistä merkitystään julkisten sosiaali- ja terveyspalveluiden toteuttamisen toimintaympäristönä. Tämä osoittaa sen, että sosiaalityöntekijät eivät ollenkaan yhdistä hyvinvointivaltion kriisi- ja murroskeskusteluun aineksia anglo-saksisissa maissa käydystä murroskeskustelusta, jossa pohditaan modernisuuden loppua ja siirtymistä postmoderniin aikakauteen (Best & Kellner 1991, 126–136; Doherty 1992, 213; Graham, Doherty & Malek 1992, 14–17; Rosenau 1992, 15, 30, 63–65). Myös se, että sosiaalityöntekijät eivät kirjoituksissaan aseta kyseenalaiseksi hyvinvointivaltion vankkumatonta kannatusta kansalaisten keskuudessa (Sihvo & Uusitalo 1992), osoittaa sen, että sosiaalityöntekijät pitävät modernin hyvinvointivaltion legitimaatiota sen sisäisistä ongelmista ja ristiriidoista huolimatta oikeutettuna. Tätä taustaa vasten postmodernia muutosta ei voi jäsentää ja ymmärtää sosiaalityöntekijöiden tulkintojen perusteella kuin korkeintaan ”pienten askelten politiikkana” kohti sosiaalityön jatkuvaa epävarmuutta.

7.1.3 Pirstoutuvan elämän politiikka

Elämänpolitiikka on postmodernia muutosta koskevan aikalaiskeskustelun kannalta yksi niistä keskeisistä teemoista, joka on viime vuosina innoittanut monia tutkijoita niin anglo-saksisissa maissa kuin myös Suomessa. Anglo-saksisissa maissa tunnettuja elämänpolitiikkakeskustelun teoreetikkoja ovat muun muassa Zygmunt Bauman (esim. 1995, 1997), Amitai Etzioni (1993), Anthony Giddens (esim. 1991, 1994a ja 1994b), Gerald Schulze (1992) ja Charles Taylor (1989, 1991). Sen sijaan Suomessa elämänpolitiikkaan liittyviä kysymyksiä ovat viime vuosina pohtineet muun muassa Erik Allardt (1996, 224-241), Risto Eräsaari (1998a, 92–110; 2000, 76–101), Antti Karisto (1996, 242–259) ja J.P. Roos (1996, 210–223).

Bauman (1995, 3, 287; 1997, 3, 124) esittää, että yksilön vapaus postmodernin ajan pluralistisessa yhteiskunnassa merkitsee ensisijaisesti vain vapautta ilman varmuutta. Baumanin mukaan vapaus ei välttämättä takaa yksilölle erityistä tyytyväisyyttä omaan elämäänsä, sillä aivan yhtä hyvin se voi johtaa suoranaiseen tyytymättömyyteen. Baumanin ajatuksiin nojautuvassa artikkelissaan Antti Karisto (1996, 242– 259) luonnehtii elämänpolitiikkaa postmodernin ajan pluralistisessa yhteiskunnassa ”pirstoutuvan elämän politiikaksi”, jonka esiinmarssin myötä yksilöt joutuvat työssään ja yksityiselämässään erilaisten ennalta-arvaamattomien ja vaikeiden valintatilanteiden eteen. Yksilöiden on harkittava jokaista päätöstä erikseen ilman minkäänlaisen modernin organisaation tai muun yhteistoiminnan muodon suoraa apua ja tukea.

Giddens (1991, 214–215; 1994a, 14–15) pitää elämänpolitiikkaa yksilön elämää koskevien päätösten, erityisesti elämäntyylien, politiikkana. Giddensin mukaan elämänpolitiikka liittyy jälkitraditionaalisessa (tai postmoderniksi luonnehditussa) yhteiskunnassa mitä erilaisimpiin kiistoihin ja taisteluihin elämän moraalista ja ihmisten onnellisuudesta. Giddens näkee elämänpolitiikan kysymyksen kaksisuuntaisena. Yhtäältä elämänpolitiikassa on kyse siitä, millaista on kaikin puolin hyvä, moraalisesti oikea ja tyylikäs ihmisen elämä. Toi-

saalta elämänpolitiikassa on kyse siitä, miten meidän ihmisten tulisi elää sekä yksilöinä että ihmiskuntana saavuttaaksemme onnellisuuden ihmisyyden viimesijaisena päämääränä.

Sosiaalityöntekijöiden kirjoituksissa elämänpolitiikka ei ole laaja keskustelunaihe, joka saisi osakseen erityistä huomiota. Kirjoituksissaan sosiaalityöntekijät ovat kiinnostuneita elämänpolitiikan kysymyksistä osana suomalaisen sosiaalityön ammatillista ymmärrystä. Elämänpolitiikan kysymykset nousevat kirjoituksissa esiin vain yleisellä tasolla.

Aineistonäytteessä [20] esiintyy tulkinnallinen jäsennys, jossa viitataan 1990-luvulla Suomessa esiin nousseeseen keskusteluun työelämän epävakaistumisesta ja sen myötä yleistyneistä määräaikaisista työsuhteista (Julkunen & Nätti 1995 ja 1998, 337–347; Karisto, Takala & Haapola 1998, 357–358, 363–368). Jäsennys kuvaa sosiaalityöntekijän huolta siitä, mitä sosiaalitoimistojen sosiaalityölle tapahtuu laman ja murroksen oloissa. Kirjoittaja esittää jäsennykseen, että *sosiaalitoimistojen sosiaalityöntekijöinä on nykyisin hyvin paljon epäpäteviä ja lyhytaikaisia sijaisia, jolloin kehittämistyö on lähes mahdotonta.*

Toisaalta aineistonäytteessä [80] sosiaalityöntekijä ei ota kantaa oman ammattikuntansa työn epävarmuuteen. Sen sijaan hän kiinnittää kirjoituksessaan huomiota sosiaalitoimistojen sosiaalityön asiakkaina oleviin pitkäaikaistyöttömiin ihmisiin ja heidän elämänsä ja identiteettinsä epävarmuuteen. Tässä kirjoituksessa esiintyy kaksi tulkintaa, jotka kummatkin kuvaavat pirstoutuvan elämän politiikkaa ja sen mukanaan tuomaa epävarmuuden tunnetta sosiaalityön asiakkaan elämässä.

Ensimmäinen esiintyvä tulkinnallinen jäsennys perustuu ajatukseen, jonka mukaan *protestanttisen etiikan arvot näyttivät [Suomi-] neidolle nurjat puolensa.* Jäsennys tekee ymmärrettäväksi suomalaisessa työyhteiskunnassa 1990-luvulla tapahtunutta työelämän rakenteellista murrosta ja sen aikana syntynyttä joukkotyöttömyyttä. Protestanttisen etiikan arvot kuvaavat paitsi ahkeruutta, myös työntekoa, johon osallistumisen mahdollisuudet heikentyivät merkittävällä tavalla samalla, kun työttömyys kasvoi viime vuosikymmenen alkupuolella nopeasti yli 300 000:n työtä vailla olevan ihmisjoukoksi.

Toinen samassa kirjoituksessa esiintyvä tulkinta nojautuu edelliseen jäsennykseen, jonka mukaan ihmisarvoa mitataan yhteiskunnassa protestanttisen etiikan keskeisimmällä arvolla, työnteolla. Tällainen jäsennys on kirjoittajan esittämä toteamus, jonka mukaan *"ihminen on työnsä"*. Jäsennyksen yhteydessä esitetty kysymys *"miten määritellä itsensä, kun ei ole työtä?"*, jää kirjoituksessa avoimeksi. Ehkä se on tarkoitettukin sellaiseksi. Jäsennys perustuu näkemykseen siitä, että ihmisten normaalin elämänmenon määrittyminen muulla tavoin kuin kokopäiväisten, vakituisten työsuhteiden kautta teki monien pitkäaikaistyöttömien elämästä yhteiskunnassa vallitsevien yleisten arvokäsitysten perusteella epänormaalin, juurettoman ja päämäärättömän ja samalla myös heidän itseymmärryksestään ristiriitaisen.

7.1.4 Eron politiikka

Modernissa maailmassa on usein tapana ymmärtää asioita ja toimijoita erojen kautta. Modernin ajattelun mukaan erot ovat luonnollisia tapoja jäsentää sosiaalista todellisuutta. Työn nähdään eroavan vapaa-ajasta, ammattilaisen taas amatööristä. Sosiaalityön ymmärryksessä asiakkaan ja sosiaalityöntekijän väliset kohtaamistilanteet perustuvat avun tarvitsijan ja auttajan väliseen erotteluun (Coady 1993, 291–292; L. Eräsaari 1995, 236–241; Payne 1995, 3; Sipilä 1989, 201–202). Myös modernisuuden ja postmodernisuuden välistä kahtiajakoa voi pitää erotteluna, sillä se luonnehtii käsitteellistä erontekoa kahden eri aikakauden kuvaajan ja teoreettisen viitekehyksen välillä (Howe 1994, 514–530; Irving 1994, 47–60; Leonard 1996, 7–25).

Siirryttäessä modernista postmoderniin tulkintatapaan eron (ja eron politiikan) merkitys muuttuu. Postmodernin ajattelun mukaan ei riitä, että kaikenlaiset erot määritellään luonnollisiksi ja siten myös itsestään selviksi tavoiksi jäsentää ja ymmärtää sosiaalista todellisuutta. Pikemminkin postmodernin ajattelun keskeisenä erityispiirteenä on pyrkimys määritellä kaikenlaiset erot kysymyksiksi, jotka kuvaavat eron politiikkaa ajassa ja paikassa. Tyypillisenä keskusteluareenana, jolla käydään keskustelua eron politiikasta, voi pitää esimerkiksi postmodernia feminismiä, joka korostaa sekä sukupuolten välisiä eroja että saman sukupuolen sisäisiä eroja (Brown 1994, 33–46; Di Stefano 1990, 63–78). Postmodernin ajan sosiaalityötä koskevissa määritelmissä eron politiikka yhdistetään murroskeskusteluun siitä, miten modernin ajan sosiaalityössä annettuna otettu sosiaalityöntekijöiden kollektiivinen subjektiviteetti hajoaa postmodernin ajan pluralistisessa yhteiskunnassa ja samalla pirstoutuu useiksi erityyppisiksi ammatti-identiteeteiksi (Clarke 1996, 42; Parton 1996a, 16–17).

Yksi tavanomaisimmista erotteluista, joka esiintyy sosiaalialan ammattilehdissä julkaistuissa sosiaalityöntekijöiden kirjoituksissa, on asiakkaan ja sosiaalityöntekijän välisen suhteen taustalla oleva kulttuurinen ero. Tämä ero perustuu siihen modernin aikaisessa sosiaalityössä vallitsevaan ennakkokäsitykseen, että *olipa asiakkaan ongelma mikä hyvänsä, hän tulee korkeasti koulutetun asiantuntijan luokse hakemaan apua* [46]. Tällaista asiakkaan ja sosiaalityöntekijän välistä erottelua voi luonnehtia sosiaalityön ymmärryksessä dikotomiseksi ajattelutavaksi, joka näkee erityyppisten vastakohtien olevan merkityksellisiä (Berlin 1990, 45–59). Vastakohtaisuudet ovat kiinnostavia myös tekstianalyyttisen lähestymistavan näkökulmasta – ovathan ne jäsennystapoja, joilla kirjoittajat tekevät ymmärrettäväksi vastinparien olemassaoloa sosiaalityökeskustelussa (Järviluoma & Roivainen 1997, 17; Roivainen 1999, 26).

Keskustelu sosiaalityön ammatin paikasta ja kulttuurisesta merkityksestä rakentuu sosiaalityöntekijöiden kirjoituksissa sellaisten kulttuuristen erontekojen ympärille, joissa sosiaalityö määrittyy niin sanottuun toiseuden kategoriaan. Aineistonäytteessä [9] sosiaalityön toiseutta jäsennetään 'heikkouden' ja 'toisen luokan palvelun' metaforien kautta. Sosiaalityöntekijä lähtee siitä, että *sosiaalityön ammatillinen status on heikko, eikä sosiaalityön resurssien turvaamisella ole samanlaista poliittista yksimielisyyttä kuin esim. yleisillä hyvinvointipalveluilla.* Sen sijaan aineistonäytteessä [26] esiintyy sosiaalityöntekijän skeptinen visio sosiaa-

li- ja terveydenhuollon välistä ammatillista yhteistyötä koskevan alueellisen väestövastuu-mallin toimivuudesta. Kirjoituksessa sosiaalihuollon toiseutta terveydenhuoltoon nähden ilmaisee kriittinen tulkinta, jonka mukaan *terveydenhuollon kanssa sosiaalihuolto voi helposti joutua "välinehuollon asemaan"*.

Suomalaisen sosiaalityön ymmärryksen kannalta merkityksellinen arvokeskustelu nousee esiin aineistonäytteessä [7], jossa sosiaalityöntekijä tuottaa eronteon sosiaalipolitiikan modernien ja postmodernien arvolähtökohtien välille. Kirjoituksessa esiintyy tulkinta, jonka mukaan *modernin sosiaalipolitiikan arvot (esim. edistys, tasa-arvo, luottamus, solidaarisuus jne) ovat osittain väistyneet postmodernien arvojen (menestyminen, yksityisyys, oma-apu jne.) edessä*. Näkemys perustuu samanlaiseen arvojäsennykseen kuin millaisen Kyösti Raunio (1987, 87) esittää jo edellisen vuosikymmenen lopulla ilmestyneessä kirjassaan *Arvot ja käytäntö*, jossa hän tarkastelee sosiaalipolitiikan arvolähtökohtia ja toimintastrategioita.

Raunio (1987, 87) jakaa sosiaalipolitiikan arvolähtökohdat moderneihin ja postmoderneihin. Yhtäältä hän määrittelee sosiaalipolitiikan moderneiksi arvolähtökohdiksi sellaiset perusarvot kuten tasa-arvon, solidaarisuuden, kollektiivisen hyvinvoinnin ja aineellisen turvallisuuden, jotka kaikki ovat tuttuja suomalaisten sosiaalipolitiikan klassikkojen kuten Riitta Auvisen, Pekka Kuusen, Armas Niemisen ja Heikki Wariksen omana aikanaan esittämistä sosiaalipolitiikkamääritelmistä (Raunio 1995, 37–45). Toisaalta "postmoderneiksi" arvolähtökohdiksi Raunio (1987, 87) taas nimeää sellaiset arvot kuten suorituksen, menestyksen, nokkeluuden ja perheen. Näistä arvoista vain perhe ei esiinny tunnistettavana arvojäsennyksenä edellä esitetyssä sosiaalityöntekijän tulkinnassa.

7.1.5 Modernin murros, postmodernien tunnuspiirteiden esiinmarssi

Oliko 1990-luku Suomessa modernin sosiaalityön murroksen vai postmodernin sosiaalityön esiinmarssin vuosikymmen? Sosiaalityöntekijöiden tulkinnallisten jäsennysten perusteella on vaikea suoraan sanoa, missä määrin on oikeutettua ajatella, että juuri 1990-luvulla Suomessa sosiaalityön ymmärryksessä tapahtui merkittävä muutos modernista postmoderniin tulkintaan, missä määrin taas ei. Siirtymistä modernista postmoderniin sosiaalityön tulkintaan ei voi osoittaa sosiaalityöntekijöiden tulkintojen perusteella tapahtuneen jonakin tiettynä ajankohtana, koska modernin ja postmodernin tulkinnan väliset erot näyttävät usein kuin veteen piirretyltä viivalta. Sosiaalityöntekijöiden tulkinnoissa, joissa pohditaan epävarmuuden politiikkaa sosiaalityössä ja sosiaalityön ammatillisia jännitteitä 1990-luvulla, modernisuus ja postmodernisuus kulkevat rinnakkain niin, että niitä on vaikea erottaa toisistaan. Jotakin voidaan kuitenkin päätellä tulkintojenkin perusteella.

Se, että sosiaalityöntekijät ottavat puheeksi työssään vallitsevan epävarmuuden, liittyy sosiaalityöntekijöiden tietoisuuteen sosiaalityön heikosta ammatillisesta statuksesta. Sosiaalityöntekijät näkevät, että sosiaalityö ammattina ja sosiaalityöntekijät alansa ammatillisina asiantuntijoina eivät koskaan tunnu saavan osakseen sitä yhteiskunnallista arvostusta, joka niille pitäisi kuulua. Sosiaalityöntekijöiden tulkintojen perusteella katson, että 1990-luvun lama toi

esiin sosiaalityön epävarmuuden, jonka perimmäiset syyt ovat suomalaisessa yhteiskunnassa vallitsevissa kielteisissä asenteissa sosiaalityötä kohtaan. Voidaan ajatella, että sosiaalityön epävarmuus on jo pitkään kuulunut keskeisenä osana suomalaisen sosiaalityön ymmärrykseen, joka ylläpitää ja pönkittää sosiaalityön sijoittumista toiseuden kategoriaan yhteiskunnallisista olosuhteista riippumatta.

Toisaalta se, että sosiaalityöntekijät esittävät kritiikkiä sosiaalityön vallitsevien käytäntöjen muuttumattomuuta kohtaan, kertoo sosiaalityöntekijöiden tyytymättömyydestä työolosuhteita kohtaan, ei niinkään siitä, että he pyrkisivät kumoamaan modernin ajan sosiaalityön aikaansaannosten merkityksen. Esittäessään kritiikkiä sosiaalityön moderneja utopioita kuten sosiaalityöntekijän kaikkivoipaisuutta ja asiakkaiden tasa-arvoisuutta kohtaan sosiaalityöntekijät eivät lumoudu postmodernisuudesta ja sen mukanaan tuomasta ”villistä pluralismista”. Ennemminkin he lähtevät siitä, että modernin ajan sosiaalityön murroksessa nousee esiin ennen muuta asiakastyön sosiaalityöntekijöiden kyky reagoida entistä niukemmissa puitteissa muutokseen ja sen synnyttämiin haasteisiin sosiaalityön professionaalisuudelle.

7.2 Postmoderni muutos ja sosiaalityön ammatillisuus

On harhaanjohtavaa kuvitella, että anglo-saksisissa maissa 1980- ja -90-luvuilla postmodernisuuskeskustelua olisivat käyneet keskenään ”norsunluutorneissaan” piileksineet filosofit, sosiologit ja kulttuurin tutkijat. Keskustelu postmodernisuudesta ei ole suinkaan jäänyt vain filosofien (esim. Baudrillard, Habermas, Jay, Lyotard, Vattimo) ja sosiologien (esim. Bauman, Beck, Giddens, Lash, Touraine) metateoreettiseksi dialogiksi. Korkeintaan se on viime vuosina kiinnostanut suuresti myös monia sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkijoita, jotka ovat kiinnittäneet kirjoituksissaan huomiota kysymykseen postmodernin muutoksen liittymäkohdista hyvinvointivaltioon ja sen rakenteelliseen muutosprosessiin sekä sosiaalityöhön ja sen muuttuneeseen ammatilliseen ymmärrykseen.

British Journal of Social Work -lehdessä postmodernista muutoksesta sosiaalityössä puhuvat muun muassa Meryl Aldridge (1996, 177–194), Lena Dominelli (1996, 153–175), David Howe (1994, 513–532), Nigel Parton (1994, 9–32), Colin Peile ja Mal McCouat (1997, 343–360) sekä Michael Shephard (1998, 763–781). Pohjois-Amerikassa keskustelua postmodernisuudesta sosiaalityössä on käyty Kanadassa ja Yhdysvalloissa. Kahdessa kanadalaisissa esseekokoelmassa, joiden kummankin toimittajina ovat olleet Adrianne S. Chambon & Allan Irving (1994 ja 1999), eri artikkeleiden kirjoittajat ovat Michel Foucault’n teoreettisten lähestymistapojen innoittamana kiinnostuneita tiedon ja vallan suhteen problematiikasta sosiaalityössä. Yhdysvaltalaisessa sosiaalityön tieteellisessä aikakauskirjassa *Social Work* julkaistuissa artikkeleissa (Pardeck, Murphy & Min

Choi 1994, 343–346; Pozatek 1994, 396–403) eri kirjoittajat pohtivat postmodernin aikakauden vaikutuksia sosiaalityön arjen käytäntöihin.

Viime vuosina Suomessa käyty aikalaiskeskustelu postmodernista muutoksesta sosiaalityössä on perustunut pääasiassa vain anglo-saksisissa maissa esitettyihin argumentaatioihin postmodernin ajan sosiaalityöstä (Karisto 1996, 242–259; Karisto ym. 1998, 357–379; Karvinen 1996, 64–66; Piiroinen 2001, 247–249). Tämä johtuu lähinnä siitä, että suomalaisesta sosiaalityökeskustelusta ovat puuttuneet kokonaan omat postmodernisuuden teoreettiset jäsennykset, joiden avulla olisi mahdollista luonnehtia sosiaalityötä. Niinpä tutkijat ovat katsoneet, että postmodernia muutosta on 1990-luvun suomalaisen sosiaalityön murroskeskustelun yhteydessä jäsennettävä ensisijaisesti anglo-saksisissa maissa julkaistuissa tieteellisissä kirjoituksissa esiin nousevien postmodernisuuskysymysten kautta. Seuraavaksi tarkastelen sosiaalityön ammatilliseen ymmärrykseen liittyviä postmodernisuuskysymyksiä suhteessa sosiaalityöntekijöiden kirjoituksissaan rakentamiin tulkintoihin sosiaalityön ammatillisista jännitteistä.

7.2.1 Kohti moniulotteista asiantuntijuutta sosiaalityössä

Sosiaalityön näkökulmasta keskeisiä yhteiskunnallis-kulttuurisia muutosprosesseja tarkastelevassa kirjassaan *Sosiaalityö murroksessa* Kyösti Raunio (2000, 66–83) määrittelee postmodernisuuden modernin jälkeisen aikakauden kuvaajana sellaiseksi perustavaksi muutokseksi, jolla on vaikutuksia kaikenlaiseen yhteiskunnalliseen toimintaan, myös sosiaalityöhön. Hänen mukaansa postmodernissa murroksessa olevassa yhteiskunnassa korostuvat toisenlaiset lähtökohdat kuin modernissa yhteiskunnassa. Postmodernisuuden näkökulmasta yhteiskunnallis-kulttuurisen murroksen tunnusmerkkejä kuten epävarmuutta, monimerkityksisyyttä ja epäjatkuvuutta ei pidetä poikkeamina normaalista tilasta, vaan ne kaikki kuuluvat erottamattomina osina refleksiiviseen riskiyhteiskuntaan.

Postmodernin ajattelun tulo sosiaalityöhön merkitsee Synnöve Karvisen (1996, 64–66) mukaan muutoksia sosiaalityön professionaalisuuden ymmärrykseen. Karvinen näkee postmodernisuuden murentavan modernin ajan sosiaalityölle ominaisen tavan puhua malleista ja metodeista, koska sosiaalityön ammattikunnan ei enää tarvitse perustella omia näkemyksiään yhtenäisten oppien ja teorioiden eikä liioin integroitujen toimintamallien avulla. Postmodernin ajattelun mukaan ”sosiaalityön oikea professionaalisuus” ei ole enää kenenkään hallussa, sillä postmodernin ajan pluralistisessa yhteiskunnassa sitä pyritään jatkuvasti rakentamaan muuttuvissa, moniammatillisissa yhteisösuhteissa.

Meryl Aldridge (1996, 192) arvelee, että postmoderni ajattelu avaa uudenlaisia mahdollisuuksia modernin ajan sosiaalityötä pönkittävien professionaalisuuskäsitysten hylkäämiseen tai ainakin niiden muotoilemiseen uudella tavalla. Postmodernin ajan sosiaalityön professionaalisuuden taustalla on ajatus pluralismista, jota kuvaa motto ”antaa kaikkien kukkien kukkia”. Sosiaalityön postmodernissa ymmärryksessä pluralismi tarkoittaa moniarvoista ajattelumaailmaa, jossa sosiaalityön modernit arvolähtökohdat korvataan kuhunkin tilanteeseen erikseen soveltuvilla paikallisilla ratkaisuilla ja jossa erilaisuus ymmärre-

tään lukuisten toiminnallisten mahdollisuuksiensa ansiosta rikkautena sosiaalityölle (Chambon 1994, 61–75; Howe 1996, 77–97; Irving 1994, 19–32; Parton 1996a, 4–18).

Bauman käyttää postmodernisuuden ymmärrystä käsittelevissä teoreettisissa pohdinnoissaan käsitteitä 'navigointi' ja 'pyörre', jotka kummatkin soveltuvat kuvaamaan postmodernin ajan sosiaalityölle ominaista käsitystä professionaalisuudesta (Bauman 1993, 4; 1995, 1–2, 35, 43, 66, 77, 126–127). 'Navigointi' merkitsee sosiaalityöntekijöille jatkuvaa pujottelua ja tasapainoilua erilaisissa verkostoissa, joissa heidän on pystyttävä tekemään yksilöllisiä ratkaisuja kerta toisensa jälkeen ja samalla myös kyettävä ottamaan huomioon jokaisen yksittäisen ratkaisun mahdolliset seuraukset muiden eri toimijoiden kannalta. 'Pyörre' tekee sosiaalityöntekijöiden työn vaikeaksi, koska se tuo mukanaan mitä erilaisimpia uusia muotivirtauksia ja toiminta-ajatuksia, jotka saattavat houkutella sosiaalityöntekijöitä ottamaan käyttöön uusia ammatillisia lähestymistapoja ja siten tekemään työssään asioita toisin kuin aikaisemmin.

Sosiaalityöntekijöiden kirjoituksissa ei esiinny suoranaisia viittauksia sellaiseen sosiaalityön ammatilliseen murroskeskusteluun, jonka paikantaa postmodernin ajan sosiaalityön monimuotoisen, pirstoutuneen asiantuntijuuden viitekehykseen. Sosiaalityöntekijät ottavat varovasti kantaa sosiaalityön ammatin kysymyksiin. Kysymykset koskevat sosiaalityöntekijän työssä toimimiseen liittyviä ristiriitaisuuksia ja ammatillisen vastuun ja vallankäytön yhteensovittamisen ongelmia. Postmodernin ajattelun näkökulmasta tällaiset kysymykset ovat juuri niitä, jotka nousevat esiin silloin, kun modernin ajan sosiaalityön mahdottomuus yhteiskunnassa paljastuu (Parton 1994, 27–29). Katson, että sosiaalityöntekijän ammatti-identiteettikysymysten ja vastuu- ja valtakysymysten määrittyminen sosiaalityön ammatillisiksi ristipaineiksi nimenomaan 1990-luvulla Suomessa suuren yhteiskunnallis-kulttuurisen muutoksen aikana osoittaa sosiaalityöntekijöiden omaksuneen sosiaalityön ammatilliseen ymmärrykseensä pilkahduksia postmodernisuudesta ja sille tyypillisestä tietoisuudesta.

Ennen kuin sosiaalityöntekijät tai muutkaan yhteiskunnalliset toimijat olivat tietoisia 1990-luvun lamasta, nousee aineistonäytteessä [11] esiin kaksi tulkintaa sosiaalityöntekijän ammatti-identiteetin ratkaisemattomista ristiriitaisuuksista. Ensimmäisen tulkinnan mukaan sosiaalityössä *ongelmia ylläpitävät systeemit, joissa sosiaalityöntekijät ovat sekä vallankäyttäjiä että vallankäytön kohteita*. Toisen tulkinnan mukaan sosiaalityössä keskeinen ongelma on se, että *työntekijä joutuu määrittelemään toimintansa kahdessa, keskenään ristiriitaisessa rakenteessa asiakkaan ja kunnallishallinnon välissä*. Tulkinnassa sosiaalityöntekijän pakonomainen pyrkimys pujotella ja tasapainoilla sosiaalityön asiakkaiden ja poliittisten päätöksentekijöiden muodostamien erillisten verkostojen välimaastossa näyttäytyy kielteisenä ennen muuta sen takia, että se tekee sosiaalityöntekijän ammatti-identiteetistä epämääräisen, horjuvan ja vaikeasti hallittavissa olevan asiantuntijaroolin, joka on jatkuvassa liikkeessä vailla selkeää suuntaa ja päämäärää.

Aineistonäytteessä [20] kirjoittaja esittää kriittisen tulkinnan sosiaalityön ammattikunnan edustajien toimintaa kohtaan. Tämän tulkinnan mukaan *sosiaalityöntekijöitä tuntuu edelleen vaivaavan kaikkivoipaisuuden ja hyvänä ihmisenä ja*

työntekijänä toimimisen illuusio. Kaikkivoipaisuuden kuvitelma ilmentää modernia aikakautta voimakkaasti luonnehtivaa, sosiaalityön ammattikunnan keskuudessa vääristynyttä päämäärätietoisuutta siitä, että sosiaalityöntekijät kykenisivät auttamaan asiakkaitaan kaikenlaisissa olosuhteissa asiakkaiden riippuvuussuhteesta huolimatta. Toisaalta aineistonäytteessä [12] esitetään hyvin pitkälti samanlainen kriittinen tulkinta, joka paikantuu sosiaalityöntekijöiden itsestään selvänä pidettyyn asiakkaan auttajan rooliin sosiaalitoimistojen sosiaalityössä. Tulkinnan mukaan *on täysin vääristynyt tapa asennoitua sosiaalityöhön siten, että yksittäisen työntekijän tulisi kyetä "auttamaan kaikkia"*. Asiakkaiden tasaarvoinen kohtelu sosiaalityön eettis-moraalisena lähtökohtana saa tässä tulkinnassa merkityksensä ristiriitaisena yhteiskunnallista normalisaatiota suosivana ajatuksena suhteessa ihmisten muuhun arkiseen elämänmenoon.

Aineistonäytteessä [31] kirjoittaja erittelee 1990-luvun laman vaikutuksia sosiaalityön ammatillisuuteen. Löysin tästä kirjoituksesta kaksi tulkintaa, jotka ilmentävät 1990-luvulla Suomessa yhteiskunnallis-kulttuurisen muutoksen synnyttämiä ammatillisista haasteista sosiaalityöntekijöille. Ensimmäinen tulkinta on sosiaalityön paikkaa suomalaisessa yhteiskunnassa kuvaava yleinen toteamus, jonka mukaan vallinnut *taloudellinen lama ja sen seuraukset asettavat haasteita [meidän sosiaalityöntekijöiden, HP] ammattitaidollemme* (Mutka 1998; Raunio 2000). Toista tulkintaa voi pitää tulosvastuullisuuden kuvaajana (Karisto 1994, 226–227; McBeath & Webb 1991, 753–754). Tulkinnan mukaan *[me sosiaalityöntekijät, HP) joudumme kysymään miten tehdä niukemmissa puitteissa entistä korkeatasoisempaa ja tuloksellisempaa sosiaalityötä*.

Aineistonäytteessä [58] kirjoittaja avaa tarkastelukulman työpaikan ilmapiirin ymmärrykseen sosiaalitoimistoissa. Sosiaalityön murros ei jäsenny sosiaalityötä varjostavaksi epävarmuustekijäksi, vaan myös sosiaalityön uudenlaiseksi mahdollisuudeksi (Kananoja 1997). Tulkinnan mukaan *sopivan tuulisessa ilmapiirissä herää kiinnostus nykyajan trendeihin, sosiaalityön erilaisiin vaihtoehtoihin ja sosiaalityön tulevaisuus*, tarjoaa koko sosiaalityön ammatilliselle ymmärrykselle tärkeän peruskysymyksen: tarvitsevatko sosiaalityöntekijät ammatillisen inspiraationsa lähteeksi epävarmuuden oloissa 'baumanilaisittain' ajatellen postmodernin ajan pyörteen, jotta heidän motivaationsa työntekoon ja työn jatkuvaan kehittämiseen voisi vastoinkäymisistä huolimatta säilyä? Pyörteen kokeminen sosiaalityön arjen käytännöissä on jokaisen asiakastyötä tekevän sosiaalityöntekijän henkilökohtainen asia.

7.2.2 Asiakkaiden spontaani osallisuus sosiaalityössä

Sosiaalityökeskustelussa on viime vuosina noussut esiin kysymys asiakkaiden osallisuudesta (Niiranen 2002, 63–80; Pohjola 1993, 55–95). Kiinnostus asiakkaiden osallisuutta kohtaan on saanut alkusysäyksensä kansalaisuuskeskustelusta, jota on käyty niin anglo-saksisissa maissa (Adriaansens 1996, 66–75; Roth 2000, 19–39; Twine 1994, 72–75) kuin myös Suomessa (Koski 1995; Koskiaho, Nurmi & Virtanen 1999; Satka 1995; Viirkorpi 1993). Osallisuuden tuloa osaksi sosiaalityön ammatillista ymmärrystä ovat vauhdittaneet monet epäonnistuneet kokemukset modernin ajan sosiaalityöstä, jossa asiakkaita pidetään sosiaalityönteki-

jöihin nähden passiivisina objekteina ja jatkuvan valvonnan kohteina (Howe 1994, 514–519; Parton 1994, 14–19). Asiakkaiden osallisuus sosiaalityön arjen käytäntöihin on nostanut esiin kysymyksen siitä, miten asiakas voi olla yhtä aikaa sekä aktiivinen kansalainen, palveluiden käyttäjä että sosiaalityön määrittäjä (Pohjola 1993, 71).

Siirtyminen sosiaalityön asiakkuuden modernista ymmärryksestä postmoderniin ymmärrykseen merkitsee sitä, että asiakkaasta tulee aktiivinen toimija ja ennen kaikkea oman elämänsä asiantuntija. Aktiivisen toimijan rooli muuttaa asiakasta, se tekee hänestä erilaisten palveluiden kuluttajan (Karisto 1994, 226; McBeath & Webb 1991, 752, 759), joka määrittyy sosiaalityön arjen käytäntöjen toiminta-areenoilla tasavertaiseksi kumppaniksi suhteessa sosiaalityöntekijöihin (Howe 1994, 528–529; Leonard 1997, 101–102; Matthies 1993, 125–126). Postmodernista näkökulmasta asiakkaiden tarpeiden määrittelyä koskeva vastuu kuuluu ensijaisesti jokaiselle ”kuluttaja-asiakkaalle” itselleen, ei siis sosiaalityöntekijälle. Tämä tarkoittaa sitä, että sosiaalityöntekijä ei voi tehdä mitään valintaa omatoimisesti asiakkaan puolesta. Ennemminkin sosiaalityöntekijän tehtävänä on tarvittaessa auttaa asiakastaan löytämään itselleen sopivia palveluja, neuvoa häntä palveluihin liittyvissä asioissa ja tukea häntä palveluprosessin yhteydessä (Ala-Nikkola & Sipilä 1996, 16–31).

Sosiaalityössä osallisuus edustaa asiakkuuden muodonmuutosta, joka vaikuttaa sosiaalityöntekijöiden mahdollisuuksiin käyttää ja tilannekohtaisesti soveltaa professionaalista asiantuntijavaltaansa suhteessa asiakkaisiin. Samalla kun sosiaalityön tietämys paikantuu entistä useammin modernin sosiaalibyrokratian kuten sosiaalitoimiston ulkopuolella oleviin arkisiin, asiakkaiden parissa tapahtuviin kenttätyön tilanteisiin, sosiaalityöntekijät eivät enää voi turvautua entiseen tapaan asiakkaidensa objektivointiin sosiaalityön vallankäytön muotona. Sosiaalityöstä tulee vaikeasti hallittavissa olevaa työtä, joka jäsentyy asiakkaiden ja sosiaalityöntekijöiden tuottamien pirstoutuneiden merkitysten välisissä kamppailuissa (Parton 1994, 11–14). Osallistuessaan näiden merkitysten rakentamiseen asiakkaat ja sosiaalityöntekijät määrittyvät yksilöllisiksi toimijoiksi, joiden välillä ei ole dikotomisia, hierarkisia valtasuhteita (Aldridge 1996, 192; Dominelli 1996, 158–160, 170–172). Sosiaalityöntekijät ovat asiakkaille kuin keitä tahansa ihmisiä, ja vastaavasti asiakkaat saavat sosiaalityöntekijöiden edessä ihmisinä hyväksytyn kansalaisen statuksen.

Asiakkaiden osallisuus murtaa sosiaalityön modernin ymmärryksen perustan hylkäämällä asiakkaan ja sosiaalityöntekijän välisen vastakkainasettelun. Vastakkainasettelun puute ja siitä luopuminen luovat esimerkiksi virastotyön kaavamaisiin käytäntöihin kyllästyneille sosiaalityöntekijöille mahdollisuuden uudenlaiseen toimintatapaan, joka kannustaa heitä menemään asiakkaidensa luokse erityyppisille arkielämän toiminta-areenoille kuten asukasyhteisöihin, kansalaiskahviloihin, kirjastoihin, vapaaehtoisverkostoihin tai joihinkin asuinalueella järjestettäviin tapahtumiin (Karisto, Takala & Haapola 1998, 368–369). Kyse on empowerment-henkisen sosiaalisen muutostyön esiinmarssista osaksi sosiaalityön arjen käytäntöjä (Dullea & Mullender 1999, 81– 100; Payne 1996, 183–184; Rojek ym. 1988, 5–8, 27–30; Simon 1994, 153–172). ’Empowerment’-

ajattelun mukaisessa sosiaalityössä on tarkoituksena saada aikaan muutos, jonka myötä yhteiskunnan keskeisiltä toiminta-areenoilta kuten työelämästä pudonneet ja siten marginaaliin asemaan joutuneet asiakkaat voisivat saada oman äänensä kuuluviin heitä itseään koskevien viranomaispäätösten yhteydessä ja kansalaisyhteiskunnassa aktiivisina toimijoina (Fook 1996, 189–202; 2000, 104–119; 2002, 79–95; Pease & Fook 1999a, 1–24).

Sosiaalityöntekijät ottavat puheeksi kysymyksen asiakkaiden osallisuudesta ja aktiivisesta toimijuudesta sosiaalityössä ennen 1990-luvun puoliväliä Sosiaalityöntekijässä julkaistuissa kirjoituksissa. Aineistonäytteessä [10] asiakkaiden osallisuus sosiaalityön moniammatillisiin päätöksentekoprosesseihin liittyy epäonnistuneisiin viranomaisyhteistyön muotoihin, joissa sosiaalityöntekijä ja muut eri viranomaiset ovat hoitaneet asiakkaiden asioita toisistaan tietämättä. Kirjoituksessa esitetään tähän ongelmaan ratkaisuvaihtoehto, jonka mukaan *yhteistyö eri viranomaisten kanssa siten, että asiakas on mukana, luo mahdollisuuden asiakkaan kokonaistilanteen hahmottamiseen*. Aineistonäytteessä [31] sosiaalityöntekijä näkee asiakkaiden yksilöllisen vastuun omasta elämästään kuuluvan luonnollisena asiana tämän päivän sosiaalityön ymmärrykseen. Kirjoituksessaan sosiaalityöntekijä esittää tulkinnan, jonka mukaan *elämme aikaa, jolloin vastuu siirtyy enemmän ihmisten omiin käsiin*. Aineistonäytteessä [46] nousee esiin kysymys siitä, onko moderni sosiaalibyrokratia lopulta suurin este asiakkaan ja sosiaalityöntekijän välisen luonnollisen kommunikaation ja siten koko vuorovaikutussuhteen onnistumiselle. Tässä kirjoituksessa esiintyvä tulkinta, jonka mukaan *monet asiakkaat kokevat olonsa varmemmaksi, kun työntekijä tulee heille kotiin tai lähtee vaikkapa puistoon kävelemään*, antaa johtolangan, jonka perusteella sosiaalitoimisto modernin sosiaalityön toimintayksikkönä määrittyy asiakkaiden aktiivisen toimijuuden näkökulmasta epäinhimilliseksi ja vieraaksi paikaksi.

7.2.3 Performanssi: tilannekohtainen ratkaisu vai silmänkääntötemppu

Käsitys siitä, että sosiaalityöntekijän roolissa toimiminen olisi performanssia, kuuluu osana postmodernin ajan sosiaalityön ymmärrykseen. Määritelmän mukaan 'performanssi' on esitystä tai näytöstä kuvaava käsite, joka on saanut alkunsa 1970-luvulla kuvataidetta, teatteria, tanssia ja musiikkia yhdistävänä tapahtumana. Tapa, jolla käsite on kulkeutunut kulttuurin eri tuotteiden ymmärryksestä sosiaalityökeskusteluun, on epäselvä. Keskustelu "sosiaalityöstä taiteena" (England 1986) on antanut ensimmäisen kerran kasvot performassin käsitteelliselle ymmärrykselle sosiaalityön kontekstissa.

Työtä, jota asiakastyön sosiaalityöntekijät tekevät sosiaalityön arjessa, voidaan lähestyä performanssin näkökulmasta. Asiakastyön parissa toimivat sosiaalityöntekijät ovat arkisessa työssään asiakkaidensa edessä ennen muuta esiintyjiä, jotka käyttävät ja soveltavat asiakkaidensa ongelmien määrittelyn yhteydessä keskeisenä työvälineenä ammattikieltä. Artikkelissaan "The Six Languages of Social Work" Martin Bloom, Katherine Wood ja Adrianne Chambon (1991, 532) näkevät ammattikielen olevan muodollinen kielenkäytön muoto, joka perustuu käsitykseen sosiaalityöntekijöiden keskuudessa yhteisesti jaetusta sosiaalityötietoudesta ja samalla myös sosiaalityön arkisesta kokemusmaail-

masta. Ajattelutavan taustalla on modernin ajan sosiaalityössä hyväksytty näkemys, jonka mukaan asiakastyötä tekevät sosiaalityöntekijät omaksuvat työssään yhdenmukaisen, koko sosiaalityön ammattikunnalle tyypillisen, ennalta määrätyn tavan kategorisoida työhön liittyviä asioita ja toimijoita. Käsitys siitä, että sosiaalityöntekijöillä olisi yhteistä, koko sosiaalityön ammattikunnan itseymmärrystä koskevaa tiedollista ja kokemuksellista pääomaa, tuo mieleeni kategoriantutkimuksessa omaksutun käsityksen arkitietoa kuvaavista luonnollisista kategorioista, jotka ovat helposti kaikkien toimijoiden saatavilla (Billig 1987, 131; Edwards 1997, 202–205; Järviluoma & Roivainen 1997, 15).

Kirjassaan *Social Work as Art* Hugh England (1986, 34–38, 75–76) näkee, että sosiaalityöntekijöillä on ilmiömäinen kyky käyttää työssään mitä tahansa tiedon muotoa hyväkseen. Englandin mukaan sosiaalityöntekijät kykenevät työssään soveltamaan tietovarastoaan mitä erilaisimpien, asiakkaiden monisyisten yksilöllisten ongelmatilanteiden analysointiin. England pitää sosiaalityötä ennen muuta 'taiteen kaltaisena työnä', joka ei voi koskaan suoraan nojautua minkäänlaiseen tieteelliseen tietoon. Sosiaalityöntekijät pyrkivät arkisessa työssään käyttämään kaikkia niitä saatavilla olevia tiedon muotoja tai informatiivisia näkökulmia, jotka auttavat heitä samanaikaisesti sekä näkemään selitettävän ilmiön että selittämään näkemänsä ilmiön. Englandin jäsennyksen mukaan sosiaalityöntekijän ammatillinen kompetenssi perustuu kahdenlaiseen luovaan tiedonkäsittelytapaan. Yhtäältä sosiaalityöntekijät ovat ongelman identifioinnin ammattilaisia, joilla on luova kyky tunnistaa kuhunkin asiakastilanteeseen liittyvät erityiset ongelmat. Toisaalta sosiaalityöntekijät ovat ratkaisuvaihtoehtojen valinnan ammattilaisia, joilla on luova kyky etsiä sopiva ratkaisuvaihtoehto kussakin asiakastilanteessa esiintyvän ongelman selvittämiseksi.

Performanssi kytkeytyy käsitykseen sosiaalityöntekijän pirstoutuvasta ammatti-identiteetistä. Postmodernin ajattelun mukaisessa sosiaalityössä käsitys yhtenäisestä sosiaalityön ammattikunnasta menettää voimaperäisyytensä, kun sosiaalityöntekijän erilaiset ammatilliset toimijuudet ja ammatti-identiteetit saavat keskeisen sisällöllisen merkityksensä pirstoutuneissa paikallisissa osakulttuureissaan, jotka eroavat toisistaan (Howe 1996, 77–97; Irving 1994, 19–32; Parton 1996a, 4–18). Omaksuessaan erityyppisiä ammatti-identiteettejä ja ammatillisia orientaatiota sosiaalityöntekijät rakentavat sosiaalityön ammattikunnan sisäisiä kulttuurisia erontekoja, joiden avulla heidän asiantuntijuutensa suhteessa muihin sosiaalityön asiantuntijuuksiin tulee näkyväksi ja tunnistettavaksi. Se, miten pitkälle sosiaalityöntekijät ovat kulloinkin valmiita menemään kulttuurisen erilaisuuden ymmärryksessään, riippuu siitä, miten he oman työnsä yksilöllisinä tulkitsijoina jäsentävät ihmisyyttään ja ammatillista toimijuuttaan muuttuvissa olosuhteissa, joissa eronteon kohteet voivat vaihdella suuresti tilanteesta riippuen. (Peile & McCouat 1997, 348; Sheppard 1998, 775.)

David Howen (1994, 527–530) mukaan juuri postmodernin ajan sosiaalityössä korostetaan sosiaalityön performanssia eli sitä, miten sosiaalityötä kulloinkin tuotetaan tapaus- ja tilannekohtaisesti mitä erilaisimmissa sosiaalityön arjen ammatillisissa käytännöissä. Katson, että sosiaalityön arjen ammatillisten käytäntöjen performanssista on kyse sosiaalityöntekijän ammatillisesta kielen-

käytöstä, jolle ovat ominaisia ajasta ja paikasta riippuvat, pirstoutuneet, yksilölliset puhetavat sosiaalityön diskursseina (Chambon 1994, 63–65, 70–72; John 1994, 56–58; Parton & O'Byrne 2000, 48). Postmodernista näkökulmasta sosiaalityötä ei ymmärretä kulttuurisena muotona vaan erilaisten tulkintojen kautta rakentuvana ammattina, jossa sosiaalityöntekijät oman työnsä asiantuntijoina ja ennen kaikkea yksilöllisinä tulkitsijoina ovat ratkaisevassa asemassa (Pardeck ym. 1994, 343; Pozatek 1994, 399–400).

Sosiaalityöntekijät käsittelevät kirjoituksissaan performanssia vain asiakkaan ja sosiaalityöntekijän välistä suhdetta koskevan keskustelun yhteydessä. Aineistonäytteissä [2] ja [11] kummassakin sosiaalityöntekijän työssään käyttämä hallinnollinen kieli määrittyy asiakkaan ja sosiaalityöntekijän välistä sujuvaa, molemminpuolista ymmärrystä vaikeuttavaksi häiriötekijäksi.

Aineistonäytteessä [2] ammatillisen kielenkäytön problematiikkaa pohditaan sosiaalityöntekijöiden toimintatavan näkökulmasta. Kirjoituksessa sosiaalityöntekijä kriittisen tulkinnan modernissa sosiaalibyrokratiassa työskentelevän sosiaalityöntekijän omaksumaa asiakastyön ajattelu- ja jäsennystapaa kohtaan. Tällaisen tulkinnan perusteella sosiaalitoimiston sosiaalityöntekijöiden työssään omaksuma hallinnollinen lähestymistapa asiakkuuteen määrittyy epäilyttäväksi, yksipuoliseksi ja samalla myös vaikeasti perusteltavaksi toiminnalliseksi ratkaisutavaksi. Tulkinnan mukaan *hallinnosta käsin työskentelevä sosiaalityöntekijä on tottunut perustamaan tietonsa [vain] asiakkaan esittämiin tositteisiin ja dokumentteihin*, eikä siten voi täysin ymmärtää asiakkaan elämäntilannetta.

Aineistonäytteessä [11] kirjoittaja puolestaan määrittelee sosiaalityöntekijöiden ammattikielen yleisesti ammatilliseksi jännitteeksi, joka ylläpitää ja samalla myös pönkittää mahdottomien tehtävien jatkuvaa noidankehää. Tulkinnallisessa jäsennyksessään sosiaalityöntekijä rakentaa ammattikielestä koko sosiaalityön ammattikunnan työntekoa varjostavan tunnuspiirteen. Tulkinnallisessa jäsennyksessään sosiaalityöntekijä toteaa, että ennen muuta *hallinnollinen kieli etäännyttää ja estää sosiaalityöntekijöitä näkemästä mahdottomiin tehtäviin kytkeytyviä mahdollisuuksia*.

Aineistonäytteessä [13] sosiaalityöntekijä luo performanssista sellaisen sosiaalityön ammatillisen ilmaisutavan, jonka avulla sosiaalityöntekijät voivat tarvittaessa peittää epävarmuutensa ja selviytyä asiakastyöstä. Tällainen tapa jäsentää ja tulkita performanssia on poikkeuksellinen sosiaalityöntekijöiden kirjoitusten joukossa. Kirjoituksessa esitetty tulkinta, jonka mukaan *ekspertiisin esittäminen (…) on mahdollista, sillä asiakkaat harvoin kyseenalaistavat sosiaalityöntekijän ammattitaitoa*, nostaa esiin kysymyksen siitä, miten sosiaalityöntekijät voivat hallita sosiaalityön modernia professionaalisuutta tai onko se ylipäänsä hallittavissa. Niinpä Nigel Partonin (1994, 9–32) jäsennystä soveltaen voidaan esittää kysymyksiä sosiaalityön modernin professionaalisuuden hallittavuudesta: Kuka sosiaalityöntekijä lopulta hallitsee modernin ajan sosiaalityön, hallitseeko sitä kukaan? Onko niin, että sosiaalityön moderni professionaalisuus on sittenkin vain kaukana horisontissa oleva suuri tavoite, jota kohti kaikki sosiaalityöntekijät työssään kulkevat mutta jota kukaan heistä ei voi koskaan täydellisesti saavuttaa?

7.2.4 Reflektio sosiaalityöntekijän itseymmärryksen välineenä

Artikkelissaan ”Reflektiivinen ammatillisuus sosiaalityössä” Synnöve Karvinen (1993b, 17–46) määrittelee reflektiivisyyden valmiudeksi sekä työn kehittämiseen että ammatillisten ja henkilökohtaisten lähtökohtien tiedostamiseen ja arviointiin. Karvisen mukaan ammatillinen reflektio sosiaalityössä ei liity sosiaalityöntekijän jatkuvaan ajatustyöhön vaan myös hänen arkisen työnsä myötä saatuihin arvokkaisiin kokemuksiin, näistä kokemuksista oppimiseen ja toisin toimimisen mahdollisuuden oivaltamiseen. Karvinen näkee, että reflektiivisen ammatillisuuden sosiaalityöllä on mahdollisuus vastata työn tavoitteiden, moniulotteisuuden ja muutosten mukanaan tuomiin haasteisiin.

Toisin toimimisen mahdollisuus, jonka Anthony Giddens nostaa esiin elämänpolitiikkaa koskevissa kirjoituksissaan (Giddens 1991, 214–215; 1994a, 14–15), avaa sosiaalityöntekijälle mahdollisuuden muutoksen tielle, jota pitkin kulkiessaan hänellä on mahdollisuus tarkastella ammatillista olemassaoloaan uudenlaisen tai vaihtoehtoisen ammatti-identiteetin näkökulmasta. Muutoksen tie ei suinkaan avaudu sosiaalityöntekijöiden eteen itsestään, vaan toisin toimimisen mahdollisuus riippuu sosiaalityöntekijöiden muutoshalukkuudesta ja valmiudesta ottaa etäisyyttä modernin ajan sosiaalityölle ominaisiin vakinaistettuihin ammattikäytäntöihin ja niitä ylläpitäviin moderneihin yhteiskuntarakenteisiin. Muutos ei tarkoita sitä, että sosiaalityöntekijän pitäisi hylätä kaikki vanhat työmenetelmät ja kehitellä jotakin uutta niiden tilalle. Ennemminkin on kyse siitä, että reflektiivisesti omaan työhönsä orientoituneen sosiaalityöntekijän tulisi sallia itselleen mahdollisuus jäsentää ammatillista itseymmärrystään sosiaalityön valtavirrassa mukana kulkevista kollegoistaan poikkeavalla tavalla. (Karvinen 1993b, 17, 28, 45; Matthies 1993, 102; Satka 1998, 197–198.)

1990-luvulla Suomessa jatkuvassa epävarmuudessa eläminen sai sosiaalityöntekijät pohtimaan itsereflektiivisesti omaa paikkaansa ja merkitystään erilaisten ammatillisten ristiriitojen keskellä. Tehdessään ammatillisuuttaan ymmärrettäväksi sosiaalityöntekijät puhuivat työkokemuksensa perusteella ”puun ja kuoren välissä olemisesta” eli siitä, miten he ovat joutuneet tahtomattaan määrittelemään toimijuutensa ristiriitaisten, toisiinsa nähden vastakkaisten odotusten välissä. Tällainen ristiriitaisuus nousee empiirisessä tutkimusaineistossani ensimmäisen kerran esiin aineistonäytteessä [1], jossa pitkän työuran läpi käynyt sosiaalityöntekijä kertoo sosiaalityöntekijänä toimimiseen kuuluneen *jatkuvaa väsymystä, riittämättömyyden ja epäonnistumisen tunnetta, aamusta iltaan toisten ahdistusten kohtaamista, taistelua rahan ja lähimmäisten todellisten tarpeiden ristiriidan keskellä.* Esitetty tulkinta muistuttaa J.P. Roosin (1994, 190–191) jäsennystä pienestä kurjuudesta, jonka voi nähdä sosiaalityöntekijöiden arkisessa elämässä heijastuvan erilaisina pärjäämisen ja selvitymisen pakkoina, ammatillisina velvoitteina sekä viihtymättömyytenä ja yksinäisyyden tunteen kokemisena vaikeissa ja vaihtoehdottomissa käytännön työtilanteissa.

Aineistonäytteessä [66] sosiaalityöntekijä kertoo vastoinkäymisistään pienessä kunnassa sosiaalitoimiston sosiaalityössä. Sosiaalityöntekijä ilmaisee asettuneensa vastustamaan itse omaksumiensa sosiaalityön eettisten periaatteiden vastaisia toimeentulotukikäytäntöjä, jotka ovat hänen mielestään asiakkaiden

ihmisoikeuksien näkökulmasta loukkaavia. Katson, että tässä yhteydessä sosiaalityöntekijän pyrkimys vastustaa pienen kunnan poliittisten päätöksentekijöiden edustamaa suoraviivaista hallinnollista ajattelumaailmaa liittyy tietoiseen pyrkimykseen kapinoida sosiaalityön vallitsevia käytäntöjä vastaan irtisanoutumalla kaavamaisista totuuksista (R. Eräsaari 1995, 75) ja samalla suhtautumalla epäilevästi valmiiksi annettuihin jäykkiin ohjeistuksiin (Juhila 2000, 150– 163).

Sosiaalityössä reflektiivisesti toimiminen tarkoittaa sitä, että sosiaalityöntekijät saattavat sekä omat että toisten ammatilliset tiedot ja taidot alttiiksi analyysille (Taylor & White 2001, 55). Aineistonäytteessä 14 sosiaalityöntekijä reflektoi omaa kokemustaan asiakastilanteesta, jossa kenelläkään – asiakkaalla, sosiaalityöntekijällä itsellään ja viranomaisverkostoon kuuluvilla muilla asiantuntijoilla – ei ole yhteisiä käsitteitä puhuttaessa asiakkaan ongelmasta. Kaikessa yksinkertaisuudessaan tämä tulkinta osoittaa, että sosiaalityöntekijöiden ja muiden eri ammattikuntien edustajien väliset näkemyserot asiakastyöstä ja sen tekemisen tavoista voivat vaikeuttaa asiakkaan ja sosiaalityöntekijän välistä vuorovaikutussuhdetta sekä sosiaalityöntekijän ja muiden viranomaisten välistä moniammatillista yhteistyötä. Tämä johtaa eri toimijoiden välisen luottamuksen horjumiseen, kun yhteisymmärrystä ei lukuisista ponnisteluista huolimatta löydykään. Pahimmassa tapauksessa yhteisen kielen puuttuminen voi saada aikaan tilanteen, jossa toimijoiden keskinäinen luottamus häviää kokonaan.

Artikkelissaan "Social Work through the Looking Glass" Jeff Hopkins (1996, 32–34) näkee ammatillisen yhteistyön sosiaalityöntekijöiden mahdollisuutena. Samalla kun sosiaalityöntekijän odotetaan hallitsevan omaan työhönsä liittyviä erityistaitoja, hänen odotetaan Hopkinsin mukaan myös kykenevän työssään jatkuvasti saumattomaan ammatilliseen yhteistyöhön periaatteessa kaikenlaisten yhteiskunnallisten toimijoiden kanssa. Tämä tarkoittaa sitä, että sosiaalityöntekijän odotetaan kykenevän kommunikoimaan sekä asiakkaidensa että muiden asiantuntijoiden kanssa.

Graham B. McBeath ja Stephen A. Webb (1991, 758) puolestaan arvelevat sosiaalityöntekijöiden ammatillisen spesialisaation vaikeuttavan yhteisymmärrykseen pääsyä sosiaalityössä. Vaikka spesialisaatio luo entistä paremmat edellytykset sosiaalityön ammatillisuuden kehittämispyrkimyksille, McBeath ja Webb katsovat, että sosiaalityössä pitkälle kehitellyt erityisosaamisen muodot syventävät olemassa olevaa kuilua asiakkaan ja sosiaalityöntekijän välillä. Spesialisaatiosta hyötyy eniten sosiaalityöntekijä, joka saa erikoistumisensa ansiosta työhön uudenlaista ammatillista kompetenssia. Asiakkaalle spesialisaatio merkitsee, että hänen on entistä vaikeampi esittää omia odotuksiaan ja tarpeitaan sosiaalityöntekijälle.

Reflektiivisyys näyttäytyy sosiaalityöntekijöiden kirjoituksissa ammatillisena puolustusmekanismina, jonka merkitys korostuu ennen kaikkea sosiaalityöntekijöiden yksilöllisten valintojen yhteydessä. Tällainen puolustusmekanismi määrittyy kahdella tavalla sosiaalityöntekijöiden omaksumaksi toimintatavaksi. Yhtäältä jotkut sosiaalityöntekijät osoittavat tulkinnoissaan olleensa muutokseen tähtääviä ammatillisia valintoja tehdessään kriittisiä moderneja organisaatioita ja niiden omaksumia kaavamaisia ajattelu- ja toimintapoja kohtaan (Leonard 1997,

100–112). Toisaalta sosiaalityöntekijöiden keskuudessa on myös niitä, jotka haluavat osoittaa pyrkineensä kukin omalla tavallaan kamppailemaan vallinnutta epävarmuuden olotilaa vastaan ja pysymään yhteiskunnallisessa muutoksessa ikään kuin ajan hermolla (Juhila 1997, 211–215; Kananoja 1997, 4, 33; Mutka 1998, 121–128).

Suora epäluottamus – ja samalla myös kriittisyys – sosiaalityön keskeisen modernin organisaation, sosiaalitoimiston, muuttuvia toiminnallisia olosuhteita kohtaan personoituu aineistonäytteessä [6] paikalliseen, vanhaan sosiaalikeskukseen, jonka sosiaalityöntekijä tuntee ”menettäneensä” omana työpaikkanaan kaupungin sosiaalitoimessa toteutetun organisaatiouudistuksen mukanaan tuomien rakenteellisten muutosten takia. Henkisesti rasittava kokemus siitä, että sosiaalityöntekijänä toimiminen kunnan sosiaalitoimistossa toimeentulotukiasiakkaiden parissa ei ollenkaan vastaa omaa käsitystä ”oikeasta” sosiaalityöstä, puolestaan rakentuu aineistonäytteessä [80] sosiaalityöntekijän henkilökohtaiseksi muistelutyöksi epämiellyttävästä ja haasteettomasta työstä, joka 1990-luvun Suomessa toisti taukoamatta itseään ja omaa mahdottomuuttaan jatkuvan epävarmuuden kierteessä.

8 MODERNIT OLOSUHTEET JA POSTMODERNIT RISTIRIITAISUUDET

Päätän tutkimukseni aikalaisanalyyttiseen pohdintaan suomalaisen sosiaalityön moderneista olosuhteista ja postmoderneista ristiriidoista 1990-luvulla. Tässä yhteydessä tarkastelen sosiaalityön modernien olosuhteiden ja postmodernien ristiriitaisuuksien välistä suhdetta. Tarkastelussani kohdistan katseeni lähinnä viime vuosina yleistyneeseen keskusteluun siitä, että sosiaalityön ammatillisuuden ymmärryksessä olisi siirrytty 1990-luvulla länsimaisissa yhteiskunnissa – ja myös Suomessa – sosiaalityön modernin professionaalisuuden tulkintakehyksestä postmoderniin tulkintakehykseen.

Lähden liikkeelle postmodernin ajattelun historiallisista periaatteista. Tarkastelen postmodernisuuden käsitteellistä ymmärrystä suhteessa sosiaalityön aikalaiskeskusteluissa esiin nousseisiin jäsennyksiin sosiaalityön postmodernista ymmärryksestä (luku 8.1). Pohdin tutkimukseni empiirisiin havaintoihin nojautuen kysymystä siitä, miten sosiaalityön modernien olosuhteiden muutoksen ja postmodernien ristiriitojen voimistumisen voi nähdä sosiaalialan ammattilehtiin kirjoittaneiden sosiaalityöntekijöiden tulkintojen perusteella (luku 8.2). Esittelen tulkintani siitä, miten postmodernia ajattelua voidaan tehdä helpommin ymmärrettäväksi sosiaalityön tutkimuksessa ottamalla haltuun vaihtoehtoisia, selkeitä ja helposti tunnistettavia käsitteitä erilaisissa sosiaalityön ammatillisissa aikalaiskeskusteluissa (luku 8.3). Lopuksi käyn läpi sosiaalityön tämänhetkisiä virtauksia, jotka nostavat esiin 2000-luvun haasteita sosiaalityölle niin asiakastyön kuin tutkimuksenteonkin näkökulmista (luku 8.4).

8.1 Postmodernin käsitteellistämisen monet kasvot

1950-luvulta nykypäivään asti jatkunut keskustelu modernin lopusta ja siirtymisestä postmoderniin aikakauteen on ollut vilkasta ja täynnä viittauksia valistuksen aikana 1700- ja 1800-luvuilla syntyneen modernin projektin päättymiseen ja sen seurauksena uljaan, modernin jälkeisen maailman syntymiseen. Mo-

dernisuuden ja postmodernisuuden välistä suhdetta on tarkasteltu lukuisista eri perspektiiveistä.

Tapa, jolla postmodernisuutta käsitteellistetään eri keskusteluyhteyksissä, antaa postmodernisuudesta laaja-alaisen, monimuotoisen ja myös epäyhtenäisen kokonaiskuvan. Esimerkiksi feministeillä, filosofeilla, kirjallisuuden tutkijoilla ja sosiologeilla on erilainen tapa lähestyä kysymystä postmodernisuudesta. Feministit lähtevät postmodernisuuskeskusteluissaan liikkeelle siitä, että naisten alistus ja sorto yhteiskunnassa saa erityisen merkityksensä samanaikaisesti sekä naisten ja miesten välisissä suhteissa että naisten keskinäisissä suhteissa (Brown 1994, 33–46; Di Stefano 1990, 63–78; Sands & Nucchio 1992, 489–494; Suleiman 1991, 111– 130). Filosofit ovat postmodernisuuden jäsennyksissään kiinnostuneita paitsi Jürgen Habermasin ja Jean-Francois Lyotardin käsitteellisistä erimielisyyksistä modernisuuden ja postmodernisuuden väliseen suhteeseen liittyen (Jay 1991, 98–110; Rorty 1991, 84–97), myös postmodernisuuden käsitteen monimuotoisuudesta yleisesti (Welsch & Sandbothe 1997, 75–87). Kirjallisuuden tutkijat jäsentävät postmodernisuutta mitä erilaisimpien tyylilajien välisiä rajoja rikkovana vastareaktiona modernisuudelle, jolloin postmodernisuudesta tulee käsitteellinen kuvaaja muun muassa ironialle (Lemert 1992, 17–46), myöhäiskapitalismin kulttuuriselle logiikalle (Jameson 1991) sekä nihilismin ja hermeneutiikan ymmärrykselle modernisuuden lopun yhteydessä (Vattimo 1988 ja 1991, 132–141). Sosiologit puolestaan rakentavat postmodernisuudesta käsitteen, jonka avulla on mahdollista tehdä ymmärrettäväksi yhteiskunnan ja yksilön välisen suhteen muuttumista erilaisten yhteiskunnallisten muutosprosessien aikana (Bauman 1990, 411–444; Bertens 1997, 103–118; Lash 1990; Owen 1997a, 1–22).

Monilla teoreettisilla jäsennyksillä postmodernisuudesta on vähän – tai ei ollenkaan – liittymäkohtia sosiaalityöhön. Ehkä eniten annettavaa sosiaalityön postmodernille ymmärrykselle on feministien ja sosiologien esiin nostamilla kysymyksenasetteluilla. Yhtäältä feministien tapa puhua naisista toiseuden kategoriassa tai naisten ajautumisesta marginaaliin asemaan yhteiskunnassa soveltuu hyvin yhteen niiden luonnehdintojen kanssa, jotka korostavat naisvaltaisen sosiaalityön ammatin aliarvostusta muihin palveluammatteihin kuten lääkäreihin, sairaanhoitajiin ja terveydenhoitajiin. Toisaalta sosiologien tapa keskustella yksilöistä ja paikallisista yhteisöistä modernin yhteiskunnan rakennemuutoksissa tarjoaa monenlaisia ajattelutapoja, jotka auttavat hahmottamaan keskustelua suomalaiseen sosiaalityöhön 1990-luvulla liittyvistä epävarmuustekijöistä, yhteiskunnallis-kulttuurisista muutosprosesseista ja ammatillisista jännitteistä.

Postmodernin keskustelun varhaisimmat juuret ovat taiteen ja kulttuurin eri tuotteiden tutkimuksessa. Tämä on syytä pitää mielessä, kun sosiaalityön murrosta tarkastellaan postmodernisuuden tai refleksiivisen modernisuuden viitekehyksestä. Postmodernismi sai kulttuurisena suuntauksena alkunsa 1950-luvulla keskiluokkaisissa älymystöpiireissä, joissa alettiin tuolloin keskustella arkkitehtuurin, kirjallisuuden ja kuvataiteen uusista, poikkeavista virtauksista (Connor 1989; Graham, Doherty & Malek 1992, 1–23; Harvey 1989). Kolme vuosikymmentä myöhemmin, 1980-luvulla, postmodernismi uudenlaista aikakaut-

ta kuvaavana kulttuurisena muotivirtauksena yhdistettiin keskusteluun postmodernista kulutuskulttuurista (Featherstone 1988, 195–216 ja 1991; Shields 1992), johon liittyy käsitys ihmisten muuttuneista tavoista kuluttaa erilaisia hyödykkeitä ja palveluita pyrkimällä samanaikaisesti sekä tyydyttämään omia hedonistisia, yksilöllisiä mielihalujaan että jatkuvasti erottautumaan toisista kuluttajista. Postmodernismista muotoutui 1980-luvulla, erityisesti anglo-saksisissa maissa, oma tyylilajinsa, jota muun muassa massiivinen viihdeteollisuus Yhdysvalloissa käytti hyväkseen rakentaessaan ammatillisten toimijoiden identiteeteistä ”kerskakulutusyhteiskunnan” asettamia vaatimuksia vastaavia yksilöitä suosituissa TV-sarjoissa (esim. Miami Vice) (Best & Kellner 1991; Lash 1990). 1990-luvulta lähtien postmodernille ajattelulle ominainen tapa sekoittaa erilaisia tyylejä kuten faktaa ja fiktiota sosiaalisen todellisuuden rakentumista kuvaavina kerronnallisina lähestymistapoina on kuulunut erottamattomana osana yhdysvaltalaiseen viihdeteollisuuteen, jonka suurimmat tuotteet ovat maailmanlaajuisesti tunnettuja satiirisia, piirrettyjä TV-sarjoja (esim. Simpsonit, Southpark) sekä urheiluviihteen tai viihdeurheilun kategoriaan kuuluvia ironisia WWE:n ammattilaispainiohjelmia (World Wrestling Entertainmentin TV-sarjat ”Raw” ja ”Smackdown”).

Postmodernismista tuli viiden vuosikymmenen aikana niin laaja tulkintakehys, että tuskin kukaan pystyy sitä kokonaisuudessaan hallitsemaan ja käsitteellistämään – saati sitten ymmärtämään sen sisältöä. Postmodernismi tuntuu olevan nykyään lähes kaikkialla, missä joukkotiedotusvälineet kuten TV, radio, lehdistö – ja yhä enenevässä määrin myös internet ’pohjattomana’ tiedon tuotannon ja jakelun kanavana – kertovat enemmän tai vähemmän todellisia tarinoitaan erilaisista ihmisistä ja heidän elämäntavoistaan. Käsitys simulaatioista ja maailman hyperreaalisuudesta, joista Jean Baudrillard rakensi teoriansa, kuvaa osuvasti yksilöllisten mielikuvien varaan nojautuvaa postmodernia maailmaa, jossa ihmiset eivät enää entiseen tapaan kykene tekemään selkeää ja helposti tunnistettavaa eroa ”todellisuuden” ja ”todellisuuden mallin” välillä (Baudrillard 1983, 1990a, 1990b, 1993; Aro 1999b, 104–120).

Onko sosiaalityön postmoderniksi luonnehditussa murroksessa ylipäänsä kyse samanlaisesta muutoksesta, josta kulttuurin eri alojen asiantuntijat ovat viime vuosikymmeninä puhuneet eri asiayhteyksissä? Voidaanko ajatella niin, että 1950-luvulta nykypäivään jatkunut kansainvälinen aikalais- ja murroskeskustelu postmodernisuudesta ja postmodernista muutoksesta yhteiskunnassa on vuosien kuluessa laajentunut ja siten saanut koko ajan uusia, toinen toisiaan täydentäviä tai päällekkäisiä teoreettisia näkökulmia yhteiskunnallis-kulttuurisen muutoksen monimuotoiseen ymmärrykseen? Vai ovatko kaikki postmodernisuuden käsitteelliset jäsennykset sittenkin lähinnä jokaisen kirjoittajan henkilökohtaisessa ajatus- ja kokemusmaailmassa syntyneitä ja muotoutuneita mielikuvia siitä, miten yhteiskunnallis-kulttuurisen muutoksen tulisi nähdä liittyvän postmoderniin aikakauteen? Entä onko sosiaalityön murroskeskustelussa mahdollista esittää mitään argumenttia postmodernin viitekehyksestä ilman, että postmodernisuutta koskevan argumentin esittäjä joutuu vaikeuksiin perustelujensa takia?

Kaikenlaiset postmodernisuuden jäsennykset perustuvat viime kädessä yhteiskunnassa vallitseviin moderneihin olosuhteisiin ja niihin liittyvien epäkohtien kriittiseen tarkasteluun. Ei ole olemassa postmodernisuutta eikä liioin myöskään postmodernia ajattelu- ja kokemusmaailmaa ilman modernisuutta ja modernia ajattelu- ja kokemusmaailmaa. Ei ole olemassa käsitystä postmodernista sosiaalityöstä eikä sosiaalityön postmodernisuudesta ilman käsitystä modernista sosiaalityöstä ja sosiaalityön modernisuudesta. Siten modernit olosuhteet on nähtävä myös sosiaalityön postmodernia muutosta koskevissa aikalaiskeskusteluissa sosiaalityön yhteiskunnallis-kulttuurisena lähtökohtana. Postmodernia ambivalenssia ja sen synnyttämiä monisyisiä ristiriitoja ei voi pitää sosiaalityön lähtökohtana edes silloin, kun tarkastellaan sosiaalityötä Suomessa 1990-luvun alun laman ja sitä välittömästi seuranneen yhteiskunnallis-kulttuurisen rakennemuutoksen mukanaan tuoman epävarmuuden oloissa. Sosiaalityön muutoksen näkökulmasta postmodernit ristiriidat ovat olleet 1990-luvulla Suomessa ikäviä ja yllättäviä seurauksia, jotka ovat osoittaneet suomalaisen yhteiskunnan olevan altis haavoittumaan myös moderneissa olosuhteissa.

8.2 Sosiaalityön postmodernien tulkintojen relevanssi

Postmodernin ajattelun soveltaminen sosiaalityökeskusteluun on haasteellinen tehtävä. Pyrittäessä sovittamaan yhteen näitä kahta erilaista keskustelu-ulottuvuutta nousee esiin kysymys siitä, miten sosiaalityön postmodernit tulkinnat voivat ylipäänsä pitää paikkansa. Tällaisen kysymyksenasettelun taustalla on huoli siitä, että postmodernin ajattelun tulo sosiaalityöhön johtaa sosiaalityön ammatillisessa ymmärryksessä ylilyönteihin, jotka eivät lainkaan palvele sosiaalityötä vaan pikemminkin vain entisestään vaikeuttavat sosiaalityön ammatin hallittavuutta.

Tarkasteltaessa sosiaalityön postmodernien tulkintojen relevanssin problematiikkaa on syytä lähteä liikkeelle postmodernismin käsitteestä. Postmodernismi, jota pidetään koko postmodernisuutta koskevan keskustelun yleisluonteisena viitekehyksenä, yhdistetään usein eklektismiin. Eklektismiä voi luonnehtia ilmaisuksi filosofian ja taiteen suuntauksille, joilta puuttuu omaperäisyys ja jotka pyrkivät luomaan erilaisista esikuvista jotakin kokonaista. Sitaatit, erilaisten tyylien vapaa yhteenliittäminen ja populaarikulttuurin, tuominen taiteeseen on postmodernismin keskeinen metodi. Mikään tyyli ei ole yksin hallitseva tai hyväksytty. Kitsch viittaa rihkama- tai näennäistaiteeseen, joka on myös laajentunut tarkoittamaan yhteiskunnallisesta todellisuudesta ja yhteiskunnan syvimmistä perusarvoista vieraantunutta kulttuurin muotoa.

Postmodernin ajattelun tulo sosiaalityöhön merkitsee erilaisten suuntausten ja toimintamuotojen hyväksymistä sellaisenaan osaksi sosiaalityön moniulotteista ammatillista ymmärrystä. Tästä ei välttämättä seuraa pelkästään myönteisiä asioita sosiaalityölle. Samalla kun postmodernia pluralismia suosiva ’kaikki käy’ -ajattelu saa voimakkaan otteen sosiaalityössä, sosiaalityöntekijöi-

den arvostelukyky alkaa muuttua epätasapainoiseksi. Tällöin sosiaalityöntekijöiden on entistä vaikeampi tehdä tapaus- ja tilannekohtaisia erotteluja sellaisten eettis-moraalisten arvopreferenssien kuten 'hyvän' ja 'pahan' tai 'oikean' ja 'väärän' välillä. Tuodessaan mukanaan valtavan informaation tulvan 'kaikki käy' -ajattelu hämärtää sosiaalityöntekijöiden kyvyn tehdä selkeitä erotteluja siitä, missä on kulloinkin 'hyvän' ja 'pahan' tai 'oikean' ja 'väärän' välinen raja. Postmodernin sosiaalityön lähtökohtana on siten sosiaalityön ammatin kulttuuris-ideologisen eetoksen näkökulmasta moraalisesti ongelmallinen käsitys, jonka mukaan periaatteessa kaikki ammatilliset lähestymistavat – olivatpa ne sitten vakiintuneita ammattikäytäntöjä, lyhytkestoisia projektityyppisiä toiminnan muotoja tai ehkä jopa sosiaalityön yhteiskunnallisesta arkitodellisuudesta vieraantuneita ja vääristyneitä ajattelu- ja toimintamuotoja – ovat aina viime kädessä samanarvoisia, yhtä 'hyviä' tai 'oikeita'. Taustalla on myös ajatus moraalisesta relativismista (Mäntysaari 1993b, 78–89) eli siitä, että jokainen sosiaalityöntekijä, voi tehdä täysin vapaasti moraalisia arvovalintoja esimerkiksi jäsentäessään suhdettaan asiakkaisiinsa, kollegoihinsa, muiden ammattikuntien edustajiin tai ylipäänsä sosiaalityöhön ja sen paikkaan suomalaisessa yhteiskunnassa.

Analysoidessani sosiaalityöntekijöiden kirjoituksia en ole havainnut, että sosiaalityöntekijät olisivat tehneet epämääräisiä, 'kitsch'-tyylisiä sosiaalityön jäsennyksiä. Sen sijaan monet sosiaalityöntekijät kuvaavat kirjoituksissaan sosiaalityön epävarmuutta ja ammatillisia jännitteitä tavalla, jolla nousivat samanaikaisesti esiin sekä 1990-luvun laman ja yhteiskunnallis-kulttuurisen muutoksen keskeiset tunnusmerkit että postmodernille aikakaudelle ominaiset ristiriitaisuudet modernissa yhteiskunnassa. Siten olen tarkastellut postmodernisuutta modernin jälkeisen aikakauden kuvaajana ja teoreettisena viitekehyksenä suhteessa suomalaisen sosiaalityön epävarmuuteen ja ammatillisin jännitteisiin.

Pohtiessani tutkimukseni empiiristen havaintojen näkökulmasta 1990-luvun laman ja yhteiskunnallis-kulttuurisen muutoksen suhdetta postmoderneihin ristiriitoihin olen luonut käsitykseni siitä, millainen on sosiaalityön postmodernien tulkintojen relevanssi ja epärelevanssi suomalaisen sosiaalityön ammatillisessa ymmärryksessä. Tässä yhteydessä olen pohtinut erityisesti sosiaalityön teorian ja käytännön välistä suhdetta anglo-saksisissa maissa – ja viime aikoina myös Suomessa – käydyn sosiaalityön postmodernisuuskeskustelun näkökulmasta. Keskustelu kontekstoituu niihin teoreettis-metodologisiin kysymyksenasetteluihin, joilla eri sosiaalityön tutkijat ovat pyrkineet jäsentämään ja ymmärtämään sosiaalityön arjen käytäntöön liittyviä asioita, ilmiöitä ja toimijoita postmodernisuuden viitekehyksessä.

Anglo-saksisissa maissa postmodernin keskustelun tuloa sosiaalityöhön analysoineet tutkijat kuten Lena Dominelli (1996; 1998), Jan Fook (esim. 2000 ja 2002), Karen Healy (2001) ja Nigel Parton (esim. 1994 ja 1996a) ovat nostaneet kirjoituksissaan esiin kysymyksiä, jotka kuvaavat sosiaalityön postmodernia muutosta ajassa ja paikassa samoin kuin sosiaalialan ammattilehtiin 1990-luvulla Suomessa kirjoittaneet sosiaalityöntekijät omissa tulkinnallisissa jäsennyksissään.

Keskustelu valtaistamisesta ja voimistamisesta liittyy postmodernissa sosiaalityössä pyrkimykseen lisätä asiakkaiden mahdollisuuksia toimia erityyppisillä sosiaalityön arjen käytännön toiminta-areenoilla, osallistua sosiaalityön toimintamuotojen kehittämis- ja rakennustyöhön sekä vaikuttaa omaa elämää koskevien päätösten tekemiseen (Dominelli 1998, 3–22; Fook 2000, 104– 119; Healy 2001).

Keskustelu sosiaalityön modernin professionaalisuuden alaisuudessa toimivista käytännöistä kulkee läpi koko tutkimukseni empiirisen aineiston tavalla, joka merkityksellistää sosiaalityön paikan ja merkityksen osana suomalaista yhteiskuntaa. Sosiaalityön arkisilla toiminta-areenoilla vallitsevat käytännöt määrittyvät itsestään selviksi, usein kyseenalaistamattomiksi lähestymistavoiksi, joihin sosiaalityöntekijät nojautuvat myös epävarmuuden oloissa. Vallitsevien käytäntöjen 'vankina olemisen' taustalla on sosiaalityöntekijöiden omaksuma, modernistinen yhden totuuden ajatus, jonka mukaan on olemassa selkeitä, yleispäteviä metodeja epävarmuustekijöiden kitkemiseksi pois sosiaalityön arjesta (Parton & O'Byrne 2000, 19–21; Taylor & White 2001, 43). Sen sijaan vallitsevien käytäntöjen olemassaoloa pönkittävistä ja ylläpitävistä, yksisuuntaisista totuuksista irrottautuminen osoittautuu sosiaalityöntekijöiden pyrkimykseksi suuntautua sosiaalityön reflektiiviseen ammatillisuuteen, joka tuo mukanaan mahdollisuuden ajatteluun, itsekritiikkiin ja toisin toimimiseen (ks. Delanty 1997, 113–123, 140–143; Scheurich 1997, 29–60; Sheppard 1998, 763–781).

Keskustelu 'sosiaalityö-politiikasta' tekee sosiaalityöstä poliittisen kysymyksen, josta poliittiset päätöksentekijät ja sosiaalityöntekijät käyvät kamppailuja 1990-luvulla suomalaisessa yhteiskunnassa. Epävarmuuden oloissa politiikkaa voi luonnehtia postmoderniksi politiikaksi, jossa erilaiset retoriset strategiat saavat oman merkityksessä tietyssä ajassa ja paikassa (Doherty 1992, 212–220) Malcolm Paynen (1997, 1–25) mukaan sosiaalityön praktisen ja teoreettisen ymmärryksen muodostuminen on ennen muuta poliittinen kysymys, koska ne kummatkin rakentuvat erityyppisten toimijoiden kuten asiakkaiden, sosiaalityöntekijöiden, sosiaalityön opettajien ja tutkijoiden välisessä sosiaalisessa toiminnassa. Sosiaalityöntekijöiden kirjoituksissa sosiaalityön käytäntöjen ja teoreettisten lähestymistapojen välinen suhde jäsentyy jännitteiseksi.

Suomalaisessa sosiaalityön postmodernia muutosta koskevassa keskustelussa on hallinnut näkökulma, jonka mukaan sosiaalityön ymmärryksessä olisi siirrytty tiukkoja ammatillisia rajoja ylläpitävästä modernin professionaalisuuden tulkintakehyksestä eri toimijoiden välistä dialogisuutta ja diskursiivisuutta suosivaan postmodernin asiantuntijuuden tulkintakehykseen. Tällaisen näkökulman on esittänyt muun muassa Synnöve Karvinen (1999, 277-303) artikkelissaan "The Methodological Tensions in Finnish Social Work Research". Vaikka näkökulma kontekstoituukin lähinnä sosiaalityön tutkimuksen kenttään, se on erilaisissa keskusteluyhteyksissä yhdistetty myös osaksi sosiaalityön arjen käytäntöjen uudenlaista, tilanteesta toiseen muuntuvaa, reflektiivistä ymmärrystä (Karvinen 1993b, 15–51; Matthies 1993, 97–130; Mutka 1998; Satka & Karvinen 1999, 119–129). Samaan aikaan kun sosiaalityön tutkijat ovat olleet kiinnostuneita pääasiassa asiakkaan ja sosiaalityöntekijän välisistä vuorovaikutustilan-

teista ja sosiaalityön diskursseista, sosiaalisten ongelmien syiden ja sosiaalityön vaikutusten tarkastelu on jäänyt taka-alalle (Töttö 2001, 312–330) Sosiaalityökeskustelussa käsitteiden 'refleksiivinen' (reflexive) ja 'reflektiivinen' (reflective) väliset rajat ovat hämärtyneet siitä huolimatta, että ensin mainitun on ajateltu viittaavan yhteiskunnallis-kulttuuriseen keskusteluun ja vastaavasti viimeksi mainitun oppimisteoreettiseen keskusteluun (Karvinen 1996, 16). Sopii siis kysyä, mistä sosiaalityön postmodernissa asiantuntijuudessa lopulta on kyse. Tarkoittaako postmodernisuus sosiaalityön yhteiskunnallista murrosta luonnehtivaa refleksiivisyyttä, sosiaalityöntyöntekijöiden muuttuvaa oppimis- ja tietoteoreettista ajattelua kuvaavaa reflektiivisyyttä vai näitä kumpaankin?

Karvinen tarkastelee kirjoituksissaan siirtymistä sosiaalityön modernista professionaalisuudesta postmoderniin asiantuntijuuteen. Analyysi tekee sosiaalityön muutosta uudella tavalla ymmärrettäväksi. Pohtiessaan sosiaalityön ammattikäytäntöjen ja tieteellisten lähestymistapojen välisiä suhteita Karvinen näkee postmodernin keskustelun tuovan mukanaan uudenlaisia relaatioita sosiaalityöhön ja sen paikan määrittelyyn suomalaisessa yhteiskunnassa. Näissä relaatioissa on kyse eri instituutioiden asemoitumisesta uudella tavalla suhteessa toisiinsa. Ensinnäkin korkeakoulujärjestelmä, jossa yliopistot ja ammattikorkeakoulut etsivät ja hahmottavat niin yhdessä kuin erikseenkin omaa paikkaansa sosiaalityön tutkimuksen, kehittämisen ja koulutuksen yksikkoinä, käy läpi syvällistä murrosta. Toiseksi talous- ja työelämän käytännöillä on aikaisempaa merkittävämmät kytkökset yhteiskunnallisiin intresseihin ja siten myös sosiaalialan kehittämispyrkimyksiin. Kolmanneksi sosiaalityön ammatillisuus, joka ei enää nojaudu pelkästään sosiaalihuollon jäykkiin ammatillisiin ohjeistuksiin, luo uusia, perinteiset ammattirajat ylittäviä toimintamuotoja yhdessä muiden yhteiskunnallisten toimijoiden kanssa. (Karvinen 1999, 277–279; 2000, 9–10.)

Tapa, jolla Karvinen lähestyy reflektiivistä ammatillisuutta sosiaalityössä, perustuu hänen aiempiin kirjoituksiinsa. Tutkimuksessa *Sosiaalityön ajolähtö* (Karvinen 1988) hän tutustui sosiaalityön epävarmuuteen ja reflektiopaineisiin kiinnittämällä huomiota sosiaalityön reflektiivisyyteen työnohjauksen näkökulmasta. Artikkelissaan "Mary Richmond, G.H. Mead ja sosiaalityön teoria" (Karvinen 1992, 60–74) hän puolestaan tarkasteli reflektiivisyyttä lähinnä Meadin ajattelun näkökulmasta. (Karvinen 1993a, 133–169.) Siten Karvisen mielenkiinto sosiaalityön reflektiivistä ammatillisuutta ja uudenlaista asiantuntijuutta kohtaan on saanut alkusysäyksensä sosiaalityön työnohjausta koskevasta keskustelusta, ei niinkään postmodernisuuskeskustelusta.

Millaisia ovat sitten Karvisen tulkintojen kautta rakentuvat postmodernin sosiaalityön ulottuvuudet? Voidaanko niiden nähdä nivoutuvan osaksi suomalaisen sosiaalityön ymmärrystä? Vai ovatko ne lähinnä anglo-saksisissa maissa käydyistä postmodernisuuskeskusteluista lainattuja tulkinnallisia viittauksia, joiden avulla pyritään perustelemaan postmodernia muutosta ja sen olemassaoloa suomalaisen sosiaalityön kontekstissa?

Anglo-saksisissa maissa julkaistuissa kirjoituksista saadut 'postmodernit' vaikutteet näkyvät niin Karvisen esittämissä sosiaalityön tulkinnoissa kuin myös tutkimusaineistoni analyysin myötä syntyneissä empiirisissä havainnois-

sa. Ero Karvisen tulkintojen ja omien päätelmieni välillä on kuitenkin retorisissa tulkintastrategioissa, joilla pyrimme lähestymään yhtäältä kysymystä postmodernisuudesta sosiaalityössä, toisaalta sosiaalityön postmodernisuutta kokonaisuudessaan. Siinä missä Karvinen ottaa analyysissaan suoraan esiin siirtymisen sosiaalityön modernista professionaalisuudesta postmoderniin asiantuntijuuteen, lähden omassa postmodernisuuden ymmärryksessäni liikkeelle 'baumanilaisittain' sosiaalityön postmodernin tilan tiedostamisesta. Katson, että tutkimuksessani sosiaalityön postmoderni muutos liittyy ennen muuta 1990-luvun laman ja murroksen aikana asiakastyön parissa toimivien sosiaalityöntekijöiden tietoisuuteen siitä, mitä sosiaalityölle tapahtui Suomessa 1990-luvulla. Sosiaalityöntekijöiden kirjoituksissa esiintyvien kategorisointien perusteella ei voida väittää, että suomalaisessa sosiaalityössä olisi siirrytty 1990-luvulla sosiaalityön modernin professionaalisuuden viitekehyksestä postmoderniin asiantuntijuuteen. Ennemminkin voi ajatella, että sosiaalityöntekijät jäsentävät kirjoituksissaan pääasiassa heidän omissa ammattipositioissaan rakentunutta tietoisuuttaan sosiaalityön ammatillisesta epävarmuudesta, yhteiskunnassa alati jatkuvista, myös sosiaalityöhön kohdistuvista, muutoksista tai muutospaineista sekä sosiaalityön ammatin ristiriitaisesta paikasta koko suomalaisessa yhteiskunnassa.

Karvisen tulkintoja ja omia päätelmiäni yhdistää näkemys siitä, että dialogisuus ja diskursiivisuus ovat juurtuneet osaksi sosiaalityön ammatillista ymmärrystä. Postmodernille ajattelulle ominaisina jäsennystapoina ne kummatkin nousivat esiin sosiaalityöntekijöiden tulkinnoissa, joissa kaivataan korjausta asiakastyötä tekevien sosiaalityöntekijöiden ja poliittisten päätöksentekijöiden väliseen vuoropuheluun ja koko sosiaalityön ammatin arvostukseen yhteiskunnassa. Tällaisessa vuoropuhelussa on tärkeää, että eri toimijat saavat oman äänensä kuuluviin, kun sosiaalityötä rakennetaan niin ammattina kuin palvelumuotonakin. Postmodernin sosiaalityön mahdollisuus piilee siinä, että samalla kun se sallii erilaisuuden, joustavuuden, arvopluralismin, se myös avaa vuorovaikutteisia mahdollisuuksia sosiaalityön kehittämispyrkimyksille ilman alistussuhteita (Dominelli 1996, 153–175 ja 1998, 3–22; Fook 1996, 189–192 ja 2001; Karvinen 1999, 294–295). Mahdollisuuden taustalla varjostaa kuitenkin myös vaara, erityisesti taloudellisen taantuman ja yhteiskunnallisen murroksen oloissa, että sosiaalityön perimmäinen tehtävä hädänalaisten, apua tarvitsevien ihmisten palvelumuotona unohtuu, jos sosiaalityöntekijöiden ääntä ei lainkaan kuunnella vaan kaikkea – myös sosiaalityön palveluita ja niitä käyttäviä ihmisiä – aletaan yhä enenevässä määrin hinnoitella yhteiskunnassa loputtomien 'panos-tuotos'-vertailujen avulla.

8.3 Sosiaalityön postmodernin tulkintakehyksen vaihtoehdot

Miksi postmodernisuuden käsitteellistäminen tuottaa vaikeasti ymmärrettäviä teoreettisia jäsennyksiä, vaikka postmodernia ajattelua voisi myös tarkastella yksinkertaisella tavalla? Monet tutkijat kokevat, että postmodernisuudesta 'pi-

tää keskustella' filosofis-teoreettisesti soveltamalla monisyisiä käsitteitä ja vaikeita selitysmalleja, joita etenkään postmodernisuuskeskusteluun perehtymättömät maallikkolukijat eivät ymmärrä. Vastareaktiona tällaiseen filosofis-teoreettiseen tapaan lähestyä postmodernia ajattelua haluan esittää vaihtoehtoisia postmodernisuuden tulkintakehyksiä.

Tavoitteenani on helppotajuistaa anglo-saksisissa maissa käydyssä postmodernisuuskeskustelussa esiin nousseita kysymyksenasetteluja. Olen tullut siihen johtopäätökseen, että anglo-saksisissa maissa käyty keskustelu postmodernisuudesta ja postmodernista muutoksesta sosiaalityössä ei ole suoraan siirtävissä ja soveltavissa suomalaiseen kontekstiin. Katson, että anglo-saksinen postmodernisuuskeskustelu sosiaalityön muutoksesta ei sovellu sellaisenaan suomalaiseen sosiaalityökeskusteluun, koska kummatkin keskustelut on käyty eri konteksteissa ja koska kummassakin keskustelussa kriittiset argumentoinnit kohdistuvat paikallisiin sosiaalipoliittisiin järjestelmiin ja sosiaalityön arjen käytännön järjestelyihin.

Katson myös, että viime vuosina Suomessa, erityisesti suomalaisessa sosiaalityökeskustelussa yleistynyt tapa lähteä liikkeelle postmodernista muutoksesta ikään kuin jo yhteiskunnassa tapahtuneena, olemassa olevana muutosprosessina, on ongelmallinen näkökulma sosiaalityön ammatilliseen ymmärrykseen. Suomalaisen sosiaalityön postmodernisuuskeskustelun lähtökohdat voidaan jakaa kahteen pääryhmään. Ensimmäiseen ryhmään kuuluvat keskustelut, joissa viitataan suoraan anglo-saksisissa maissa esitettyihin filosofis-teoreettisiin tulkintoihin postmodernisuudesta esimerkiksi Zygmunt Baumanin kirjoitusten kautta (Karisto 1996, 242–259; Raitakari 2002, 44–62). Toisen ryhmän muodostavat keskustelut, joissa viitataan lähinnä Beckin, Giddensin ja Lashin (1994) refleksiivisen modernisaation teoriaa ja siitä esitettyjä tulkinnallisia jäsennyksiä (R. Eräsaari 1995, 71–76 ja 1998b, 88– 116) soveltaen postmodernisuuteen – tai refleksiiviseen modernisaatioon – ja sen mukanaan tuomiin mahdollisuuksiin jäsentää sosiaalityötä ja sosiaalityön asiantuntijuutta eri toimijoiden kuten asiakastyötä tekevien sosiaalityöntekijöiden, ammattikorkeakoulussa tai yliopistossa toimivien sosiaalityön opettajien ja sosiaalityön tutkijoiden positioissa uudella tavalla rakentuvaksi reflektiiviseksi ammatillisuudeksi (Karvinen 1993, 17–46; 1996; vrt. 1999, 277–303).

Miksi postmodernisuuden käsite on sitten ongelmallinen sosiaalityökeskustelussa? Miksi sitä pitäisi ylipäänsä jäsentää toisin? Postmodernisuuden käsitteen käyttö sosiaalityön ammatillista muutosta koskevissa aikalaiskeskusteluissa on ongelmallista sen takia, että se voidaan helposti sekoittaa muihin postmodernisuuden sukulaiskäsitteisiin. Tällaisia käsitteitä on monenlaisia. Ensinnäkin käsite 'jälkimodernisuus' (past modernity) kuvaa aikakautta tai olotilaa modernin jälkeen (Stones 1996). Toiseksi käsite 'korkeamodernisuus' (high modernity) on modernin jälkeisen aikakauden kuvaaja, joka liittyy intellektualliseen, älylliseen modernisuuteen, joka saa oman merkityksensä korkeammissa sfääreissä kuin suoraviivainen modernisuus uutuuden ja uudenaikaisuuden ilmentäjänä (Giddens 1990; Harvey 1989). Kolmanneksi käsite 'myöhäismodernisuus' (late modernity) korostaa uudenlaisen modernisuuden muodon syntyä

ja rakentumista jälkiteollisessa yhteiskunnassa (Chouliaraki 1999; Giddens 1991; Johansson 1999; Lash & Urry 1987). Neljänneksi käsite 'refleksiivinen modernisuus' (reflexive modernity) luonnehtii jälkiteollisessa yhteiskunnassa vallitsevaa tilaa, jossa yhteiskunnallisten toimijoiden elämänmenosta on tullut epävarmuuden oloissa episodimaista, jatkuvaa 'tässä ja nyt' -tyyppistä kiertoliikettä vailla selkeää käsitystä historiasta ja tulevaisuudesta (Bauman 1995, 13, 44–55; Beck, Giddens & Lash 1994). Vaikka 'jälkimodernisuus', 'korkeamodernisuus', 'myöhäismodernisuus', 'postmodernisuus' ja 'refleksiivinen modernisuus' liittyvätkin kaikki modernisuuden murroskeskusteluun, ne kuitenkin eroavat toisistaan lähestymistapojensa ja painotustensa osalta. Sosiaalityön murroskeskusteluissa on ongelmallista käyttää näitä käsitteitä epäjohdonmukaisesti, ilman perusteellisia argumentointeja. Käsitteet menevät helposti sekaisin, jos tutkijat eivät perustele huolellisesti käsitteellisiä valintojaan.

Miten postmodernisuuden käsitettä voitaisiin soveltaa suomalaisen sosiaalityön kontekstissa? Suomalaisessa sosiaalityökeskustelussa voitaisiin postmodernin tulkintakehyksen asemesta käyttää tilanteesta riippuen käsitettä, joka soveltuu postmodernisuuden käsitettä paremmin suomalaisen sosiaalityöhön. Käsitteen avulla voitaisiin tarkastella ja kuvailla sosiaalityön arjen käytäntöihin liittyviä erilaisia ilmiöitä. Puhuttaessa sosiaalityön ammatillisesta muutoksesta voitaisiin lähteä liikkeelle modernisuudesta ja sen monimuotoisista kasvoista. Tällä tavoin olisi mahdollista tarkastella sosiaalityön modernisuuden murrosta ilman vahvaa kytköstä anglo-saksisissa maissa käytyyn postmodernisuuskeskusteluun. Samalla tutkijat voisivat pyrkiä ottamaan etäisyyttä toisenlaisissa paikallisissa konteksteissa – kuten esimerkiksi Isossa-Britanniassa, Kanadassa, Yhdysvalloissa ja Australiassa – syntyneisiin postmodernisuuskäsityksiin, jotka ovat suomalaisessa sosiaalityökeskustelussa ikään kuin "annettuina otettuja", valmiita näkökulmia postmodernisuuden jäsentämiseen ja ymmärrykseen. Tätä taustaa vasten olen halunnut rakentaa vaihtoehtoisen postmodernisuuden käsitteellisen jäsennystavan, johon sisältyy neljä näkökulmaa sosiaalityön modernisuuden yhteiskunnallis-kulttuurisen muutoksen ymmärrykseen. Seuraavaksi esittelen nämä neljä näkökulmaa ja kerron, miten kukin niistä voidaan paikantaa osaksi keskustelua sosiaalityön ammatillisesta muutoksesta.

Ensimmäinen käsite on *epävarma modernisuus*. Se kuvaa sosiaalityön muutosta varmuuden oloista epävarmuuden oloihin. Käsitteen taustalla on käsitys, jonka mukaan sosiaalityön arjen käytäntöjen toimintaolosuhteiden muutokset liittyvät epävakauden lisääntymiseen modernissa yhteiskunnassa. Esimerkkinä modernisuuden epävarmuudesta voi pitää 1990-luvun Suomessa vallinnutta lamaa ja murrosta. Laman ja yhteiskunnallis-kulttuurisen rakennemuutoksen oloissa sosiaalityön epävarmuus lisääntyy, koska sen paremmin sosiaalityö ammattina kuin myöskään sosiaalityöntekijät oman työnsä asiantuntijoina eivät kykene vastaamaan yhteiskunnan sosiaalityölle ja samalla sosiaalityöntekijöille delegoimiin mahdottomiin tehtäviin. Äärimmäisessä tapauksessa sosiaalityön modernisuuden epävarmuus merkitsee sitä, että kaikki sosiaalityön arjen pysyvät ja vakinaistetut käytännöt menettävät voimaperäisyytensä ja sosiaalisen legitimaationsa yhteiskunnassa. Samalla kun vakinaistetetut käytännöt eivät enää

kelpaa sosiaalityön modernin professionaalisuuden itseoikeutetuiksi selitysmalleiksi, niiden keskeinen merkitys 'sosiaalityön varmuuden' tuottajana haihtuu kuin savuna ilmaan ("all that is solid melts into air", Berman 1983, 15–17, 31; Boyne & Rattansi 1990a, 2–3; Smart 1992, 145–146, 156–158). Parhaimmassa tapauksessa epävarmuuden pesiytyminen sosiaalityön modernisuuteen merkitsee sitä, että niin yhteiskunnan poliittiset päätöksentekijät kuin myös sosiaalityöntekijät tajuavat yhteiskunnallis-kulttuurisen rakennemuutoksen vaikuttaneen kauttaaltaan sosiaalityön ammatilliseen ymmärrykseen. Tämä puolestaan johtaa siihen, että he alkavat yhdessä luoda uudenlaisia, toisin toimimisen mahdollisuuksia ("second chances", Giddens 1994a) sosiaalityön ammatin ja sosiaalityöntekijöiden selviytymiselle laman ja murroksen kaltaisissa muuttuvissa olosuhteissa.

Toinen käsite on *horjuva modernisuus*. Se kuvaa sosiaalityön arjen ammatillisten käytäntöjen ympärillä olevaa jatkuvaa liikettä ja pysyvää muutosta modernissa yhteiskunnassa. Koska moderni hyvinvointivaltio sosiaalityön arjen käytäntöjen toimintaympäristönä on kauttaaltaan 'keskeneräinen projekti' (incomplete project of modernity), joka ei voi tulla lopullisesti valmiiksi (ks. Habermas 1986, 95–113), sosiaalityö ei kykene tällaisessa puutteellisessa toimintaympäristössä koskaan saavuttamaan kaikkia niitä tavoitteita, joita erityyppiset yhteiskunnalliset toimijat kuten esimerkiksi poliittiset päätöksentekijät ja asiakastyötä tekevät sosiaalityöntekijät asettavat sosiaalityön ammatillisuudelle. Sosiaalityön modernisuuden horjuvuus merkitsee sitä, että sosiaalityön parissa toimivien yhteiskunnallisten toimijoiden on tiedostettava ja myös tunnustettava modernin ajan sosiaalityön totuusväittämien legitimaation perusteiden muuttuneen. Samalla kun aiemmin itsestäänselvyyksinä, valmiina totuuksina pidetyt selitysmallit 'hyvästä' ja 'oikeasta sosiaalityöstä' menettävät voimaperäisyytensä, sosiaalityön 'kaikkivoipaisuuskuvitelmat' (omnipotence) osoittautuvat mahdottomiksi ja tarpeettomiksi tavoiksi jäsentää ja ymmärtää sosiaalityötä. Horjuvan modernisuuden näkökulmasta sosiaalityöntekijöiden kamppailu hyvinvointiyhteiskunnassa esiintyviä epäkohtia kuten esimerkiksi kansalaisten keskinäisen eriarvoisuuden lisääntymistä samanaikaisesti ihmisten erilaisuuden ja pluralismin ylistämisen kanssa (Young 1999, 15, 24, 59, 104) tai ihmisten omaksumien eettis-moraalisten arvolähtökohtien relativismia (Briskman & Noble 1999, 57–69) vastaan on jatkuvaa työtä vaihtelevissa toimintaolosuhteissa. Tällaisissa olosuhteissa ainoa pysyvä asia on tietoisuus siitä, että sosiaalityöntekijöiden on arkisessa työssään yritettävä omalla ammattitaidollaan vastata modernisuuden horjuvuuden mukanaan tuomiin haasteisiin.

Kolmas käsite on *joustava modernisuus*. Se kuvaa yhteiskunnallis-kulttuurista muutosprosessia, jossa niin sosiaalityö kuin myös sosiaalityöntekijät joutuvat sopeutumaan jatkuvaan liikkeeseen. Arkisessa työssään sosiaalityöntekijät eivät voi jäädä kovin pitkäksi aikaa selvittämään jotakin tiettyä asiaa, sillä heidän on kyettävä selviytymään yhdestä tilanteesta toiseen ja lisäksi pystyttävä jatkuvasti "reflektoimaan" omaan asiantuntijuuttaan muuttuvissa tilanteissa. Se, että sosiaalityön arjen käytännöissä asiakkaan ja sosiaalityöntekijän välinen molemminpuolinen suhde rakentuu tapaus- ja tilannekohtaisesti, nostaa esiin

sosiaalityöntekijöiden pyrkimyksen vastata asiakkaiden yksilöllisiin palvelutarpeisiin yksilökohtaisella palveluohjauksella (care/case management, Ala-Nikkola & Sipilä 1996, 16–31; Austin & McClelland 1996, 1–16; Orme & Glastonbury 1993). Sosiaalityön arjessa joustava modernisuus edellyttää myös, että sosiaalityöntekijä osaa asiakassuhteessaan rakentaa oman toimijuutensa tapauksesta ja tilanteesta riippuen ilman jäykkiä, kiinteitä, pysyviä identiteettejä (Hall 1999, 21–23), jotka voisivat sitoa sosiaalityöntekijöitä toimimaan arkisessa työssään liian kaavamaisesti ja säännönmukaisesti. Joustavan modernisuuden ammatilliseksi lähtökohdakseen omaksunut sosiaalityöntekijä osaa ottaa työssään haltuun erilaisia ammatti-identiteettejä eri aikoina ilman, että näistä identiteeteistä voisi rakentua sosiaalityöntekijyyden yhtenäinen kokonaiskuva jonkin eheän ”sosiaalityöntekijä-minän” ympärille. Siten sukkuloidessaan monenlaisissa toimintaympäristöissä kuten esimerkiksi asiakkaiden kodeissa, kansalaiskahviloissa, kirjastoissa, kylä- ja kaupunginosatapahtumissa, vapaaehtoisverkostoissa, viranomaisyhteistyöverkostoissa, virastoissa ja muissa sosiaalityön arjen käytännön toiminta-areenoilla sosiaalityöntekijöiden on kyettävä valitsemaan kuhunkin tilanteeseen parhaiten soveltuva ammatti-identiteetti. Samalla heidän on myös osattava sopeutua tämän identiteetin edellyttämään reflektiiviseen, joustavaan toimintarooliin.

Neljäs – ja samalla viimeinen – käsite on *jännitteinen modernisuus*. Se kuvaa erojen, konfliktien ja vastakkainasettelujen korostumista modernissa yhteiskunnassa. Puhuttaessa sosiaalityön modernisuuden jännitteisyydestä erilaisuus merkitsee sitä, että kaikki erot eivät suinkaan ole näkyviä ja siten helposti tunnistettavia. Jotkut erot voivat olla häilyviä ja tilannekohtaisia, toimijoiden itse synnyttämiä harkittuja, tietoisia erontekoja. Asiakastyön sosiaalityöntekijät voivat toimia arkisessa työssään toisin kuin muut kollegat esimerkiksi valitsemalla erilaisia lähestymistapoja sosiaalityöhön. Sosiaalityön arjen käytännöissä esiintyvät konfliktit ja vastakkainasettelut kuvaavat sellaista sosiaalityön jännitteistä modernisuutta, jossa on kyse sosiaalityön ammattikunnan sisäisistä ristiriidoista tai sosiaalityöntekijöiden joutumisesta ristiriitatilanteeseen jonkun muun ammattiryhmän edustajien kanssa. Sosiaalityön ammattikunnan sisäiset ristiriidat ja niistä syntyvät sosiaalityön ammatilliset jännitteet johtuvat siitä, että omaa ammattikuntaa edustaessaankin sosiaalityöntekijät ovat erilaisia, eikä sosiaalityöntekijöille siten ole muodostunut yhteistä käsitystä ”oikeasta sosiaalityöstä”. Se, että sosiaalityöntekijät joutuvat arkisessa työssään toisinaan ristiriitatilanteisiin muiden asiantuntijoiden kuten lääkäreiden tai poliittisten päätöksentekijöiden kanssa, johtuu usein sosiaalityöntekijöiden ja muiden asiantuntijoiden omaksumista erilaisista professionaalisuusodotuksista sosiaalityötä kohtaan.

Edellä esitetyt neljä näkökulmaa sosiaalityön modernisuudesta ovat teoreettisia ideaalityyppejä, joita sosiaalityön tutkijat voivat haluamallaan tavalla hyödyntää omissa postmodernia aikakautta tai sen tuloa osaksi sosiaalityökeskustelua luonnehtivissa aikalaisanalyyseissaan. Siten niitä ei pidä ymmärtää valmiina rakennuspalikkoina postmodernisuuden jäsennykseen.

Epävarma modernisuus ja horjuva modernisuus soveltuvat teoreettisiksi näkökulmiksi sellaisiin analyyseihin, joissa sosiaalityön tutkijat ovat kiinnostu-

neita yhteiskunnan rakenteellisista muutosprosesseista ja niiden vaikutuksista sosiaalityöhön. Esimerkiksi 1990-luvun Suomessa vaikuttaneen laman ja yhteiskunnallis-kulttuurisen rakennemuutoksen kaltaisia muutosprosesseja analysoitaessa postmodernisuuden viitekehyksestä nämä käsitteet voivat tarjota sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkijoille enemmän mahdollisuuksia kuin pelkästään anglo-saksisissa maissa 1980- ja 1990-luvuilla käydyistä postmodernisuuskeskusteluista suoraan sellaisenaan lainattu ja kopioitu postmodernisuuden käsite, jolle on mahdotonta antaa selkeää ja helposti ymmärrettävää määritelmää.

Sen sijaan joustava modernisuus ja jännitteinen modernisuus soveltuvat teoreettisiksi näkökulmiksi sellaisiin analyyseihin, joissa sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkijat ovat kiinnostuneita yhteiskunnassa vallitsevista käsityksistä sosiaalityöstä, sosiaalityöhön ja sosiaalityöntekijöihin kohdistuvista professionaalisuusodotuksista sekä sosiaalityön ammatillisista jännitteistä yhteiskunnassa. Esimerkiksi reflektiivistä ammatillisuutta sosiaalityössä tarkasteltaessa postmodernin ajan sosiaalityön ilmentymänä nämä käsitteet voivat avata tutkijoille mahdollisuuksia lähestyä sosiaalityöntekijän ammatti-identiteettiä ja sen rakentumista uudella tavalla ilman vahvoja käsitteellisiä liittymäkohtia anglo-saksisissa maissa viime käytyyn keskusteluun refleksiivisestä modernisaatiosta ja refleksiivisestä modernisuudesta, joiden soveltaminen sellaisenaan suomalaiseen sosiaalityökeskusteluun ilman kriittisiä, perusteltuja argumentointeja on keinotekoinen tapa jäsentää ja ymmärtää yhteiskunnassa syntyneitä sosiaalityön ammatillisia ristipaineita.

Sosiaalityöntekijöille, jotka työskentelevät asiakastyön parissa, edellä esitetyt neljä näkökulmaa modernisuudesta ovat sellaisia teoreettisia ideaalityyppejä, jotka voivat auttaa sosiaalityöntekijöitä jäsentämään, tulkitsemaan ja ymmärtämään postmodernin ajan haasteita sosiaalityölle ja sosiaalityöntekijänä toimimiselle. Epävarma modernisuus voi antaa sosiaalityöntekijöille mahdollisuuden tehdä ymmärrettäväksi esimerkiksi asiakkaan ja työntekijän väliseen suhteeseen liittyviä ennakoinnin vaikeuksia. Horjuva modernisuus voi auttaa sosiaalityöntekijöitä hahmottamaan esimerkiksi yhteiskunnallisten rakenteiden muutosprosessien suhdetta sosiaalityöhön. Joustava modernisuus voi olla sosiaalityöntekijöille käsite, jonka avulla he osaavat jäsentää sosiaalityötä reflektiivisenä, tilanteesta toiseen mukautuvana, joustavana työnä. Jännitteinen modernisuus puolestaan voi auttaa sosiaalityöntekijöitä tunnistamaan sosiaalityöhön liittyviä ammatillisia ristipaineita kuten esimerkiksi asiakkaan ja sosiaalityöntekijän välistä kulttuurista eroa tai poliittisten päätöksentekijöiden ja sosiaalityöntekijöiden välistä kuilua.

8.4 Sosiaalityön uudet virtaukset: kohti 2000-luvun haasteita

Tutkimuksessaan *The Power of Identity* Manuel Castells (1997) puhuu globalisaatiosta ja identiteettien välisen konfliktin käsitteellistämisestä. Castellsin jäsennyksessä nousee esiin kysymys siitä, miten globalisaation ja identiteetin konfliktinomaiset trendit muovaavat koko maailmaamme ja arkista elämäämme. Castells näkee, että informaatioteknologian vallankumous ja kapitalismin rakenteellinen muutos ovat saaneet yhdessä aikaan uudenlaisen yhteiskuntamuodon, jota voi kutsua verkostoyhteiskunnaksi. Verkostoyhteiskuntaa luonnehtii strategisesti merkittävien taloudellisten aktiviteettien globalisaatio, johon liittyy monenlaisia seurauksia: organisaatiot verkostoituvat; työ muuttuu entistä joustavammaksi ja epävakaammaksi; työvoima yksilöllistyy; mediapolitiikan merkitys ja rooli yhteiskunnassa korostuu entisestään; ajan ja tilan muutos heijastuu elämän materiaalisen perustan ymmärrykseen. (Castells 1997, 1–3.) Kansainvälistyvässä maailmassa myös suomalainen sosiaalityö on suoraan tai epäsuorasti verkostoyhteiskunnan asettamien haasteiden edessä. Enää ei ole varaa eristäytyä omiin kuppikuntiin, sillä sosiaalityössä tarvitaan ammatillisen yhteistyön muotoja yli aatteellisten ja ideologisten rajojen. Torjuakseen epävarmuuden ainesten pesiytymistä sosiaalityöhön kaikkien sosiaalityön parissa toimivien ammattilaisten, puoliammattilaisten ja muiden ihmisten on opeteltava yhä enenevässä määrin verkostoitumaan, sukkuloimaan erityyppisten verkostojen ja yhteisöjen välillä ja siten rakentamaan sosiaalityöhön uudenlaisia toimintamuotoja.

Tapoja, joilla sosiaalityön tutkimus voi torjua epävarmuutta ja samalla yrittää vastata yhteiskunnallis-kulttuurisen muutoksen mukanaan tuomiin haasteisiin, on monia. Lopuksi esittelen neljä tutkimussuuntausta, jotka kaikki voivat olla erilaisista lähestymistavoistaan huolimatta ratkaisevassa asemassa pyrittäessä alati muuttuvassa yhteiskunnassa vastaamaan sosiaalityön epävarmuuteen ja ammatillisiin jännitteisiin. Nimeän nämä suuntaukset arviointitutkimukseksi, osallistavaksi ja osallistuvaksi tutkimukseksi, palveluketjujen tutkimukseksi ja laatusuositusten tutkimukseksi.

Ensimmäinen tutkimussuuntaus on arviointitutkimus, josta on viime vuosina muotoutunut merkittävä sosiaalityön kehittämisen alue (Cheetham 1992, 9–29; Everitt & Hardiker 1996; Thyer 1998, 171–185). Arviointitutkimuksesta on tullut sosiaalityön tutkimuksen lähestymistapa, jota soveltaessaan sosiaalityön tutkijat ovat kohdistaneet huomiota muun muassa kokeellisten asetelmien varaan rakentuvaan tapauskohtaiseen arviointiin sosiaalityössä (Rostila & Mäntysaari 1997a ja 1997b, 398–415). Minna Kivipelto (2002, 231) huomauttaa, että kriittisen arvioinnin menetelmät ja mahdollisuudet ovat Suomen olosuhteisiin sovellettuna vielä monilta osin kartoittamatta. Kivipellon mukaan tällainen arviointi suhtautuu kriittisesti toiminnan hallinnollisiin ja tehokkuuteen perustuviin tarkoitusperiin. Hän näkee myös, että kriittisessä arvioinnissa avautuu mahdollisuuksia toimia osallistamisen, vahvistamisen ja sosiaalisen muutoksen välineenä. Erityispiirteenä kriittisessä arvioinnissa on se, että siinä on tavoittee-

na ottaa kaikki osapuolet – niin asiakkaat tai palvelun käyttäjät, työntekijät kuin myös hallinnon edustajat – mukaan arvioinnin suunnitteluun ja toteutukseen. Sosiaalityön arjen käytäntöjen ja palvelumuotojen arvioinnissa tämä tarkoittaa sitä, että arviointiin osallistuvat myös ne, joilla ei ole mahdollisuuksia toimia päätöksenteon tai suunnittelun keskiössä. (Kivipelto 2002, 217, 219).

Toinen tutkimussuuntaus on osallistava ja osallistuva tutkimus, josta sosiaalityön tutkijat ovat 1990-luvulla ja 2000-luvun alkuvuosina keskustelleet paljon. Jan Fook on kirjoittanut voimavarasuuntautuneesta sosiaalisesta muutostyöstä, jossa asiakas määrittyy aktiiviseksi, ongelmistaan tietoiseksi toimijaksi ja tasavertaiseksi keskustelukumppaniksi sosiaalityöntekijään nähden (Fook 1996, 189–202; 2000, 104–119; 2001; 2002, 79–95). Nigel Parton ja Patrick O'Byrne (2000, 60) ovat puolestaan nimenneet konstuktiivisen sosiaalityön sellaiseksi sosiaalityön lähestymistavaksi, joka liittyy pyrkimys korostaa erityisesti alistuksen kohteeksi joutuneiden yksilöllisten toimijoiden keskeistä merkitystä sosiaalityön arkea koskevan tiedon tuotannossa. Alistuksen kohteeksi joutuneita yksilöllisiä toimijoita voivat olla esimerkiksi väkivallan uhriksi joutuneet ihmiset. Tarkasteltaessa sosiaalityön epävarmuutta asiakastyön sosiaalityöntekijöiden työturvallisuuden näkökulmasta konstruktiivisella lähestymistavalla on paikkansa suomalaisen sosiaalityön kontekstissa. Se, miten sosiaalityötä kehitetään yhtäältä asiakas- ja palvelutyöksi, jossa kaikki sosiaalityöntekijät voivat viihtyä, toisaalta palvelumuodoksi, jonka sosiaalityön asiakkaat kokevat mielekkääksi, on toteutettava sellaisessa moniäänisessä verkostoyhteistyössä, jossa erityyppiset, vuorovaikutuksessa toisiinsa nähden tasavertaiset yhteiskunnalliset toimijat tuovat esiin näkemyksiään ja kokemuksiaan sosiaalityöstä ja sen kehittämisen mahdollisuuksista.

Kolmas tutkimussuuntaus on hyvinvointivaltion palveluketjujen tutkimus, joka kohdentuu pyrkimykseen arvioida laajimmillaan niin julkisten, yksityisten kuin myös kolmannen sektorin palveluiden toimivuutta eri toimintaympäristöissä. Kapeimmillaan palveluketjujen tutkimus tarkoittaa palveluketjun tutkimista paikallisessa kontekstissaan, jolloin tarkastelun kohteeksi otetaan kaikki yhden palvelun eri vaiheet aina palvelusuoritteen pyynnöstä palvelun antamiseen saakka (Melkas 2004). Sovellettaessa palveluketjujen tutkimusta suomalaiseen sosiaalityöhön avainasemassa ovat sosiaalityöntekijät aktiivisina toimijoina, sosiaalisen muutostyön agentteina. Jos sosiaalityöntekijät haluavat, niin heillä on mahdollisuus päästä mukaan joustavaan verkostointiin (Arnkil ym. 2000) kehittämään modernin hyvinvointiyhteiskunnan palveluketjuja (ks. Nouko-Juvonen, Ruotsalainen & Kiikkala 2000) yhdessä muiden eri alojen asiantuntijoiden kanssa. Asiakastyötä tekevien sosiaalityöntekijöiden on vain jaksettava uskoa siihen, että epävarmuuden oloissakin sosiaalityön jatkuva kehittämistyö voi ammatillisista jännitteistä huolimatta onnistua ja että muutos on sittenkin mahdollinen.

Neljäs tutkimussuuntaus on palvelun laatusuositusten tutkimus, joka on sukua niin arviointitutkimukselle kuin palveluketjujen tutkimuksellkin. Tutkimuksessaan *Towards Holistic Management of Information within Service Networks: Safety Telephone Services for Ageing People* Helinä Melkas (2004) on tutkinut infor-

maation hallintaa palveluverkostossa, jossa eri toimijoilla kuten kuntien sosiaali- ja terveystoimen parissa toimivilla kotipalvelun työntekijöillä, maanlaajuisesti turvapuhelinpalveluita tarjoavien osaajien edustajilla ja turvapuhelinlaitevalmistajien edustajilla on erilaisia kokemuksia palvelun toimivuudesta. Melkaksen mukaan keskeinen ongelma turvapuhelinpalveluiden palveluverkostossa on informaation hallittavuus. Erityiseksi ongelmaksi palveluverkostossa muodostuu se, että eri toimijat eivät tiedä toistensa tekemisistä eivätkä myöskään siitä, millaista informaatiota tietyllä toimijalla, esimerkiksi turvapuhelinpalvelun päivystäjällä, kodinhoitajalla, kotisairaanhoitajalla, sairaankuljettavalla tai turvapuhelinpalveluita tuottavalla yrityksellä ylipäänsä on käytettävissään (Melkas 2004, 29–31). Turvapuhelinpalveluiden kehittämiseksi tarvitaan aiempaa tiiviimpää yhteistyötä eri toimijoiden välillä, jotta palvelun käyttäjät voivat saada tarvitsemaansa palvelua oikeaan aikaan oikeassa paikassa oikealla tavalla (Melkas 2004, 226–240). Sosiaalityön tutkimuksen kontekstiin sovellettuna palvelun laadun, erityisesti palvelun laatusuositusten määrittelyyn ja nimeämiseen tähtäävä tutkimus on haasteellinen ja mielenkiintoinen näkökulma sosiaalityön professionaalisuuden ymmärrykseen epävarmuuden aikana, jolloin sosiaalityö hakee omaa, uudella tavalla jäsentynyttä paikkaansa suomalaisessa yhteiskunnassa – aikana, jolloin työhönsä motivaation menettäneet sosiaalityöntekijät tarvitsevat arkisen työnsä tueksi selkeitä ohjeistuksia ja luokituksia, ei siis vain loputtomia, reflektiivisiä itsearviointeja (Haverinen, Maaniittu & Mäntysaari 1995).

Jotta sosiaalityö ja sosiaalityöntekijät voisivat selviytyä 2000-luvun haasteista, sosiaalityön työnkuvaa kunnissa on kyettävä selkiinnyttämään. On tärkeää, että sosiaalityössä aletaan entistä ponnekkaammin keskustella siitä, miten voitaisiin päästä eroon moniammatillista yhteistyötä häiritsevästä sektorikeskeisyydestä. Tapa, jolla monet sosiaali- ja terveydenhuollon eri asiantuntijat toimivat oman tonttinsa vakavamielisinä 'portinvartijoina', vaikeuttaa hyvinvointi- ja sosiaalipalveluiden kehittämispyrkimysten toteutumista. Vallitseva käsitys, jonka mukaan kenelläkään toisen alan asiantuntijalla ei ole oikeutta puuttua oman alansa ulkopuolisiin asioihin tai edes julkilausua mielipiteitään niistä, on sekä este että hidaste sosiaalityön ja muiden palveluiden kehittämistyölle. Jos erilaiset kokemukset ja näkemykset sosiaalityöstä eivät voi kohdata toisiaan, niin se on vain omiaan syventämään eri alojen asiantuntijoiden välistä kuilua ja samalla vaikeuttamaan moniammatilliseen yhteistyöhön tähtääviä verkostoitumispyrkimyksiä.

Sosiaalityön aikalaiskeskustelussa tulee myös pohtia sitä, miten projektien kaaoksesta voitaisiin päästä projektien hallintaan. Se, että monet sosiaalityön projektit ovat usein lyhytaikaisia, ohimeneviä työn tutkimus-, kehittämis- ja koulutushankkeita, ei kykene riittävästi palvelemaan käytännön sosiaalityön kehittämistyötä. Ennemminkin tällaiset projektit ylläpitävät ja pönkittävät epävarmuuden ja ammatillisten jännitteiden noidankehää sosiaalityössä.

Jää nähtäväksi, katoaako epävarmuus sosiaalityöstä ja himmenevätkö sosiaalityön ammatilliset jännitteet. Voimme kuitenkin oppia 1990-luvun laman ja yhteiskunnallis-kulttuurisen muutoksen mukanaan tuomasta epävarmuudesta

ja sen aikaansaamista ammatillisista jännitteistä. Se, mitä 1990-luvun Suomessa tapahtui sosiaalityölle, ei saa toistua enää 2000-luvun oloissa, sillä kaikilla poliittisilla päätöksentekijöillä on käytettävissään tietoa sosiaalityöstä ja sen kehittämiseen liittyvistä kysymyksistä. Sosiaalityön tulevaisuus riippuu siitä, ovatko poliittiset päätöksentekijät valmiita tekemään sellaisia ratkaisuja, jotka tukevat monin eri tavoin sosiaalityön ammatin jatkuvaa kehittämistyötä. Kyse on yhteiskunnassa harjoitettavasta 'sosiaalityöpolitiikasta'.

On vaikea kuvitella, miten sosiaalityö ammattina voisi selviytyä joutuessaan uudestaan 1990-luvun laman tapaiseen epävarmuuden pyörteeseen. Tällaisessa tilanteessa syntyisi jo oma tarina yhteiskunnallis-kulttuurisen muutoksen oloissa kamppailevasta sosiaalityöstä ja sosiaalityöntekijyydestä sekä niihin liittyvistä epävarmuustekijöistä ja ammatillisista jännitteistä. Sitä en kuitenkaan toivo koskaan näkeväni. En myöskään toivo, että sosiaalityöntekijät joutuisivat enää näkemään ja kokemaan samanlaista rakennemuutosta uudestaan sosiaalityön arjessa.

On myös vaikea kuvitella, miten sosiaalityö ammattina voisi toimia, jos sosiaalityöntekijät eivät saisi yhteiskunnassa ääntään kuuluviin. Ehkä sosiaalityö voisi toimia, mutta ilman työhönsä motivoituneita ja sitoutuneita sosiaalityöntekijöitä. Yhteiskunnassa tarvitaan sosiaalityöntekijöitä ja heidän arvokasta työpanostaan köyhien ja huono-osaisten hyväksi. On tärkeää, että sosiaalityöntekijät voivat vaikuttaa työhönsä. Jotta sosiaalityö voisi ammattina ja palvelumuotona jatkuvasti kehittyä ja uudistautua, kaikilla sosiaalityöntekijöillä tulee olla mahdollisuus osallistua työn kehittämiseen.

Sosiaalityössä tulee olla lähtökohtana sosiaalityöntekijän ääni. Sosiaalityöntekijän äänen tulee kuulua sosiaalityön käytännön toiminta-areenoilla oikeassa paikassa oikealla tavalla oikea-aikaisesti. Tapa, jolla Riitta Auvinen (1980, 142) kuvailee sosiaalityön yhteiskunnallista tavoitetta yli kaksi vuosikymmentä sitten, soveltuu yhä suomalaisen sosiaalityön perusperiaatteeksi:

> *Sosiaalityön johtavan periaatteen, joka korostaa ihmisarvon merkitystä ja ainutkertaisuutta, ei tarvitse nykyisessäkään yhteiskunnassamme olla nyyhkysosiaalipolitiikkaa. Huoltotyöntekijöiden (lue: sosiaalityöntekijöiden, HP) realistinen näkemys yhteiskunnasta ja sen epäkohdista muuntaa vaikeudet ja epäkohdat yksilötasolta yhteiskuntatasolle.. Tämä edellyttää, että sosiaalityöntekijöille kertynyt arvokas tieto kuljetetaan yhteiskunnan päätöksentekijöille.*

YHTEENVETO

Epävarmuus, muutos ja ammatilliset jännitteet –
Suomalainen sosiaalityö 1990-luvulla sosiaalityöntekijöiden tulkinnoissa

Avainsanat: kategoria, kategorisointi, olosuhde, professionaalisuus, yhteiskunnallis-kulttuurinen muutos, epävarmuus

Tämä tutkimus kohdentuu laajasta yhteiskunnallis-kulttuurisesta muutoksesta johtuvan epävarmuuden ja sen myötä syntyneiden ammatillisten jännitteiden kategorisointeihin sosiaalityössä Suomessa 1990-luvulla asiakastyötä tekevien sosiaalityöntekijöiden tulkintojen valossa. Tutkimuksen empiirinen aineisto koostuu kahdessa suomalaisessa sosiaalialan ammattilehdessä, *Sosiaaliturvassa* ja *Sosiaalityöntekijässä* vuosina 1990–1997 julkaistuista sosiaalityöntekijöiden kirjoituksista. Metodisena välineenä sovellan tutkimuksessani tekstianalyysia, johon olen saanut vaikutteita (1) Aristoteleen tavasta jäsentää ja ymmärtää 'kategoria'-käsitettä, (2) diskurssianalyyttisen tutkimuksen yleisistä kysymyksistä sekä (3) yhdysvaltalaisen sosiologin, Harvey Sacksin, 1960- ja 1970-luvuilla kehittämästä jäsenkategorisoinnin analyysista (MCD, Membership Categorization Device). Tutkimuksen tärkeimpänä analyyttisenä käsitteenä pidän kategorisointia, joka viittaa yleisesti ottaen sosiaalityöntekijöiden kirjoituksissa esiintyviin erityyppisiin tulkinnallisiin jäsennystapoihin.

Tutkimukseni nimi "Epävarmuus, muutos ja ammatilliset jännitteet" viittaa 1990-luvulla Suomessa vallinneeseen lamaan ja yhteiskunnallis-kulttuuriseen rakennemuutokseen, jotka toivat mukanaan epävarmuustekijöitä sosiaalityön arkisiin työkäytäntöihin ja jotka synnyttivät keskustelun sosiaalityön ammatillisista ristipaineista yhteiskunnassa. Yhtäältä 'epävarmuuden politiikka sosiaalityössä' on tutkimuksessani näkökulma, johon sisältyy 1990-luvun lamaa ja yhteiskunnallis-kulttuurista muutosta Suomessa koskeva keskustelu (luku 4.1), sosiaalityön työnjakoa ja samalla myös sosiaalityön työtehtävien monimutkaisuutta koskeva keskustelu (luku 4.2) sekä poliittisten päätöksentekijöiden ja asiakastyön parissa toimivien sosiaalityöntekijöiden välistä keskinäistä suhdetta koskeva keskustelu (luku 4.3). Toisaalta 'sosiaalityön ammatilliset jännitteet' on tutkimuksessani näkökulma, johon sisältyy asiakkaan ja sosiaalityöntekijän välistä molemminpuolista suhdetta koskeva keskustelu (luku 5.1), sosiaalityöntekijöiden työuupumusta koskeva keskustelu (luku 5.2) sekä sosiaalityön ammatillisen vastuun ja asiantuntijavallan rajoja koskeva keskustelu (luku 5.3).

'Epävarmuuden politiikkaa' sosiaalityössä luonnehtivissa tulkinnoissaan sosiaalityöntekijät nostavat esiin kolme peruskysymystä (luku 6.1). Ensinnäkin sosiaalityöntekijät näkevät, että 1990-luvun lama jätti näkyvät jälkensä koko suomalaiseen yhteiskuntaan ja siten myös sosiaalityöhön. Toiseksi sosiaalityöntekijät katsovat, että heidän työnkuvansa on muuttunut 1990-luvun alussa lamavuosina ja vielä sen jälkeenkin kauttaaltaan entistä haasteellisemmaksi ja vaativammaksi. Kolmanneksi sosiaalityöntekijät tulevat siihen johtopäätökseen,

että poliittisten päätöksentekijöiden ja asiakastyön parissa toimivien sosiaalityöntekijöiden väliset ikuiset ristiriidat saavat aikaan epävarmuutta sosiaalityössä.

Sosiaalityöhön liittyviä 'ammatillisia jännitteitä' kuvaavissa tulkinnoissaan sosiaalityöntekijät kiinnittävät huomiota kolmeen ongelmaan (luku 6.2). Ensinnäkin sosiaalityöntekijät pitävät asiakkaan ja sosiaalityöntekijän välistä perustavanlaatuisena jännitteenä, jonka kanssa kaikkien sosiaalityöntekijöiden on tavalla tai toisella opittava tulemaan toimeen. Toiseksi sosiaalityöntekijät luokittelevat työuupumuksen monille työssään leipääntyneille ja stressaantuneille sosiaalityöntekijöille tutuksi jännitteeksi, jonka taustalla olivat niin sosiaalityön käytännön työolosuhteissa 1990-luvulla tapahtuneet muutokset kuin myös sosiaalityöntekijöiden tinkimätön pyrkimys yrittää vastata muutoksen mukanaan tuomiin haasteisiin. Kolmanneksi sosiaalityöntekijät lähtevät siitä ajatuksesta, että ammatillisen vastuun ja asiantuntijavallan rajojen määrittelyn sosiaalityössä tekee vaikeaksi asetelma, jonka mukaan sosiaalityöntekijät määrittyvät arkisessa työssään samanaikaisesti sekä sosiaalityön ammatillisen vastuun luonnollisiksi kantajiksi että omaan ammattiasemaansa perustuvan asiantuntijavallan itseoikeutetuiksi käyttäjiksi.

ENGLISH SUMMARY

Uncertainty, Change and Professional Tensions –
The Finnish Social Work in the 1990s in the Light of Social Workers' Representations

Key words: category, categorization, condition, professionalism, socio-cultural change, uncertainty

This study focuses on the ways of categorizing uncertainty and professional tensions due to the wide socio-cultural change in the Finnish social work of the 1990s, in the light of social workers' representations. Research material consists of social workers' writings published in two Finnish professional journals of social work from 1990 to 1997. These two professional journals are *Sosiaaliturva* and *Sosiaalityöntekijä*. The research method applied analyze the categorizations of uncertainty and professional tensions, and are, in turn, inspired by (1) the ways in which Aristotle defines the concept of "category"; (2) the general issues of discourse analytic research and (3) MCD (Membership Categorization Device), originally developed by American Sociologist Harvey Sacks in the 1960s and 1970s. By far the most important analytical concept in this study is "categorization", which, generally speaking, refers to the different ways of written representation by social workers.

The title of my study ("Uncertainty, change and professional tensions") refers to both the depression, as a deep and drastic change, and socio-cultural changes in certain structures in Finland during the 1990s. Both these changes created uncertainties in social work practice and, also, gave rise to a lively debate on professional tensions in social work in the Finnish society. On the one hand, "the politics of uncertainty in social work" seems to be an approach, which includes the debate on the depression and socio-cultural changes in Finland in the 1990s (chapter 4.1), the debate on the division of work in social work and, at the same time, the debate on the complexity of duties in social work (chapter 4.2); and, the debate on the relationship between political decision-makers and those social workers who work with clients (chapter 4.3). On the other hand, "professional tensions in social work" seems to be an approach which outlines the debate on the mutual relationship between a client and a social worker (chapter 5.1), the debate on social workers' exhaustion in work (chapter 5.2) and the debate on the limits of professional responsibility and expert power in social work (chapter 5.3).

In their representations on "the politics of uncertainty in social work", social workers raise three main issues (chapter 6.1). Firstly, social workers claim that the depression of the 1990s left its marks on the whole society and, thus, also on social work practice. Secondly, social workers argue that their own job description has totally changed in the beginning of the 1990s, during and after the years of the depression. Consequently, social work, and becoming a social worker, have become more and more challenging and demanding. Thirdly, social workers conclude that, in fact, the everlasting conflicts between political

decision-makers and social workers in customer-service create uncertainty in social work.

In their representations on "professional tensions in social work", social workers address three main problems (chapter 6.2). Firstly, social workers regard the relationship between client and social worker as such a fundamental hassle in which each and every social worker has to learn to get along, in one way or another. Secondly, social workers categorize burnout in work as more of s hassle for many frustrated and stressed social workers. Also, they see that, in the background of this burn out, there are both the changes of working conditions in the 1990s and social workers' uncomromising aspiration to try to accept all the challenges brought along these changes. Thirdly, social workers proceed on the supposition that the difficulties in defining the limits of responsibility and power are due to the situation in which social workers are, in their work, both professionals in so-called natural responsible positions, and indisputable experts in power, based on their prosessional status.

KIRJALLISUUS

Aaltonen, Elli (1992) Tulosjohtaminen kunnan sosiaalihuollossa. Tutkimus tulosjohtamisen soveltamisen mahdollisuuksista kunnan sosiaalihuollossa. Helsinki: Sosiaaliturvan Keskusliitto.

Adriaansens, Hans (1996) ”Citizenship, Work and Welfare”, 66–75, in Bart van Steenbergen (ed.): The Condition of Citizenship. London: Sage.

Ahlqvist, Kirsti (1996) ”Työ, työttömyys ja valinnanvapaudet”, 129–148, teoksessa Kirsti Ahlqvist & Anja Ahola (toim.) Elämän riskit ja valinnat – Hyvinvointia lama-Suomessa? Helsinki: Edita & Tilastokeskus.

Aho, Päivi (1999) Haasteet ja asiantuntijuus sosiaalialan työssä. Porvoo: Sosiaalityöntekijäin Liitto & WSOY.

Aho, Päivi; Aaltonen, Elli & Ruuskanen, Raili (1994) Sosiaalihuollon perusteet. Tarpeet, toiminta ja tekijät. Helsinki: WSOY.

Ahponen, Pirkkoliisa & Cantell, Timo (1996) “Johdanto”, 7–19, teoksessa Zygmunt Bauman: Postmodernin lumo. (Toim. Pirkkoliisa Ahponen & Timo Cantell.) Tampere: Vastapaino.

Ala-Nikkola, Merja & Sipilä, Jorma (1996) “Yksilökohtainen palveluohjaus (case management) – uusi ratkaisu palvelujen yhteensovittamisen ikuisiin ongelmiin”, 16–31, teoksessa Anna Metteri (toim.): Moniammatillisuus ja sosiaalityö. Sosiaalityön vuosikirja 1996. Helsinki: Sosiaalityöntekijäin Liitto & Edita.

Alasuutari, Pertti (1989) Erinomaista rakas Watson. Johdatus yhteiskuntatutkimukseen. Helsinki: Hanki ja Jää.

Aldridge, Meryl (1996) Dragged to Market: Being a Profession in the Postmodern World. British Journal of Social Work 26 (2), 177–194.

Allardt, Erik (1996) Hyvinvointitutkimus ja elämänpolitiikka. Janus 4 (3), 224–241.

Anderson, Harlene & Goolishian, Harold (1992) ”The Client Is the Expert: A Not-Knowing Approach to Therapy”, 25–39, in Sheila McNamee & Kenneth Gergen (eds.): Therapy as Social Construction. London: Sage.

Andersson, Jan Otto; Hautamäki, Antti; Jallinoja, Riitta; Niiniluoto, Ilkka & Uusitalo, Hannu (1993) Hyvinvointivaltio ristiaallokossa. Arvot ja tosiasiat. Porvoo: WSOY.

Antaki, Charles (1994) Explaining and Arguing. The Organization of Accounts. London: Sage.

Anttonen, Anneli & Sipilä, Jorma (2000) Suomalaista sosiaalipolitiikkaa. Tampere: Vastapaino.

Arajärvi, Pentti (1997) Selkeämpään toimeentuloon. Selvitysmiesmuistio toimeentuloturvalainsäädännön selkeyttämisestä. Sosiaali- ja terveysministeriö. Työryhmämuistioita 20. Helsinki.

Arajärvi, Pentti (1998) Toimeentuloturvaa koskevan lainsäädännön selkeyttäminen. Sosiaali- ja terveysministeriö. Monisteita 17. Helsinki.

Aristoteles (Kat.) Kategoriat. Tulkinnasta. Aristoteles Teokset Osa I. (Suomentanut ja selitykset laatinut Lauri Carlson.) Gaudeamus. Helsinki 1994.

Aristoteles (Ret.) Retoriikka. Aristoteles Teokset Osa IX (I ja II kirjan suomentanut Paavo Hohti. III kirjan suomentanut Päivi Myllykoski. Selitykset laatinut Juha Sihvola.) Gaudeamus. Helsinki 1997.

Aristoteles (Poet.) Runousoppi. Aristoteles Teokset Osa IX. (Suomentanut Paavo Hohti. Selitykset laatinut Juha Sihvola.) Gaudemus. Helsinki 1997.

Arnkil, Erik (1990) Sosiaalityö rajasysteemeissä. Sosiaalihallitus. Julkaisuja 4. Helsinki.

Arnkil, Erik (1991) Peilejä. Hypoteesejä sosiaalityön ristiriidoista ja kehitysvyöhykkeestä. Sosiaali- ja terveyshallitus. Tutkimuksia 5. Helsinki.

Arnkil, Erik (1992) Sosiaalityön rajasysteemit ja kehitysvyöhyke. Jyväskylä studies in Education, Psychology and Social Research 85. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä.

Arnkil, Erik & Eriksson, Esa (1993) Tutkiva tuki. Dialogi 3 (4), 27–31.

Arnkil, Tom; Eriksson, Esa & Arnkil, Robert (2000) Palveluiden dialoginen kehittäminen kunnissa. Sektorikeskeisyydestä ja projektien kaaoksesta joustavaan verkostointiin. Stakes. Raportteja 253. Helsinki.

Aro, Jari (1999a) ”Sosiologia ja kielenkäyttö: yhteenveto”, 9–52, teoksessa Jari Aro: Sosiologia ja kielenkäyttö. Retoriikka, narratiivi, metafora. Tampereen yliopisto. Acta Universitatis Tamperensis. Tampere.

Aro, Jari (1999b) ”Jean Baudrillardin antisosiologia”, 104–120, teoksessa Jari Aro: Sosiologia ja kielenkäyttö. Retoriikka, narratiivi, metafora. Tampereen yliopisto. Acta Universitatis Tamperensis. Tampere.

Artto, Karlos (1998) Projektinhallinta vuosimallia 2005. Projektitoiminta 2/1998, 25–31.

Atkinson, Paul (1990) The Ethnographic Imagination. The Textual Construction of Reality. London: Routledge.

Austin, Carol D. & McClelland, Robert W. (1996) “Introduction: Case Management – Everybody’s Doing It.”, 1–16, in Carol D. Austin & Robert W. McClelland (eds.): Perspectives on Case Management. Milwaukee, Wisconsin: Families International, Inc.

Auvinen, Riitta (1980) Tämän päivän sosiaalipolitiikka. (5.-6. painos.) Helsinki: Kirjayhtymä.

Bartlett, Dean & Payne, Sheila (1997) ”Grounded Theory – Its Basis, Rationale and Procedures”, 173–195, in George McKenzie, Jackie Powell & Robin Usher (eds.): Understanding Social Research: Perspectives on Methodology and Practice. London & Washington, D.C.: The Falmer Press.

Baudrillard, Jean (1983) Simulations. New York: Semiotext(e).

Baudrillard, Jean (1990a) Seduction. Houndmills: Macmillan.

Baudrillard, Jean (1990b) Fatal Strategies. New York: Semiotext(e).

Baudrillard, Jean (1993) The Transparency of Evil. Essays on Extreme Phenomena. London: Verso.

Bauman, Zygmunt (1990) Philosophical Affinities of Postmodern Sociology. The Sociological Review 38 (3), 411–444.

Bauman, Zygmunt (1991) Modernity and Ambivalence. Cambridge: Polity Press.

Bauman, Zygmunt (1992) Intimations of Postmodernity. London & New York: Routledge.

Bauman, Zygmunt (1993) Postmodern Ethics. Oxford: Blackwell.

Bauman, Zygmunt (1995) Life in Fragments. Essays in Postmodern Morality. Oxford & Cambridge: Blackwell.

Bauman, Zygmunt (1997) Postmodernity and Its Discontents. Cambridge: Polity Press.

Beck, Ulrich (1992) Risk Society. Towards a New Modernity. London: Sage.

Beck, Ulrich (1994) "Self-Dissolution and Self-Endangerment of Industrial Society: What Does It Mean?", 174–183, in Ulrich Beck, Anthony Giddens & Scott Lash: Reflexive Modernization. Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order. Cambridge: Polity Press.

Bell, Daniel (1973) The Coming of Post-Industrial Society. New York: Basic Books.

Berlin, Sharon B. (1990) Dichotomous and Complex Thinking. Social Service Review 64 (1), 46–59.

Berman, Marshall (1983) All That Is Solid Melts into Air. The Experience of Modernity. London: Verso.

Bertens, Hans (1997) "The Sociology of Postmodernity", 103–118, in Hans Bertens & Douwe Fokkema (eds.): International Postmodernism. Theory and Literaty Practice. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Bertens, Hans & Fokkema, Douwe (eds.) (1997) International Postmodernism. Theory and Literaty Practice. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Best, Steven & Kellner, Douglas (1991) Postmodern Theory. Critical Interrogations. London: Macmillan.

Billig, Michael (1987) Arguing and Thinking. A Rhetorical Approach to Social Psychology. Cambridge: Cambridge University Press.

Blom, Raimo (1999) "Lama ja henkinen ilmapiiri", 192–211, teoksessa Raimo Blom (toim.): Mikä Suomessa muuttui? Sosiologinen kuva 1990-luvun Suomesta. Helsinki: Hanki ja Jää & Gaudeamus.

Bloom, Martin; Wood, Katherine & Chambon, Adrianne (1991) The Six Languages of Social Work. Social Work 36 (6), 530–534.

Borgman, Merja (1998) Miten sosiaalialan työntekijöiden ammatilliset tulkinnat rakentuvat? Stakes. Tutkimuksia 95. Helsinki.

Bourdieu, Pierre (1988) Language and Symbolic Power. Cambridge: Polity Press.

Boyne, Roy & Rattansi, Ali (1990) "The Theory and Politics of Postmodernism: by Way of an Introduction", 1–45, in Roy Boyne & Ali Rattansi (eds.): Postmodernism and Society. London: Macmillan.

Brown, Catrina (1994) "Feminist Postmodernism and the Challenge of Postmodernism: by Way of an Introduction", 33-46, in Adrianne S. Chambon & Allan Irving (eds.): Essays on Postmodernism and Social Work. Toronto: Canadian Scholars' Press.

Briskman, Linda & Noble, Carolyn (1999) "Social Work Ethics: Embracing Diversity?", 57–69, in Bob Pease & Jan Fook (eds.): Transforming Social Work Practice. Postmodern Critical Perspectives. London & New York: Routledge.

Burman, Erica & Parker, Ian (eds.) (1993) Discourse Analytic Research. Repertoires and Readings of Texts in Action. London & New York: Routledge.

Burr, Vivien (1995) An Introduction to Social Constructionalism. London & New York: Routledge.

Burrows, Roger & Loader, Brian (eds.) (1994) Towards a Post-Fordist Welfare State? The State of Welfare. London & New York: Routledge.

Cantell, Timo & Pedersen, Poul Poder (1992) Modernity, Postmodernity and Ethics – An Interview with Zygmunt Bauman. Telos 25 (3), 133–144.

Carlson, Lauri (1994) "Selitykset: Kategoriat", 243–252, teoksessa Aristoteles (Kat.): Kategoriat. Tulkinnasta. Aristoteles Teokset Osa I. (Suomentanut ja selitykset laatinut Lauri Carlson.) Gaudeamus. Helsinki 1994.

Castells, Manuel (1997) The Power of Identity. Volume II of the Information Age. Oxford: Basil Blackwell.

Chambon, Adrianne S. (1994) "Postmodernity and Social Work Discourse(s): Notes on the Changing Language of a Profession", 61–75, in Adrianne S. Chambon & Allan Irving (eds.): Essays on Postmodernism and Social Work. Toronto: Canadian Scholars' Press.

Chambon, Adrianne S. & Irving, Allan (eds.) (1994) Essays on Postmodernism and Social Work. Toronto: Canadian Scholars' Press.

Chambon, Adrianne S. & Irving, Allan (eds.) (1999) Reading Foucault for Social Work. New York: Columbia University Press.

Cheetham, Juliet (1998) "The Evaluation of Social Work: Priorities, Problems and Possibilities", 9–29, in Juliet Cheetham & Mansoor A.F. Kazi (eds.): The Working of Social Work. London: Jessica Kingsley Publishers.

Chouliaraki, Lilie (1999) Discourse in Late Modernity. Rethinking Critical Discourse Analysis. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Clarke, John (1996) "After Social Work?", 36–60, in Nigel Parton (ed.): Social Theory, Social Change and Social Work. London & New York: Routledge.

Coady, Nick (1993) The Worker-Client Relationship Revisited. Families in Society: The Journal of Contemporary Human Service 74 (May 1993), 291–298.

Collins, David (1998) Organizational Change. Sociological Perspectives. London: Routledge.

Comparative Experiences with Privatization (1995). Policy Insights and Lessons Learned. United Nations. Conference on Trade and Development. New York.

Connor, Steven (1989) Postmodernist Culture. An Introduction to Theories of the Contemporary. Oxford: Basil Blackwell.

Deely, John (1990) Basics of Semiotics. Bloomington: Indiana University Press.

Delanty, Gerald (1997) Social Science. Beyond Constructivism and Realism. Buckingham: Open University Press.

Di Stefano, Christine (1990) "Dilemmas of Difference: Feminism, Modernity, and Postmodernism", 63–78, in Linda J. Nicholson (ed.): Feminism / Postmodernism. London & New York.

Doherty, Joe (1992) "Postmodern Politics", 212–220, in Joe Doherty, Elspeth Graham & Mo Malek (eds.): Postmodernism and the Social Sciences. London: Macmillan.

Dominelli, Lena (1996) Deprofessionalizing Social Work: Anti-Oppressive Practice, Competencies and Postmodernism. British Journal of Social Work 26 (2), 153–175.

Dominelli, Lena (1998) "Anti-Oppressive Practice in Context", 3–22, in Robert Adams, Lena Dominelli & Malcolm Payne (eds.): Social Work. Themes, Issues and Critical Debates. London: Macmillan.

Drew, Paul & Heritage, John (eds.) (1992) Talk at Work. Interaction in Institutional Settings. Cambridge: Cambridge University Press.

Dullea, Karen & Mullender, Audrey (1999) "Evaluation and Empowerment", 81-100, in Ian Shaw & Joyce Lishman (eds.): Evaluation and Social Work Practice. London: Sage.

Eco, Umberto (1983) Ruusun nimi. Porvoo: WSOY.

Edwards, Derek (1997) Discourse and Cognition. London: Sage.

Edwards, Derek & Potter, Jonathan (1992) Discursive Psychology. London: Sage.

Eglin, Peter & Hester, Stephen (1992) Category, Predicate and Task: The Pragmatics of Practical Action. Semiotica 3/4 (1992), 243–268.

Elovainio, Marko (1993) Sosiaali- ja terveydenhuollon työyhteisöjen toimivuus Suomessa. Stakes. Helsinki. Raportteja 113. Helsinki.

England, Hugh (1986) Social Work as Art. Making Sense for Good Practice. London: Allen and Unwin.

Ervasti, Heikki (1996) Kenen vastuu? Tutkimuksia hyvinvointipluralismista legitimiteetin näkökulmasta. Stakes. Tutkimuksia 62. Helsinki.

Eräsaari, Leena (1995) Kohtaamisia byrokraattisilla näyttämöillä. Tampere: Gaudeamus.

Eräsaari, Risto (1995) Refleksiivinen modernisaatio. Tiede & Edistys 20 (1), 71–76.

Eräsaari, Risto (1998a) "Mikä ihmeen elämänpolitiikka?", 92–110, teoksessa J.P. Roos & Tommi Hoikkala (toim.): Elämänpolitiikka. Helsinki: Gaudeamus.

Eräsaari, Risto (1998b) "The Displacement of Expertise. The Reflexionselite Meets with Life Politics", 88–116, in Sakari Hänninen (ed.): Displacement of Social Policies. University of Jyväskylä. SoPhi. Jyväskylä.

Eräsaari, Risto (2000) "Elämänpolitiikan kontingenssi", 76–101, teoksessa Tommi Hoikkala & J.P. Roos (toim.): 2000-luvun elämä. Sosiologisia teorioita vuosituhannen vaihteesta. Helsinki: Gaudeamus.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha (2000) Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.

Esping-Andersen, Gösta (ed.) (1996) Welfare States in Transition. National Adaptations in Global Economies. London: Sage.

Etzioni, Amitai (1993) The Spirit of Community. London: Fontana Press.
Everitt, Angela & Hardiker, Pauline (1996) Evaluating for Good Practice. London: Macmillan.
Fairclough, Norman (1992) Discourse and Social Change. Cambridge: Polity Press.
Fairclough, Norman (1995) Critical Discourse Analysis: the Critical Study of Language. London & New York: Longman.
Fairclough, Norman (2003) Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research. London: Routledge.
Featherstone, Mike (1988) In Pursuit of the Postmodern: An Introduction. Theory, Culture & Society 5 (2-3), 195–216.
Featherstone, Mike (1991) Consumer Culture and Postmodernism. London: Sage.
Fook, Jan (1996) "Making Connections. Reflective Practices and Formal Theories", 189–202, in Jan Fook (ed.): Reflective Researcher. Social Workers' Theories of Practice Research. Allen & Unwin: Australia.
Fook, Jan (2000) "Deconstructuring and Reconstructuring Professional Expertise", 104–119, in Barbara Fawcett, Brit Featherstone, Jan Fook & Amy Rossiter (eds.): Practice and Research in Social Work. Postmodern Feminist Perspectives. London: Routledge.
Fook, Jan (2001) Linking Theory, Practice and Research. Critical Social Work 2 (1). http://www.criticalsocialwork.com/01_1_linking_fook.html 8.3.2004.
Fook, Jan (2002) Theorizing from Practice. Towards an Inclusive Approach for Social Work Research. Qualitative Social Work 1 (1), 79–95.
Forsberg, Hannele; Kuronen, Marjo & Ritala-Koskinen, Aino (1992) Feministinen sosiaalityö – kysymyksiä ja uusia kysymyksiä. Janus 4, 367–372.
Fox, Charles J. (1996) Postmodern Public Admistration. Toward Discourse. Thousand Oaks, California: Sage.
Fox, Charles J. & Miller, Hugh T. (1994) Postmodern Public Administration. Thousand Oaks: Sage.
Giddens, Anthony (1990) The Consequences of Modernity. Cambridge: Polity Press.
Giddens, Anthony (1991) Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age. Cambridge: Polity Press.
Giddens, Anthony (1994a) Beyond Left and Right. The Future of Radical Politics. Cambridge: Polity Press.
Giddens, Anthony (1994b) "Living in a Post-Traditional Society", 56–109, in Ulrich Beck, Anthony Giddens & Scott Lash: Reflexive Modernization. Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order. Cambridge: Polity Press.
Golding, Peter & Middleton, Sue (1982) Images of Welfare. Press and Public Attitudes to Poverty. Basingstoke: Macmillan.
Graham, Elspeth; Doherty, Joe & Malek, Mo (1992) "Introduction: the Context and Language of Postmodernism", 1–23, in Joe Doherty, Elspeth Graham

& Mo Malek (eds.): Postmodernism and the Social Sciences. London: Macmillan.

Grant, David; Keenoy, Tom W. & Oswick, Cliff (eds.) (1998) Discourse and Organization: London: Sage.

Haapola, Ilkka (2002) Toimeentulotukiasiakkaiden syrjäytymisriskit 1990-luvun Suomessa. Paneelitutkimus vuosien 1990–1992 uusista tuensaajista. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Habermas, Jürgen (1976) Strukturwandel der Öffentlichkeit. Untersuchungen zu einer Kategorie der bürgerlichen Gesellschaft. Darmstadt: Luchterhand.

Habermas, Jürgen (1986) "Moderni – keskeneräinen projekti", 95–113, teoksessa Jussi Kotkavirta & Esa Sironen (toim.): Moderni/postmoderni. Lähtökohtia keskusteluun. Helsinki: Tutkijaliitto.

Habermas, Jürgen (1991) Structural Transformation of the Public Sphere. An Inquiry into a Category of Bourgeoius Society. Cambridge: MIT Press.

Hall, Stuart (1999) Identiteetti. Tampere: Vastapaino.

Hammersley, Martyn & Atkinson, Paul (1983) Ethnography. Principles and Practice. London: Tavistock.

Harmaakorpi, Vesa (2004) Building a Competitive Regional Innovation Environment. The Regional Development Platform Method as a Tool for Regional Innovation Policy. Helsinki University of Technology, Lahti Center. Doctoral Dissertation series 1. Lahti.

Harmon, Michael M. (1995) Responsibility as Paradox. Thousand Oaks: Sage.

Harré, Rom; Brockmeier, Jens & Mülhäusler, Peter (1999) Greenspeak. A Study of Environmental Discourse. Thousand Oaks: Sage.

Harvey, David (1989) The Condition of Postmodernity. An Enquiry into the Origins of Cultural Change. Oxford: Basil Blackwell.

Hautamäki, Antti (1993) "Spontaaniin yhteiskuntaan – hyvinvointia ilman valtiota", 133-246, teoksessa Jan Otto Andersson, Antti Hautamäki, Riitta Jallinoja, Ilkka Niiniluoto & Hannu Uusitalo: Hyvinvointivaltio ristiaallokossa. Arvot ja tosiasiat. Porvoo: Sitra & WSOY.

Hautamäki, Antti; Lagerspetz, Eerik; Sihvola, Juha; Siltala, Juha & Tarkki, Jarmo (1996) Yksilö modernin murroksessa. Helsinki: Gaudeamus.

Hautamäki, Tiina (2001) Tuberkuloosin ja aidsin kulttuuriset merkitykset. Tampere: Tampere University Press.

Haverinen, Riitta; Maaniittu, Maisa & Mäntysaari, Mikko (toim.) (1995) Tulokseksi laatu. Puheenvuoroja sosiaalihuollon laadun kehittämisen teorioista, metodeista ja käytännöistä. Stakes. Raportteja 179. Helsinki.

Healy, Karen (2001) Reinventing Critical Social Work: Challenges from Practice, Context and Postmodernism. Critical Social Work 2 (1). http://www.criticalsocialwork.com/01_1_healy.html 8.3.2004.

Heikkilä, Matti; Hänninen, Sakari; Kosunen, Virpi; Mäntysaari, Mikko; Sallila, Seppo & Uusitalo, Hannu (1993) Hyvinvoinnin päätepysäkillä? Aineistoa hyvinvointipolitiikkaa ja lamaa koskevaan keskusteluun. Stakes. Raportteja 128. Helsinki.

Heikkilä, Matti & Karjalainen, Jouko (toim.) (2000) Köyhyys ja hyvinvointivaltion muutos. Helsinki: Gaudeamus.

Heikkilä, Matti & Lehto, Juhani (1992) Sopeuttaminen vai kriisi? Sosiaali- ja terveydenhuolto laman kourissa. Sosiaali- ja terveyshallitus. Raportteja 74. Helsinki.

Heikkilä, Matti & Rastas, Merja (2000) Kysyntä, tarjonta ja politiikka. Laman vaikutuksia kuntien sosiaalitoimeen. Stakes. Raportteja 254. Helsinki.

Heikkilä, Matti & Uusitalo, Hannu (toim.) (1997) Leikkausten hinta. Tutkimuksia sosiaaliturvan leikkauksista ja niiden vaikutuksista 1990-luvun Suomessa. Stakes. Raportteja 208. Helsinki.

Heinonen, Jari (1984) Sosiaalityö sosiaalityön mikrostruktuurin menetelmänä. Sosiaalityön tehtävien ja käsitteen tarkastalua suomalaisen aineiston valossa. Tampereen yliopisto. Sosiaalipolitiikan laitos. Tutkimuksia 70. Tampere.

Heinonen, Jari (1993) Kattotarinasta monikärkiseen pohdintaan. Ajatuksia suomalaisesta sosiaalipolitiikasta. Helsinki: Gaudeamus.

Heinonen, Jari (1999) Hyvinvointimalli murroksessa. Aikamme sosiaalinen kysymys ja sen ratkaisuvaihtoehdot. Helsinki: TA-Tieto.

Heiskala, Risto (1996) Kohti keinotekoista yhteiskuntaa. Helsinki: Gaudeamus.

Hellgren, Johnny; Sverke, Magnus & Isaksson, Kerstin (1998) A New Look at Job Insecurity and Its Long-Term Effects on Employee Attitudes and Well-being. Stockholm University. Reports from the Department fo Psychology 853. Stockholm.

Helminen, Marjut & Kauttu, Kyllikki (1998) Ajankuvia mielenterveydestä. Mielenterveys-lehti aikansa tulkkina 1928–1995. Helsinki: Suomen Mielenterveysseura.

Hepworth, Dean H. & Larsen, Jo Ann (1990) Direct Social Work Practice. Theory and Skills. (Third Edition.) Chicago: Wadsworth.

Hillyard, Paddy & Watson, Sophie (1996) Postmodern Social Policy: A Contradiction in Terms? Journal of Social Policy 25 (3), 321–346.

Hoikkala, Tommi & Roos, J.P. (2000) "Onko 2000-luku elämänpolitiikan vuosituhat?", 9-31, teoksessa Tommi Hoikkala & J.P. Roos (toim.): 2000-luvun elämä. Sosiologisia teorioita vuosituhannen vaihteesta. Helsinki: Gaudeamus.

Hollinger, Robert (1994) Postmodernism and the Social Sciences. A Thematic Approach. Thousand Oaks: Sage.

Holma, Tupu (toim.) (1999) Asiakaslähtöiset palveluprosessit. Perusta laadulle vanhusten kotihoidossa ja asumispalveluissa sekä lastensuojelutyössä. Helsinki: Suomen Kuntaliitto.

Hoover, Stewart M. (1998) Religion in the News. Faith and Journalism in American Public Discourse. Thousand Oaks: Sage.

Hopkins, Jeff (1996) "Social Work through the Looking Glass", 19–35, in Nigel Parton (ed.): Social Theory, Social Change and Social Work. London & New York: Routledge.

Howe, David (1994) Modernity, Postmodernity and Social Work. British Journal of Social Work 24 (5), 513–532.

Howe, David (1996) "Surface and Depth in Social-work Practice", 77–97, in Nigel Parton (ed.): Social Theory, Social Change and Social Work. London & New York.

Hugman, Richard (2003) Professional Values and Ethics in Social Work: Reconsidering Postmodernism? British Journal of Social Work 33 (8), 1025–1041.

Huhtanen, Raija (1994) Toimeentulotuen myöntäminen. Julkis-oikeudellinen tutkimus hallinto- ja hallintolainkäyttöviranomaisten soveltamiskäytännöstä. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja B-sarja N:o 202. Jyväskylä: Finnpiblishers.

Hämäläinen, Juha (1993) Sosiaalityöntekijöiden ja terveydenhuollon työntekijöiden yhteistyö koulutuksellisena kysymyksenä. Kuopion yliopisto. Kuopion yliopiston yliopistollisen opetussosiaalikeskuksen julkaisuja 1. Kuopio.

Hämäläinen, Juha & Niemelä, Pauli (1993) Sosiaalialan etiikka. Porvoo: WSOY.

Hänninen, Sakari (ed.) (1998) Displacement of Social Policies. University of Jyväskylä. SoPhi 19. Jyväskylä.

Hänninen, Sakari; Iivari, Juhani & Lehto, Juhani (1995) Hallittu muutos sosiaali- ja terveydenhuollossa? Kunnallisen sosiaali- ja terveydenhuollon muutos ja muutoksen hallinta 1990-luvun alkuvuosina. Stakes. Raportteja 182. Helsinki.

Irving, Allan (1994) "From Image to Simulacra: the Modern/Postmodern Divide and Social Work", 47–60, in Adrianne S. Chambon & Allan Irving (eds.): Essays on Postmodernism and Social Work. Toronto: Canadian Scholars' Press.

Jallinoja, Riitta (1995) "Sosiologiaa postmodernisuudesta: Zygmunt Bauman", 30–54, teoksessa Keijo Rahkonen (toim.): Sosiologian teorian uusimmat virtaukset. Helsinki: Gaudeamus.

Jameson, Fredric (1991) Postmodernism, Or the Cultural Logic of Late Capitalism. London: Verso.

Jay, Martin (1991) "Habermas and Postmodernism", 98–110, in Ingeborg Hoesterey (ed.): Zeitgeist in Babel: the Postmodernist Controversy. Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press.

Jayyusi, Lena (1984) Categorization and the Moral Order. International Library of Phenomenology and Moral Sciences. Boston: Routledge & Kegan Paul.

John, Lindsay H. (1994) "Borrowed Knowledge in Social Work: an Introduction to Post-Structuralism and Postmodernity", 43–60, in Adrianne S. Chambon & Allan Irving (eds.): Essays on Postmodernism and Social Work. Toronto: Canadian Scholars' Press.

Johansson, Thomas (1993) Late Modernity, Consumer Culture and Lifestyles. Toward a Cognitive-Affective Theory. Lund: University of Lund.

Jokinen, Arja (1999a) "Diskurssianalyysin suhde sukulaistraditioihin", 37–53, teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Eero Suoninen: Diskurssianalyysi

liikkeessä. Vuorovaikutus, toimijuus ja kulttuuri empiirisen tutkimuksen haasteina. Tampere: Vastapaino.

Jokinen, Arja (1999b) ”Vakuuttelevan ja suostuttelevan retoriikan analysoiminen”, 126–159, teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Eero Suoninen: Diskurssianalyysi liikkeessä. Vuorovaikutus, toimijuus ja kulttuuri empiirisen tutkimuksen haasteina. Tampere: Vastapaino.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (1996) Merkitykset ja vuorovaikutus. Poimintoja asunnottomuuspuheiden kulttuurisesta virrasta. Acta Universitatis Tamperensis 510. Tampere.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (1999) ”Diskurssianalyyttisen tutkimuksen kartta”, 54–97, teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Eero Suoninen: Diskurssianalyysi liikkeessä. Vuorovaikutus, toimijuus ja kulttuuri empiirisen tutkimuksen haasteina. Tampere: Vastapaino.

Jokinen, Arja; Juhila, Kirsi & Pösö, Tarja (1995) ”Tulkitseva sosiaalityö”, 9–31, teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Tarja Pösö (toim.): Sosiaalityö, asiakkuus ja sosiaaliset ongelmat. Konstruktionistinen näkökulma. Helsinki: Sosiaaliturvan Keskusliitto.

Jokinen, Arja; Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1993) ”Diskursiivinen maailma: teoreettiset lähtökohdat ja analyyttiset käsitteet”, 17–47, teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Eero Suoninen: Diskurssianalyysin aakkoset. Tampere: Vastapaino.

Jokinen, Arja; Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1999) Diskurssianalyysi liikkeessä. Vuorovaikutus, toimijuus ja kulttuuri empiirisen tutkimuksen haasteina. Tampere: Vastapaino.

Juhila, Kirsi (1993) ”Miten tarinasta tulee tosi? Faktuaalistamisstrategiat viranomaispuheessa”, 151–188, teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Eero Suoninen: Diskurssianalyysin aakkoset. Tampere: Vastapaino.

Juhila, Kirsi (1997) Sosiaalityö yliopistoissa. Keväisten keskustelujen satoa. Janus 5 (2), 211-215.

Juhila, Kirsi (1999) ”Tutkijan positiot”, 201–232, teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Eero Suoninen: Diskurssianalyysi liikkeessä. Vuorovaikutus, toimijuus ja kulttuuri empiirisen tutkimuksen haasteina. Tampere: Vastapaino.

Juhila, Kirsi (2000) Sosiaalityön luokittelu ja ohjeistaminen – ristiriidassa refleksiivisyyden kanssa? Janus 8 (2), 150–163.

Juhila, Kirsi; Forsberg, Hannele & Roivainen, Irene (toim.) (2002) Marginaalit ja sosiaalityö. Jyväskylän yliopisto. SoPhi. Jyväskylä.

Juhila, Kirsi; Forsberg, Hannele & Roivainen, Irene (2002a) ”Esipuhe”, 7–8, teoksessa Kirsi Juhila, Hannele Forsberg & Irene Roivainen (toim.): Marginaalit ja sosiaalityö. Jyväskylän yliopisto. SoPhi. Jyväskylä.

Julkunen, Raija (2001) Suunnanmuutos. 1990-luvun poliittinen reformi Suomessa. Tampere: Vastapaino.

Julkunen, Raija & Nätti, Jouko (1995) Muuttuvat työajat ja työsuhteet. Työministeriö. Työpoliittinen tutkimus 104. Helsinki.

Julkunen, Raija & Nätti, Jouko (1998) Murenee, ei murene, murenee. Janus 3 (6), 337–347.

Järviluoma, Helmi & Roivainen, Irene (1997) Jäsenkategorisoinnin analyysi kulttuurisena metodina. Sosiologia 34 (1), 15–25.

Kalimo, Raija & Toppinen, Salla (1997) Työuupumus Suomen työikäisellä väestöllä. Helsinki: Työterveyslaitos.

Kalland, Mirjam (1995) Hyvin leikattu – huonosti ommeltu. Erityisryhmien palveluihin kohdistuneet säästöt valtionosuusuudistuksen jälkeen. Sosiaali- ja terveysjärjestöjen yhteistyöyhdistys (YTY). Helsinki.

Kananoja, Aulikki (1997) Murros on mahdollisuus. Sosiaalityön selvityshenkilön raportti. Sosiaali- ja terveysministeriön työryhmämuistioita 8/1997. Stakes. Raportteja 211. Helsinki.

Karisto, Antti (1994) Kevytmielisyyden aika? Sosiaalipolitiikka ja tutkimusetiikka. Tiede & Edistys 19 (3), 226–238.

Karisto, Antti (1996) Pirstoutuvan elämän politiikka. Janus 4 (3), 242–259.

Karisto, Antti (1997) ”Kaupunkisosiaalityö tulee”, 129–144, teoksessa Riitta Viialainen & Maisa Maaniittu (toim.): ”Tehdä itsensä tarpeettomaksi?” Sosiaalityö 1990-luvulla. Stakes. Raportteja 213. Helsinki.

Karisto, Antti; Takala, Pentti & Haapola, Ilkka (1989) Elintaso, elämäntapa, sosiaalipolitiikka. Suomalaisen yhteiskunnan muutoksesta. (Viides painos.) Juva. WSOY.

Karisto, Antti; Takala, Pentti & Haapola, Ilkka (1998) Matkalla nykyaikaan. Elintason, elämäntavan ja sosiaalipolitiikan muutos Suomessa. Helsinki & Juva: WSOY.

Karjalainen, Pekka; Karisto, Antti & Seppänen, Marjaana (2002) ”Lähiöt, kaupunkisosiaalityö ja projektitoiminta”, 253–271, teoksessa Kirsi Juhila, Hannele Forsberg & Irene Roivainen (toim.): Marginaalit ja sosiaalityö. Jyväskylän yliopisto. SoPhi. Jyväskylä.

Karvinen, Synnöve (1988) Sosiaalityön ajolähtö. Sosiaalityön ohjausprojekti. Sosiaalihallituksen julkaisu 21/1987. Helsinki.

Karvinen, Synnöve (1992) Mary Richmond, G.H. Mead ja sosiaalityön teoria. Janus 1 (1), 60–74.

Karvinen, Synnöve (1993a) ”Metodisuus sosiaalityön ammatillisuuden perustana”, 133–169, teoksessa Riitta Granfelt, Harri Jokiranta, Synnöve Karvinen, Aila-Leena Matthies & Anneli Pohjola: Monisärmäinen sosiaalityö. Helsinki: Sosiaaliturvan Keskusliitto.

Karvinen, Synnöve (1993b) ”Reflektiivinen ammatillisuus sosiaalityössä”, 15–51, teoksessa Riitta Granfelt, Harri Jokiranta, Synnöve Karvinen, Aila-Leena Matthies & Anneli Pohjola: Monisärmäinen sosiaalityö. Helsinki: Sosiaaliturvan Keskusliitto.

Karvinen, Synnöve (1996) Sosiaalityön ammatillisuus modernista professionaalisuudesta reflektiiviseen asiantuntijuuteen. Kuopion yliopisto. Julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 34. Kuopio.

Karvinen, Synnöve (1999) ”The Methodological Tensions in Finnish Social Work Research”, 277–303, in Synnöve Karvinen, Tarja Pösö & Mirja Satka

(eds.): Reconstructuring Social Work. Finnish Methodological Adaptations. University of Jyväskylä. SoPhi. Jyväskylä.

Karvinen, Synnöve (2000) "Sosiaalityön tutkimuksen metodologiset jännitteet", 9–31, teoksessa Synnöve Karvinen, Tarja Pösö & Mirja Satka (toim.): Sosiaalityön tutkimus. Metodologisia suunnistuksia. Jyväskylän yliopisto. SoPhi. Jyväskylä.

Kaunismaa, Pekka (1997) Keitä me olemme? Kollektiivisen identiteetin käsitteellisistä lähtökohdista. Sosiologia 34 (3), 220–230.

Keesing, Roger M. (1987) "Models, 'folk' and 'cultural'. Paradigms regained", 369–393, in Dorothy Holland & Naomi Quinn (eds.): Cultural Models in Language and Thought. Cambridge: Cambridge University Press.

Kemppainen, Tarja; Koskinen, Simo; Pohjola, Anneli & Urponen, Kyösti (1998) Sosiaalityö epävarmuuden oloissa. Lapin yliopisto. Yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja B. Tutkimusraportteja ja selvityksiä 28. Rovaniemi.

Keskinen, Vesa (toim.) (1994) Lama avaa – lama sulkee. Helsingin kaupungin tietokeskus. Tutkimuksia 11. Helsinki.

Kettunen, Sami (2003) Onnistu projektissa. Helsinki: WSOY.

Kivipelto, Minna (2002) Kriittisen arvioinnin lähtökohdat ja mahdollisuudet sosiaalityön kehittämisessä. Janus 10 (3), 217–236.

Kokko, Simo (1997) "Kunnallisten sosiaali- ja terveyspalvelujen muuttuvat organisointitavat", 49–71, teoksessa Hannu Uusitalo & Mikko Staff (toim.): Sosiaali- ja terveydenhuollon palvelukatsaus 1997. Stakes. Raportteja 214. Helsinki.

Kolimaa, Maire & Järvinen, Pekka (2001) Selvitys terveyskeskusten hoitoväline- ja hoitotarvikejakelusta sekä kunnallisen terveydenhuollon maksukatosta. Sosiaali- ja terveysministeriö. Työryhmämuistioita 21. Helsinki.

Koski, Heikki (1995) Kansalainen, kunta ja kansalaisyhteiskunta. Kunnallisalan kehittämissäätiö. Polemia-sarja. Julkaisu nro. 11. Helsinki.

Koskiaho, Briitta; Nurmi, Johanna & Virtanen, Petri (1999) Kansalaisen sosiaalipolitiikka. Kansalaisyhteiskunta ja hyvinvointivaltio 2000-luvulla. Porvoo: WSOY.

Könnilä, Paula (toim.) (2002) Kumppanuutta rakentamassa. Lahden seudun kumppanuusprojektin loppuraportti 1997–2002. Lahden ammattikorkeakoulun julkaisu. Sarja C. Artikkelitkokoelmat, raportit ja muut ajankohtaiset julkaisut. Osa 2. Lahti.

Lahtinen, Yrjö (1993) Tulosjohtaminen sairaaloissa. Kehittäjien saavutukset ja kokemukset. Helsinki: Suomen Kuntaliitto.

Lakoff, George & Johnson, Mark (1980) Metaphors We Lived By. Chicago & London: The University of Chicago Press.

Lane, Jan-Erik (ed.) (1997) Public Sector Reform. Rationale, Trends and Problems. London: Sage.

Lash, Scott (1990) Sociology of Postmodernism. London: Sage.

Lash, Scott & Urry, John (1987) The End of Organized Capitalism. Cambridge: Polity Press.

Lash, Scott & Urry, John (1994) Economies of Signs and Space. London: Sage.

Laurila, Hanna (1991) Räätälöity täydennyskoulutus sosiaalityössä. Raportti Sosiaalityön tutkiva kehittäminen -projektin koulutusvaiheista. Sosiaali- ja terveyshallitus. Raportteja 16. Helsinki.

Lehto, Eero (toim.) (1997) Monopoli vai kilpailu? Yksityistäminen, sääntely ja kilpailurajat. Jyväskylä: Atena.

Lehto, Juhani (1991) Juoppojen professionaalinen auttaminen. Tutkimus lääkärien, poliisien ja sosiaalityöntekijöiden juoppouteen kohdistamasta työstä ja siihen kohdistuvien professionaalisuusodotusten vaikutuksista. Sosiaali- ja terveyshallitus. Tutkimuksia 1. Helsinki.

Lehto, Juhani (1997) ”Sosiaalityö ja perusoikeudet”, 103–115, teoksessa Riitta Viialainen & Maisa Maanittu (toim.): ”Tehdä itsensä tarpeettomaksi?” Sosiaalityö 1990-luvulla. Stakes. Raportteja 214. Helsinki.

Lehtonen, Heikki & Aho, Simo (2000) Hyvinvointivaltion leikkausten uudelleenarviointia. Janus 8 (2), 97–113.

Lehtonen, Mikko (1996) Merkitysten maailma. Tampere: Vastapaino.

Leiwo, Matti & Pietikäinen, Sari (1996) “Kieli vuorovaikutuksen ja vallankäytön välineenä”, 85–108, teoksessa Kari Palonen & Hilkka Summa (toim.): Pelkkää retoriikkaa. Tutkimuksen ja politiikan retoriikat. Tampere: Vastapaino.

Lemert, Charles (1992) ”General Social Theory, Irony, Postmodernism”, 17–46, in Steven Seidman & David G. Wagner (eds.): Postmodernism and Social Theory. The Debate over General Theory. Cambridge, Massachusetts: Blackwell.

Leonard, Peter (1996) Three Discourses on Practice: A Postmodern Re-appraisal. Journal of Sociology and Social Welfare 23 (2), 7–26.

Leonard, Peter (1997) Postmodern Welfare. Reconstructuring an Emancipatory Project. London: Sage.

Lindén, Mirja (1999) Terveydenhuollon sosiaalityö moniammatillisessa toimintaympäristössä. Stakes. Raportteja 234. Helsinki.

Luostarinen, Sari & Hyyryläinen, Torsti (toim.) (2000) Uudet kumppanuudet paikallisen työllisyyspolitiikan koetinkivinä. Helsingin yliopisto. Maaseudun tutkimus- ja koulutuskeskus. Julkaisuja 70. Mikkeli.

Lupton, Deborah & Barclay, Lesley (1997) Constructing Fatherhood. Discourses and Experiences. London: Sage.

Lyotard, Jean-Francois (1985) Tieto postmodernissa yhteiskunnassa. Tampere: Vastapaino.

Marjamäki, Pirjo; Mäntysaari, Mikko & Ristimäki, Tero (1998) Sosiaalityöntekijät Suomessa 1998. Tehtävät, koulutus, määrä ja riittävyys. Sosiaali- ja terveysministeriö. Selvityksiä no. 9. Helsinki.

Matthies, Aila-Leena (1993) ”Epävirallinen ja virallinen sosiaalityön modernisaatiossa”, 97–130, teoksessa Riitta Granfelt, Harri Jokiranta, Synnöve Karvinen, Aila-Leena Matthies & Anneli Pohjola: Monisärmäinen sosiaalityö. Helsinki: Sosiaaliturvan Keskusliitto.

Mauno, Saija (1999) Job Insecurity as a Psychosocial Job Stressor in the Context of the Work-Family Interface. University of Jyväskylä. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 156. Jyväskylä.

McBeath, Graham N. & Webb, Stephen A. (1991) Social Work, Modernity and Post Modernity. The Sociological Review 39 (4), 745–762.

McGinty, Stephen (1999) Gatekeepers of Knowledge. Journal Editors in the Sciences and the Social Sciences. Westport, Conn.: Bergin & Garvey.

McKenzie, George (1997) "The Age of Reason Or the Age of Innocence?", 8–23, in George McKenzie, Jackie Powell & Robin Usher (eds.): Understanding Social Research: Perspectives on Methodology and Practice. London & Washington, D.C.: The Falmer Press.

McSwite, O.C. (1997) Legitimacy in Public Administration. A Discourse Analysis. Thousand Oaks: Sage.

Melkas, Helinä (2004) Towards Holistic Management of Information within Service Networks: Safety Telephone Services for Ageing People. Helsinki University of Technology Lahti Center. Dissertations 1. Espoo.

Metteri, Anna (toim.) (1996) Moniammatillisuus ja sosiaalityö. Sosiaalityön vuosikirja 1996. Helsinki: Edita & Sosiaalityöntekijäin Liitto.

Metteri, Anna & Rauhala, Pirkko-Liisa (toim.) (1993) Sosiaalialan töissä. Tampere: Vastapaino.

Mutka, Ulla (1998) Sosiaalityön neljäs käänne. Asiantuntijuuden mahdollisuudet vahvan hyvinvointivaltion jälkeen. Jyväskylän yliopisto. SoPhi 27. Jyväskylä.

Myllymäki, Arvo & Uoti, Asko (1995) Leikkaukset kuntien uhkana. Vaikeutuuko peruspalvelujen järjestäminen? Saarijärvi: Kunnallisalan kehittämissäätiö.

Mäkelä, Klaus (1990) "Kvalitatiivisen analyysin arviointiperusteet", 42–61, teoksessa Klaus Mäkelä (toim.): Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta. Helsinki: Gaudeamus.

Mäkelä, Tapio (toim.) (1994) Uudistuva sairaala. Tulosjohtaminen, -ohjaus ja -budjetointi terveydenhuollon hallinnon haasteina. Tampereen yliopisto. Hallintotiede. Sarja A. Tutkimuksia 3. Tampere.

Mäntysaari, Mikko (1991) Sosiaalibyrokratia asiakkaiden valvojana. Byrokratiatyö, sosiaalinen kontrolli ja tarpeitten sääntely sosiaalitoimistoissa. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen tutkimuksia 51. Vastapaino. Tampere.

Mäntysaari, Mikko (1993a) Eettinen relativismi ja sosiaalityö. Janus 1 (1), 78–89.

Mäntysaari, Mikko (1993b) Sosiaalityön ongelmat lama-aikana: Onko sosiaalityöntekijät jätetty yksin? Dialogi 3 (4), 16–17.

Mäntysaari, Mikko (1993c) "Toimeentulotuki – viimesijainen suojaverkko vai ensisijainen turvajärjestelmä", 105–128, teoksessa Matti Heikkilä, Sakari Hänninen, Virpi Kosunen, Mikko Mäntysaari, Seppo Sallila & Hannu Uusitalo: Hyvinvoinnin päätepysäkillä. Aineistoa hyvinvointipolitiikkaa ja lamaa koskevaan keskusteluun. Stakes. Raportteja 128. Helsinki.

Mäntysaari, Mikko (1995) Onko sosiaalityö menettänyt kohteensa? Janus 3 (3), 298–306.

Mäntysaari, Mikko & Rajavaara, Marketta (2000) ”Sosiaalityön ammattilaisten näkökulmia toimeentulotuen väärinkäyttöön”, 81–105, teoksessa Katri Hellsten & Hannu Uusitalo (toim.): Näkökulmia sosiaaliturvan väärinkäyttöön. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus & Kansaneläkelaitos. Raportteja 245. Helsinki.

Niemi-Väkeväinen, Leena (1995) “Zygmunt Bauman – postmodernin tulkki”, 1–16, teoksessa Leena Niemi-Väkeväinen (toim.): Yksilön ja yhteisön muuttuva suhde – yhteiskunnan ja sosiaalityön muutoksen tulkintaa. Seinäjoen sosiaalialan oppilaitos, ammattikorkeakoulutus. Julkaisusarja B, opintomateriaalit 3. Seinäjoki.

Niiniluoto, Ilkka (1993) ”Oikeudenmukaisuus yhteiskunnallisena arvona”, 97–132, teoksessa Jan Otto Andersson, Antti Hautamäki, Riitta Jallinoja, Ilkka Niiniluoto & Hannu Uusitalo: Hyvinvointivaltio ristiaallokossa. Arvot ja tosiasiat. Porvoo: WSOY.

Niiranen, Vuokko (2002) ”Asiakkaan osallistuminen tukee kansalaisuutta sosiaalityössäkin”, 63–80, teoksessa Kirsi Juhila, Hannele Forsberg & Irene Roivainen (toim.): Marginaalit ja sosiaalityö. Jyväskylän yliopisto. SoPhi. Jyväskylä.

Noro, Arto (1993) “Postmodernin muukalainen tulee – Onko sosiologia valmis?”, 137–152, teoksessa Arto Noro: Postfranzenia. Helsinki: Tutkijaliitto.

Nouko-Juvonen, Susanna; Ruotsalainen, Pekka & Kiikkala, Irma (toim.) (2000) Hyvinvointivaltion palveluketjut. Helsinki: Tammi.

Offe, Claus (1985) Disorganized Capitalism. Cambridge: Polity Press.

Orme, Joan & Glastonbury, Brian (1993) Care Management. Tasks and Workloads. Basingstoke: Macmillan.

Owen, David (ed.) (1997) Sociology after Postmodernism. London: Sage.

Owen, David (1997a) “Introduction: The Postmodern Challenge to Sociology”, 1–22, in David Owen (ed.): Sociology after Postmodernism. London: Sage.

Palonen, Kari & Summa, Hilkka (1996) “Johdanto: retorinen käänne?”, 7–19, teoksessa Kari Palonen & Hilkka Summa (toim.): Pelkkää retoriikkaa. Tutkimuksen ja politiikan retoriikat. Tampere: Vastapaino.

Pardeck, John T.; Murphy, John W. & Min Choi, Jung (1994) Some Implications of Postmodernism for Social Work Practice. Social Work 39 (4), 343–346.

Parker, Ian (1997) Legitimacy in Public Administration. A Discourse Analysis. Thousand Oaks: Sage.

Parton, Nigel (1994) ’Problematics of Government’, (Post) Modernity and Social Work. British Journal of Social Work 24 (1), 9–32.

Parton, Nigel (ed.) (1996) Social Theory, Social Change and Social Work. London & New York: Routledge.

Parton, Nigel (1996a) “Social Theory, Social Change and Social Work. An Introduction”, 4–18, in Nigel Parton (ed.): Social Theory, Social Change and Social Work. London & New York: Routledge.

Parton, Nigel (2000) Some Thoughts on the Relationship between Theory and Practice in and for Social Work. British Journal of Social Work 30 (4), 449–463.

Parton, Nigel & O'Byrne, Patrick (2000) Constructive Social Work. Towards a New Practice. Houndmills: Palgrave.

Payne, Malcolm (1995) Social Work and Community Care. Chatham: Macmillan.

Payne, Malcolm (1996) What Is Professional Social Work? Birmingham: Venture Press.

Payne, Malcolm (1997) Modern Social Work Theories. (Second edition.) London: Macmillan

Peile, Colin & McCouat, Mal (1997) The Rise of Relativism: The Future of Theory and Knowledge Development in Social Work. British Journal of Social Work 27 (3), 343–360.

Pease, Bob & Fook, Jan (1999) Transforming Social Work Practice. Postmodern Critical Perspectives. London & New York: Routledge.

Pease, Bob & Fook, Jan (1999a) "Postmodern Critical Theory and Emancipatory Social Work Practice", 1–24, in Bob Pease & Jan Fook (eds.): Transforming Social Work Practice. Postmodern Critical Perspectives. London & New York: Routledge.

Peltola, Kati (1997) Hyvinvointivaltion peruskorjaus. Helsinki: Tammi.

Penna, Sue & O'Brien, Martin (1996) Postmodernism and Social Policy: A Small Step Forwards? Journal of Social Policy 25 (1), 36–61.

Perelman, Chaïm (1996) Retoriikan valtakunta. Tampere: Vastapaino.

Petersen, Alan & Lupton, Deborah (1996) The New Public Health. Discourses, Knowledges, Strategies. London: Sage.

Petrelius, Päivi (2002) "Sosiaalityöntekijänaiset – Marginalisoituja toimijoita työelämässä", 188–210, teoksessa Kirsi Juhila, Hannele Forsberg & Irene Roivainen (toim.): Marginaalit ja sosiaalityö. Jyväskylän yliopisto. SoPhi. Jyväskylä.

Pierson, Christopher (1991) Beyond the Welfare State? The New Political Economy of Welfare. Cambridge: Polity Press.

Pietikäinen, Sari (2000) "Kriittinen diskurssintutkimus", 191–217, teoksessa Kari Sajavaara & Arja Piirainen-Marsh (toim.): Kieli, diskurssi ja yhteisö. Jyväskylän yliopisto. Soveltavan kielentutkimuksen keskus. Soveltavan kielentutkimuksen teoriaa ja käytäntöä 2. Jyväskylä.

Piiroinen, Hannu (1997a) Moderni murroksessa. Tutkimusmatka postmodernin ajan haasteisiin suomalaiselle hyvinvointivaltiolle, sosiaalipolitiikalle ja sosiaalityölle. Tampereen yliopisto. Sosiaalipolitiikan laitos. Sosiaalityön pro gradu -tutkielma. Julkaisematon.

Piiroinen, Hannu (1997b) Sosiaalityön murros tuo arjen ja teorian yhteen. Kaikki teoreettiset lähestymistavat saavat alkunsa käytännön ilmiöistä ja päinvastoin. Aamulehti 15.12.1997.

Piiroinen, Hannu (1998) Hyvinvoinnin kurjuus kasvamassa. Roskapönttöihin "sukeltaminen" saa yhä enemmän sijaa. Aamulehti 12.5.1998.

Piiroinen, Hannu (2000) Moderni ja postmoderni sosiaalityön tulkinta. 1990-luvun suomalainen sosiaalityö sosiaalityöntekijöiden kirjoitusten valossa.

Tampereen yliopisto. Sosiaalipolitiikan laitos. Sosiaalityön lisensiaatintutkimus. Julkaisematon.

Piiroinen, Hannu (2001) Sosiaalityön modernit ja postmodernit tulkinnat. Suomalainen sosiaalityö sosiaalityöntekijöiden tulkintojen valossa. Janus 9 (3), 247–264.

Piiroinen, Hannu (2002a) Turva- ja viestintätekniikkaa palveluihin. Aamulehti 25.2.2002.

Piiroinen, Hannu (2002b) Turva puhelimessa, apu ajallaan. Aamulehti 14.10.2002.

Piispa, Matti (1997a) ”Alkoholiliberalismin suuri linja: Tutkimus lehdistön alkoholipoliittisista kannanotoista”, 197–238, teoksessa Matti Piispa: Valistus, holhous, suojelu. Tutkimus alkoholipoliittisesta ja tupakkapoliittisesta mielipideilmastosta. Acta Universitatis Tamperensis 564. Tampere.

Piispa, Matti (1997b) ”Mistä puhumme kun puhumme alkoholiongelmasta: alkoholiongelman ja alkoholipolitiikan konstruktiot Suomessa 1950–1990”, 239–260, teoksessa Matti Piispa: Valistus, holhous, suojelu. Tutkimus alkoholipoliittisesta ja tupakkapoliittisesta mielipideilmastosta. Acta Universitatis Tamperensis 564. Tampere.

Pohjola, Anneli (1993) ”Asiakas sosiaalityön määrittäjänä”, 55–95, teoksessa Riitta Granfelt, Harri Jokiranta, Synnöve Karvinen, Aila-Leena Matthies & Anneli Pohjola: Monisärmäinen sosiaalityö. Helsinki: Sosiaaliturvan Keskusliitto.

Potter, Jonathan (1996) Representing Reality. Discourse, Rhetoric and Social Construction. London: Sage.

Potter, Jonathan (1998) Cognition as Context (Whose Cognition?). Research on Language and Social Interaction 31 (1), 29–44.

Potter, Jonathan & Wetherell, Margaret (1987) Discourse and Social Psychology. Beyond Attitudes and Behaviour. London: Sage.

Pozatek, Ellie (1994) The Problem of Certainty: Clinical Social Work in the Postmodern Era. Social Work 39 (4), 396–403.

Privatization of Public Sector Activities (1999). With a Special Focus on Telecommunications, Health and Community Services. United Nations. Department of Economics and Social Affairs. Division for Public Administration. New York.

Pyöriä, Pasi & Piiroinen, Hannu (1998) Lopun ajan profeetat, Alan Sokal ja muut vakavamieliset. Niin & Näin 5 (2), 5–9.

Rahkonen, Keijo (1995) ”Hyvinvointivaltion tragedia: rajallinen järjestelmä ja rajattomat tarpeet”, 7–15, teoksessa Risto Eräsaari & Keijo Rahkonen (toim.): Hyvinvointivaltion tragedia. Keskustelua eurooppalaisesta hyvinvointivaltiosta. Helsinki: Gaudeamus.

Raitakari, Suvi (2002) ”Sosiaalityön marginaalistatus: Asiakkuus ja asiantuntijuus modernin ja postmodernin tulkintakehyksessä”, 44–62, teoksessa Kirsi Juhila, Hannele Forsberg & Irene Roivainen (toim.): Marginaalit ja sosiaalityö. Jyväskylän yliopisto. SoPhi. Jyväskylä.

Rajavaara, Marketta (1992) Tavallisesta perheestä tapaukseksi. Sosiaalitoimiston asiakastyö arvioinnin kohteena. Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus. Oppimateriaaleja 16. Lahti.

Rauhala, Pirkko-Liisa (1991) Sosiaalialan työn kehittäminen. Tutkimus sosiaalialan työn yhteiskunnallisista ehdoista ja työn sisällöstä. Tampereen yliopisto. Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos. Työelämän tutkimuskeskus. Julkaisuja 10. Tampere.

Rauhala, Pirkko-Liisa (1998) Mistä ehkäisevässä sosiaalipolitiikassa on kysymys? Käsitteellistä ja historiallista tarkastelua. Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus.

Raunio, Kyösti (1987) Arvot ja käytäntö. Sosiaalipolitiikan arvolähtökohtien ja toimintastrategioiden tarkastelua. Turun yliopisto. Julkaisuja sarja C 63. Turku.

Raunio, Kyösti (1989) Sosiaalipolitiikan peruskysymyksiä. (3. uudistettu painos.) Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskus. Turku.

Raunio, Kyösti (1995) Sosiaalipolitiikan lähtökohdat. Helsinki: Gaudeamus.

Raunio, Kyösti (1999) Positivismi ja ihmistiede. Sosiaalitutkimuksen perustat ja käytännöt. Helsinki: Gaudeamus.

Raunio, Kyösti (2000) Sosiaalityö murroksessa. Helsinki: Gaudeamus.

Riggins, Stephen Harold (ed.) (1997) Language and Politics of Exclusion. Others in Discourse. Thousand Oaks: Sage.

Riihinen, Olavi (toim.) (1992) Sosiaalipolitiikka 2017. Näkökulmia suomalaisen yhteiskunnan kehitykseen ja tulevaisuuteen. Porvoo: Sitra & WSOY.

Riikonen, Eero (2002) Hullun työn tauti. Lukemisto tulevan työhyvinvointikeskustelun pohjaksi. Tampere: Vastapaino.

Rintala, Taina; Elovainio, Marko & Heikkilä, Matti (1997) Osiensa summa. Tutkimus sosiaali- ja terveydenhuollon yhdistämisen taustoista ja vaikutuksista. Stakes. Tutkimuksia 75. Helsinki.

Roivainen, Irene (1999) Sokeripala metsän keskellä. Lähiö sanomalehden konstruktiona. Helsingin kaupungin tietokeskus. Tutkimuksia 2. Helsinki.

Rojek, Chris; Peacock, Geraldine & Collins, Stewart (1988) Social Work and Received Ideas. London & New York: Routledge.

Roos, J.P. (1994) Hyvinvoinnin kurjuus. Janus 2 (2), 187–192.

Roos, J.P. (1996) Mitä on elämänpolitiikka? Janus 4 (3), 210–223.

Rorty, Richard (1991) ”Habermas and Lyotard on Postmodernity”, 84–97, in Ingeborg Hoesterey (ed.): Zeitgeist in Babel: the Postmodernist Controversy. Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press.

Rosenau, Pauline Marie (1992) Post-Modernism and the Social Sciences. Insights, Inroads and Intrusions. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Rostila, Ilmari (1988) Subjektina sosiaalitoimistossa? Asiakassuhteen analysointia toimeentulotuki-, PAV- ja lastensuojeluasiakkaiden kokemusten avulla. Sosiaalihallitus. Julkaisuja 7. Helsinki.

Rostila, Ilmari (1995) The Relationship between Social Worker and Client in Closing Conversations. Text 15 (1), 69–102.

Rostila, Ilmari (1997) Keskustelu sosiaaliluukulla. Sosiaalityön arki sosiaalitoimiston toimeentulotukikeskusteluissa. Tampere: Tampereen yliopisto.

Rostila, Ilmari & Mäntysaari, Mikko (1997a) Tapauskohtainen evaluaatio sosiaalityön välineenä. Stakes. Raportteja 212. Helsinki.

Rostila, Ilmari & Mäntysaari, Mikko (1997b) Tapauskohtainen arviointi sosiaalityössä – menetelmän rajat ja mahdollisuudet. Janus 5 (4), 398–415.

Roth, Roland (2000) "Changes of New Local Policies in European Cities – Time of Civil Society?", 19–39, in Aila-Leena Matthies, Marja Järvelä & Dave Ward (eds.): From Social Exclusion to Participation. Explorations across Three European Cities. Action Research in community work. University of Jyväskylä. Department of Social Science and Philosophy. Working Papers no 106. Jyväskylä.

Ruuskanen, Ulla; Kokkila, Taru; Kyllönen, Kristian; Paappanen, Jari & Rosblom, Outi (1998) Etsivää työtä nuorten parissa keskustan kaduilla: Luotsi-projekti 1993-1997. Luotsi: Helsingin kaupungin etsivän työn projekti. Helsingin kaupunki. Nuorisoasiainkeskus. Helsinki.

Saarenheimo, Marja (1997) Jos etsit kadonnuttaa aikaa. Vanhuus ja oman elämän muisteleminen. Tampere: Vastapaino.

Sacks, Harvey (1966) The Search for Help: No One to Turn. Unpublished Philosophy Doctor dissertation in sociology. Berkeley: University of California.

Sacks, Harvey (1972a) "An Initial Investigation of the Usability on Conversational Data for Doing Sociology", 31–74, in David N. Sudnow (ed.): Studies in Social Interaction. New York: Free Press.

Sacks, Harvey (1972b) "On Analysability of Stories by Children", 325–345, in John J. Gumperz & Dell Hymes (eds.): Directions in Sociolinguistics. The Ethnography Communications. New York: Holt.

Sacks, Harvey (1992) Lectures on Conversation. Volumes I and II. Edited by Gail Jefferson. Oxford: Basil Blackwell.

Sacks, Harvey; Schegloff, Emmanuel A. & Jefferson, Gail (1974) A Simplest Systematics for the Organization of Turn Taking for Conversation. Language 50, 697–735.

Sands, Roberta G. & Nucchio, Kathleen (1992) Postmodern Feminist Theory and Social Work. Social Work 37 (6), 489–494.

Satka, Mirja (1995) Making Social Citizenship. Conceptual Practices from the Finnish Poor Law to Professional Social Work. Jyväskylä: SoPhi.

Satka, Mirja (1997) "Sosiaalityö ajassa – ydinkysymysten äärellä", 27–38, teoksessa Riitta Viialainen & Maisa Maaniittu (toim.): "Tehdä itsensä tarpeettomaksi". Sosiaalityö 1990-luvulla. Stakes. Raportteja 213. Helsinki.

Satka, Mirja (1998) Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön uudelleenorganisoituvista suhteista. Janus 6 (2), 192–199.

Satka, Mirja & Karvinen, Synnöve (1999) The Contemporary Reconstruction of Finnish Social Work Expertise. European Journal of Social Work 2 (2), 119–129.

Schreurich, James A. (1997) "Social Relativism: (Not Quite) A Postmodernist Epistemology", 29–60, in James A. Schreurich (ed.): Research Method in the Postmodern. London & Washington, D.C.: The Falmer Press.

Schulze, Gerald (1992) Die Erlebnisgesellschaft. Kultursoziologie der Gegenwart. Frankfurt / Main: Campus Verlag.

Sheppard, Michael (1998) Practice Validity, Reflexivity and Knowledge for Social Work. British Journal of Social Work 28 (5), 763–781.

Shields, Rob (ed.) (1992) Lifestyle Shopping. The Subject of Consumption. London: Routledge.

Sihervo, Timo (1993) Työn raskaan viihtyjät. Sosiaalialan työntekijät ja työn organisointi. Stakes. Raportteja 111. Helsinki.

Sihvo, Tuire & Uusitalo, Hannu (1992) Mielipiteiden uudet ulottuvuudet. Suomalaisten hyvinvointivaltiota, sosiaaliturvaa sekä sosiaali- ja terveyspalveluja koskevat asenteet vuonna 1992. Stakes. Tutkimuksia 33. Helsinki.

Sihvola, Juha (1997a) "Selitykset: Retoriikka", 211–214, teoksessa Aristoteles (Ret.): Retoriikka. Aristoteles Teokset Osa IX. (I ja II kirjan suomentanut Paavo Hohti. III kirjan suomentanut Päivi Myllykoski. Selitykset laatinut Juha Sihvola.) Gaudeamus. Helsinki 1997.

Sihvola, Juha (1997b) "Selitykset: Runousoppi", 234–257, teoksessa Aristoteles (Poet.): Runousoppi. Aristoteles Teokset Osa IX. (Suomentanut Paavo Hohti. Selitykset laatinut Juha Sihvola.) Gaudeamus. Helsinki 1997.

Silverman, David (1997) Discourses of Counselling. HIV Counselling as Social Interaction. London: Sage.

Silverman, David (2000) Doing Qualitative Research. A Practical Handbook. London: Sage.

Simon, Barbara Levy (1994) Empowerment Tradition in American Social Work. A History. New York: Columbia University.

Sipilä, Jorma (1989) Sosiaalityön jäljillä. Helsinki: Tammi.

Smart, Barry (1999) Facing Modernity. Ambivalence, Reflexivity and Morality. London: Sage.

Soininvaara, Osmo (1994) Hyvinvointivaltion eloonjäämisoppi. Helsinki: WSOY.

Sorvari, Hannu (2001) Asiakastiedon suoja sosiaalihuollossa. Helsinki: Tammi.

Sosiaalityön eettiset periaatteet (1992). Helsinki: Sosiaalityöntekijäin Liitto.

Stillar, Glenn F. (1998) Analyzing Everyday Texts. Thousand Oaks: Sage.

Stones, Rob (1996) Sociological Reasoning. Towards a Past-Modern Sociology. Basingstoke: Macmillan.

Suleiman, Susan Rubin (1991) "Feminism and Postmodernism: A Question of Politics", 111–130, in Ingeborg Hoesterey (ed.): Zeitgeist in Babel: the Postmodernist Controversy. Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press.

Sulkunen, Pekka & Törrönen, Jukka (toim.) (1997) Semioottisen sosiologisen näkökulmia. Sosiaalisen todellisuuden rakentuminen ja ymmärrettävyys. Helsinki: Gaudeamus.

Summa, Hilkka (1996) ”Kolme näkökulmaa uuteen retoriikkaan: Burke, Perelman, Toulmin ja retoriikan kunnianpalautus”, 51–83, teoksessa Kari Palonen & Hilkka Summa (toim.): Pelkkää retoriikkaa. Tutkimuksen ja politiikan retoriikat. Tampere: Vastapaino.

Suoninen, Eero (1992) Perheen kuvakulmat. Diskurssianalyysi perheenäidin puheesta. Tampereen yliopisto. Sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos. Tutkimuksia sarja A 24. Tampere.

Suoninen, Eero (1997) Miten tutkia moniäänistä ihmistä? Diskurssianalyyttisen tutkimusotteen kehittelyä. Tampereen yliopisto. Acta Universitatis Tamperensis 580. Tampere.

Suoninen, Eero (1999) ”Vuorovaikutuksen mikromaiseman analysoiminen”, 101–125, teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Eero Suoninen: Diskurssianalyysi liikkeessä. Vuorovaikutus, toimijuus ja kulttuuri empiirisen tutkimuksen haasteina. Tampere: Vastapaino.

Taylor, Carolyn & White, Susan (2001) Knowledge, Truth and Reflexivity. The Problem of Judgement in Social Work. Journal of Social Work 1 (1), 37–59.

Taylor, Charles (1989) Sources of Self. Cambridge: Harvard University Press.

Taylor, Charles (1991) The Ethics of Authenticity. Cambridge: Harvard University Press.

Taylor-Gooby, Peter (1994) Postmodernism and Social Policy: A Great Leap Backwards? Journal of Social Policy 23 (3), 385–404.

Thyer, Bruce A. (1998) ”Promoting Evaluating Research on Social Work Practice”, 171–185, in Juliet Cheetham & Mansoor A.F. Kazi (eds.): The Working of Social Work. London: Jessica Kingsley Publishers.

Toimeentulotukikokeilu 1995–1996. Sosiaali- ja terveysministeriö. Loppuraportti. Helsinki 1997.

Touraine, Alan (1971) The Postmodern Society. New York: Random House.

Touraine, Alan (1995) Critique of Modernity. Oxford: Basil Blackwell.

Tuori, Kaarlo (1993) “Sosiaali- ja terveydenhuollon lainsäädäntöstrategiat”, 121–137, teoksessa Veli Pelkonen (toim.): Hyvinvointioikeus. Helsinki: Suomen kaupunkiliitto.

Twine, Fred (1994) Citizenship and Social Rights. The Interdependence of Self and Society. London: Sage.

Törrönen, Jukka (2000) Subjektiaseman käsite empiirisessä sosiaalitutkimuksessa. Sosiologia 37 (3), 243–255.

Töttö, Pertti (2001) Olisiko syytä tutkia myös sosiaalisten ongelmien syitä ja sosiaalityön vaikutuksia? Janus 9 (4), 312–330.

Urponen, Kyösti; Julkunen, Raija; Kangas, Olli; Sipilä, Jorma & Suikkanen, Asko (1993) Kasvusta vastuuseen – sosiaalipolitiikan tulevaisuus. Polemia-sarja 4. Helsinki: Kunnallisalan kehittämissäätiö.

Uusitalo, Hannu (2000) ”Sosiaaliturva ja sosiaali- ja terveyspalvelut 1990-luvulla”, 15–27, teoksessa Hannu Uusitalo, Antti Parpo & Anni Hakkarainen (toim.): Sosiaali- ja terveydenhuollon palvelukatsaus 2000. Stakes. Raportteja 250. Helsinki.

Vattimo, Gianni (1988) The End of History. Nihilism and Hermeneutics in Post-Modern Culture. London: Polity. Press.

Vattimo, Gianni (1991) "The End of (Hi)Story", 132–141, in Ingeborg Hoesterey (ed.): Zeitgeist in Babel: the Postmodernist Controversy. Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press.

Viialainen, Riitta & Maaniittu, Maisa (toim.) (1997) "Tehdä itsensä tarpeettomaksi?" Sosiaalityö 1990-luvulla. Stakes. Raportteja 214. Helsinki.

Viirkorpi, Paavo (1993) Osallisuus, yhteistyö, valta, muutos… – asuinalueen uusi suunnittelujärjestelmä. Helsinki: Suomen Kuntaliitto.

Virjonen, Kaija (1995) Ammatillisen auttamistyön lähtökohtia sosiaali- ja terveystyössä. Helsinki: Kirjayhtymä.

Virmasalo, Ilkka (2002) Perhe, työttömyys ja lama. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
http://selene.lib.jyu.fi:8080/vaitos/studies/studeduc/9513913015.pdf

Virtanen, Petri (1994) Homo civilis? Tutkimus sosiaalityöntekijöiden ja sosiaalityön habituksesta. Turun yliopisto. Julkaisuja sarja C 108. Turku.

Vuorela, Terho (1992) Kunnallisten sosiaalipalvelujen arviointi. Vaikuttavuuden arvioinnin mallit. Sosiaali- ja terveyshallitus. Raportteja 57. Helsinki.

Vuori, Jaana (2001) Äidit, isät ja ammattilaiset. Sukupuoli, toisto ja muunnelmat asiantuntijoiden kirjoituksissa. Tampere: Tampere University Press.

Wallin, Aila (toim.) (1999) Koulukuraattori arkityössään. Koulun sosiaalityön asiantuntijaohjelman lopputyöjulkaisu. Tampereen yliopiston täydennyskoulutuskeskus. Julkaisuja A 2. Tampere.

Watson, Rod (1997) Categorization and the Later Work of Harvey Sacks. Paper prepared for a special issue of journal *Raisons Pratiques* (Paris: Ecole es Heutes Etudes en sciences Sociales).

Welsch, Wolfgang & Sandbothe, Mike (1997) "Postmodernity as a Philosophical Concept", 75–87, in Hans Bertens & Douwe Fokkema (eds.): International Postmodernism. Theory and Literaty Practice. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Wetherell, Margaret; Taylos, Stephanie & Yates, Simon (eds.) (2001) Discourse Theory and Practice: A Reader. London: Sage.

Wilkinson, Sue & Kitzinger, Celia (eds.) (1995) Feminism and Discourse. Psychological Perspectives. London: Sage.

Wodak, Ruth (ed.) (1997) Gender and Discourse. London: Sage.

Wood, Linda A. & Kroger, Rolf O. (2000) Doing Discourse Analysis. Methods for Studying Action in Talk and Text. Thousand Oaks: Sage.

Young, Jock (1999) The Exclusive Society. Social Exclusion, Crime and Difference in Late Modernity. London: Sage.

LIITE: *Lähteet*

Tähän liitteeseen olen koonnut Sosiaaliturvassa ja Sosiaalityöntekijässä julkaistut kirjoitukset, joita olen käyttänyt tutkimusaineistonani. Jokaisen vuoden kohdalla Sosiaaliturvassa julkaistut kirjoitukset on esitettynä ennen Sosiaalityöntekijässä julkaistuja kirjoituksia.

VUOSI 1990:

Sosiaaliturva:

[1] Iso-Rautio, Hilkka (1990) Hyvää sapattia. Sosiaaliturva 19/1990, 944–945.
[2] Jalonen, Irma (1990) Toiminnalliset asiakasryhmät käytännön sosiaalityössä. Sosiaaliturva 23/1990, 1190–1192.
[3] Lindén, Mirja (1990) Terveydenhuollon sosiaalityön muuttuvat roolit. Sosiaaliturva 24/1990, 16–17.
[4[Saarenkylä, Irene (1990) Tulosvastuullisuutta. Sosiaaliturva 3/1990, 94–96.
[5] Saarenkylä, Irene (1990) Syväjäädytetty sosiaalityö. Sosiaaliturva 9/1990, 412–414.
[6] Tuomi, Arja (1990) Kaksikymmentä hukkaan heitettyä vuotta sosiaalityössä? Sosiaaliturva 19/1990, 945–947.
[7] Virtanen, Petri (1990) Verkostomalli, puumalli, yhteisöllisyys? Sosiaalipolitiikan kehityssuuntien eksplikointia. Sosiaaliturva 8/1990, 351–353.

Sosiaalityöntekijä:

[8] Nieminen, Marja (1990) Mihin menet, terveydenhuollon sosiaalityö? Sosiaalityöntekijä 10/1990,17.
[9] Nyberg-Kork, Aila & Paananen, Pirjo (1990) Tehtaan varjossa. Sosiaalityöntekijä 11-12/1990, 21–23.
[10] Peltonen, Irkka (1990) Tulosten mittaamisesta sosiaalityössä. Sosiaalityöntekijä 5/1990, 16–17.
[11] Spoof, Jarl (1990) Mahdottomasta selviytymisen taide. Sosiaalityöntekijä 11-12/1990, 17–19.
[12] Vinnurva, Jukka (1990) Sosiaalityön uusi maisema. Sosiaalityöntekijä 11-12/1990, 8–14.

VUOSI 1991:

Sosiaaliturva:

[13] Harinen, Sirpa (1991) Mitä on sosiaalityöntekijän ekspertiisi? Sosiaaliturva 7/1991, 309–310.
[14] Jalonen, Irma (1991) Sosiaalityöntekijä verkostossa, yhteistyötäkö? Sosiaaliturva 17/1991, 853–857.

[15] Kinnunen, Pekka (1991) Päihdehuollon markkinallinen itsepuolustus. Sosiaaliturva 14/1991, 694–696.
[16] Koskinen, Risto M. (1991) Yksiulotteiset silmälasit eli voiko sosiaalityön kehittämisprojekteissa nähdä mitään hyvää… Sosiaaliturva 1-2/1991, 25–28.
[17] Laurikainen, Sirpa (1991) Sosiaalityöntekijä ja hiv-positiiviset asiakkaat. Sosiaaliturva 12/1991, 594–595.
[18] Lehdes, Pekka (1991) Kokemuksia sovittelun käynnistämisestä. Agenttina Kangasalla. Sosiaaliturva 4/1991, 141–142.
[19] Moilasheimo, Tapio (1991) Sopeutumisvalmennus kunnissa. Sosiaaliturva 6/1991, 249–252.
[20] Turunen, Pirkko (1991) Sosiaalitoimistojen sosiaalityön rajaamattomuus estää työn vaikuttavuuden arvioinnin. Sosiaaliturva 13/1991, 664–665.
[21] Väisälä, Oili (1991) Elämästä syrjäytyminen alkaa jo peruskouluvaiheessa. Sosiaaliturva 5/1991, 201–202.

Sosiaalityöntekijä:

[22] Joki-Sipilä, Maarit (1991) Koulukuraattorin työn tavoitteista. Sosiaalityöntekijä 9/1991, 21.
[23] Raittila, Jaakko (1991) Jesus gick på vattnet, men jag är inte han. Sosiaalityöntekijä 7/1991, 11.
[24] Sikander, Annukka & Westerholm-Taskinen, Nina (1991) Mitä tekee koulukuraattori? Sosiaalityöntekijä 9/1991, 20.
[25] Väisälä, Oili (1991) Missä on työnantajan vastuu koulun sosiaalityössä? Sosiaalityöntekijä 9/1991, 19.

VUOSI 1992:

Sosiaaliturva:

[26] Heiskanen, Raimo (1992) Kadonnutta yhteisyyttä etsimässä. Sosiaaliturva 21/1992, 27.
[27] Kitunen, Timo (1992) Koulun ja lastensuojelun yhteistyö väkivaltatapauksessa. Sosiaaliturva 5/1992, 29.
[28] Olli, Sanna (1992) Aikuiseksi viranomaisen kasvattamana. Lapsilta palautetta lastensuojelusta. Sosiaaliturva 7/1992, 15–16.
[29] Pulli, Eero (1992) Rikoskierre ehkäistävä jo vintiöiässä. Sosiaaliturva 13/1992, 13–14.

Sosiaalityöntekijä:

[30] Hirvonen, Sirkka (1992) Miten lamaa voisi hyödyntää? Sosiaalityöntekijä 2/1992, 23.
[31] Lindholm-Kärki, Anne (1992) Ryhmien käytöstä psykososiaalisessa työssä. Sosiaalityöntekijä 2/1992, 4–6.

VUOSI 1993:

Sosiaaliturva:

[32] Clarke, Heli & Clarke, Dom (1993) Seikkailukasvatuksen taso riippuu ohjaajan ammattitaidosta. Sosiaaliturva 23/1993, 6–7.
[33] Matinlompolo, Unto (1993) Päihdehuoltoa yli rajan. Kolari ostaa palveluja Ruotsista. Sosiaaliturva 11/1993, 14–15.
[34] Rantanen, Sirkku (1993) Ryhmädynamiikan lait laitoksessa. Sosiaaliturva 23/1993, 24–25.

Sosiaalityöntekijä:

[35] Niemi, Hannele (1993) Terveydenhuollon asiakasmaksut puhuttavat. Sosiaalityöntekijä 4/1993, 23–24.
[36] Nieminen, Marja (1993) Potilasasiamies – potilaan oikeuksien edistämistä puun ja kuoren välissä. Sosiaalityöntekijä 4/1993, 25.
[37] Pehkonen, Leena (1993) Sosiaalityön keskusteleva oppimisprosessi. Sosiaalityöntekijä 9/1993, 16.

VUOSI 1994:

Sosiaaliturva:

[38] Dufva-Laitinen, Virpi (1994) Kuka ruokkii mun kissaa? Lasten ja vanhempien kokemuksia lastenkotisijoituksesta avohuollon tukitoimena. Sosiaaliturva 19/1994, 22–23.
[39] Matinlompolo, Unto (1994) Utsjoki kaavailee sosiaali- ja terveyspalvelujen ostamista Karasjoelta. Saamenmaalla yhteinen kieli ja kulttuuri ylittävät valtakunnan rajat. Sosiaaliturva 1-2/1994, 31–32.
[40] Matinlompolo, Unto (1994) Oulun Diakonissalaitos järjesti sosiaalityöntekijöille kuntoutusta jo ennen pakollista pysähtymistä. Sosiaaliturva 11/1994, 32–33.
[41] Nieminen, Urpu (1994) Sosiaalityön ammatillinen haastattelu tuottaa tietoa ja on interventio itsessään. Sosiaaliturva 16/1994, 11–13.

Sosiaalityöntekijä:

[42] Havukainen, Pirjo (1994) Miten sosiaalityöntekijä voi parantaa hoidon laatua? Sosiaalityöntekijä 8/1994, 9–10.
[43] Helinko, Heikki (1994) Työehtoja kurjistetaan. Sosiaalityöntekijä 5-6/1994, 20.
[44] Hirvonen, Maarit (1994) Sosiaalityö arvoonsa. Sosiaalityöntekijä 4/1994, 23–24.

[45] Lindholm-Kärki, Anne (1994) Ajatuksia kokonaisvaltaisesta ihmiskäsityksestä psykososiaalisessa työssä. Sosiaalityöntekijä 3/1994, 4–6.
[46] Lindholm-Kärki, Anne (1994) Ajatuksia konflikteista psykososiaalisessa työssä. Sosiaalityöntekijä 9/1994, 14–17.
[47] Rousu-Kurttila, Sirkka (1994) Kari Virralle: Legalismi vaarana lastensuojelussa. Sosiaalityöntekijä 8/1994, 21.

VUOSI 1995:

Sosiaaliturva:

[48] Havukainen, Pirjo (1995) Miten jaksaa sosiaalityö raskaassa psykiatriassa? Sosiaaliturva 24/1995, 25–27.
[49] Lindén, Mirja (1995) Terveydenhuollon sosiaalityön muuttuvat roolit. Sosiaaliturva 24/1995, 16–17.
[50] Matela, Kari (1995) Käräjäoikeudet kaipaavat lapsen edun asiantuntijoita. Sosiaaliturva 1-2/1995, 44.
[51] Matinlompolo, Unto (1995) Nuorten aikuisten elämän valttikortit? Sosiaaliturva 5/1995, 20–21.
[52] Sellergren, Hanna (1995) Psykososiaalista sosiaalityötä huumevieroitusyksikössä. Sosiaaliturva 16/1995, 8–11.
[53] Tuomi, Arja (1995) Halveksitut sosiaaliämmät. Sosiaaliturva 21/1995, 35–36.
[54] Wallin, Aila (1995) Lapsen etu ja perheen voimavarat kuntoutuksen avainasioita. Sosiaaliturva 10/1995, 30–32.

Sosiaalityöntekijä:

[55] Aronen, Marja-Leena (1995) Lapsen ja viranomaisen kohtaamisia. Sosiaalityöntekijä 5-6/1995, 16–17.
[56] Gran, Birgitta (1995) Forskning som förargar. Sosiaalityöntekijä 4/1995, 31.
[57] Heiskanen, Raimo (1995a) Mikä ihmeen HTP? Sosiaalityöntekijä 3/1995, 15–16.
[58] Heiskanen, Raimo (1995b) Sosiaalitoimistojen ilmapiiriä haistelemassa. Sosiaalityöntekijä 3/1995, 15.
[59] Kauppila, Tarja (1995) Ryhmä – sosiaalisen oppimisen areena? Sosiaalityöntekijä 8/1995, 27–28.
[60] Matela, Kari (1995) Valta, vastuu ja tietosuoja rajoittavat yksityistämistä. Sosiaalityöntekijä 8/1995, 4.
[61] Puustinen-Korhonen, Aila (1995) Lapsen kuuleminen. Sosiaalityöntekijä 5-6/1995, 18.
[62] Rousu-Kurttila, Sirkka (1995) Selviytyjän eväät. Sosiaalityöntekijä 3/1995, 4–5.

VUOSI 1997:

Sosiaaliturva:

[79] Matela, Kari (1997) Nuorten sosiaalipalvelut keskitettiin ja moniammatillistettiin Oulussa. Sosiaaliturva 1/1997, 8–10.
[80] Kinnunen, Pekka (1997) Tiimalasi ja ajanhenki. Sosiaaliturva 10/1997, 18–20.
[81] Nieminen, Urpu (1997) Perheen kohtaaminen kriisissä. Sosiaaliturva 4/1997, 16–18.
[82] Paappanen, Jari & Ruuskanen, Ulla (1997) Etsivällä työllä kontakteja nuoriin. ”Käytä hyväksesi, meistä voi olla apua”. Sosiaaliturva 12/1997, 13–15.

Sosiaalityöntekijä:

[83] Heinonen, Eeva (1997) Tehokasta ajankäyttöä paremmalla suunnittelulla. Sosiaalityöntekijä 2/1997, 13–14.
[84] Heinonen, Eeva (1997) Sosiaalityön uusi mahdollisuus. Sosiaalityöntekijä 3/1997, 7–9.
[85] Männistö, Leena (1997) Yksin työmäärä ei uuvuta. Sosiaalityöntekijä 2/1997, 9–10.

VUOSI 1996:

Sosiaaliturva:

[63] Antila, Mirja; Kyrönviita, Marianne; Mikkola, Marjatta & Veneskoski, Ann-Mari (1996) Sosiaalityöntekijällä laaja ja mielenkiintoinen työnkuva laitoskuntoutuksessa. Sosiaaliturva 3/1996, 24–26.
[64] Kinnunen, Pekka (1996) Hakomäki Vice: asiakaslähtöistä tulosvastuullisuutta. Sosiaaliturva 13/1996, 19.
[65] Raivio, Marketta (1996) Rauman lastensuojelutyöntekijät metsässä. Sosiaaliturva 18/1996, 22–23.
[66] Romppanen, Pentti (1996) Pienessä kunnassa alistettuna sosiaalityöntekijänä puun ja kuoren välissä. Sosiaaliturva 14/1996, 20–23.
[67] Rousu-Kurttila, Sirkka (1996) Sosiaalipalveluja saatava myös hätätilanteissa. Sosiaaliturva 2/1996, 21–22.
[68] Tuomi, Arja (1996) Miesvallan aikaa ja muutostekijöitä. Sosiaalityöntekijän muuttuva työrooli 1. Huomioita 1970-luvulta tähän päivään. Sosiaaliturva 7/1996, 32–33.
[69] Tuomi, Arja (1996) 1970-luvun työkäytännöt ja ammattipätevyys. Sosiaalityöntekijän muuttuva työrooli 2. Huomioita 1970-luvulta tähän päivään. Sosiaaliturva 8/1996, 27.
[70] Tuomi, Arja (1996) Sosiaalityöntekijän muuttuva rooli 3. Huomioita 1970-luvulta tähän päivään: Yhteiskunnan muutos – lakien muutos. Sosiaaliturva 9/1996, 14–15.
[71] Tuomi, Arja (1996) Byrokraattisuus ja kontrolli. Sosiaalityöntekijän muuttuva rooli 4. Huomioita 1970-luvulta tähän päivään. Sosiaaliturva 10/1996, 20–21.
[72] Tuomi, Arja (1996) Sosiaalityöntekijän muuttuva rooli 5. Huomioita 1970-luvulta tähän päivään: Muutos jatkuu. Sosiaaliturva 11/1996, 11.

Sosiaalityöntekijä:

[73] Heinonen, Eeva (1996) Sosiaalityöntekijän ulkoinen imago – mitä sillä on väliä? Sosiaalityöntekijä 3/1996, 13.
[74] Heinonen, Eeva (1996) Olemmeko vallitsevan käytännön vankeja? Sosiaalityöntekijä 7/1996, 19.
[75] Kitunen, Timo (1996) Sosiaalityöntekijä ja uhkaileva asiakas – mitä tehdä? Sosiaalityöntekijä 1/1996, 6–7.
[76] Pantzar, Juha A. (1996) Ehkäisevää sosiaalityötä Malmilla. Sosiaalityöntekijä 5/1996, 18–19.
[77] Tuomi, Arja (1996) Sosiaalityö – vaarallinen ammatti? Sosiaalityöntekijä 4/1996, 16-18.
[78] Tuomi, Arja (1996) Sosiaalityössä ei auta täristä. Sosiaalityöntekijä 6/1996, 14–15

EPILOGI: *Unelma sosiaalityöstä*

Minulla on unelma. Se on unelma paremmasta sosiaalityöstä. Ennen kaikkea se on unelma inhimillisyydestä työssä, jossa on aina viime kädessä kyse ihmisen auttamisesta. En ole varma, voiko tällainen unelma toteutua koskaan Suomessa. Millainen on yhteiskunta, jossa unelmani voisi toteutua? Se on yhteiskunta, jota pitää koossa yhteisymmärrys kansalaisten hyvinvoinnin, tasa-arvoisuuden ja turvallisuuden edistämisestä. Se on yhteiskunta, jossa kansalaisten keskuudessa ei vallitse samanlaista, räikeää eriarvoisuutta kuin nyky-yhteiskunnassa. Se on yhteiskunta, jossa sosiaalityöllä on oma paikkansa ja merkityksensä mutta jossa se tekee lopulta itsensä tarpeettomaksi. Tällaisessa yhteiskunnassa sosiaalityö ei ole kielteisessä merkityksessä 'sosiaali'-työtä vaan myönteisessä merkityksessä yhteiskunnassa tärkeäksi koettua auttamis- ja palvelutyötä ihmisten parissa.

Millainen on yhteiskunta, jossa unelmani ei voisi toteutua? Se on yhteiskunta, jota hallitsevat jatkuva kiire, tuloksellisuuden seuranta, voittojen maksimointi ja äärimmäisyyksiin menevä yksilöllisyyden ja yksilöllisten valintojen tekemisen korostaminen. Se on yhteiskunta, jossa kaikki on mitattavissa rahassa – olipa sitten kyse inhimillisistä tarpeista tai yhteiskunnallisista investoinneista. Se on ennen kaikkea luokkayhteiskunta, jossa ihmiset jaetaan lukemattomiin erilaisiin kategorioihin. Tällaisessa luokkayhteiskunnassa ihmisiä karsinoidaan entistä selvemmin muun muassa 'rikkaisiin ja köyhiin', 'menestyjiin ja epäonnistujiin', 'ammattitaitoisiin osaajiin ja ammattitaidottomiin luusereihin' tai 'tärkeisiin yhteiskunnallisiin vaikuttajiin ja yhteiskunnan keskeisiltä toiminta-areenoilta syrjäytyneisiin'.

Unelma sosiaalityöstä elää "tässä ja nyt", meidän kaikkien keskuudessamme. Se elää, vaikka sen onkin vaikea hengittää. Unelman toteutuminen riippuu paljolti siitä, annammeko sille elintilaa yhteiskunnassamme. Unelma ei voi toteutua, jos kaadamme sen jo ennen kuin se edes ehtii päästä jaloilleen. Toteutuakseen tämä unelma tarvitsee paljon aktiivisia yhteiskunnallisia vaikuttajia – olivatpa he sitten poliittisia päätöksentekijöitä, sosiaalityöntekijöitä tai kansalaisaktivisteja – jotka ovat valmiita ryhtymään sosiaalityön muutosagenteiksi yhteiskunnassa. Unelma elää muutoksesta, joka odottaa meitä, jos olemme valmiita tarttumaan siihen.